

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Breviari d'amor: text, còdex, obra

Irene Capdevila Arrizabalaga

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Tesi doctoral

Breviari d'amor:
text, còdex, obra

Irene Capdevila Arrizabalaga

Directors:

Vicenç Beltran Pepió

M. Lourdes Soriano Robles

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Breviari d'amor: **text, còdex, obra**

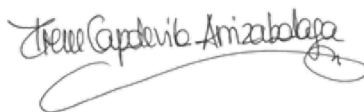
Memòria presentada per optar al grau de doctor

Universitat de Barcelona

Programa de doctorat en:

Estudis lingüístics, literaris i culturals
Llengües i literatures comparades en l'àmbit romànic

Irene Capdevila Arrizabalaga

Directors: Vicenç Beltran Pepió - M. Lourdes Soriano Robles

Tutora: Elena Losada Soler

Barcelona

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Als mestres

[...] Nerto, feta de petita an aquella vida retirada entremig dels marlets colrats de son castell acimat, vivia soleta am sa tia, dòna Sibila. Més en tant son plaer era de llegir, que, pera instruir-la i regir-la en tota cosa bona i bella, la savia dòna tots els dies li feia dir de cor un troç del *Breviari d'Amor*.

Ah! El bell llibre! Feia esment, en cada vers que engrunava, dels aucells, peixos i, les besties que en terra són; de la virtut meravellosa de les plantes, de les pedres precioses, el safir, la pedra d'imant que atrau el ferro de les mans; i après el camí de Sant Jaume, els dotze signes del Zodiac, l'estrella de la bella cua, la Serena, la nimfa Eco i els vuit vents de la rosa marina; i après el punt de la doctrina, Eva, nostra avia, i son espòs, els angels bons i els dolents, la plena alegria del Paradís, i les dèu penes dels damnats; i après, per fi, l'Arbre d'Amor, recomanant el bon humor i la cortesia tant escaienta a les damiseles ben nades i que tenen requesta dels amants. Il·luminat d'or i de blau, si n tenia de flors i de vinyetes, el pergamí! Am les imatges, Nerto se complavia d'allò més; i quan veia en la pagina una polida verge, aixerida, rosseta i un xic descolorida, l'ull blau, la boca carmesina, tenint un brot de gessamí, am dos versos escrits dessota:

—An aqueixa me retiro del tot: no es cert, ma tia?

I, endormiscada, dòna Sibila, tantost li responia:

—Noia poc vista, ma bella filla, noia cercada: això vol dir aquest ram.— I tornava a donar capsinades.

Traducció de Jacint VERDAGUER de *Nerto* de Frederic MISTRAL

Contingut

1. Introducció.....	14
1.1. Objectius.....	20
1.2. Preliminars.....	22
1.2.1. El <i>Breviari d'amor</i> de Matfre Ermengaud.....	22
1.2.2. Els treballs entorn del <i>Breviari d'amor</i> de Matfre Ermengaud.....	24
1.3. Metodologia.....	29
2. Primera part: del text al còdex.....	31
2.1. La tradició occitana del <i>Breviari d'amor</i>	31
2.1.1. La tradició textual occitana del <i>Breviari d'amor</i>	32
2.1.2. La transmissió del <i>Breviari d'amor</i>	36
2.1.3. La factura del <i>Breviari d'amor</i> occità.....	39
2.1.4. La <i>dispositio</i> dels còdexs.....	49
2.1.5. El contingut dels còdexs.....	51
2.1.6. El <i>Breviari d'amor</i> occità.....	65
2.2. La tradició ibèrica del <i>Breviari d'amor</i>	69
2.2.1. La tradició textual ibèrica del <i>Breviari d'amor</i>	69
2.2.2. La transmissió del <i>Breviari d'amor</i> ibèric.....	72
2.2.3. La factura del <i>Breviari d'amor</i> ibèric.....	74
2.2.4. La <i>dispositio</i> dels còdexs.....	83
2.2.5. El contingut dels còdexs.....	84
2.2.6. El <i>Breviari d'amor</i> ibèric.....	105
3. Segona part: del còdex a l'obra.....	107
3.1. El <i>Breviari d'amor</i> a la documentació medieval.....	107
3.2. Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>	109
3.2.1. Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>	109
3.2.2. El <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval.....	132
3.2.3. Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>	158

3.3. Els posseïdors medievals del <i>Breviari d'amor</i>	182
3.4. L'obra literària: el <i>Breviari d'amor</i> de Matfre Ermengaud.....	185
3.4.1. L'obra occitana: el <i>Breviari d'amor</i> de Matfre Ermengaud.....	185
3.4.2. L'obra catalana: el <i>Breviari d'amor</i> del traductor anònim.....	187
3.4.3. L'obra castellana: el <i>Breviario de amor</i> del traductor anònim.....	189
4. Tercera part: de la idea al text.....	192
4.1. La creació de Matfre Ermengaud.....	192
4.1.1. El pas de l'obra de Matfre Ermengaud a les traduccions ibèriques.....	194
4.2. La creació del traductor català anònim.....	200
4.2.1. La creació de la primera versió catalana.....	200
4.2.2. La creació de la segona versió catalana.....	202
4.3. La creació del traductor castellà anònim.....	203
5. Conclusions.....	204
6. Bibliografia.....	207
7. Llistat de manuscrits citats.....	224
8. Índex de taules.....	228

AGRAÏMENTS

Vull agrair molt especialment a Vicenç Beltran i Lourdes Soriano el suport constant que m'han donat per arribar fins aquí. Tampoc hauria estat possible sense l'entrega i la bona disposició de Jaume de Puig, Aymat Catafau, Glòria Sabaté i Ignasi Llompart.

Un pensament a tots aquells qui m'han precedit i que un dia van dedicar esforços a apropar la figura de Matfre Ermengaud al segle XXI: Peter T. Ricketts —de qui sempre recordaré les paraules d'alè per endinsar-me en l'estudi del *Breviari d'amor* català i presentar-me Antoni Tobella-Vergés—, Cyril P. Hershon i Carlos García Miranda-Tejedor, tots ells desapareguts durant l'execució d'aquest treball. Tampoc no puc deixar d'esmentar a Gemma Avenoza que, a banda de transcriure un dels còdexs catalans de l'obra d'Ermengaud, va obrir-me les portes al meravellós món de la codicologia.

Finalment, vull agrair a totes aquelles persones que un dia, al voltant d'una taula, van sentir a parlar per primer cop de Matfre Ermengaud, del *Breviari d'amor*, manuscrits o còdexs, i van veure espurnes als meus ulls. A tots ells gràcies per ajudar-me a mantenir la il·lusió ben viva.

RESUM

L'objectiu principal de la present recerca és aproximar-se a l'obra de Matfre Ermengaud, *Breviari d'amor* (s. XIII), a partir del conjunt de la seva tradició romànica: occitana, catalana i castellana. S'utilitza el mètode de la lectura coetània per a analitzar de manera exhaustiva el cercle d'emissió, la tradició manuscrita i la seva recepció, de manera que, les conclusions obtingudes esdevenen una síntesi de l'estat actual de la investigació que vol servir com a punt de partida per a futures contribucions.

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu inicial del present treball era oferir l'edició de la traducció catalana medieval del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud i amb aquest propòsit es va iniciar la recerca. Fruit d'aquest primer estadi de la investigació és la publicació de l'edició dels capítols dedicats als signes del zodíac, on es va oferir un primer tast del que havia de ser la tesi doctoral, seguint el camí iniciat per Peter T. Ricketts sobre l'estudi de la tradició hispànica de l'obra; Antoni Ferrando, amb l'edició facsímil de l'exemplar català servat a Madrid, a la Biblioteca Nacional d'Espanya, i les publicacions sobre la versió catalana medieval; i Antoni Tobella-Vergés, amb l'edició de set capítols del *Breviari d'amor* català.¹

Les dades aportades per l'examen codicològic dels exemplars catalans del *Breviari d'amor* conservats a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, la Biblioteca de Catalunya, la Universiteitsbibliotheek de Gant, la British Library i la Biblioteca Nacional d'Espanya,² mostraven una complexitat que no havia estat imaginada en un principi, sobretot, per l'aparició dels fragments belgues que no van ser identificats fins l'any 2007.³ L'estudi codicològic d'aquests *membra disiecta*, els quals transmeten els capítols finals de l'obra d'Ermengaud, que encara no havien estat estudiats amb detall, em va permetre descobrir l'existència de la segona versió de la traducció catalana.

Fent front a aquesta complexitat i amb la voluntat de resoldre les incògnites sobre el moment de gènesi i transmissió d'aquesta traducció, es va adequar i adaptar la recerca a les necessitats detectades. Així doncs, aquest treball és una síntesi de l'estat actual de la investigació i vol servir com a punt de partida per a un futur realitzar l'edició de la traducció catalana del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud.⁴

¹ Cf. Capdevila Arrizabalaga 2016; Ricketts 1972; *Breviari d'amor* 1980; Ferrando 1984, 1986, 1992; Tobella-Vergés 1992.

² Fruit d'aquesta recerca són els treballs de 2013, 2018*b*, 2019*a*, 2019*b*, 2020.

³ Cf. Ricketts 2006-2007.

⁴ Al llarg del treball es remetrà als treballs particulars publicats prèviament.

SIGLES

ca.: circa
cap.: capítol
cf.: *confer*
doc.: document
ead.: *eadem*
f.: foli, folis
fig.: figura
fl.: *floruit*
id.: ídem
ít.: ítem
p.: pàgina, pàgines
r: recto
s. v.: *sub voce*
v: verso
v.: vers, versos
vol.: volum, volums

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó
AC: Arxiu Capitular
AD: Archives départementales
ADHG: Archives départementales de la Haute-Garonne
ADPO: Archives départementales des Pyrénées-Orientales
AHPB: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
AN: Archives Nationales
BC: Biblioteca de Catalunya
BCC: Biblioteca Capitular y Colombina
BEDT: *Bibliografia Elettronica dei Trovatori*
BITECA: *Bibliografia de Textos Antics Catalans, Valencians i Balears*
BL: British Library
BM: Bibliothèque Municipale
BML: Biblioteca Medicea Laurenziana
BNE: Biblioteca Nacional de España
BnF: Bibliothèque nationale de France
BPalau: Biblioteca del Palau
BSL Escorial: Biblioteca de San Lorenzo del Escorial
BUB: Biblioteca de la Universitat de Barcelona
MLGB: Medieval Libraries of Great Britain
NLR: National Library of Russia
ÖNB: Österreichischen Nationalbibliothek
RNB: Rossiskaia Natsionalnaia Biblioteka
SASLB: Société Archéologique, Scientifique et Littéraire de Béziers
UbGent: Universiteitsbibliotheek Gent
UCL: The University of Chicago Library
UL: University Library

NORMES DE TRANSCRIPCIÓ

Les citacions dels textos catalans i castellans que apareixen al llarg d'aquest treball segueixen els criteris de transcripció següents: es regularitza l'ús de les grafies i/j, u/v i c/ç; es desenvolupen les abreviatures d'acord amb l'hàbit del copista; s'usa la separació de paraules, les majúscules i les minúscules, l'apòstrof, la puntuació, segons la normativa actual per facilitar la lectura del text; s'empren els parèntesis quadrats (□) per oferir aquelles lliçons reconstruïdes per la mala conservació de l'original o per marcar mots o lletres perdudes. Per a l'escriptura de les xifres romanes, s'utilitzen les versaletes.

Les citacions dels textos occitans que apareixen al llarg d'aquest treball segueixen els criteris de transcripció següents: es regularitza l'ús de les grafies i/j, u/v; es desenvolupen les abreviatures d'acord amb l'hàbit del copista; s'usa la separació de paraules, les majúscules i les minúscules, l'apòstrof, la puntuació, segons la normativa actual per facilitar la lectura del text; s'empren els parèntesis quadrats (□) per oferir aquelles lliçons reconstruïdes per la mala conservació de l'original o per marcar mots o lletres perdudes. Per a l'escriptura de les xifres romanes, s'utilitzen les versaletes.

1.1. OBJECTIUS

En la història de la literatura romànica el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud (ca. 1250-ca. 1323) continua essent una obra incòmoda, desconeguda i difícil de definir. Aquest fet sobta en comprovar l'extensa tradició manuscrita, de factura luxosa en la majoria dels casos, les traduccions medievals ibèriques i la presència de l'obra en biblioteques medievals il·lustres, elements tots ells indicadors de l'enorme difusió que el text va tenir al llarg de l'edat mitjana. Malgrat que es compti amb edicions completes, amb traduccions modernes al castellà i al francès, amb estudis múltiples que s'han dedicat a examinar elements concrets de l'obra, així com amb fecunds treballs sobre el ric aparat icònic, encara són pocs els que poden respondre a preguntes com: què volia dir Matfre Ermengaud amb la seva cèlebre obra? A qui interessava que aquesta obra es difongués? Quin fou el seu ús? Els lectors foren els que la impulsaren a aconseguir aquest autèntic èxit? Per què es va traduir en llengua catalana? I en llengua castellana? Quines intencions tenien els traductors anònims? Com és que la recepció de la traducció catalana també fou un èxit? Per poder respondre aquests interrogants l'investigador no només ha de fer la lectura del text, sinó que es fa necessari dotar-lo de significat. És per a tots conegut que, des de la vessant de la filologia, de la història o de la filosofia, hi ha necessitat de fer comprensibles els escrits més remots. Amb aquesta intenció sorgeix la crítica textual que, a través de les edicions, intenta fer intel·ligible el text, o la diplomàtica la qual, a través de l'estudi dels documents, intenta provar l'autenticitat dels escrits. D'un temps ençà, però, des de diferents disciplines s'ha reivindicat també la importància de la història del text per comprendre tota la unitat de sentit que hi ha darrera de qualsevol obra literària. És el cas, de les contribucions de Germán Orduna o José Manuel Lucía Megías en l'àmbit de l'ecdòtica; dels treballs entorn de la història de la cultura escrita signats per Roger Chartier o Francisco Gimeno Blay, o les reflexions sobre pragmàtica literària de Fernando Gómez Redondo o Vicenç Beltran.

Seguint, doncs, aquesta estela, l'objecte d'estudi és comprendre la traducció catalana en relació amb l'original occità, els canvis que s'estableixen, què es conserva, de quina manera el text es modifica amb el pas del temps per fer-lo llegidor al nou públic al qual va destinat i quina és la lectura que en fan aquests nous lectors. Aquestes reflexions són la base per poder plantejar-se en un futur l'edició del *Breviari d'amor* català.

Aquesta traducció és anònima, de les darreries del segle XIV. Se'n conserven deu còpies: sis manuscrits complets i quatre manuscrits fragmentaris. La versió catalana —igual que la castellana— comença al vers 123 de l'original occità i omet les vides dels sants i el tractat d'amor amb el qual es clou l'original; malgrat la reducció, el text dona la sensació

d'ésser complet i acabat. Carlos Alvar afirma que «la obra mejor representada en traducciones al catalán es la que lleva el título de *Breviari d'Amor*»,⁵ mentre que l'historiador Jaume Aurell, en el seu cèlebre treball sobre la cultura dels mercaders catalans, destaca que «el *Breviari d'amor* és una de les obres més llegides de tota la literatura catalana vulgar dels segles XIV i XV».⁶ Aquests autors posen de manifest la importància d'aquesta obra en el panorama de la literatura catalana medieval. Tanmateix, per poder entendre el significat de l'obra catalana amb un sentit unitari i global és necessari prendre en consideració l'original occità i la versió que depèn de la catalana, la castellana. Amb aquesta voluntat, tal com s'ha indicat més amunt, en les pàgines següents es parteix de l'anàlisi de la tradició textual en llengua occitana, comparant-la amb la traducció catalana i castellana. Igualment, s'analitza la documentació conservada de l'època on s'esmenta l'obra de Matfre Ermengaud per poder comprendre la seva recepció. Finalment, a partir de l'explotació d'aquestes dades, el treball es vol aproximar al context d'emissió del text. D'aquesta manera, és possible teixir la història i el significat del *Breviari d'amor* i, en conseqüència, el seu sentit en el si de la història de la literatura romànica.

⁵ Cf. Alvar 1989: 205.

⁶ Cf. Aurell 1996: 172.

1.2. PRELIMINARS

1.2.1. El *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud

Matfre Ermengaud va viure entre l'any 1250 i l'any 1323, aproximadament,⁷ i era originari d'una família burgesa⁸ de Besiers (Erau). En el pròleg del *Breviari d'amor* es presenta com a «Matfres Ermengaus de Bezerss | senhers en leis e d'amor serss» (v. 9-10),⁹ és a dir, d'una banda es presenta com un entès en les lleis civils o amb estudis de dret;¹⁰ i, de l'altra, servidor d'amor, que remetria a la *fin'amors* i faria referència a la seva condició —real o tòpica— d'amant. A la rúbrica de l'epístola dedicada a la seva germana Suau, que es coneix amb el títol de *Fraires Matfres a sa cara seror* o *Lo roman del capon* (BEdT 297,I),¹¹ s'indica que és *fraires menres*, és a dir, membre de l'orde mendicant fundat per Francesc d'Assís al segle XIII.¹² Onze composicions líriques¹³ completen el seu llegat literari conegut.¹⁴

⁷ Cf. Miranda García-Tejedor 2007: 314. La majoria dels estudiosos es mostren d'acord amb la data aproximada de la seva defunció, ja que es conserva un document de l'any 1322 que es refereix al compte d'un delme recaptat pel clergat de Besiers en benefici del rei de França on s'esmenta un «Manfredus Ermengaudi» (entre altres, *Breviari d'amor* 1980, I: XIII; Botana 2004: 53, Hershon 2005: 455). Tanmateix, tal com també apunten aquests estudiosos, no podem afirmar amb rotunditat que es tracta de l'escriptor del *Breviari d'amor*, per ser un nom molt comú en aquesta regió occitana. Qui s'ha apropiat més a l'estudi de la família Ermengaud a través de la documentació medieval és Henri Barthés: *Breviari d'amor* 2018: XVI-XIX.

⁸ La crítica es mostra d'acord a dibuixar l'entorn familiar del nostre autor dins d'una família de classe burgesa, formada pel pare, probablement de nom Raimon, i per quatre fills —tres nois, Peire, Raimon, el mateix Matfre, i una filla, Suau.

⁹ Al llarg del treball es pren com a edició de referència la publicada per Ricketts ed. 1976-2004.

¹⁰ En altres versos de la seva obra, Matfre reitera la seva professió (Battezzati 1906: 12). Paolo Cherchi sosté aquesta hipòtesi posant de manifest que la divisió que fa Matfre entre el dret de natura i el dret de gentes recorda el *Decretum* de Gracià, on s'estableix la divergència entre les lleis naturals i les lleis civils o de la humanitat, o les *Institutiones* de Justinià: «de iure naturali et gentium et civili» (Cherchi 1994: 281). Paul Meyer (1989: 20) ja havia relacionat el *Breviari* i l'obra de Justinià en aquest punt. Federico Botana, que va poder consultar el treball de Hershon 2004 —no l'he pogut aconseguir—, dubta sobre aquesta possible formació, malgrat les evidents referències a les obres de Gracià i d'Enric de Susa, conegut com Hostiensis (2004: 54 i notes 23-5).

¹¹ Cf. les edicions d'Azaïs (ed. 1862-1881, II: 675-9) o de Ricketts (ed. 1976-2004: 331-7).

¹² Cyril P. Hershon creu que devia ordenar-se al final de la seva vida i, com a conseqüència d'aquest fet, deixà inacabat el *Breviari* (2005: 455). Tanmateix, recentment P. T. Ricketts (2012: 19-21, 43) i F. Botana (Botana 2004: 53-4) s'han mostrat reticents davant d'aquesta afirmació, al·legant manca de documentació i, sobretot, ressaltant el fet que aquesta nota biogràfica apareix en una rúbrica, les quals normalment són escrites després de la redacció del text.

¹³ Es tracta de les composicions que es troben en el repertori de la BEdT 297,001; 297,002; 297,003; 297,004; 297,005; 297,005a; 297,006; 297,007; 297,008. Estan editades a Azaïs ed. 1869; Richter 1976; Richter - Lütolf 1977; Beltran 1997; Hershon ed. 2001.

¹⁴ Paul Meyer 1898: 56, es planteja l'autoria d'Ermengaud de la traducció del *Salve regina* i de la *Llegenda de la santa Creu*. Es tracta d'aquestes obres més endavant, *infra*, 2.1. *La tradició occitana del Breviari d'amor*, 2.1.5. *El contingut dels còdexs*: 56-57.

El *Breviari d'amor* ofereix al lector, al llarg de 34.547 versos en octosíl·labs ariats, una suma de coneixements estructurats a través del diagrama de l'Arbre d'amor.¹⁵ Aquest presenta en les arrels Déu com a creador de Natura i governador de totes les criatures. Natura engendra dues criatures, Dret de natura i Dret de gents, representades per dues branques de l'arbre, cadascuna de les quals engendren dues criatures més: d'una banda, de Dret de natura sorgeixen les criatures Amor carnal —que té com a fruit els infants— i Amor d'infant —que té com a fruit la joia—; de l'altra banda, el Dret de gents engendra Amor de Déu i al proïsme —que té com a fruit la vida eterna— i Amor dels béns temporals —que té com a fruit el plaer—. Totes aquestes criatures, a més, van acompanyades pels vicis i les virtuts que floreixen d'elles. L'Arbre és alimentat per la força de Déu, que al seu torn produeix Amor absolut, amb el qual nodreix, com la saba, totes les branques. A partir d'aquest diagrama, l'escriptor de Besiers estructura el seu tractat, a partir del qual hi ordena la seva teoria filosòfica i moral a través de l'exposició de temes científics o teològics. Tanquen la presentació de l'al·legoria de l'Arbre d'amor les vides dedicades als apòstols Andreu, Joan Evangelista i Tomàs. La segona part, dedicada al *Perilhos tractatz d'amor de donas, segun qu'en han tractat li antic trobador en lurs cansos*, s'inicia amb el capítol destinat a l'amor de mascul·ab fema i es conclou amb el capítol dedicat a l'amor d'enfan (v. 27.253T-34.597). Aquests versos són especialment significatius perquè s'hi citen unes dues-centes seixanta composicions trobadoresques, procedents de més de seixanta trobadors diferents, per la qual cosa esdevé una autèntica antologia poètica.¹⁶ Per motius que avui en dia ens són desconeguts, el *Breviari* acaba de forma abrupta després de tractar breument l'amor d'infant (v. 34.540T-34.597), i deixa, així, el text inacabat.

El *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud és una obra originalment romànica i amb una rica tradició textual unitària. A banda de l'original occità, també es conserven traduccions medievals en llengua catalana i castellana. No queda constància de la seva recepció a la zona septentrional de França o a la península Itàlica, fet que la crítica ha explicat perquè Occitània

¹⁵ La presència del diagrama de l'arbre com a sistema mnemònic per a facilitar l'articulació i comprensió del seu text no és un tret exclusiu de l'obra de Matfre. Trobem altres testimonis medievals, deutors de l'arbre de Porfiri (Kay 2007: 362-363), com per exemple el *Libellus de fructibus carnis et spiritus* de Conrad d'Hirschau (Meyer 1898: 23), *Clavis Physicae* d'Honoré d'Autun (París, Bibliothèque Nationale, Latin 6734) o el text conservat a París, a la Bibliothèque Sainte-Geneviève, ms. 2200 (Miranda García-Tejedor 2007: 337 i 336-337, nota 37). Posteriorment, Ramon Llull i Giovanni Boccaccio també utilitzaran la figura de l'arbre (Cherchi 1994: 282). Per a un estudi concís de l'Arbre d'amor i de la figura de la dama en el *Breviari*, cf. Galent-Fasseur 1999.

¹⁶ En paraules d'Alvar 2010: 168. A part de les edicions completes del *Breviari*, on trobem editat aquest passatge (Azaïs ed. 1862-1881 i Ricketts ed. 1976-2004), també hi ha disponible l'edició de Reinholt Richter (ed. 1976). S'han ocupat de l'estudi del *Perilhos tractat*, entre altres: Galent-Fasseur 2003; Nicholson 2007; Kay 2007; Kay 2009; Von Gohren 2009; Ricketts 2012: 79-92 (en aquest mateix volum hi ha una traducció al francès d'aquest fragment: 93-143).

no compartia les mateixes circumstàncies polítiques, històriques i culturals que la regió del Midi.¹⁷ Igualment, no es conserva cap testimoni imprès de l'obra, per la qual cosa constitueix una tradició textual manuscrita.

1.2.2. Els treballs entorn del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud

A la darrerria del segle XIX, la Société archéologique, scientifique et littéraire de Béziers, encapçalada pel seu secretari Gabriel Azaïs, va emprendre l'edició d'aquesta obra i al llarg de dues dècades, de 1862 a 1881, va publicar, en vuit lliuraments, els dos toms dedicats al text d'Ermengaud. Aquesta empresa fou esperonada per la publicació, anys abans, de *Las flors del gay saber* per l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de Tolosa. Azaïs, en un treball anterior sobre els trobadors de Besiers ja anunciava que l'associació de l'Erau tenia com a deure encarregar-se de l'edició del *Breviari d'amor*, emmirallant-se en l'empresa realitzada per l'acadèmia tolosana.¹⁸ Un jove Paul Meyer, acabat de sortir de l'École des Chartes, va participar en els cinc primers lliuraments, juntament amb un empleat del departament de manuscrits de la Bibliothèque impériale, M. Michelant. Aquesta col·laboració va resultar clau per la facilitat de treball i proximitat que tenien amb els testimonis presos en consideració a l'edició, tots quatre conservats a París, els quals, segons Meyer, «ne sont pas les meilleurs».¹⁹ L'any 1864, en el tercer lliurament, es va publicar la introducció signada per Gabriel Azaïs, i fou a partir d'aleshores que el romanista Adolf Mussafia, gràcies a les lectures dels manuscrits servats a Viena, va rectificar males lliçons i va completar llacunes de la part publicada.²⁰

Gràcies a la seva participació com a editor de l'obra, l'estudi publicat per Paul Meyer en la col·lecció *Histoire littéraire de la France* continua sent, a dia d'avui, un treball fonamental per apropar-se a la vida i l'obra de Matfre Ermengaud. El romanista hi presenta una anàlisi detallada i minuciosa del *Breviari d'amor* i critica els punts febles de l'obra. Acaba el capítol tractant les composicions líriques i l'epístola de l'autor de Besiers.

El poeta, traductor i intel·lectual Édouard Roditi, fou el primer que es va interessar per la traducció castellana servada en la «Berlin Collection» de la biblioteca de la Universitat de Chicago. La presentació del testimoni, que es basa en la informació recollida en el catàleg de la biblioteca, va acompanyada d'un buidatge bibliogràfic excel·lent. Se centra en les publicacions disperses, amb l'objectiu d'oferir la màxima informació de la tradició textual

¹⁷ Cf. Meyer 1898: 51; Miranda García-Tejedor 2007: 323.

¹⁸ Cf. Azaïs 1859: 270; Azaïs 1862-1881, I: V-VI, VIII.

¹⁹ Cf. Meyer 1989: 52, on l'estudiós tampoc no s'està de dir que l'edició és «très imparfaite».

²⁰ També queden documentades les perícies d'aquesta primera edició a *Breviari d'amor* 2018: XXIV-XXVII.

d'aquesta obra i de poder contextualitzar així la versió castellana. És el primer que s'adona que les traduccions ibèriques transmeten una versió abreujada de l'original, i situa la traducció castellana en la mateixa família que la catalana.²¹

Peter T. Ricketts va consagrar part de la seva vida a la publicació d'una nova edició del *Breviari d'amor* occità, basant-se en els dotze testimonis complets conservats. Aquesta empresa fou iniciada l'any 1974, i el 2004 aparegué el darrer volum que completa l'edició de l'obra; bo i esperant la publicació del volum introductori. Al costat del filòleg anglès, va treballar incansablement Cyril P. Hershon, el qual, a banda de col·laborar, també es va interessar sobre l'obra que ens ocupa, el seu autor i els trobadors de Besiers.²²

La publicació que va empènyer a primera línia d'estudi la tradició ibèrica del *Breviari* va anar a càrrec del mateix Ricketts, amb el títol «The Hispanic Tradition of the *Breviari d'Amor* by Matfre Ermengaud of Beziers».²³ L'erudit estudia la transmissió a la Península, ofereix una edició comparativa d'un passatge en occità, català i castellà —concretament, «L'entendemens del albre d'amor abreviatz e senes rimas»— i esbossa les relacions de dependència entre els diferents testimonis ibèrics. Després d'uns anys de silenci, va reprendre amb força l'estudi d'aquest text i la seva branca catalana: durant el bienni 2006-2007 va publicar l'article «Fragments d'un manuscrit du *Breviari d'amor* catalan de la Bibliothèque de l'Université de Gand: édition et commentaire», on va donar a conèixer els fragments d'aquesta institució i va proporcionar una transcripció de cada un dels folis recuperats; més tard, a «Texte, transmission et traduction: le cas du *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Béziers» (2010), va dedicar unes línies a la versió catalana —fent especial atenció als testimonis servats a Madrid i a Londres— i va reflexionar sobre el context de la traducció i sobre la figura del possible traductor. Ell mateix va perseguir el somni de publicar el text català, però, en veure que no podria dur a terme aquesta empresa, va insistir a la comunitat acadèmica sobre la importància de poder comptar amb l'edició de la traducció catalana: «j'exhorte [...] ces collègues à se mettre au travail et donner au monde l'édition de ce texte catalan important»; o «il est évident que le plus gros du travail sur le *Breviari* catalan reste à faire, et j'invite mes amis catalans à s'y mettre».²⁴

Paral·lelament al treball de l'erudit anglès, Antoni Ferrando es va ocupar de la tradició catalana i va publicar l'any 1980 l'edició facsímil del testimoni català conservat a la Biblioteca Nacional d'Espanya del *Breviari d'amor*. El filòleg va acompanyar la reproducció facsímil d'un

²¹ Cf. Roditi 1947-1948.

²² Cf. Hershon 2001.

²³ Cf. Ricketts 1972.

²⁴ Cf. Ricketts 2006-2007: 234; Ricketts 2010: 36.

llibre d'estudis amb una introducció a l'obra i al testimoni reproduït, una transcripció del manuscrit i una traducció lliure del text en llengua castellana. Posteriorment, va publicar una sèrie d'articles —«El *Breviari d'amor* en llengua catalana», «La versió del *Breviari d'amor* en llengua catalana (Ms. 253 de la Biblioteca Nacional de Madrid)», «Noves dades sobre el *Breviari d'amor* en llengua catalana»— que s'ocupen del panorama general de la tradició catalana, de l'anàlisi codicològica i lingüística del còdex de Madrid i de la seva possible vinculació amb el territori valencià.²⁵ No obstant això, alguns dels seus plantejaments, com la relació d'aquesta obra en aquesta àrea geogràfica a través de la documentació arxivística i l'anàlisi comparativa amb el volum de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, no han assolit el consens dels estudiosos.²⁶

Carlos Alvar, un dels grans coneixedors i estudiosos de les traduccions romàniques medievals a la península, va escriure l'any 1989 l'article «Aportación al conocimiento de las traducciones medievales del francés en España», on remarcava la gran difusió que l'obra occitana havia tingut en el nostre territori. Després d'una contextualització de l'arribada del text, ofereix un llistat de set dels testimonis conservats amb la datació de còpia aproximada i proposa un marc històric en el qual es devia elaborar la traducció. En la mateixa línia de recerca Alvar va publicar *Traducciones y traductores: materiales para una historia de la traducción en Castilla durante la Edad Media* i «Literatura española medieval, literatura europea», on, tot recuperant la informació presentada en el primer article, va incidir en l'estudi i en el context de la versió castellana, sense deixar de banda la importància de la tradició catalana en la tradició peninsular.²⁷

En ple esclat de les publicacions del *Breviari* català, l'any 1990, Gema Vallín va defensar la seva tesi de llicenciatura *La traducción catalana del Breviari d'amor de Matfre Ermengaud: el Ms. 266 de la Biblioteca de Cataluña* i es va centrar en la descripció codicològica, la descripció paleogràfica i la seva transcripció. El fruit d'aquesta recerca el va donar a conèixer, més tard, en l'article «Un manuscrito de Papa Luna: la traducción catalana del *Breviari d'Amor* de Matfre Ermengaud».²⁸

Finalment, l'any 1992 va aparèixer el treball més complet que existeix fins ara sobre la traducció catalana: la tesi doctoral d'Antoni Tobella-Vergés, dirigida per Peter T. Ricketts i Alan Deyermond. *The Catalan Tradition of Matfre Ermengaud's Breviari d'amor (with a critical*

²⁵ Cf. Ferrando 1984, 1986, 1992. Anteriorment, Pere Barnils (1916) i Pere Bohigas (1985: 95-96, 99-100) es van dedicar els estudis dels manuscrits conservats a la Bibliothèque nationale de France: Barnils ofereix una transcripció del text transmès en el manuscrit Espagnol 205, mentre que Pere Bohigas descriu els dos exemplars conservats en aquest fons francès: Espagnol 353 i Espagnol 205.

²⁶ Cf. Trenchs i Odena 1991: 177; Tobella Vergés 1992.

²⁷ Cf. Alvar 2010, 2012.

²⁸ Cf. Vallín 1990, 1991.

edition of seven chapters of the Catalan prose version) comença amb una introducció a l'obra en el marc català i posa en relleu la documentació medieval que prova la difusió en aquestes terres. A continuació, l'autor fa una anàlisi codicològica completa dels testimonis exhumats fins al moment —subratllant, sobretot, la seva història— i proposa una possible filiació dels manuscrits. El *stemma codicum* realitzat es va fer mitjançant un programa informàtic que, a partir d'estadístiques, relaciona els manuscrits segons la presència, absència o nombre de variants.²⁹ El punt fort del treball és l'edició de mil versos del *Breviari d'amor* català presentada en paral·lel amb el text occità (v. 6756T-7756).

D'aquesta mateixa època cal esmentar el projecte, no reeixit, de l'edició i publicació de la tradició ibèrica del *Breviari d'amor*. Aquest s'havia ideat amb el propòsit que cada col·laborador s'ocupés de l'estudi i la transcripció d'un dels testimonis: Carlos Alvar, Gemma Avenoza, Vicenç Beltran, Paloma Gracia, Peter T. Ricketts i Gema Vallín.³⁰

Existeixen tres publicacions que col·loquen el *Breviari d'amor* en el cercle d'interès de la bibliofília. Com s'ha dit, Antoni Ferrando va impulsar la publicació de l'exemplar conservat a Madrid, el ms. P, l'any 1980.³¹ L'any 2007, Antoni Ferrando, Liudmila Kisseleva i Vicent Martines van impulsar l'edició facsímil del manuscrit occità del *Breviari d'amor* servat a la Biblioteca Nacional de Rússia, ms. N. El llibre d'estudis que acompanya el facsímil inclou una presentació a l'obra, la descripció codicològica d'aquest testimoni, el context literari, l'anàlisi iconogràfica i, finalment, la traducció del text.³² Més recentment, en el segell editorial francès Éditions du Mont, Henri Barthés juntament amb Peter T. Ricketts, Dominique Billy i Gilles Bancarel, han publicat la traducció al francès modern del *Breviari d'amor*, amb uns prolegòmens on es presenta l'obra i l'autor, així com s'expliquen les perícies de la primera edició moderna de Gabriel Azais, la segona de Peter T. Ricketts i les d'aquesta primera traducció francesa.³³

Per acabar aquest apartat, cal posar de manifest les múltiples recerques d'historiadors de l'art o d'especialistes en la il·luminació del llibre medieval que s'han ocupat de la decoració d'aquesta obra, o bé des d'un punt de vista general, sense fer distinció entre la tradició

²⁹ Cf. Tobella-Vergés 1992. Es tracta del mètode ideat per Dom Quentin i que va adoptar pels seus estudis de la Vulgata (Ricketts 2010: 32).

³⁰ Es va donar a conèixer la voluntat de fer aquesta edició conjunta en l'article de Beltran 1997: 199, n. 8. Ricketts recorda aquest projecte a l'article publicat l'any 2006-2007: 233-4.

³¹ Cf. *Breviari d'amor* 1980.

³² Cf. *Breviari d'amor* 2003-2007.

³³ Cf. *Breviari d'amor* 2018.

occitana i catalana,³⁴ o bé des d'una visió particular, centrant-se en els testimonis il·luminats catalans.³⁵

El primer estudi de la il·luminació del *Breviari d'amor* occità i català fou el de Katja Laske-Fix, que va prendre en consideració tot l'aparat icònic transmès en els diferents testimonis. A *Der Bildzyklus des «Breviari d'amor»* es fa una catalogació de cada una de les imatges, se citen les rúbriques que les acompanyen i, a més, es recull en una taula llur distribució en els testimonis il·luminats. Carlos Miranda García, per la seva banda, proposa conjugar les il·luminacions d'ambdues tradicions —en especial, es concentra en els volums conservats a El Escorial i a Madrid— amb altres aparats icònics coetanis. La pluralitat de temes i d'imatges del *Breviari d'amor* ha permès a l'historiador publicar nombrosos estudis de caràcter general així com de temes més concrets.³⁶ *La Ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña: contribución al estudio de la historia de la miniatura catalana* és l'únic treball destinat exclusivament a l'aparat icònic dels testimonis catalans. Pere Bohigas, de manera breu, ofereix una descripció de les imatges dels còdexs de París,³⁷ Madrid i Londres.

Malgrat que Hiromi Haruna-Czaplicki ha focalitzat l'atenció en els exemplars occitans, en el seu aparat icònic i la relació que s'estableix amb altres exemplars il·luminats de l'època, en els seus treballs hi ha dades valuoses per a l'estudi de la tradició manuscrita i la història de la recepció del *Breviari d'amor*.³⁸

En general, el conjunt de treballs filològics parteix de la voluntat d'abraçar un text poc conegut pels entesos en la literatura romànica medieval. Davant d'aquest buit de coneixement, la majoria dels autors han centrat les seves recerques en un testimoni únic, en una part de la tradició o en un aspecte molt particular. És per això que la línia d'investigació que seria ara urgent és la d'aproximar-se al *Breviari d'amor* a partir de la totalitat de la tradició textual a fi d'aprofundir en la concepció originària i global del text, tot continuant el llegat rigorós i científic de les investigacions precedents.

³⁴ Cf. Laske-Fix 1973; Miranda García 2002; Miranda García-Tejedor 2007; Martines 2003-2007.

³⁵ Cf. Bohigas 1960-1967, II: 192-197.

³⁶ Cf. Miranda García 1993-1994; 1994*a*; 1994*b*; 1994*c*; 1994*d*; 1996; 1997; 1998.

³⁷ Concretament es tracta del manuscrit amb la signatura: Espanyol 353.

³⁸ Cf. Haruna-Czaplicki 2009; 2011; 2016.

1.3. METODOLOGIA

L'estudi que es planteja tot seguit parteix de la problemàtica següent: d'una banda, l'objectiu principal és aproximar-se a la traducció catalana medieval d'una obra occitana avui en dia encara força desconeguda. Com s'ha dit, malgrat que la versió original hagi estat editada, l'obra no s'ha contextualitzat, ni tampoc no se n'ha fet una *constitutio textus* que prengui en consideració la totalitat de la tradició textual. Per altra banda, la traducció castellana és deutora de la versió catalana, fet que incrementa l'interès de l'estudi complet de la tradició ibèrica. Per tant, ha semblat convenient allunyar-se d'un plantejament particular i restringit a una versió única, per estudiar de manera global tota l'obra romànica —catalana, castellana i occitana— del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud.

Partint d'aquest plantejament, el mètode que acosta a la comprensió de la història de l'obra, sense discriminar original i traduccions, i que té en compte les particularitats de les obres medievals, és el de la lectura coetània, proposat per José Manuel Lucía Megías.³⁹ A banda d'aquesta metodologia, que incideix en l'estudi dels testimonis des de l'ecclòtica, també es prenen en consideració altres aproximacions disciplinàries —la història de la cultura escrita, la pragmàtica literària, etc.—, que hem adaptat al cas d'estudi.⁴⁰ L'estructura del treball, doncs, respon a la reflexió sobre les diferents fases o processos creatius i productius inherents a qualsevol obra literària:

- 1) *Primera part: del text al còdex.* L'objecte d'estudi és el procés de fixació del text en els diferents còdexs conservats del *Breviari d'amor* ibèric i occità.
- 2) *Segona part: del còdex a l'obra.* Aquesta part parteix de les dades aportades per la documentació de l'època i la pròpia història dels còdexs, per tal de poder arribar a l'anàlisi de la figura del receptor del text, fet que permet detectar el pas d'un objecte material a una obra literària.
- 3) *Tercera part: de la idea al text.* La finalitat d'aquest darrer apartat és reflexionar sobre la pulsio intel·lectual que porta Matfre Ermengaud i els traductors anònims a escriure o a traduir, fixant el text literari.

³⁹ Cf. Lucía Megías 1999a, 1999b, 2007. En aquesta darrera publicació s'agrupen els treballs publicats prèviament a propòsit de la lectura coetània.

⁴⁰ Entre altres, han resultat fonamentals les propostes metodològiques i les reflexions dels treballs de Beltran 2012; Chartier *et al.* 1999; Chastang 2008; Gimeno Blay 1991, 2007; Orduna 2005; Rico 2008; Sabaté i Marin i Marín 2019; Soler 2010.

L'alteració de l'ordre lògic és marcadament volgut, ja que es parteix de la recopilació, explotació i interrogació de les dades objectives extretes de l'estudi codicològic de la tradició textual del *Breviari d'amor* occità, català i castellà, i de la documentació medieval conservada sobre l'obra. El darrer apartat es basa en la interpretació del procés creatiu de cada un dels emissors implicats en la transmissió de l'obra.

L'aplicació d'aquesta metodologia permet aproximar-se al sentit global del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud i entendre que darrera d'aquesta creació literària s'amaguen tres obres de la literatura romànica medieval.

2. PRIMERA PART: DEL TEXT AL CÒDEX

2.1. LA TRADICIÓ OCCITANA DEL *BREVIARI D'AMOR*

En els epígrafs següents es recullen totes les dades referents a la tradició textual occitana de l'obra de Matfre Ermengaud.

L'examen detallat dels aspectes morfològics de la tradició manuscrita del *Breviari d'amor* aporta una sèrie d'informacions a propòsit de la fixació del text de Matfre Ermengaud. En el primer capítol, se censa la transmissió manuscrita i es presenten els llocs de còpia i de datació dels testimonis conservats, posant atenció als colofons. Fixada aquesta tradició, s'analitza la transmissió i la tipologia de composició del còdex. El tercer element d'estudi és la factura d'aquesta tradició, comparant els diferents elements codicològics que presenten. La *dispositio* dels continguts així com la mateixa anàlisi dels textos transmesos en el conjunt d'aquesta tradició textual és el darrer element d'anàlisi. El conjunt permet presentar una proposta d'arquetip de la factura del *Breviari d'amor*, com es demostra en les conclusions.

En aquest cas, per primera vegada, a banda dels dotze testimonis complets que han estat presos en consideració per a la última edició del text, per als estudis iconogràfics i per als estudis generals que han tractat sobre el *Breviari d'amor*, també es té en compte la rica tradició fragmentària. Aquesta, fins ara, ha estat tractada en notícies bibliogràfiques breus, on els investigadors donen a conèixer l'existència del fragment, juntament amb una sintètica descripció codicològica i/o la transcripció del text transmès.⁴¹ Algunes vegades, amb sort, s'informa de la procedència del testimoni, la majoria de vegades procedents d'antigues relligadures o que van servir com a guardes o cobertes de documents notariais o arxivístics més moderns.

⁴¹ Com és el cas de Thomas 1893; Anglade 1927; Brunel 1930, 1936, 1955; Breillat 1944-1945; Rostaing 1955; Brayer 1962; Brayer - Monfrin 1966; Ricketts 1966; Cézard 1974; Brunel 1983; Rinoldi 2015.

2.1.1. La tradició textual occitana del *Breviari d'amor*

La tradició textual occitana de l'obra de Matfre Ermengaud compta amb vint-i-set testimonis:⁴²

La tradició textual occitana del <i>Breviari d'amor</i>			
Sigla	Signatura actual	Data	Lloc
A	París: BnF, Français 857	s. XIV	-
B	París: BnF, Français 9219	s. XIV	Llenguadoc
C	París: BnF, Français 858	s. XIV	Llenguadoc
D	París: BnF, Français 1601	s. XIV (Brunel), s. XV (Ricketts)	Catalunya
F	Viena: ÖNB, Cod. 2563	17.06.1354	Tolosa
G	Viena: ÖNB, Cod. 2583*	1340-1360	Sud de França (zona de Tolosa?)
H	Lió: BM, Ms 1351	Inici s. XIV	-
I	Carpentràs: BM, 380	s. XV	-
K	Londres: BL, Harley MS 4940	Segona meitat s. XIV	Tolosa?
L	Londres: BL, Royal 19.C.I	Inici s. XIV	Tolosa?
M	El Escorial: BSL Escorial, S.I.3	Inici s. XIV	Tolosa
N	Sant Petesburg: RNB, Isp. F. v. XIV. I	-	Lleida
O	París: BnF, Français 1745	s. XIV	-
a	París: BnF, Français 14960; Avinyó: Palais du Roure, 1PDR_B_117_Dossier Les Troubadours_Chemise à part	s. XIV	-
b	París: BnF, NAF 11198	s. XIII-XIV	-
c	París: AN, AB/XIX/1745	-	-
d	Tolosa: AD Haute-Garonne, 101 H 6	-	-
e	Nimes: AD Gard, 1 F 83 (n°3)	-	-
f (i)	Cambridge: UL, MS Add.2709/8 [<i>olim</i> Besiers: SASLB, non coté]	-	-
g	Lloc desconegut [<i>olim</i> Labarthe-Bleys: Archives du Château, Breviari d'amor]	-	-
h	Marsella: AD des Bouches-du-Rhône, 47 Fi 37, 47 Fi 38	-	-
k	Vienne: Médiathèque Le Trente, M 220	s. XIV	-
l	Albi: BM, Rochemade 4	s. XIX	-
m	<i>olim</i> Avinyó: AD Vaucluse, GG 16	-	-
n	Cahors: BM, 146	-	-
o	New Haven: Beinecke Library, MS 712.161	[ca. 1320]	-
p	París: BnF, Arsenal Ms. 3309	s. XVIII	-

Taula 1. La tradició textual occitana del *Breviari d'amor*

⁴² La taula compren les dades següents: les sigles —d'acord amb el treball de Brunel 1983 i les de nova creació: P. T. Ricketts 2010 (*n*) i meves (*o*, *p*)—; la ubicació i signatura actual; la data, segons el catàleg de la institució; i el lloc de factura, segons el catàleg de la institució. Es marca en negreta les dades recollides en els colofons. Roman el dubte de la relació entre els testimonis fragmentaris *e* i *o*: en un futur cal aprofundir en l'estudi de la factura i de la lletra d'ambdós exemplars, ja que sembla que puguin pertànyer al mateix còdex original, tal i com he constatat a partir de les reproduccions digitals. Per prudència, es tracten ambdós testimonis com exemplars diferents.

Per poder dur a terme aquest treball, compto amb la reproducció de vint-i-dos testimonis. No he pogut consultar els testimonis en lloc desconegut (*g*), perduts (*m*), ni els moderns (*l*, *p*). Malauradament, tampoc he pogut aconseguir la reproducció del fragment *n*, malgrat haver intentat contactar diverses vegades amb la biblioteca. El 13 d'octubre de 2020 em van indicar que el fragment estava en curs de restauració.

Com mostra la taula, el ms. *a* es conserva en dues ubicacions actuals diferents: París i Avinyó. Geneviève Brunel, quan va donar a conèixer el fragment del Palau del Roure, va afirmar que el foli procedia del mateix còdex que l'altre foli conservat a la Bibliothèque nationale de France.⁴³ Pel que fa a les sigles *f* i *i*, ambdues s'han utilitzat per referenciar *membra disiecta* procedents del mateix còdex medieval.⁴⁴

La troballa de còdexs fragmentaris que transmeten el *Breviari d'amor* continua a dia d'avui quan encara es troben en el mercat fragments manuscrits, com demostren la compra del ms. *o* per la Beinecke Library l'any 2017 o el fragment ofert en el catàleg de l'antiquari neerlandès Konstantinopel Rare & Fine Books.⁴⁵ Malauradament, desconeixem alguna de les ubicacions actuals —com és el cas del ms. *g*— o han desaparegut en els darrers anys —ms. *m*.⁴⁶

Les dades relatives a la datació i lloc de manufactura dels testimonis conservats són força precàries i mostren el desconeixement que encara es té d'aquesta tradició textual extensa. Per poder complementar la informació, s'ha trobat pertinent recuperar dos treballs: d'una banda, per a les dades relatives als testimonis fragmentaris, es parteix de la publicació de Geneviève Brunel, que continua sent el de referència obligada per a una primera aproximació a la transmissió del *Breviari d'amor* occità;⁴⁷ d'altra banda, per a les dades dels

⁴³ Cf. Brunel 1983: 187-188.

⁴⁴ Clovis Brunel va donar a conèixer aquests fragments i els va atorgar la sigla *f* (1930: 238-252). Anys més tard, quan ja van entrar a formar part del fons de la biblioteca universitària de Cambridge, Peter T. Ricketts descobreix que hi ha dos altres fragments, els quals, juntament amb els ja publicats per Brunel, anomena amb la sigla *i* (1966: 393). Geneviève Brunel manté les dues sigles (*f*, *i*) malgrat tractar-los com a fragments d'un mateix còdex i, finalment, el filòleg anglès ja els documenta amb la sigla *f(i)* en el cens publicat l'any 2012 (2012: 77). Per la meua part, després de visualitzar els *membra* en qüestió, no hi ha dubte que pertanyen a un mateix manuscrit.

⁴⁵ Tinc constància d'aquesta notícia des de l'agost del 2020. Com es recull a la fitxa de la pàgina web d'aquest antiquari (vegeu la referència bibliogràfica *s. v.* Konstantinopel 2020), sembla que es tracta del còdex fragmentari *g*, donat a conèixer a la revista *Romania* per P. Breillat (1944-1945).

⁴⁶ Queda constància de la desaparició d'aquest testimoni, utilitzat com a relligadura del registre GG 16 dels Archives communales de Vacqueyras, gràcies a Michel Hayez, director de l'Archives départementales de Vaucluse, que es va adonar de la pèrdua de la peça medieval després del procés de reproducció en microfilm dels registres parroquials d'aquesta comuna. Catherine Poirson, actual directora d'aquesta institució, en correspondència de setembre de 2020, em va explicar la pèrdua i va confirmar que el microfilm no reproduïx l'antiga relligadura i que tampoc es conserva amb la resta d'enquadernacions soltes i antigues de l'arxiu avinyonès. A l'inventari realitzat l'any 1866 es descriu: «sur la couverture du registre, l'on trouve des poésies en langue romane du XIIIe ou XIIIe siècle. On pourrait les attribuer peut-être au troubadour Ramboud de Vocqueyros».

⁴⁷ Peter T. Ricketts (2012) ja va partir d'aquest mateix treball. Fins a data d'avui aquest era la darrera contribució que censava la totalitat de la tradició manuscrita de l'obra d'Ermengaud.

manuscrits complets i amb il·luminació, s'ha trobat pertinent presentar la informació actualitzada per Hiromi Haruna-Czaplicki.⁴⁸

La tradició textual occitana del <i>Breviari d'amor</i> , segons G. Brunel (1983) i Haruna-Czaplicki (2016)		
Sigla	Data	Lloc
A	1360-1370	Tolosa
B	ca. 1340	Tolosa
C	1360-1370	Tolosa
D	Meitat s. XIV?	Tolosa?
F	17.06.1354	Tolosa
G	1320-1330	Montpeller?
H	1420-1440	Tolosa
I	s. XV	Llenguadoc
K	1350-1360	Tolosa
L	1320	Tolosa
M	ca. 1330	Montpeller o Besiers?
N	ca. 1340	Lleida
O	s. XIII-XIV	Agde
a	s. XIV	Tolosa
b	s. XIV	Llenguadoc
c	Inici s. XIV	Llenguadoc
d	s. XIV	Tolosa?
e	Inici s. XIV	vers Nimes
f (i)	Inici s. XIV	Llenguadoc
g	s. XIV	Tarn?
h	Fi s. XIII	Tolosa
k	s. XIV	Carcí
l	s. XIX	-
m	s. XIV	Tolosa

Taulela 2. La tradició textual occitana del *Breviari d'amor*, segons G. Brunel (1983) i Haruna-Czaplicki (2016)

Les dades indiquen que la tradició textual del *Breviari d'amor* occità data de principis del segle XIV i s'estén fins al segle XIX amb la còpia de l'obra per part d'erudits de l'època, tal com es tracta tot seguit.

⁴⁸ Per poder dur a terme les seves investigacions sobre la il·luminació del *Breviari d'amor*, Hiromi Haruna-Czaplicki pren en consideració les dades codicològiques de les quals disposa. És per aquest motiu que trobo interessant prendre'l com a referència per la manca d'un treball més rigorós sobre aquesta tradició textual —fet també reivindicat pel mateix estudiós. Cf. Haruna-Czaplicki 2009; 2011; 2016.

A la taula no apareixen els testimonis *n*, *o*, *p* perquè no es tenen en consideració en aquesta bibliografia.

Hom creu que Matfre Ermengaud va acabar d'escriure aquesta obra a la darrerria del segle XIII;⁴⁹ són, doncs, els manuscrits *L, G, M, N, B, c, e, f(i), b*, els més primerencs. El període de major difusió d'aquesta obra és el segle XIV, per la qual cosa ja resulta tardà l'únic testimoni del segle XV: el ms. *I*.

Els manuscrits més moderns són dues còpies parcials dels segles XVIII i XIX: la més antiga, servada a la Bibliothèque de l'Arsenal (ms. *p*), és de la mà de Jean-Baptiste de Lacurne de Sainte-Palaye (1697-1781), que va copiar a dues columnes afrontades la part final del *Breviari d'amor* transmesa pels testimonis de París, mss. *C* i *D*. L'altre testimoni modern, del segle XIX, de mà de l'erudit Henri-Pascal de Rohegude, es conserva a la Bibliothèque Municipale d'Albi (ms. *l*), i sembla una còpia de l'exemplar modern citat, ms. *p*, que també conté la mateixa part de text transmesa pels dos manuscrits parisencs.⁵⁰

Tolosa i Llenguadoc són les dues àrees principals de manufactura dels manuscrits conservats. Igualment, també destaca el territori català com a zona de confecció dels còdexs *D* i *N*, aquest darrer amb la localització precisa de Lleida, com tot seguit es mostra.

Dels vint-i-set manuscrits d'aquesta tradició documental, només es conserven dos colofons. En el darrer foli del manuscrit servat a Viena, ms. *F*, amb certa dificultat es llegeix:⁵¹

«Istud breviarium est [...] emptum Tholose [...] precio ·C· scudatorum auri, completum in crastinum sanctorum Cyrici et Julite anno domini ·M·CCC·LIIII. Alleluia» (f. 249^v)

Aquesta nota, que tanca la còpia del *Breviari d'amor*, sembla feta per una altra mà. Deixa constància que aquesta obra va ser copiada a Tolouse, amb un preu de cent escuts d'or, i que va ser completat el dia dels màrtirs Quirze i Julieta de Tars de l'any 1354. Malauradament, els espais marcats amb punts suspensius són paraules esborrades, possiblement amb el nom del comitent o posseïdor —primera i segona línia del colofó—, i del comprador o venedor —segona i tercera línia del colofó.

⁴⁹ Cf. Meyer 1898: 16; Richter - Lütolf 1977: 18.

⁵⁰ Malauradament, no he tingut al meu abast la reproducció d'aquests dos exemplars moderns. La poca informació existent són les notícies als catàlegs de les institucions que els serveixen i, pel que fa a la còpia d'Henri-Pascal de Rohegude, l'article de Thomas 1888: 78-79. En concret, l'estudiós indica que la còpia dels darrers capítols del *Breviari d'amor* es troba a les pàgines 110-123. En les pròximes pàgines no es prenen en consideració aquests exemplars a causa de la seva modernitat.

⁵¹ Es llegeix a partir de la reproducció del manuscrit, amb el suport i l'ajut de les transcripcions de Hermann 1936: 161 i Laske-Fix 1973: 126.

D'altra banda, al manuscrit de la Biblioteca Nacional de Rússia, *N*, es llegeix:⁵²

«Johannes de Aviniona nationis Anglicorum scripsit hunc librum in civitate Ilerdensi venerabili viro [...] civi Ilerdensi, quem Deus conservet in salute per tempora longiora» (f. 252^v)

El colofó explica que Joan d'Avinyó⁵³ va copiar l'obra a la ciutat de Lleida per encàrrec d'un ciutadà lleidatà, el nom del qual ha estat esborrat a consciència.

2.1.2. La transmissió del *Breviari d'amor*

El *Breviari d'amor* escrit per Matfre Ermengaud es conserva en set còpies completes de l'obra —*A, C, F, K, L, M, N*—, i vint còpies fragmentaries o parcials —*B, D, G, H, I, O, a, b, c, d, e, f(i), g, h, k, l, m, n, o, p*.

Obviant l'estat de conservació actual dels manuscrits, sembla que la transmissió occitana d'aquesta obra era completa, a excepció del testimoni *O*, on fa l'efecte que el copista només volgués transmetre uns passatges concrets del text de Matfre Ermengaud.

⁵² Es llegeix a partir del manuscrit original.

⁵³ Cf. Velasco González - Fité Llevot 2016: 104-105, on es resumeixen les diferents hipòtesis d'identificació publicades sobre aquest personatge.

Els vint-i-cinc exemplars medievals presenten les següents tipologies de còdexs:⁵⁴

La transmissió del <i>Breviari d'amor occità</i>			
Sigla	Conservació de l'obra	Transmissió de l'obra	Tipologia del còdex
A	Completa	Completa	Ms. factici
B	Parcial	*Completa	Ms. homogeni
C	Completa	Completa	Ms. miscel·lani homogeni
D	Parcial	*Completa	Ms. homogeni
F	Completa	Completa	Ms. miscel·lani homogeni
G	Parcial	*Completa	Ms. miscel·lani homogeni
H	Parcial	*Completa	Ms. homogeni
I	Parcial	*Completa	Ms. miscel·lani homogeni
K	Completa	Completa	Ms. miscel·lani homogeni
L	Completa	Completa	Ms. miscel·lani homogeni
M	Completa	Completa	Ms. miscel·lani homogeni
N	Completa	Completa	Ms. miscel·lani homogeni
O	Parcial	Parcial	Ms. miscel·lani heterogeni
a	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
b	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
c	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
d	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
e	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
f (i)	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
g	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
h	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
k	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
m	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
n	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari
o	Parcial	*Completa	Ms. fragmentari

Taula 3. La transmissió del *Breviari d'amor occità*

El tipus de manuscrit més comú és el miscel·lani homogeni, com mostren els exemplars *C*, *F*, *G*, *I*, *K*, *L*, *M*, *N*. Aquests, a banda de transmetre l'obra del *Breviari d'amor*, copien altres texts, com s'analitza en els capítols següents. El testimoni *O* és l'únic de tipologia miscel·lània heterogènia i l'exemplar *A* és factici. Els volums que responen a la tipologia homogènia — *B*, *D*, *H*— són fruit de la seva conservació actual, ja que els hi falta de la part inicial i/o final de l'obra.

⁵⁴ Es distingeixen quatre tipologies: el manuscrit homogeni, que es caracteritza per presentar una única unitat codicològica i transmetre un text únic; el manuscrit miscel·lani, distingint els que són homogenis —els quals es caracteritzen per ser una única unitat codicològica que transmet més d'un text—, dels heterogenis —els quals en unes quantes unitats codicològiques transmeten més d'un text—; i el manuscrit factici, que es caracteritza per tractar-se de diverses unitats codicològiques i copiar més d'un text. Un altre tret que distingeix aquestes tipologies és que, mentre les tres primeres obceixen a un principi d'organització raonat o volgut pel comitent o pel copista del còdex, el factici, en canvi, respon a aquesta tipologia per vicissituds històriques que poden ser conegudes o desconegudes.

A la taula s'empra el signe asterisc per indicar les dades aproximades o reconstruïdes per diferenciar-les de les reals.

La manca de dades codicològiques o històriques de la dotzena de testimonis fragmentaris no permet plantejar-se quina era la seva tipologia originària. Actualment, tots es conserven com a *membra disiecta*.⁵⁵

La transmissió del <i>Breviari d'amor occità</i> en l'actualitat		
Sigla	Conservació	Observacions
A	Completa	
B	Parcial	V. 270-34420
C	Completa	
D	Parcial	V. 3355-31461
F	Completa	
G	Parcial	V. 127-34597
H	Parcial	V. 1-34558
I	Parcial	V. 1263-34403
K	Completa	
L	Completa	
M	Completa	
N	Completa	
O	Completa	V. 15686-16317
a	Parcial	París: v. 20629-20792; Avinyó: v. 21969-22026
b	Parcial	
c	Parcial	
d	Parcial	F. 1: v. 24532-24705-[24673-24674]; f. 2: v. 24675-22869; f. 3: v. 24870-25000; f. 4: v. 25001-25148 [+ 25148b rúbrica a imatge]; f. 5: v. 25149-25269; f. 6: v. 25270-25399; f. 7: v. 25400-25597
e	Parcial	V. 13391-13629
f (i)	Parcial	1-2 [?]: v. 3293-3301, 3410-3415T, 3443-3462, 3482-3502, 3519-3538, 3561-3575; 3-4 [f. XXVI]: a) 3436-3451, b) 3476-3481, c) 3514-3520, d) 3552-3568; 12-11 [f. LIII]: a) 6909-6924, b) 6949-6965, c) [6989]-[7004], d) 7029-7045; 14-13 [f. LIII]: a) 7069-7078, b) 7109-[7123], c) 7149-[7163], d) il·legible; 15-16, f. LV: a) 7231-[7246], b) 7269-[7283], c) [7309]-7334, d) [7347]-[7370]; 16-15 [f. LVI]: a) 7387-[7409], b) 7427-7441, c) 7467-[7481], d) 7505-7520; 13 [f. LVII]: a) 7545-7559; b) il·legible; [14]-12 [f. LVIII]: a), b) il·legibles, c) 7781-[7794], d) 7821-7836; 17-18 [f. LXIII]: a) 8249-8284T, b) 8287-8323, c) [8334]-8359, d) [8364]-[8397]; 18-19, f. LXIX: a) 9319-[9335], b) 9359-9355, c) 9395-9431, d) 9435-9471; 6-5, f. CIII: a) 14001-14008, b) [14115-14120], c), d) il·legibles; 5-6, [?]: a) [14768]-14775, b) [14808]-14817, c) 14847-14857, d) 14887-14896; 7-9, f. CXXI: a-b) 16524-16601, c) 16602-16638, d) 16642-16681; 8-10, f. CXXX: a) [17945]-[17976], b) 17984-18011T, c) 18022-[18049], d) 18062-[18094]; 21 [f. CXXXVIII]: a) 18580-[18592], b), c), d) il·legibles; 23-22, f. CCIII: a) 28320-28330; b) 28360-[28374]; 24-25, f. CCXXXI: a) 33301-[33312], b) 33342-[33360], c) [33380]-33393, d) 33421-[33432]; 26-27, [?]: a) 34226-34237, b) 34267-34278, c) 34307-34318, d) 34347-34358
g	Parcial	V. 15834-15958
h	Parcial	V. 42P-609, 3030-3194, 3756-3841
k	Parcial	V. 22499-24133
l	Parcial	[Darrera part del text]
m	Parcial	F. 1: v. 25794-25803, 25842-25848, 25889-25894, 25936-25942; f. 2: v. 25982-25988, 26028-26034, [25439-25445], [25477-25482], 26070T-26076
n	Parcial	V. 446-457, 483-506, 523-528P.55, 573-606, 612-644, 683-722, 726-762, 766-836, 3283T-3308, 3322-3347, 3361-3366, 3371-3387, 3400-3423, 6937-6948, 7054-7068, 7257-7268, 7297-7308, 7337-7346, 7374-7386, 7414-7426, 7454-7466, 7494-7504, 7533-7544, 7720-7742, 7755-7780, 7792-7820, 7838-7860, 8401-8434, 8441-8474, 8481-8550, 8604-8616, 8627-8646, 8697-8699, 8717-8740, 8755-8764, 8772-8778, 8795-8802, 8812-8818, 8835-8852, 8873-8892, 9013-9018, 9024-9036, 9053-9058, 9062-9076, 9093-9112, 9379-9386, 9475-9632, 9817-9824, 9854-9942T, 10794-10822, 10839-10844, 10856-10862, 10896-10902, 10932-10940, 12145-12177, 12207-12217, 12232-12257, 12263-12292, 12573-12579, 13250-13256, 13523-13527, 13543-13568, 13589-13607, 13643-13647, 13877-13897, 13918-13934, 13961-13974, 13995-14000, 14394-14415, 14501-14576, 14923-14935, 14956-14973, 14994-15014, 15032-15052, 15073-15078, 15097, 15107-15117, 15146-15157, 15186-15197, 15223-15234, 25922-26042-25446, 26345-26376, 26467-26493
o	Parcial	V. 15913-16015

Taula 4. La transmissió del *Breviari d'amor occità* en l'actualitat

⁵⁵ Per a investigacions futures sobre la tradició fragmentària del *Breviari d'amor occità*, a la taula s'ofereixen les equivalències del text transmès amb l'edició completa de referència (Ricketts ed. 1976-2004), la qual cosa no s'havia fet fins el nostre treball. Les equivalències de *n* són de Ricketts 2010.

2.1.3. La factura del *Breviari d'amor* occità

Com s'ha tractat en el capítol dedicat a la confecció dels exemplars ibèrics, l'estudi de la materialitat dels exemplars conservats possibilita la comprensió de l'obra literària transmesa. En el cas dels exemplars occitans, a més, és un camp d'estudi que encara no ha estat treballat amb profunditat.⁵⁶

MISE EN PAGE

La *mise en page* dels exemplars occitans es caracteritza per:⁵⁷

La factura del <i>Breviari d'amor</i> occità - <i>Mise en page</i> (I)						
Sigla	Suport	Folis	Dimensions (mm)		Corondells	Línies
			Amplada	Alçada		
A	Pergamí	240	250	375	2	41
B	Pergamí	242	255	410	2	40
C	Pergamí	253	228	302	2	40
D	Paper	174	210	290	2	44
F	Pergamí	249	238	350	2	40
G	Pergamí	242	235	324	2	40
H	Pergamí	225	220	293	2	41
I	Paper	250	220	300	2	35
K	Pergamí	232	245	340	2	41
L	Pergamí	256	255	350	2	40
M	Pergamí	264	244	360	2	37
N	Pergamí	256	246	348	2	40
O	Pergamí	185	167	236	2	36
a	Pergamí	1	180	244	2	42
a'	Pergamí	1	183	274	2	42
b	Pergamí	4 f. mutilats	210-250	245-330	2	30-40
c	Pergamí	2	210	300	2	40
d	Pergamí	7	270	380	2	38-40
e	Pergamí	1	147	205	1	30
f(i)	Pergamí		?	250	2	40
g	Pergamí	1	210	300	2	39
h	Pergamí	2 bifolis	290	385	2	42
k	Pergamí	2 bifolis	200	270	2	44
m	Pergamí	1 bifoli	220	300	2	46
n	Pergamí	-	-	-	2	40
o	Pergamí	1 bifoli	146	204	1	30

Taula 5. La factura del *Breviari d'amor* occità - *Mise en page* (I)

⁵⁶ L'anunci de l'aparició del primer volum de l'edició del *Breviari d'amor*, duta a terme per Peter T. Ricketts amb la col·laboració amb Cyril P. Hershon (ed. 1976-2004), que estarà dedicat a l'estudi introductor de l'obra, segurament ha influït a que ningú s'endinsés en aquest estudi frondós i ric.

⁵⁷ A la taula se separen els testimonis *a* i *a'*, malgrat que ambdós van pertànyer al mateix còdex.

El suport majoritari és el pergamí, a excepció dels testimonis *D* i *I* que es van confeccionar en paper. Els manuscrits del *Breviari d'amor* són de dimensions grans i fan 220 x 307 mm de mitjana, tret característic d'aquesta tradició manuscrita, en contraposició a la majoria de la tradició textual de les obres literàries en llengua d'oc.⁵⁸ L'exemplar més voluminós és *B*, seguit dels manuscrits *b*, *d*, *A*, *M*. Per contra, els exemplars *o*, *e*, *O* són de dimensions més reduïdes, en format en quart.⁵⁹

La *mise en page* majoritària en els còdexs conservats és a dos corondells i la mitjana de línies és de trenta-nou. Els testimonis fragmentaris *e* i *o* mostren una altra disposició del text, a un corondell i presenten trenta línies per columna.⁶⁰

L'aparat decoratiu de la tradició textual occitana es caracteritza per la seva riquesa, d'aquí l'interès que aquest aparat i l'icònic han despertat en els historiadors de l'art. Els manuscrits complets es caracteritzen per presentar una decoració amb colors vius i intensos, amb aplicacions d'or i amb *drôleries* que ornamenten els marges dels còdexs. Els exemplars *D*, *H*, *I*, *O*, per contra, presenten una decoració més senzilla amb una o dues tintes de color i decoració simple. Pel que fa els *membra disiecta*, aquests presenten unes característiques similars al conjunt de la tradició, a excepció del fragment *d*, que no es va acabar de realitzar. Malauradament, no s'ha aconseguit dades de l'exemplar *n*.⁶¹

⁵⁸ En l'anàlisi dels manuscrits occitans de la Bibliothèque nationale de France dels segles XIII-XIV, Geneviève Brunel-Lobrichon remarca que la majoria d'aquests manuscrits no depassen els 180 x 250 mm. L'excepció, com diu, són els cançoners i els exemplars de l'obra d'Ermengaud (Brunel-Lobrichon 1994: 123).

⁵⁹ La diferència de mides entre els testimonis *a* (180 x 244 mm) i *a'* (183 x 274 mm) s'expliquen per les vicissituds històriques; originalment, el còdex devia mesurar més de 183 x 274 mm.

⁶⁰ Aquesta és una de les similituds que fa pensar en que ambdós testimonis pertanyien en un mateix còdex. Vegeu *supra*, 2.1.1. *La tradició textual occitana del Breviari d'amor*: 29, n. 42.

⁶¹ Ricketts 2010 no ofereix informació sobre la presència o no de l'aparat decoratiu en el fragment *n*. En canvi, Breillat 1944-1945 sí que aporta dades sobre el fragment *g*, de la mateixa manera que Brunel 1955, sobre el fragment *m*, que es tenen en compte en la realització de la taula que es presenta a continuació.

La factura del Breviari d'amor occità - Mise en page (II)

Sigla	Aparat decoratiu					
	Rúbriques	Numeració de folis	Lletres capitals	Inicials secundàries	Calderons	Altres elements
A	En tinta vermella	No n'hi ha	Inicial florida, de quatre línies de pautat. Inicial en color rosa, amb fons daurat, blau i blanc	Inicials afilligranades, de dues línies de pautat, en tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	Calderons angulars de tinta vermella o blava (alternada)	-
B	En tinta vermella. La primera lletra de la rúbrica igual que les inicials dels versos	No n'hi ha	-	Inicials contornejades, de dues línies de pautat. Inicial daurada, amb fons en colors rosa, blau i blanc, amb fullatges i besants daurats	Calderons angulars de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	Les inicials dels versos a tinta daurada i blava, amb filigrana senzilla contrària al color
C	En tinta vermella	No n'hi ha	Inicials contornejades, de tres línies de pautat. Inicial daurada, amb fons en colors rosa, blau i blanc	Inicials contornejades, de dues línies de pautat. Inicial daurada, amb fons en colors rosa, blau i blanc. Inicials simples, d'una línia de pautat, en tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	Calderons angulars de tinta vermella o blava (alternada)	Les inicials dels versos tenen tocs de tinta vermella. S'observen algunes anotacions per al rubricador
D	En tinta vermella	No se'n veuen	-	Inicials simples, de dues línies de pautat, en tinta vermella o blava (alternada)	Calderons en vermell	-
F	En tinta vermella	Cada xifra a tinta vermella o blava (alternada), centrada al marge superior	Inicials florides, de quatre a tres línies de pautat, de tinta rosada o blava, amb fons de color rosa, blau, blanc i daurat. Amb fullatges	Inicials contornejades, de dues a una línies de pautat, amb fullatges i besants daurats. Amb <i>drôleries</i>	Calderons angulars de tinta vermella o blava (alternada)	Les inicials dels versos tenen tocs safranats

Taula 6. La factura del Breviari d'amor occità - Mise en page (II) - 1

La factura del Breviari d'amor occità - Mise en page (II)

Sigla	Aparat decoratiu					
	Rúbriques	Numeració de folis	Lletres capitals	Inicials secundàries	Calderons	Altres elements
G	En tinta vermella	No n'hi ha	Inicials habitades, de quatre a tres línies de pautat, de tinta rosada o blava (alternada i combinada entre elles), amb motius de rostres humans, monstres i animals. Tints de color rosa, carbassa, blau, sèpia i verd. Amb <i>drôleries</i>	Inicials contornejades, de tres a dues línies de pautat, amb motius de rostres humans, monstres, animals i elements florals. Tints de color rosa, carbassa, blau, sèpia i verd	Calderons angulars i simples (alternats), en tinta blava i daurada, amb filigrana senzilla en color de contrast	Les inicials dels versos tenen tocs de tinta vermella
H	En tinta vermella	En tinta vermella, a la cantonada superior dreta	Inicials simples, de quatre línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada), amb decoració contrària al color	Inicials embotides, de quatre línies de pautat, de tinta vermella i blava. Inicials simples de dues línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada)	Calderons en tinta vermella o blava (alternada)	-
I	En tinta vermella	No n'hi ha	-	Inicials simples, de quatre a dues línies de pautat, a tinta vermella	Calderons angulars en tinta vermella	Les inicials dels versos tenen tocs de tinta vermella
K	En tinta blava i vermella combinats en el mateix text de la rúbrica	En tinta vermella, a la cantonada superior dreta	Inicials habitades, de set a quatre línies de pautat. La primera, inicial en color rosa, amb el fons en daurat, blau i blanc. La segona, inicial daurada amb el fons en rosa i blau	Inicials contornejades, de dues línies de pautat, de tinta daurada amb decoració en tinta rosa i blava	Calderons angulars de tinta blava o daurada (alternada), amb filigrana senzilla en color de contrast. Calderons en tinta blava	Les inicials dels versos són a tinta blava, amb filigrana senzilla en vermell. S'alternen amb inicials daurades, amb filigrana senzilla en blau. En els marges es veuen les indicacions dels copistes per als rubricadors
L	En tinta vermella	Cada xifra a tinta vermella o blava (alternada), centrada al marge superior	Inicials embotides, de quatre a tres línies de pautat, a tinta vermella o blava (alternada). Filigrana senzilla contrària al color	Inicials simples, de dues línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla en color de contrast	Calderons angulars de tinta vermella o blava (alternada). Calderons en tinta vermella o blava (alternada)	Les inicials dels versos tenen tocs safranats

Taula 7. La factura del Breviari d'amor occità - Mise en page (II) - 2

La factura del Breviari d'amor occità - Mise en page (II)

Sigla	Aparat decoratiu					
	Rúbriques	Numeració de folis	Lletres capitals	Inicials secundàries	Calderons	Altres elements
M	En tinta vermella	En tinta vermella, centrada a la part superior del foli	Inicials habitades de sis a quatre línies de pautat, amb motius de monstres, animals i elements florals. Tints de color rosa, carbassa, blau, sèpia, verd, violeta, negre i or. Amb <i>drôleries</i>	Inicials contornejades, de tres a dues línies de pautat, amb <i>drôleries</i> . Tints de color rosa, carbassa, blau, sèpia, verd, violeta, negre i or	Calderons angulars de tinta rosada o blava (alternada). Calderons en tinta vermella o blava (alternada)	-
N	En tinta vermella	En tinta vermella	Inicials florides de quatre o tres línies de pautat. Inicials en colors blau o rosa (alternat), amb fons daurat amb tints blau, verd, rosat, blanc, negre, marró i carbassa. Amb fullatges i amb besants. Amb <i>drôleries</i>	Inicials contornejades, de dues línies de pautat, amb inicial daurada i amb fons de colors blau o rosa	Calderons angulars de tinta rosa o blava (alternada)	Les inicials dels versos tenen tocs safranats
O	En tinta vermella	En tinta sèpia, a la cantonada superior dreta	-	Inicials afilligranades, de dues línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	En tinta vermella	Les inicials dels versos tenen tocs de tinta vermella
a	En tinta vermella	No se'n veuen	-	Inicials de dues línies de pautat, sense realitzar. És visible la lletra de guia	No se'n veuen	Les inicials dels versos tenen tocs de tinta vermella
b	En tinta vermella	En tinta vermella, centrada a la part superior del foli	-	Inicials contornejades, de tres línies de pautat, de colors rosa, blau i or. Amb fullatges i besants	Calderons angulars de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	Les inicials dels versos tenen tocs de tinta vermella
c	En tinta vermella	No se'n veuen	-	Inicials afilligranades, de tres línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	Calderons en tinta vermella o blava (alternada)	Tocs de vermell a les majúscules

Taula 8. La factura del Breviari d'amor occità - Mise en page (II) - 3

La factura del Breviari d'amor occità - Mise en page (II)

Sigla	Aparat decoratiu					
	Rúbriques	Numeració de folis	Lletres capitals	Inicials secundàries	Calderons	Altres elements
d	No es va realitzar l'aparat decoratiu. Es veuen els espais per a les inicials i les rúbriques					
e	En tinta vermella	No n'hi ha	-	No n'hi ha	En tinta vermella	-
f(i)	En tinta vermella	En tinta vermella, centrada a la part superior del foli	-	Inicials contornejades, de dues línies de payout, de colors rosa, violeta i or	Calderons angulars de tinta vermella o blava (alternada). Els tintats de blau, amb filigrana senzilla contrària al color. Calderons en tinta vermella	Les inicials dels versos tenen tocs de tinta vermella
g	En tinta vermella	-	-	En tinta vermella	-	-
h	En tinta vermella	No se'n veuen	-	No n'hi ha	No n'hi ha	L'estat de conservació dels <i>membra</i> dificulta la seva descripció. En un dels folis es veu al marge les lletres de guia de la primera lletra del foli
k	En tinta vermella	No n'hi ha	-	No n'hi ha	No n'hi ha	-
m	En tinta vermella	-	-	-	-	-
o	En tinta vermella	No n'hi ha	-	Inicials afilligranades, de dues a quatre línies de payout de tinta vermella o blava (alternada). Les inicials a tinta blava, amb filigrana senzilla contrària al color	En tinta vermella	-

Taula 9. La factura del Breviari d'amor occità - Mise en page (II) - 4

El tractament de l'aparat icònic del *Breviari d'amor* en occità ha estat un dels elements més estudiats per part de la crítica⁶² i les recents aportacions d'Hiromi Haruna-Czaplicki resulten prou aprofundides i completes per continuar indagant-hi. Igualment, a mode de síntesi, a continuació es prenen en consideració els aspectes generals posats de relleu per aquest investigador, en tractar-se de les informacions més actualitzades.⁶³

L'aparat icònic del *Breviari d'amor* consisteix en més de dues-centes imatges, organitzades en diferents cicles temàtics.⁶⁴ En la primera investigació sobre la il·luminació a l'obra d'Ermengaud, Katja Laske-Fix va constatar que s'estableix una concordança entre tots els exemplars.

Les més de dues-centes miniatures de l'aparat icònic, es transmeten en els còdexs de la manera següent:⁶⁵

La factura del <i>Breviari d'amor occità - Mise en image</i>			
Sigla	Aparat icònic	Estadi de realització de l'aparat	Observacions
A	Sí	Complet	Segons Haruna-Czaplicki (2016), aquest exemplar i el ms. C són realitzats per un mateix il·luminador
B	Sí	Complet	-
C	Sí	Complet	Segons Haruna-Czaplicki (2016), aquest exemplar i el ms. A són realitzats per un mateix il·luminador. La miniatura del f. 150v està realitzada per l'artista del ms. G
D	Sí	Parcial	No tots es van acabar de realitzar. Dibuixos a ploma, realçats amb tinta
F	Sí	Complet	Amb escut d'armes
G	Sí	Complet	Amb escut d'armes. L'il·luminador d'aquest manuscrit, segons Haruna-Czaplicki (2016), va executar una miniatura al f. 150v, del ms. C
H	Sí	Complet	Dibuixos a ploma, realçats amb color
I	No	-	-
K	Sí	Complet	Amb escut d'armes
L	Sí	Complet	-
M	Sí	Complet	-
N	Sí	Complet	-
O	No	No n'hi ha	No hi ha cap indicació a l'aparat icònic

Taula 10. La factura del *Breviari d'amor occità - Mise en image - 1*

⁶² Vegeu, entre altres, els treballs d'Escolà Loncà 2013-2014; Fasseur 2015; Laske-Fix 1973; Martines 2003-2007; Martines 2017; Miranda García[-Tejedor] 1994a, 1994b, 1994c, 1994d, 1997, 1996a, 1996b, 1998, 2002, 2007; Planas Badenas 1989.

⁶³ Cf. Haruna-Czaplicki 2009, 2011, 2016.

⁶⁴ Per a una aproximació a l'aparat icònic d'aquesta obra i de l'epístola d'Ermengaud, resulta útil la taula presentada en l'annex del treball d'Haruna-Czaplicki 2011: 111-115, complement a les aportacions precedents de Laske-Fix 1973.

⁶⁵ En el cas dels exemplars *g*, *n* i *m*, s'ha consultat la bibliografia Breillat 1944-1945; Brunel 1955; Ricketts 2010. A la taula s'empra l'asterisc per indicar les dades aproximades per diferenciar-les de les reals.

La factura del <i>Breviari d'amor occità - Mise en image</i>			
Sigla	Aparat icònic	Estadi de realització de l'aparat	Observacions
<i>a</i>	Sí	Sense realitzar	-
<i>b</i>	No*	-	No en presenta
<i>c</i>	No*	-	No en presenta
<i>d</i>	Sí	Sense realitzar	-
<i>e</i>	No*	-	No en presenta
<i>f(i)</i>	No*	-	-
<i>g</i>	Sí	Sense realitzar	Informació extreta de Breillat 1944-1945
<i>h</i>	Sí	Sense realitzar	-
<i>k</i>	Sí	Sense realitzar	-
<i>m</i>	-	-	<i>Olim.</i> Brunel 1955 no indica la presència d'aparat icònic
<i>n</i>	-	-	Ricketts 2010 no indica la presència d'aparat icònic
<i>o</i>	No*	-	No en presenta

Taula 11. La factura del *Breviari d'amor occità - Mise en image - 2*

Malgrat que no es tracti d'un estudi exhaustiu de la *mise en image* del *Breviari d'amor occità*, per primera vegada, se sumen els testimonis fragmentaris i es pren la totalitat de la tradició textual per comprendre el comportament de les imatges.

A, B, C, F, G, H, K, L, M i *N* reproduïxen l'aparat icònic de manera completa, mentre que *D* ho fa de manera parcial, amb miniatures que no es van acabar de realitzar. Segons Haruna-Czaplicki, els testimonis amb l'aparat icònic més ben conservats són *L, M, N, F* i *C*.⁶⁶ El testimoni *I* és l'únic exemplar complet sense aparat.

Quant al comportament dels testimonis fragmentaris, s'observen diferents solucions: transmeten l'aparat icònic sense realitzar els manuscrits *a, d, g, h, k*, i es mantenen fidels a l'arquetip original. Els exemplars *O, b, c, e, o* no presenten cap espai destinat a la realització d'aquest aparat.

La regularitat que impera en la il·luminació a vegades mostra algunes variacions en detalls, en la interpretació iconogràfica o en les mateixes lliçons o errors dels artistes —o copistes— i les seves solucions. Aquestes variacions són les que permeten als investigadors observar les múltiples inquietuds artístiques, vinguin determinades per la distribució i còpia del text, per l'anhel del mateix creador o pel comitent o destinatari del manuscrit en qüestió. Després d'estudiar les relacions entre els diferents aparats, la investigadora Katja Laske-Fix hi distingeix dues famílies: d'una banda, la formada per *A, B, C, K*, juntament amb *D* i *F*, tot i que parcialment; de l'altra, la família de *G, H, M, N*.

No obstant això, Haruna-Czaplicki adverteix que cal revisar aquesta filiació i actualitzar-la d'acord amb les noves aportacions.⁶⁷ És de l'opinió que la comparació icònica

⁶⁶ Cf. Haruna-Czaplicki 2016: 43.

⁶⁷ Cf. Haruna-Czapilcki 2011: 84-85.

entre els dos primers exemplars, *L* i *M* —rellevants per antiguitat i origen—, i l'exemplar *G*, pot aportar conclusions interessants a abordar.⁶⁸ Aquest estudi futurible haurà de preveure, a més, la totalitat de la tradició manuscrita per comprovar la transmissió o distribució de les il·luminacions i, fins i tot, plantejar-se si existeixen altres exemplars del *Breviari d'amor* sense aparat, seguint el model del testimoni *I*.

MISE EN TEXTE I MISE EN IMAGE

Segons apunta l'historiador de l'art Hiromi Haruna-Czaplicki, una de les característiques del *Breviari d'amor* occità és que les imatges tenen la funció d'acompanyar didàcticament i moral el text i no serveixen com a element d'ordenació de text, llevat de comptades ocasions.⁶⁹ L'aparat decoratiu és l'encarregat de fer-ho: les rúbriques serveixen com a títol a les diferents seccions del text i marquen les divisions. La majoria de les miniatures se situen després del text que il·lustren, a mode de conclusió de l'explicació.

És versemblant, doncs, que l'aparat fos confeccionat pel mateix autor, en el mateix moment de creació del text, cosa que confirma la presència de la il·luminació en el conjunt de la tradició. Com bé es pregunta Haruna-Czaplicki, aquesta manera de disposar i de distribuir les imatges està estretament vinculada amb la manera de llegir el *Breviari d'amor* i afirma:

L'usage d'un tel manuscrit sollicite l'ouïe et la vue : le son et le rythme de la versification plaisent à l'oreille et l'image, aux yeux.⁷⁰

⁶⁸ Cf. Haruna-Czaplicki 2016: 43-44.

⁶⁹ Com explica Haruna-Czaplicki 2016: 44, l'aparat icònic es limita a marcar l'inici de les quatre grans divisions de l'obra: el principi de l'obra i les seccions sobre l'amor de Déu, l'amor al pròxim i l'amor entre home i dona. També l'inici de vuit seccions secundàries: la història de la Verge, la confessió i la penitència, i les sis subdivisions del *Perilbos tractat d'amor de donas*.

⁷⁰ Cf. Haruna-Czaplicki 2011: 88-89, la cita a p. 88.

Es mostra d'acord amb aquesta opinió, Mattia Cavagna,⁷¹ l'únic investigador que s'ha interessat per relacionar el text i la imatge en l'obra d'Ermengaud, comparant-la amb una altra obra de la literatura occitana: l'*Elucidari de las proprietatz de totas res naturals*. Encara que el seu treball es restringeixi a una part molt concreta de l'obra del de Besiers, és suficient per mostrar com la relació entre text i imatge és significativa i com pot aportar noves perspectives d'estudi de la il·luminació en el *Breviari d'amor*. Un dels exemples que ell subratlla és el passatge dedicat a les proporcions còsmiques i a les distàncies celestes, on es reproduïx la miniatura que porta com a rúbrica «Taula dels espazis del mon». Aquesta imatge es conserva, sense variacions remarcables, en la majoria dels testimonis i s'hi recullen les xifres astronòmiques que, en el text, Matfre no ha sabut explicar.⁷²

Encaras devetz mais saber
que del cel en terra, per ver,
per drecha linha dichenden
e tot entorn lo fermamen,
e de la part sobirana
del cel tro la sotirana,
e del cel tro·l miei de terra,
si·l filozofes non erra,
ha d'espazi aitan, ses plus,
quo trobaretz escrig de jus,
en la propdana figura
en linhas et en sentura (v. 3622-3632)

S'observa, doncs, com l'autor és conscient de les limitacions que té a l'hora de transmetre aquesta informació i remet a la imatge, on sí que és possible plasmar-ho.

Aquesta línia d'investigació, tot just encetada, ha de continuar explotant-se per poder comprendre el procés creatiu que s'amaga darrera l'obra de Matfre Ermengaud.⁷³

⁷¹ Ell mateix afirma: «Matfre Ermengaud a conçu son *Breviari d'Amor* comme un ensemble organique de texte et d'images» (Cavagna 2016: 39).

⁷² La negreta és meua. Cf. Cavagna 2016: 40-41.

⁷³ En els treballs sobre la il·luminació en manuscrits medievals ha anat prenent importància aquesta línia d'investigació, que ha resultat especialment fructífera aplicada en els cicles dels romans francesos —com per exemple el *Roman de la Rose* (Walker Vadillo 2013) o el *Roman d'Alexandre* (Pérez-Simon 2015). En la literatura didàctica, les publicacions que han seguit aquesta línia metodològica han estat menys nombroses, tot i això la trobem aplicada en un ventall ampli de textos com els cinètics (Abeele 2013; Strubel 2009), els bestiaris (Muratova 1994), els tractats cosmològics (Obrist 2004) o les enciclopèdies (Hidalgo Ogayar 1990), entre altres.

2.1.4. La *dispositio* dels còdexs

Com s'ha vist anteriorment, la tipologia de còdex més emprada en la tradició textual del *Breviari d'amor* occità és el manuscrit miscel·lani homogeni, indicador de la voluntat de transmetre aquesta obra entre un conjunt de textos. En l'anàlisi de la *dispositio* dels còdexs aquest interès queda demostrat, tal com s'observa en la taula següent:

La <i>dispositio</i> del <i>Breviari d'amor</i> occità															
A	B	C	D	F	G	H	I	K	L	M	N				
Inici															
Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Taula de rúbriques	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Taula de rúbriques	Breviari d'amor	Breviari d'amor				
				BEdT 297,004	BEdT 297,008				Taula de rúbriques	Taula de rúbriques	Taula de rúbriques	Taula de rúbriques			
		BEcT 297,I		Salve regina en romans	Breviari d'amor				Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor
		Llegenda de la santa Creu		Breviari d'amor	Breviari d'amor				Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor
BEcT 297,I		BEcT 297,004		BEcT 297,I	BEcT 297,I	BEcT 297,I	BEcT 297,I	BEcT 297,I	Salve regina en romans	BEcT 297,I	BEcT 297,I				
Taula de rúbriques				BEcT 297,I	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	BEcT 297,I	Llegenda de la santa Creu	BEcT 297,I	BEcT 297,I				
Fi															

Taula 12. La *dispositio* del *Breviari d'amor* occità

La primera lliçó que queda clara és que la transmissió del *Breviari* com a text únic apareix, només, en els casos de còpies incompletes de l'obra, és a dir, en còdexs que han patit una mala conservació i que s'han vist afectats per vicissituds històriques que avui són desconegudes. Per tant, per a la reconstrucció de la disposició original d'aquesta obra, els exemplars *B* i *D* no es poden considerar. En segon lloc, l'examen dels continguts transmesos en els altres exemplars mostra que l'obra principal de Matfre es transmet conjuntament amb la taula de rúbriques i les següents composicions literàries: *Dregz de natura comanda* (BEdT 297,004), *Temps es qu'eu mon sen expanda* (BEdT 297,008), *Fraires Matfres a sa cara seror* (BEdT 297,I), *Passiones*, *Salve regina en romans* i la *Llegenda de la santa Creu*.

2.1.5. El contingut dels còdexs

TAULA DE RÚBRIQUES

Malgrat que la presència de la taula de rúbriques en obres en vers sigui un fet estrany,⁷⁴ la tradició textual del *Breviari d'amor* conté aquest element del paratext, com demostren els còdexs *C* (f. 252^r-255^v), *F* (f. 1^r-4^v), *G* (f. 2^r-5^v), *K* (f. 1^r-3^v), *L* (f. 2^r-5^v), *M* (f. 2^r-5^r), *N* (f. 1^v-6^r). L'exemplar *C* la presenta al final del còdex; *F* i *K*, a l'inici; *L*, a continuació de la *canço* de Matfre; i *G*, *M*, *N* la transmeten després de la cançó i el sirventès. En canvi, els exemplars *A*, *B*, *D*, *H*, *I* en prescindeixen. Queda justificada la seva absència en els còdexs *B*, *D*, *I*, ja que actualment es conserven de manera parcial; en els casos dels testimonis *A* i *H* s'explicaria per la manca de conservació de quaderns: *A* és un còdex factici i *H* no té els quaderns finals.⁷⁵

A la taula comparativa, s'observa una certa regularitat entre els testimonis. S'inicien amb una rúbrica a la taula —on consta el títol de l'obra copiada— i, a continuació, s'enuncien la successió de capítols de l'obra. La majoria dels testimonis, *C*, *F*, *K*, *L*, afegixen al final de la taula de rúbriques l'epístola de Matfre a la seva germana com a darrer capítol.⁷⁶

La dada més interessant que aporta aquesta taula són les lliçons del manuscrit conservat a El Escorial, el ms. *M*, concretament en els dos darrers capítols, els quals divergeixen de la resta de la tradició. Els capítols «En qual maneria Jesucrist ans del temps de sa passio havia promes lo sant esperit a sos dicipols» i «Sermos de l'advenimen del sant esperit e per qual razo tremes so en aital guia» són els mateixos que apareixen al final de les taules de la tradició textual ibèrica.⁷⁷ Com és que el testimoni *M* presenta una versió abreujada de la taula en la que manquen una quarantena de capítols? Durant la còpia d'aquest manuscrit es tenia a prop un d'ibèric i d'aquí que només es copiessin els capítols de la versió abreujada ibèrica? Resoldre aquestes preguntes resulta complicat, però mostra una relació estreta entre les dues tradicions que fins ara no s'havia posat en relleu.

⁷⁴ Cf. Hasenohr 1990: 282.

⁷⁵ Segurament, la mancança es pot explicar per falta d'enquadernació, per alguna intervenció o per alguna substitució. Resulten útils les reflexions sobre l'ús de les enquadernacions, la seva presència i la seva absència en els llibres medievals, plantejades per Beltran 2006: 198, especialment.

⁷⁶ El testimoni, *L*, una mà posterior ha afegit dues rúbriques més: «Salve regina Marie» i «Del peccat da d'Amp». Pel que fa a la disposició de la taula de rúbriques a la part final del còdex del ms. *C*, seria interessant examinar la disposició dels quaderns i comprovar si aquest ha estat desplaçat durant algun procés de restauració o d'enquadernació.

⁷⁷ Vegeu *infra*, Taula 30. Collatio externa de la taula de rúbriques del *Breviari d'amor ibèric*.

Collatio externa de la taula de rúbriques del Breviari d'amor occità								
		C	F	G	K	L	M	N
Inici	Rúbrica	Aysi comenssa lo Breviari d'amors	Comenso las robricas del Briviari d'amor	Aisso so las rubricas del Breviari d'amors	Aysso es lo tractat del Breviari amors	-	Aisso so las rubricas del Briviari d'amor	Aisso son las rubricas del Breviari d'amor
	Cap. I	Aysso es le prolex	Comensa le Briviari d'amor	Comensa le Breviaris d'amor	Matfre prega Jhesuchrist quel ben far e ben dir e l'obra conplir	Aisso es le prolex	Comensa le Breviaris d'amors	Comensa le Breviaris d'amor
	Cap. II	A Matfres prega nostre senhor quel do gracia de ben dir e de l'obra ben conplir	Ayso es lo prolex	Aisso es le prolex	Ayssi comenssa la materia de l'albre d'amor en general	A Matfres prega nostre senhor quelh do gratia de ben oir e de l'obra be conplir	Aisso es le prolex	Aisso es le prolex
FI	Penúltim cap.	Remedis per escantir folia d'aymador	Remedis per escantir folia d'aymador	De l'enamorat d'amor de mascle e de feme, le quals en l'albre d'amor cueilh fueilhas e flors de l'albre de saber ben e mal	Remedi per escantir folia d'aymador et ystoria	Remedis per escantir folia d'aymador	En qual maneria Jesucrist ans del temps de sa passio havia promes lo sant esperit a sos dicipols	De l'enamorat d'amor de mascle e de feme le quals en l'albre d'amor cueilh fueilhas e flors de l'albre de saber ben e mal
	Últim cap.	Ayso es pistola que trames frayres Marffres, frayre menors de Bezers, a ssa sorna Suau	Aysso es la pistola que trames frares Martfre, frayre menor de Bezers, a la serorna Suau	Remedis per escantir folia d'aimador	Aysso es la pistola que trames frayre Matfre a ssa cara seror	Aysso es la pistola que trames frayres Matfres, frayres menors de Bezers, a ssa sorna Suau	Sermos de l'advenimen del sant esperit e per qual razo tremes so en aital guia	Remedis per escantir folia d'amador

Taula 13. Collatio externa de la taula de rúbriques del Breviari d'amor occità

DREGZ DE NATURA COMANDA

La canso *Dregz de natura comanda* (BEdT 297,004) és la composició de Matfre Ermengaud que apareix, normalment, com a text inicial en els còdexs del *Breviari d'amor*. Segons Paul Meyer, aquesta peça primerenca és molt pròxima a les idees exposades en el *Breviari* sobre Amor i l'origen d'Amor.⁷⁸

Es troba en els testimonis *G* (f. 1^{r-v}), *L* (f. 1^r), *M* (f. 1^r), *N* (f. 1^r), *C* (f. 251^r) —apareix a la part final del volum, abans de la taula de rúbriques—⁷⁹ i *F* (f. 4^v) —tot i que en aquest cas només es transmet la primera estrofa. Es conserva l'anotació musical en els testimonis *F*, *G*, *M*, *N*, *C*, *L*, tot i que en aquests dos darrers l'anotació no es va realitzar i està en blanc.⁸⁰

A banda d'aquesta funció de text inicial del còdex, Ermengaud la cita dins del text del *Breviari d'amor* (v. 300-301 i 33.239-33.249) i també apareix recopilada en el cançoner trobadoresc de la Bibliothèque nationale de France, Français 856⁸¹ —conegut amb la sigla *C*—i en l'exemplar del *Breviari d'amor* català servat a la Biblioteca Nacional d'Espanya, RES/203, ms. *P*.⁸²

TEMPS ES QU'EU MON SEN ESPANDA

El sirventès de Matfre Ermengaud *Temps es qu'eu mon sen expanda* (BEdT 297,008) es copia després de la còpia de *Dregz de natura comanda*. Aquest sirventès és, en paraules de Paul Meyer, una violenta invectiva contra els clergues, als quals Matfre retreu que aconseguixin a preu d'argent les prelatures o les prebendes, de vendre els sagraments i de viure luxosament; als grans senyors, els retreu d'extorsionar subjectes i que, per aconseguir els beneficis de les recompenses, volen veure els homes barallar-se; i als jutges i batlles, els retreu que ells venen la justícia. El to d'aquesta composició recorda al passatge del *Breviari d'amor* on Matfre es dirigeix als diferents estaments socials (v. 17.239T-18.869).⁸³

⁷⁸ Com també passa amb la següent composició estudiada, *Temps es qu'eu mon sen expanda*: cf. Meyer 1898: 52-53; Richter - Lütolf 1977: 19.

⁷⁹ Com s'ha dit, un examen de la disposició de quaderns aclarirà si aquesta és la disposició inicial d'aquesta composició o el quadern va ser desplaçat durant algun procés de restauració o enquadernació del còdex.

⁸⁰ Per a un estudi musical de la composició, vegeu Richter - Lütolf 1977: 21-27. L'edició és a 1977: 28-31, tot i que no es consideren les variants del testimoni català *P*.

⁸¹ Hom sap que aquest cançoner fou copiat a la zona de Narbona-Besiers, cosa que justificaria la presència d'aquesta composició de Matfre (cf. León Gómez 2012). Les seves altres composicions líriques només es troben copiades en el cos del *Breviari d'amor*.

⁸² Vegeu l'estudi d'aquest manuscrit *infra*, 2.2. *La tradició ibèrica del Breviari d'amor*, 2.2.5. *El contingut dels còdexs*: 98-99.

⁸³ Cf. Meyer 1898: 53-54. Aquest aspecte també ha estat ressaltat pels editors: Richter - Lütolf 1977: 19.

La composició es copia en els còdexs *G* (f. 1^v-2^r), *M* (f. 1^r-2^r), *N* (f. 1^{r-v}) i, segons Reinhilt Richter i Max Lütolf, l'estructura mètrica, idèntica a la *canço*, permet afirmar que el sirventès comparteix la mateixa melodia.⁸⁴

FRAIRES MATFRES A SA CARA SEROR

L'epístola de Matfre Ermengaud coneguda com a *Fraires Matfres a sa cara seror* o *Lo roman del capon* (*BEdT* 297,I) és una composició de 138 versos decasil·labs, amb rima caudada. Segons s'explica a l'epístola, Ermengaud diu a la seva germana Suau que existeix el costum d'enviar als amics, durant el Nadal, un regal consistent en neules i vi especiat i, qui vol fer bé les coses, hi afegeix un capó rostit. Aquests tres ingredients els utilitza l'autor com a símls per referir-se amb les neules, al cos de Crist; amb el vi, a la sang de Crist; i amb la imatge del capó rostit, a Crist rostit a la creu. Malgrat disposar de l'edició d'aquesta obra,⁸⁵ la crítica no hi ha centrat la seva atenció, segurament, pel fet que l'epístola de Matfre Ermengaud és un text de lectura difícil per a qualsevol lector modern. Les al·legories que s'hi troben, com s'ha vist, resulten complexes i produeixen rebuig, com ha subratllat la crítica.⁸⁶ Superat el prejudici inicial, una lectura atenta com la que ofereix Wendy Pfeffer mostra el to antiherètic i antijueu d'aquesta composició, quan l'autor estableix la relació amb el capó, com a ingredient prohibit per als càtars, i la sang, com a aliment prohibit per als jueus. La filòloga també reivindica que l'epístola esmenta l'encarnació i la crucifixió de manera reiterada i la importància que l'autor dona a l'eucaristia.⁸⁷ Aquesta lectura, doncs, sembla estar en consonància amb el discurs del *Breviari d'amor*, portat aquest ara a l'extrem.⁸⁸

⁸⁴ Cf. Richter - Lütolf 1977: 19. Per a l'edició, vegeu Richter - Lütolf 1977: 31-33.

⁸⁵ Cf. Ricketts ed. 1976-2004, 2011²: 450-459.

⁸⁶ Paul Meyer 1898: 55, es refereix a aquesta composició amb les següents paraules: «Jusqu'ici la comparaison est décente et se présentait assez naturellement à l'esprit. Matfré a eu le mauvais goût de la pousser plus loin» o «cette froide allégorie». Hans Robert Jauss 1968: 169, afirma «Die Grenze zum Grotesken wird, wenn nicht schon hier, so gewiss dort überspielt, wo die gleichen *interpretamenta* nun auch auf die Inkarnation bezogen werden».

⁸⁷ Cf. Pfeffer 2006: especialment, 522-523.

⁸⁸ És de la mateixa opinió Pfeffer 2006: 519.

Aquesta peça es conserva en deu manuscrits del *Breviari d'amor*: *A, C, G, F, H, I, K, L, M, N*. La disposició de l'epístola en els còdexs, com es veu a la taula precedent, és al final: *A* (f. 238^v-239^r), *C* (f. 246^{r-v}), *F* (f. 248^v-249^v), *K* (f. 231^v-232^v), *L* (f. 251^{r-v}), *M* (f. 264^{r-v}), *N* (f. 252^{r-v}). En canvi, tres testimonis presenten aquesta composició intercalada en el text del *Breviari d'amor*, just abans del capítol dedicat a «D'amor de mascl' ab feme» (v. 27.252I): *G* (f. 194^v-195^r), *H* (f. 179^r-180^r), *I* (f. 203^{r-v}).⁸⁹

L'epístola també compta amb tradició exempta: es troba copiada en l'exemplar de la Bibliothèque nationale de France, Français 1745 (f. 136^v-137^r), on també s'hi copia un passatge de l'obra d'Ermengaud, que tot seguit s'analitza, i en la Biblioteca Medicea Laurenziana, Ashburnham 105 (f. 18^v-20^r). El còdex italià, però, presenta una versió abreujada (v. 1-118), seguit de dos versos propis i un colofó. Tot i l'edició, encara no s'ha dut a terme una reflexió sobre les convergències i divergències de la tradició textual d'aquesta obra.

El còdex florentí, copiat de la mà de Peyre de Serras per a un ús propi, és un manuscrit miscel·lani, conservat en dos volums, on a banda de transmetre textos relatius a l'activitat professional, Peyre copia una sèrie d'escrits pietosos:⁹⁰

⁸⁹ L'aparició d'aquesta composició dins del text del *Breviari d'amor* no ha estat objecte d'estudi i no s'ha reflexionat sobre el perquè d'aquesta *dispositio*. Quina percepció tenien els lectors d'aquesta versió, quan de cop i volta el text del *Breviari* s'interrompia i llegien el text de l'epístola? L'entenien com un text diferent el que estaven llegint? Obeeix a un raonament volgut per part d'un copista aquesta disposició? És fruit d'un error de còpia o de transmissió del text? En el cas de l'exemplar *I*, sembla que podria justificar-se des de la materialitat, ja que el text apareix després d'un foli en blanc (f. 202^{r-v}). Un altre element per poder apropar-se a la comprensió de la còpia intercalada de l'epístola en el cos del text del *Breviari* és l'estudi de la taula de rúbriques. Aquesta, dels tres testimonis (*G, H, I*), només es conserva a *G*, i el capítol de l'epístola no hi apareix; per tant, passa desapercebut si es fa una lectura només de l'element del paratext. De nou, sense un examen directe d'aquests manuscrits i sense un coneixement profund tant de l'epístola de Matfre a la seva germana com del *Breviari d'amor*, resulta impossible respondre aquestes qüestions.

⁹⁰ Cf. Meyer 1885. Les lectures que s'ofereixen a la taula comparativa són pròpies i no concorden amb les lectures fetes per Meyer 1885 (per Ashb. 105) ni de Ricketts ed. 1976-2004 [2011²]. Estan fetes a través de les reproduccions dels manuscrits d'aquesta tradició.

Continguts en occità del ms. BML, Ashb. 105, a partir de Meyer 1885
Paràfrasi del <i>Pater</i> en vers
Paràfrasi de l' <i>Ave Maria</i> en vers
<i>Gardacors</i> , en vers
Misteri del matrimoni de la Verge i la Nativitat de Crist
<i>Ensenhamen</i> de cortesia, en vers
Epístola de Matfre Ermengaud a la seva germana, en vers
Vida de santa Margarita, en vers
Vida de santa Maria Magdalena, en vers
Pregària dels setanta-dos noms de Déu, en prosa
Paràfrasi del <i>Pater</i> en quartans
Lament de la Verge al peu de la Creu, en vers
Sermó sobre la Passió, en prosa
Exposició del <i>Pater</i> , en prosa
<i>Doctrinal</i> de Raimon de Castelnou, en vers
Paràfrasi del <i>Credo</i> en vers
Comptes de Peyre de Serras

Taula 14. Continguts en occità del ms. BML, Ashb. 105, a partir de Meyer 1885

La versió que va copiar Peyre de Serras de l'epístola a la germana de Matfre presenta lliçons pròpies, com s'ha dit, i es pot comprovar a la taula comparativa de continuació.

Collatio externa de l'epistola de Matfre Ermengaud (BEdT 297,I)

	A	C	F	G	H	I	K	L	M	N	O	BML: Ashb. 105
Rúbrica	-	Ayso es la pistola que trames frayres Maffres, menres, la festa de Nadals a sa sor na Suau, et apres lieys en general a tot	Ayso es la pistola que trames fray Matfres, frayre menor de bezer, a ssa sorr na Suau	La pistola sotz escricha trames a sa seror Suau fraire Matfre, frares menres, la festa de Nadal, et apres lieis a totz en general	La pistola sotz escricha trama a sa sorre Suau frare Matfres, fraire menre, la festa de Nadal, e apres liu a totz en general	La pistola sotz escricha trames a sa soror Suau fraires Matfres, frayres menres, la festa de Nadal, et apres lhieis a totz en general	-	Ayso es la pistola que trames frayres Matfres, frayres mendres, la festa de Nadal a ssa sor na Suau, et apres lieys a totz en general	La pistola sotz eschricha trames a sa seror Suau fraires Matfres, fraires menres, la fes la festa [sic] de Nadal, ez apres lieis a totz en general	La epistola desus eschricha trames a sa soror Suau frayres Matfres, frayre menor, la festa de Nadal, et apres lieis a totz en general	La pistola que es desotz eschricha fon tramessa a ssa cara seror, frayre Matzfre, frayres menres, la festa de Nadal et apres a totz	-
Íncipit	Fraire Matfres a sa cara seror Salut corals en dieu nostre senhor	Frayres Mayfres asa cara sor Salut corals en dieu nostre senhor	Fraire Matfres a sa cara seror Salut corals en dieu nostre senhor	Fraires Matfres a ssa cara seror Salut corals en dieu nostre senhor	Frare Matfre a sa cara seror Salut coral en dieu nostre senhor	Fraires Matfres a sa cara seror Salut corals en dieu nostre senhor	Frayre Maffre <m>a ssa cara soror Saluz corals en dieu nostre senhor	Frayres Matfres a ssa cara seror Salut corals en dieu nostre senhor	Fraires Matfres a sa cara seror Salut corals en dieu nostra senhor	Frayres Matfres a sa cara seror Salut corals en dieu nostre senhor	Frayres Matzfres a ssa cara seror Salut corals en dieu nostre senhor	Frayre Maistre am sa cara senhor Salut coras en dieu nostre senhor

Taula 15. Collatio externa de l'epistola de Matfre Ermengaud (BEdT 297,I) - 1

Collatio externa de l'epistola de Matfre Ermengaud (BEdT 297,I)												
	A	C	F	G	H	I	K	L	M	N	O	BML: Ashb. 105
Explicit	E de totz cels que crezo-l filh de dieu E adhorò lo benezech nom sieu.	E de tot cels que crezo lo filh de dieu Et adoro lo benezit nom syeu.	E de tot cels que crezo-l filh de dieu E adoro lo benezech nom sieu.	E de totz selhs que crezo-l filh de dieu Et azoro lo benezeg nom sieu.	E de totz cels que creso-l filh de dieu E asoro lo beneg nom sieu.	E de totz cels que crezo-l filh de dieu Et azoro lo benezeg nom sieu.	Et a totz cels que creo le filh de dieu Et adoro lo benezeg nom sieu.	E de totz cels que crezo-l filh de dieu Et adzoro le benezeg nom sieu.	E de totz sels que crezo-l fil de dieu Ni azoro lo benezeg nom sieu.	E de totz cells que creza-l fil de dieu Quez azoro lo benezeg nom sieu.	E de totz sells que colo filh de dieu Et adoro lo benezegz nom sieu.	Aras preguem lo payre Jhesu Christ Que nos gart tot de sas plamas dabis.
Colofó	AMEN. Amen.	AMEN.	-	-	-	-	AMEN.	AMEN.	AMEN. Finito libro redatur gloria Christo. Aisi fenis lo capo.	AMEN. Explicit Brevjarium amoris. Facto fine pietate laudo virgo Maria.	AMEN.	Amen. Ayso es lo roman del capon de nostre senhor dieus Jhesu Christ e de nostra dona.

Taula 16. Collatio externa de l'epistola de Matfre Ermengaud (BEdT 297,I) - 2

La composició *Salve regina en romans* es copia en els exemplars *C* (f. 246^v-247^v) i *L* (f. 252^r-253^r) de la tradició textual del *Breviari d'amor* occità. Aquesta composició pietosa, datada al segle XIV, només es conserva en aquests dos exemplars.⁹¹ Segons l'editor del text occità, Hermann Suchier, aquesta versió es pot relacionar amb la versió llatina que transmet el manuscrit de la British Library, Egerton 945, f. 86^v. En la introducció a l'edició, l'estudiós ofereix una transcripció del text on marca les divergències principals entre la versió en oc i l'original llatí.⁹² El testimoni londinenc que transmet *Salve regina*, Egerton 945, fa 80 x 115 mm, conté 328 folis i és luxós. Segons Geneviève Hasenohr, el volum és materialment homogeni i el seu comitent fou una vídua,⁹³ clarissa o terciària franciscana.⁹⁴ El contingut també és homogeni: pregàries, en vers i prosa, en llengua d'oïl i d'oc; peces litúrgiques, amb anotació musical, en llatí; i ensenyaments religiosos: l'un d'orientació ascètica, en francès i en vers; els altres, de tendència mística, en llengua d'oc i en prosa.

Existeix també una altra versió occitana del *Salve Regina*, en vers, conservada en el foli de guarda del ms. 102 de la Bibliothèque Inguimbertaine de Carpentras. Segons l'escriptura, Paul Meyer va datar aquesta composició a finals del segle XII o de principi del XIII. Es tracta d'una paràfrasi lliure del cant litúrgic en llatí de la *Salve Regina*, com s'observa en l'estudi comparatiu d'Hedzer Uulders.⁹⁵

La relació entre *Salve regina en romans* i l'original llatí transmès en Egerton 945 s'ha d'estudiar amb més profunditat; no obstant això, convé assenyalar que la transmissió textual d'aquesta pregària en un còdex amb comitent conegut indica la recepció d'aquesta composició mariana, la qual també es troba copiada en occità en dos exemplars del *Breviari d'amor*.

⁹¹ Existeix una edició d'aquesta composició a Suchier 1877: 41-48.

⁹² Cf. Suchier 1877: 15-16. No he pogut consultar el manuscrit i no he pogut comprovar la foliació ni la lectura que dona Hermann Suchier en el seu treball.

⁹³ Cf. Hasenohr: 2015 [2000]: 283. En aquest volum d'homenatge a la investigadora Geneviève Hasenohr es troben tres treballs publicats (capítols 7, 8, 25) entorn d'aquest manuscrit londinenc. La postil·la del darrer capítol recull la bibliografia actualitzada, i posa especial interès en les publicacions dels textos occitans (2015 [2004]: 840-841). Alison Stones (2013), publicació que no he pogut consultar, identifica la totalitat de les pregàries i peces litúrgiques en llatí. La mateixa estudiosa ha relacionat la comendatària d'aquest còdex amb el convent de clarisses de Périgueux i la família de Talleyrand-Périgord, i reconeix trets tolosans en la factura de la decoració, datada no més enllà de 1320.

⁹⁴ Cf. Hasenohr 2015 [2002]: 301.

⁹⁵ La primera edició d'aquest text de 32 octosíl·labs és de Meyer 1872: 407-409, on consta l'antiga signatura del manuscrit: ms. 119. Hedzer Uulders (2016) insisteix en l'interès per aquesta composició i la relaciona amb el seu model llatí.

LLEGENDA DE LA SANTA CREU

La *Llegenda de la santa Creu* apareix copiada després del *Salve regina en romans* en els còdexs C (f. 247^v-250^v) i L (253^v-255^v) del *Breviari d'amor*. Es tracta de la traducció occitana del *Post peccatum Adae*, on es narra la llegenda de la fusta de la creu, segons la qual, Adam, abans de morir, va enviar el seu fill Seth al paradís, d'on va portar tres llavors, d'una de les quals va sortir l'arbre d'on es va extreure la fusta per fer la creu.

Aquesta llegenda es conserva en dues versions: la versió B, conservada en els exemplars del *Breviari d'amor*; i la versió A, copiada en el manuscrit de la British Library, Harley 7403, en els folis 36^v-48^v.⁹⁶ És un còdex de pergami, de 138 f., de 145 x 240 mm,⁹⁷ que conté les següents composicions:⁹⁸

Continguts del manuscrit BL: Harley, 7403, a partir de Collura 2014	
F. 1 ^r -35 ^v	<i>Sens e razos d'una escriptura</i>
F. 36 ^r -48 ^v	<i>Llegenda de la santa Creu</i>
F. 50 ^r -63 ^v	<i>Epistola ad Alexandrum de dieta servanda</i> , en occità
F. 64 ^r -110 ^v	<i>Penediment del pecador</i> , en occità [« <i>Dona sancta Maria flors de virginitat / Regina de las verges soleils de castitat</i> »]
F. 112 ^r -133 ^v	<i>Doctrinal</i> , de Raimon de Castelnou

Taula 17. Continguts del manuscrit BL: Harley, 7403, a partir de Collura 2014

Aquest recull conté peces didàctiques i edificants, que han portat l'investigador Alessio Collura a vincular-lo en un context franciscà:

Le caractéristique matérielle del manoscritto mi inducono a ritenerlo un codice riservato a uso privato, [...] per volontà di un committente non necessariamente appartenente alle file del clero ma comunque affiliato, anche indirettamente, all'ambiente religioso francescano (magari spirituale o beghino) entro cui la silloge si è andata progressivamente strutturando.⁹⁹

Curiosament, una de les composicions transmeses en aquest manuscrit és *Sens e razos d'una escriptura*, text que apareix també copiat en el còdex Français 1745, ms. O, com tot seguit s'estudia.

⁹⁶ Cf. Suchier 1883: 165-200, on s'ofereix una edició sinòptica de les dues versions i de l'original llatí.

⁹⁷ Cf. Collura 2014: 67-77.

⁹⁸ Segueixo Collura 2014: 14, 68. Com ell assenyala en nota (68, nota 214), hi ha diferències entre la seva proposta codicològica i la publicada per Suchier 1883. També amb el catàleg de la British Library. Hermann Suchier ofereix una edició de la majoria de textos transmesos per aquest manuscrit londinenc, a banda de la *Llegenda de la santa Creu: Sens e razos d'escriptura* (1883: 1-84), *Provenzalische Diätetik* (1883: 201-203), *Des Sünders Reue* (1883: 214-240), *Doctrinal* de Raimon de Castelnou (1883: 241-255).

⁹⁹ Cf. Collura 2014: 69.

Ms. A (BNF: FRANÇAIS 857)

El còdex Français 857 de la Bibliothèque nationale de France és factici i està compost per dues parts: la primera, de sis folis, transmeten la còpia de la Passió segons els quatre evangelis —Mateu, Marc, Lluç i Joan—, escrits en prosa, en llatí, per una mà meridional.¹⁰⁰ La segona, és la còpia de l'obra d'Ermengaud, la qual va servir com a base de l'edició de Gabriel Azaïs. En el vers del foli que correspondria al primer d'aquesta segona part s'observa un escut d'armes no identificat i que sembla que fou realitzat posteriorment a la còpia del *Breviari*.

Existeix un altre còdex de procedència occitana que transmet les *Passiones* en prosa i llatí: el manuscrit Français 1049 de la Bibliothèque nationale de France. És un còdex de pergami, de 226 folis, datat l'any 1343 *terminus ad quem*. És un volum miscel·lani on es transmeten les següents composicions:¹⁰¹

Continguts del manuscrit BnF: Français 1049, a partir de Radaelli 2016	
F. 1 ^r -14 ^r	<i>Passiones</i>
F. 14 ^v -16 ^r	<i>La conplança per Roberto d'Angiò</i>
F. 17 ^r -18 ^v	[Bifoli aïllat. A f. 18 ^r : miniatura amb la llegenda «Ayso es l'albre d'erguelh, de que nayson li vii peccatz mortale»]
F. 19 ^r -179 ^r	<i>Libre de vicis et de vertutz</i> , traducció occitana de <i>Somme le Roi</i>
F. 180 ^r -219 ^v	<i>Libre de Barlaam et de Josaphat</i>

Taula 18. Continguts del manuscrit BnF: Français 1049, a partir de Radaelli 2016

De nou, el relat sobre la Passió de Crist està ordenat segons els quatre evangelis: Mateu, Marc, Lluç i Joan. No obstant això, en aquest testimoni no hi ha l'aparat icònic que introdueix el text i, a més, a primer cop de vista es veuen variants entre ambdós manuscrits.

Sembla rellevant la còpia d'aquest text llatí acompanyant altres composicions literàries occitanes, de caràcter didàctic i edificant, com també succeeix amb l'exemplar A del *Breviari d'amor*. Aquest manuscrit, a més, presenta la traducció occitana de *Somme le Roi*, de la mateixa manera que el còdex miscel·lani Français 1745, ms. O, com es constata a continuació.

¹⁰⁰ Cf. Azaïs 1862-1881: XII.

¹⁰¹ Cf. Radaelli 2016: 25-30. També resulten útils les aportacions de Zinelli 2019, qui s'interessa per la versió catalana medieval d'aquesta obra.

Una altra dada interessant d'aquest testimoni són les dues notes que es conserven al final del volum, f. 235, on es llegeix:

Ce livre de Maffré, du Breviaire d'amour, est au duc de Nemours, conte de la Marche: Jaques. Pour Carlat.

En el vers del foli:

En ce libre a IIe XL et CIII^{xx} histoires.

Aquestes indicacions donen a conèixer que Jacques d'Armagnac, duc de Nemours i comte de la Marca († 1477), va posseir un *Breviari d'amor*. Léopold Delisle, en la seva cèlebre obra *Le Cabinet des manuscrits de la Bibliothèque impériale*, diu que aquest foli de guarda va arribar a la biblioteca imperial gràcies a la donació dels hereus de M. Alfred Sensier.¹⁰² Hom suposa, doncs, que en una data posterior a la mort del col·leccionista d'autògrafs (07.01.1877), el foli de guarda es va afegir al volum en qüestió. No seria estrany que s'aprofités alguna intervenció de restauració del còdex per introduir-lo, i qui sap si aleshores també es va aprofitar per relligar els sis folis inicials. Tanmateix, el *Breviari d'amor* que va pertànyer a la biblioteca de Carlat era el Français 857? Aquesta pregunta queda oberta fins que no es faci un estudi de rigor del testimoni que permeti comprendre la seva factura actual i controlar que el número de folis i d'*histoires* que constaven quan era en mans de Jacques d'Armagnac hagi variat poc o gens.¹⁰³

¹⁰² Cf. Delisle 1868-1881: III, 342; Sensier 1878: 61, doc. 433; Delisle 1905: 255. En el primer volum de l'obra de Delisle es tracta la biblioteca de Jacques d'Armagnac, duc de Nemours i comte de la Marca: I, 86-91.

¹⁰³ S'adverteix que el número de folis actual del còdex coincideix amb el número indicat a la nota medieval, 240 f., i és l'únic exemplar del *Breviari* occità amb aquesta xifra. Això no passa amb el número de miniatures.

Ms. O (BNF: FRANÇAIS 1745)

El manuscrit conservat a la Bibliothèque nationale de France, amb signatura Français 1745, procedeix de la diocèsi d'Agde (Erau). El manuscrit, de tipologia miscel·lània heterogènia,¹⁰⁴ amb una vintena de textos didacticoreligiosos, transmet dues obres de Matfre Ermengaud: un passatge del *Breviari d'amor* i l'epístola a la seva germana, *Frères Matfres a sa cara seror* (BEdT 297,I). Aquests apareixen en la primera secció del manuscrit (f. 1-169), juntament amb setze textos més; la segona secció (f. 170-185), transmet dos textos més. La part on es copien les obres d'Ermengaud correspon a la primera secció, segon grup de quaderns, seguint els estudis codicològics d'Hermann Suchier i Gabriele Giannini.¹⁰⁵ Segons Alessio Collura, després de valorar les aportacions dels estudiosos que l'han precedit, afirma que es pot datar aquest segon fascicle entre el darrer decenni del segle XIII i el primer decenni del segle XIV.¹⁰⁶

Continguts del manuscrit O (BnF, Français 1745), a partir de Collura 2014	
Secció 1: f. 1-169	1) <i>Libre de vicis et de vertuz</i> (redacció A)
	2) <i>Sens e razos d'una escriptura</i>
	3) <i>Septz gaugz de li mayre de Dieu</i>
	4) Redacció occitana de <i>Sept Joies de la Vierge</i> , anònima
	5) Passatge del <i>Breviari d'amor</i> (fragment O)
	6) <i>Arlabeca</i> (ms. Z)
	7) <i>Pistola a sa cara seror</i> de Matfre Ermengaud
	8) <i>Passio de nostra dona sancta Maria</i> (ms. P)
	9) <i>Cofessio</i> , versió ocitana d'una fórmula de confessió llatina
	10) Indicacions sobre els tretze mesos principals de l'any litúrgic, en occità
	11) Indicacions per als dies de fer sagnies, en occità
	12) Calendari occità
	13) Presagis sobre la lletra dominical i de l'estat de la lluna, en occità
	14) Indicacions sobre els dies perillosos, en occità
	15) <i>Enfant sage</i> redacció II (ms. C), en occità
	16) Himne occità <i>Flors de Paradis</i> (BEdT 461,123) (ms. B)
	17) Alba religiosa occitana <i>Esperansa de totz ferms esperans</i> de Guilhem d'Autapol (BEdT 206,001)
	18) <i>Vida de sant Alexí</i> , versió occitana de la <i>Vie de saint Alexis</i>
Secció 2: f. 170-185	19) <i>Evangelí de la infància de Jesucrist</i> (redacció P2 de la versió II)
	20) Salm llatí 108 i paràfrasi en occità

Taula 19. Continguts del manuscrit O (BnF, Français 1745), a partir de Collura 2014

¹⁰⁴ Segons s'ha pogut deduir a partir de la bibliografia: Collura 2014; Giannini - Gasperoni 2006.

¹⁰⁵ Cf. Suchier 1883: 481; Giannini - Gasperoni 2006: 71-74. Ambdós estudiosos són els qui proposen les particions en seccions i grups de quaderns; per prudència, a la taula de continuació, prefereixo no reflectir la segona divisió, ja que no l'he pogut comprovar.

¹⁰⁶ Hermann Suchier (1883: 481), data la mà del segle XIV, mentre que Gabriele Giannini i Marianne Gasperoni (2006: 74) opinen que es tractaria del primer o segon decenni del segle XIV.

En els folis 130c-134d¹⁰⁷ es copia el passatge del *Breviari d'amor*, concretament els capítols intitulats «De penitencia» a «Del jorn del juzizi», equivalent als versos 15.686-16.317 de l'edició de referència. No obstant això, aquesta còpia presenta algunes particularitats: 1) l'inici del text del *Breviari* va precedir per una columna de versos que no s'han identificat;¹⁰⁸ 2) s'ometen la majoria de les rúbriques dels capítols transmesos en el passatge d'O; 3) la còpia del passatge finalitza enmig d'un capítol de l'obra de Matfre; 4) no es transmet l'aparat icònic. Aquests trets fan pensar que s'està davant d'una tradició textual divergent de l'estudiada, on el comitent o el copista s'interessa per una part específica del *Breviari d'amor* i la fa seva, l'adapta.

El manuscrit O ofereix als seus lectors, doncs, un passatge d'Ermengaud sobre la penitència, la contrició, la doctrina de contrició de pecats, el record de la Passió de Crist per provocar més ràpidament l'estat de contrició, la vilesa del pecat, el record del treball de la mort, de la vilesa de la carn després de la mort, de les deu penes infernals i del dia del Judici final. Aquests temes són pròxims als de les altres obres de la miscel·lània: tots ells són textos didàctics i religiosos de natura apòcrifa i apocalíptica propis, sobretot, de la cultura franciscana, en paraules d'Alessio Collura.¹⁰⁹

El producte resultant d'O, per tant, mostra com el *Breviari d'amor* és utilitzat a favor d'una miscel·lània d'ideologia franciscana. Estem davant d'una altra manera de transmetre les paraules de Matfre Ermengaud.

¹⁰⁷ Presento una nova foliació d'aquest passatge respecte a la crítica que em precedeix. El text presentat al f. 130b no és part del *Breviari d'amor*, com remarca l'investigador Paul Meyer. Segons ell, podria tractar-se o bé d'uns versos inicials escrits per un anònim com a preàmbul a aquest passatge del *Breviari*, o bé que Ermengaud hagués compost aquest text com a tractat independent i l'hagués introduït, posteriorment, en la seva magna obra (Meyer 1898: 50).

¹⁰⁸ El text s'inicia amb la rúbrica «Aysso es de contricio cossi deu hom aver contricio de sos peccatz e de las penas infernals», el vers «Totz homs que's vuelha aparelhar» (f. 130b) i acaba «E que sian be cofessatz» (f. 130c).

¹⁰⁹ Alessio Collura (2014) en el seu estudi sobre la composició anònima *Sens e razos d'una escriptura* relaciona aquesta peça i les altres composicions de la miscel·lània en aquest cercle d'interès, fins i tot les astronòmiques i de medicina. També reivindica la tendència antijueva de *Sens e razos* i la voluntat d'evangelització i prèdica que els espirituals de Llenguadoc van dur a terme durant el segle XIII (2014: 15-16). Aquest fet també el comparteix amb el *Breviari d'amor* en el passatge dedicat a la ceguera dels jueus (Ricketts ed. 1976-2004: 174-190, v. 12.000-12.025; Hershon-Ricketts 1999).

2.1.6. El *Breviari d'amor* occità

1. El *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud és una obra de 34.547 versos octosíl·labs aplegats, on s'ofereix al lector una suma de coneixements, estructurats a través de l'Arbre d'amor. El text s'acaba de manera abrupta i deixa l'obra inacabada.

2. En comparació amb les tradicions textuals de les obres literàries medievals occitanes, la del *Breviari d'amor* és la més rica. A dia d'avui es tenen constància de vint-i-set testimonis, complets i fragmentaris, que abracen des de principis del segle XIV fins al segle XIX. L'època de major difusió de l'obra d'Ermengaud és el segle XIV, essent el testimoni *I* el més tardà, del segle XV. Els llocs de confecció més representatius són Tolosa, Llenguadoc i les terres catalanes.

Cal un examen codicològic més exhaustiu d'aquesta tradició textual per poder comprendre el paper fonamental d'aquesta obra en la història de la literatura occitana. Les conclusions aquí presentades, fetes a partir de les reproduccions, hauran de ser revisades i valorades de nou amb l'estudi *in situ* dels testimonis.

3. Es distingeixen dues factures del *Breviari d'amor* occità. La majoritària, i la que s'ha de suposar com la pròpia de l'arquetip original, és en suport pergamí o paper —*D*, *I*—, de dimensions grans, a dos corondells, de trenta-nou línies, amb marges amples, amb aparats decoratius elaborats i amb un ric aparat icònic. Aquesta factura està present en els testimonis *A*, *B*, *C*, *D*, *F*, *G*, *H*, *I*, *K*, *L*, *M*, *N*, *a*, *b*, *c*, *d*, *f(i)*, *g*, *h*, *k*, i respon als manuscrits *cortese de lettura*, segons la definició d'Armando Petrucci. Gràcies a l'estudi dels *membra disiecta*, s'ha pogut constatar una segona factura, només representada pels testimonis *e* i *o*, que es caracteritza per ser manuscrits de pergamí, en format en quart, a un corondell de trenta línies, amb aparat decoratiu simple i sense aparat icònic. Com s'ha dit, queda pendent un examen d'ambdós testimonis per determinar si van pertànyer al mateix còdex.

La presència de l'aparat icònic és rellevant en els còdexs de la tradició occitana, com demostra la regularitat en la transmissió d'aquest aparat en tots els exemplars, a excepció del més tardà, el ms. *I*. La creació de Matfre Ermengaud conté, a banda del text, les imatges, que resulten igual de fonamentals per a la transmissió del missatge que vol oferir l'autor als seus lectors.

Les particularitats del testimoni *O*, manuscrit miscel·lani que transmet un passatge concret del *Breviari d'amor*, fa que no es pugui tenir en compte per a la reconstrucció de l'arquetip original. Pel que fa als testimonis fragmentaris *m* i *n*, tampoc s'han tingut en compte per la manca de dades de les quals es disposa.

4. L'estudi de la *dispositio* ensenya que el *Breviari d'amor* occità es transmet juntament amb altres obres. Els únics còdexs on només es copia aquest text són acèfals i/o els manca la darrera part, per tant no es poden prendre en consideració per aproximar-se a l'arquetip original. Sembla clar, doncs, que la tradició textual occitana del *Breviari d'amor* es transmet juntament amb altres composicions de Matfre Ermengaud: la *canço*, el *sirventes* i l'epístola. D'aquesta manera, s'entén que la transmissió d'aquesta obra és a través d'un compendi d'autor, és a dir, d'una selecció de textos específicament raonada.

L'anàlisi plantejada també permet reflexionar a propòsit de l'eterna etiqueta d'obra inacabada aplicada al *Breviari d'amor*, que la crítica ha subratllat de manera reiterada. Com a part d'un recull complet i perfectament raonat, el fet que aquesta obra no estigui completa no és tan rellevant, ja que el missatge i la ideologia es transmet a partir de la difusió conjunta d'aquestes composicions. És pertinent, doncs, estudiar el *Breviari d'amor* en el si d'aquesta transmissió comuna, és a dir, no deslligada de les altres composicions de Matfre Ermengaud, com s'ha fet fins ara. Mantenint una lectura aïllada i, per tant, defectuosa de l'obra, només es perpetua una lectura anacrònica i parcial del que és una de les principals obres de la literatura occitana.¹¹⁰

5. L'estudi del contingut del *Breviari d'amor* occità aporta una sèrie de dades que ajuda a comprendre-la millor. L'arquetip original presenta la disposició següent: la cançó *Dregz de natura comanda*, *Temps es qu'en mon sen expanda*, la taula de rúbriques, el *Breviari d'amor* i l'epístola de Matfre a la seva germana.

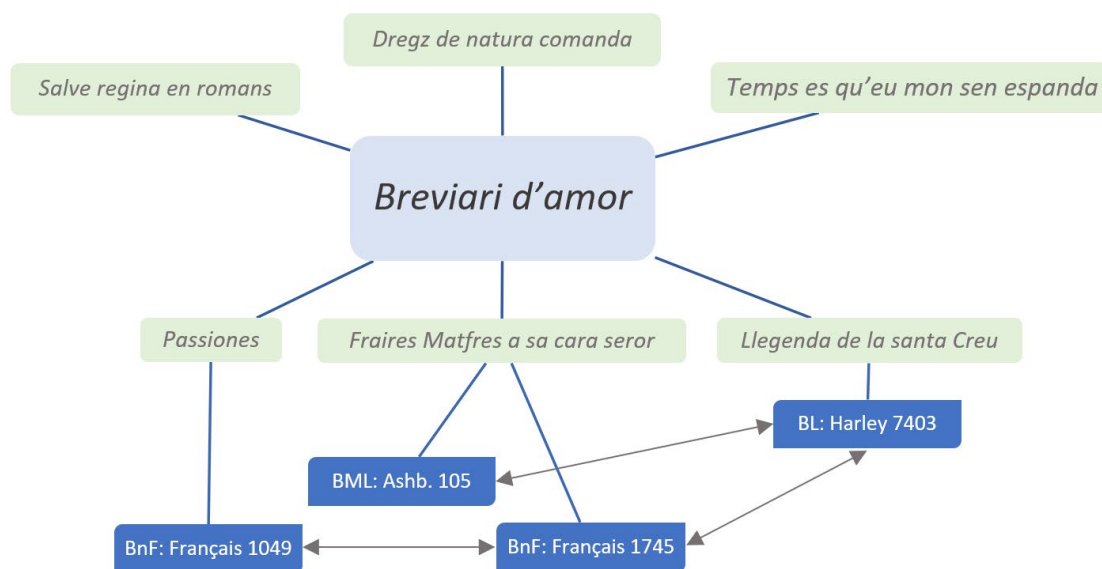
L'aparició de l'epístola a la seva germana abans del capítol «D'amor de mascl' ab feme» en els exemplars *G*, *H*, *I*, mostra una nova versió del *Breviari d'amor*. La lectura del *Breviari d'amor* queda interrompuda a l'integrar l'epístola com a part del text. Aquest fet, fins ara no subratllat per part de la crítica, haurà de ser analitzat amb atenció.¹¹¹

El *Breviari d'amor* va circular de manera aïllada en versió occitana, tal i com prova l'existència del passatge conservat en el manuscrit miscel·lani Français 1745. Per tant, el text d'Ermengaud posteriorment es va aprofitar o refondre segons els interessos de copistes, lectors o comitents. Queda pendent un examen d'aquest manuscrit per poder datar aquesta altra recepció.

¹¹⁰ Els editors Richter - Lütolf 1977: 17-18, presenten unes primeres reflexions sobre el contingut de l'arquetip original i sobre la seva intencionalitat.

¹¹¹ Aquesta reflexió pot influir en l'estudi de la tradició ibèrica de l'obra d'Ermengaud. Pot ser que una mala comprensió del discurs del *Breviari d'amor* porti al traductor anònim de la versió catalana a obviar aquesta part? Es detecten una sèrie de llocs crítics en la darrera part de l'obra de Matfre Ermengaud que, potser, són la causa de la versió abreujada de les traduccions ibèriques: vegeu 4.1.1. *El pas de l'obra de Matfre Ermengaud a les traduccions ibèriques*: 191-196.

6. Entorn del *Breviari d'amor* s'han situat un conjunt de manuscrits miscel·lanis que comparteixen una temàtica didàctica i moralitzant, que tenen la clara intencionalitat d'oferir una sèrie de lectures edificants i espirituals als seus lectors. Així doncs, es poden traçar les relacions amb els manuscrits occitans següents:

Taula 20. Relacions del *Breviari d'amor* i altres obres de la literatura occitana

El gràfic mostra les interrelacions existents entre un corpus limitat de còdexs occitans medievals. El manuscrit França 1745 conté textos presents a Harley 7403, com és el cas de *Sens e razos d'una escriptura*. Els exemplars Ashburnham 105 i el Harley 7403 transmeten el *Doctrinal* de Raimon de Castelnou; el manuscrit França 1049 i el França 1745 presenten la traducció occitana del *Somme le Roi*, el *Libre de vicis et de vertutz*. El corpus de còdexs i obres que s'ha traçat prova l'existència d'un cercle d'interès comú.

7. Al llarg de l'estudi de la tradició textual del *Breviari d'amor* occità s'han establert una sèrie de relacions i vincles entre els diferents testimonis. Malgrat que per l'estat de la recerca encara és precipitat oferir unes línies de filiació d'aquesta tradició rica, sí que es poden establir algunes famílies entre testimonis. Els còdexs *M*, *N*¹¹² són els més pròxims a l'arquetip original. Es podria incloure el ms. *F*, tot i que presenta variants respecte a la resta de la tradició. Els testimonis *C*, *L* presenten una *dispositio* i uns continguts propis en incloure les

¹¹² L'aparició de l'epístola en el cos del text del *Breviari d'amor* em fa desestimar que el grup de manuscrits *G*, *M*, *N* siguin els més pròxims a l'arquetip original, desmarcant-me, doncs, de la tesi defensada per Richter - Lütolf 1977: 17.

composicions *Salve regina en romans* i la *Llegenda de la santa Creu*.¹¹³ Una anàlisi més detallada del grup de testimonis que presenten l'epístola intercalada en el cos del text del *Breviari d'amor* haurà de determinar si els testimonis *G, H, I* procedirien d'una mateixa família. La resta de manuscrits complets (*A, K, B, D*) i els *membra disiecta* resulten difícils de relacionar en aquest estadi de la investigació.

¹¹³ Malgrat que Paul Meyer havia suggerit la hipòtesi de l'autoria d'Ermengaud (1898: 56), de seguida la crítica ho va desestimar: cf. Suchier 1883: 527.

2.2. LA TRADICIÓ IBÈRICA DEL *BREVIARI D'AMOR*

En els epígrafs següents es recullen totes les dades referents a la tradició textual ibèrica de l'obra de Matfre Ermengaud, per ser fidels el plantejament exposat abans.

Així doncs, es tracta la fixació del text del *Breviari d'amor* que van realitzar els traductors anònims en els diferents còdexs avui conservats. De nou, les dades sobre la materialitat de la tradició textual permeten reconstruir l'arquetip de la factura d'aquesta obra.

2.2.1. La tradició textual ibèrica del *Breviari d'amor*

La tradició textual ibèrica del *Breviari d'amor* consta d'onze testimonis: deu en llengua catalana, i l'onzè en llengua castellana:¹¹⁴

La tradició textual ibèrica del <i>Breviari d'amor</i>			
Sigla	Signatura actual	Data	Lloc
<i>E</i>	París: BnF, Espagnol 353	1301-1400	Girona
<i>P</i>	Madrid: BNE, RES/203	s. XIV-XV	-
<i>R</i>	Barcelona: BUB Reserva, Ms. 72	24.07.1402	-
<i>S</i>	París: BnF, Espagnol 205	18.03.1400	Catalunya
<i>T</i>	Chicago: UCL, Hanna Holborn Gray Special Collections Research Center, Codex Ms 63	ca. 1400	-
<i>U</i>	Londres: BL, Yates Thompson 31	Darrer quart del s. XIV	Catalunya, Girona?
<i>V</i>	Barcelona: BC, Ms. 266	1351-1400?	-
<i>X</i>	Londres: BL, Add MS 16433	s. XIV	-
<i>Y</i>	<i>olim</i> Barcelona: BPalau, ms. IV	07.06.1385	-
<i>a</i>	Gent: UbGent, BHSL.HS.3284	Finals s. XIV	Espanya
<i>z</i>	Barcelona: BC, Ms. 1486	1351-1400?	-

Tauleta 21. La tradició textual ibèrica del *Breviari d'amor*

Els catàlegs de les respectives biblioteques daten la majoria de testimonis conservats de la tradició ibèrica del *Breviari d'amor* al segle XIV, més concretament en el període comprès entre la segona meitat del s. XIV i principis del XV. Són pocs els que donen informació del lloc de manufactura, però es vinculen tots a territori català.

¹¹⁴La taula comprèn les següents dades: les sigles —d'acord amb P. T. Ricketts 2012—; la ubicació i signatura actual; la data, segons el catàleg de la institució; el lloc de factura, segons el catàleg de la institució. Es marquen en negreta les dades recollides en els colofons.

El primer testimoni datat de la traducció catalana és el manuscrit avui perdut, que se servava a la Biblioteca del Palau Menor de Barcelona.¹¹⁵ Gràcies a la reproducció fotogràfica parcial conservada a l'Arxiu fotogràfic Miquel i Planas de la Biblioteca de Catalunya (en concret, capsa 16/3), hom sap que aquest còdex es va acabar d'escriure:

«Quod fuit actum VII die junij anno domini M CCC LXXX V» (f. CLXXXVIII^v)

Tanmateix, aquesta data ha estat rebuda per part de la crítica amb certa cautela, ja que abans de l'aparició d'aquesta reproducció, el *Breviari* del Palau només es coneixia gràcies a la descripció feta pel jesuïta Ignasi Casanovas en el seu cèlebre article sobre els còdexs del Palau.¹¹⁶ D'aquesta manera, no és estrany que en els estudis de referència sobre el *Breviari* català trobem diferents hipòtesis sobre el possible moment de la traducció catalana, totes elles posteriors a la data conservada en aquest colofó.¹¹⁷ En la seva tesi doctoral, Tobella-Vergés explica que «someone has even formulated to us the theory that Casanovas may have made a transcription error on reading “1385” and should have read “1395”». ¹¹⁸ Malgrat aquest possible equívoc, ell creu que no s'ha de dubtar de la transcripció i és el primer que té en compte la data del testimoni *Y* com a *terminus ante quem* de la traducció catalana.¹¹⁹ Conclou que no es podrà confirmar fins que no es recuperi de nou el còdex; per sort, amb la reproducció fotogràfica de Ramon i Planas, es reconeix com a vàlida la transcripció del jesuïta.¹²⁰

El còdex Espanyol 205 de la Bibliothèque nationale de France, ms. *S*, finalitza amb el colofó següent:

«Acabat ffo aquest libra a XVIII del mes de marts de l'any M CCCC escrit de ma d'en Miquell [...] etc.» (f. 205^r)

¹¹⁵ No hi ha un únic nom per referir-se a aquesta biblioteca: es parla d'Arxiu de Palau o del Palau, Arxiu del Palau de Sobradíel, Arxiu del Palau Requesens, Biblioteca del Palau. En el treball publicat (Capdevila Arrizabalga 2018), s'ha optat per aquesta darrera denominació, perquè al llarg de la investigació he constatat que els còdexs no formaven part pròpiament de l'Arxiu del Palau, ja que no apareixen citats en cap dels inventaris d'aquest (vegeu, per exemple, l'inventari elaborat el 1898 per Sebastià i Pujadas, conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, fons Arxiu del Palau Requesens, ANC-1-960-T-458).

¹¹⁶ Cf. Casanovas 1906.

¹¹⁷ En són exemples els treballs de Ferrando 1992, 2003-2007. Carlos Alvar, malgrat anunciar que les versions catalanes remunten a una traducció finalitzada el 7 de juny de 1385, a continuació presenta el còdex de l'Arxiu de Palau, V [sic] de «fin s. XIV (o principios del XV)» (2010: 297).

¹¹⁸ Cf. Tobella-Vergés 1992. Agraïxo a Antoni Tobella-Vergés el lliurament d'un exemplar de la seva tesi quan iniciava els primers estudis sobre l'obra de Matfre Ermengaud i els seus ànims quan començava aquesta aventura. L'exemplar del qual dispo no és la versió definitiva, d'aquí que no es remeti a la paginació.

¹¹⁹ Posteriorment, en el treball signat per Peter T. Ricketts trobem recollida aquesta mateixa afirmació (2010: 33).

¹²⁰ S'aporten altres dades que sustenten aquesta datació a Capdevila Arrizabalaga 2018b: 43.

Malgrat que el cognom del copista estigui esborrat a consciència, hom sap que un tal Miquel va concloure la còpia d'aquest manuscrit el 18 de març de 1400.

L'exemplar servat a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, ms. R, conté el colofó més tardà de la traducció catalana del *Breviari d'amor*:

«Ací fenex aquest libre apellat Breviari d'amor lo qual fo acabat a XXIII de juliol de l'any M CCCC II» (f. 253^r)

Així doncs, el 24 de juliol de 1402 es va acabar de copiar aquest exemplar.

Es conserva, de manera parcial, el colofó del testimoni fragmentari *a*. Malgrat l'estat d'aquest foli, el qual en algun moment es va tallar, es pot llegir:¹²¹

«gloria e ben[eu]yrança sens fi ab aquell qui viu e [...] | cel per infinita seculorum secula amen | Acaba[...] | a[xi] demos deo gracias a XXVIII de ffabre l'any [...] | ta e sinch» (f. 11^r)

D'aquesta manera, sabem que la còpia va finalitzar un 28 de febrer d'un any posterior a la dècada dels trenta¹²² i acabat en cinc. Sota el colofó, aprofitant l'espai en blanc del foli, apareix l'anotació següent:

«]hesucrist | al derer de abril le nit dels apollsto[...] | de nit de l'ay MILLESSIMO CCCCL XXXX va ca[...] | le Seu de Malorcha» (f. 11^r)

La nota està al·ludint al fet que va passar la nit del 30 d'abril a l'1 de maig, dia dels apòstols, a les dues de la matinada, quan «caygue hun arc principal de la obra maior de la Seu ab tots los pendants de clau a clau, sclafa e destrui tot lo cor». ¹²³ Aquestes dades permeten concloure que, d'una banda, aquesta còpia es va realitzar entre els anys 1335 i el 1495 —sent una data més restrictiva i plausible la compresa entre les dècades de 1380 i 1390—; i, per l'altra, és versemblant que aquests fragments puguin mantenir un cert vincle amb l'illa de Mallorca.

¹²¹ S'opta per emprar la barra vertical (|) per marcar el canvi de línia i fer més comprensible la manca de text per la conservació precària del fragment en qüestió.

¹²² La terminació del mot amb *-ta* obliga a descartar el nom de les dècades *deu i vint*.

¹²³ Cf. Muntaner Bujosa 1935-1936: 33. Pel que fa al «dia dels apòstols», cf. Amades 1982-1983: III, 545-547.

La traducció castellana es conserva en un únic testimoni datat del segle XV, segons el catàleg de la biblioteca. Són pocs, encara, els que s'han interessat per aquest *unicum*. Édouard Roditi va situar la data de manufactura entre finals del segle XIV i començament del XV,¹²⁴ mentre que els estudiosos Peter T. Ricketts i Carlos Alvar el daten de ple segle XV.¹²⁵

2.2.2. La transmissió del *Breviari d'amor* ibèric

El *Breviari d'amor* ibèric comença al vers 123 i acaba al vers 26.070 de l'original occità; tot i aquesta reducció, els testimonis tenen un inici i final clar, com s'ha dit anteriorment. A dia d'avui, el text es coneix gràcies als set testimonis que conserven de manera completa l'obra —E, P, R, S, T, U, V—, i els quatre exemplars que la transmeten de manera parcial —X, Y, a, z.

Obviant l'estat de conservació actual d'aquests còdexs, sembla que la transmissió d'aquesta obra fos completa, a excepció de dos testimonis que presenten algunes particularitats. El fragment z a priori, podria interpretar-se com un bifoli d'un exemplar factici o parcial. Tanmateix, per les dades codicològiques i textuals que transmet —com s'argumenta més endavant—, sembla que es pot considerar part d'una còpia completa de la traducció catalana. Per altra banda, el manuscrit X resulta més difícil de reconstruir. Aquest transmet uns capítols concrets de la traducció catalana: s'inicia amb el capítol «De la nature del cel e del mon»; i s'acaba, de manera brusca, enmig del text del capítol «De la tersa de misericordia la qual es tenir esperitilitat». Les peculiaritats d'aquest testimoni no ajuden a fer evident quina era la voluntat del copista respecte a l'obra d'Ermengaud: volia transmetre uns passatges en concret o va copiar-lo sencer? Sigui com sigui, queda clar que en la transmissió de les dues traduccions ibèriques impera una regularitat que marca distàncies amb l'original occità.

¹²⁴ Cf. Roditi 1947-1948: 15.

¹²⁵ Cf. Ricketts 1972: 234; Alvar 1989: 206; Riera i Sans 1989; Alvar 2010: 296.

Un altre aspecte interessant a tenir en compte és la tipologia de factura dels onze còdexs:¹²⁶

La transmissió del <i>Breviari d'amor</i> ibèric			
Sigla	Conservació de l'obra	Transmissió de l'obra	Tipologia del còdex
<i>E</i>	Completa	Completa	Ms. miscel·lani heterogeni
<i>P</i>	Completa	Completa	Ms. miscel·lani homogeni
<i>R</i>	Completa	Completa	Ms. homogeni
<i>S</i>	Completa	Completa	Ms. miscel·lani homogeni
<i>T</i>	Completa	Completa	Ms. homogeni
<i>U</i>	Completa	Completa	Ms. homogeni
<i>V</i>	Completa	Completa	Ms. homogeni
<i>X</i>	Parcial	*Parcial	Ms. factici
<i>Y</i>	Parcial	Completa	*Ms. miscel·lani heterogeni
<i>a</i>	Parcial	Completa	*Ms. miscel·lani homogeni
<i>z</i>	Parcial	*Completa	*Ms. homogeni

Taula 22. La transmissió del *Breviari d'amor* ibèric

Són quatre els exemplars que presenten únicament en els seus folis el *Breviari d'amor* ibèric i que, per tant, són manuscrits homogenis: *R*, *T*, *U*, *V*. Els manuscrits *E*, *P*, *S*, *X*, *Y*, *a*, transmeten altres textos a banda del *Breviari d'amor*, com es mostra en les pròximes ratlles.

Pel que fa al còdex *Y*, actualment l'hem de considerar com un manuscrit miscel·lani heterogeni, ja que la còpia del *Llibre dels bons amonestaments* d'Anselm Turmeda va fer-se a posteriori, segurament aprofitant els folis que havien quedat en blanc. Tanmateix, en un inici es podria suposar que es tractava d'un manuscrit homogeni o miscel·lani homogeni, opció més versemblant si es té en compte la descripció d'Ignasi Casanovas, el qual va afirmar que del «primer foli, esqueixat, sols ne queden algunes lletres».¹²⁷ La factura del testimoni *X* és moderna, posterior a la còpia dels textos transmesos i no obeeix a un principi raonat, a banda de la conservació en un volum de folis de dimensions semblants; per tant, respon a la tipologia de factici. Finalment, l'estat actual de l'exemplar fragmentari *z* no permet suposar a quina tipologia de còdex corresponia, tot i que la més probable sigui la de manuscrit homogeni.

¹²⁶ Per a la seva definició, vegeu *supra*, 2.1. La tradició occitana del *Breviari d'amor*, 2.1.2. La transmissió del *Breviari d'amor occità*: 34, nota 54.

A la taula s'empra el signe asterisc per indicar les dades aproximades o reconstruïdes per diferenciar-les de les reals.

¹²⁷ Cf. Casanovas 1906: 14.

2.2.3. La factura del *Breviari d'amor* ibèric

La ciència dedicada a l'estudi dels còdexs medievals ja fa anys que pren en consideració tots els aspectes morfològics i materials d'aquests objectes per poder comprendre i apropar-se a l'obra literària transmesa. No és estrany, doncs, afirmar que l'anàlisi contrastat de la materialitat de la tradició textual del *Breviari d'amor* ibèric facilita la seva comprensió.

MISE EN PAGE

La *mise en page* dels testimonis ibèrics es caracteritza per:¹²⁸

La factura del <i>Breviari d'amor</i> ibèric - <i>Mise en page</i> (I)						
Sigla	Suport	Folis	Dimensions (mm)		Corondells	Línies
			Amplada	Alçada		
<i>E</i>	Pergamí	245	220	315	2	36
<i>P</i>	Paper	170	282	399	2	39
<i>R</i>	Paper	271	220	295	2	29
<i>S</i>	Paper	240	215	290	1	42
<i>T</i>	Paper	232	235	330	2	36
<i>U</i>	Pergamí	263	254	365	2	32
<i>V</i>	Paper	155	215	297	2	29
<i>X</i>	Paper	115	156	230	1	21
<i>Y</i>	Paper	202	217	295	2	28
<i>a</i>	Paper	16	*217	*282	1	31
<i>z</i>	Pergamí	1	230	315	2	53

Taula 23. La factura del *Breviari d'amor* ibèric. *Mise en page* (I)

El suport més emprat en els exemplars conservats és el paper, en contraposició al pergamí usat en tres dels onze testimonis: *E*, *U*, *z*.¹²⁹ En general, els manuscrits del *Breviari d'amor* ibèric són de dimensions grans i tenen una mesura mitjana de 224 x 313 mm. El testimoni *P* resulta ser el més voluminós, seguit d'*U*, *T*, *E* i *z*. Per contra, *X* resulta ser l'únic exemplar en format en quart i, per tant, de dimensions més reduïdes.

¹²⁸ Les dades publicades en les taules són fruit dels exàmens codicològics realitzats *in situ*, a excepció dels testimonis *E*, *S*, *T*, que no han pogut ésser consultats. En aquests casos, es prenen en consideració les reproduccions digitals dels exemplars així com la seva bibliografia. S'empra l'asterisc per indicar les dades aproximades o reconstruïdes per diferenciar-les de les reals.

¹²⁹ El manuscrit *R* presenta en el primer quadern el bifoli extern de pergamí. Per a una descripció més detallada de l'exemplar, consulteu Capdevila Arrizabalaga 2013.

La *mise en page* no és comuna en tots els còdexs conservats: *S, X, a* presenten el text a un sol corondell; mentre que la resta de testimonis (*E, P, R, T, U, V, Y, z*), a dos. La mitjana de línies dels testimonis amb el text disposat a dues columnes és de trenta-cinc. Curiosament, el fragment *z* presenta una xifra exacta en els quatre corondells i, en comparació amb la mitjana, té divuit línies més.

L'aparat decoratiu de *T, V, X, Y, a*, es caracteritza per la seva senzillesa, ja que emprava com a tinta de contrast a la del cos del text la de color vermell. En canvi, els testimonis *R* i *z* incorporen la tinta blava i l'empra com a tinta de contrast. Els manuscrits *E, P, S* i, sobretot, *U*, es caracteritzen pel seu aparat decoratiu ric. El testimoni londinenc, *U*, a més, conté aplicacions d'or.¹³⁰

¹³⁰ Per a la descripció dels aparats decoratius s'ha tingut en compte Arnall 2002.

La factura del Breviari d'amor ibèric - Mise en page (II)

Sigla	Aparat decoratiu					
	Rúbriques	Numeració de folis	Lletres capitals	Inicials secundàries	Calderons	Altres elements
E	En tinta vermella	En tinta vermella	Inicial embotida i afiligranada, de setze línies de pautat, a tinta vermella i blava, amb filigrana tintada de vermell i blau, amb antenes al marge	Inicials afiligranades, de dues línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	Alternen vermell i blau	Tocs de vermell a algunes majúscules
P	En tinta vermella	En tinta vermella	Inicial embotida i afiligranada, de vint-i-set línies de pautat, a tinta vermella i blava, amb filigrana tintada de vermell i morat, amb antenes al marge	Inicials afiligranades, de dues a sis línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	Alternen vermell i blau	-
R	En tinta vermella	-	Inicial embotida i afiligranada, de deu línies de pautat, a tinta vermella i blava, amb filigrana tintada de vermell i morat, amb antenes al marge	Inicials afiligranades, de dues línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	Alternen vermell i blau	Tocs safranats a les majúscules
S	En tinta vermella	En tinta vermella	Tres inicials embotides i afiligranades en el cos del volum. Les dues primeres, de set línies de pautat, a tinta vermella i blava, amb filigrana a tinta vermella i blava, amb antenes en el marge amb motius estrellats. La caplletra del f. 199 ^v , de forma triangular, de trenta-una línies de pautat, amb una figura central mitològica: el basilisc. Al voltant de la figura, filigranes amb antenes al marge amb motius estrellats	Inicials afiligranades, de tres línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color i amb prolongació als marges amb motius estrellats	Calderons a l'inici de les rúbriques que alternen la tinta vermella i blava. En el cos del text, pendents de realitzar-se	Tocs safranats a les majúscules
T	En tinta vermella	En la mateixa tinta que el cos del text	No es va realitzar	No es van realitzar. Es conserven les lletres de guia	No es van realitzar	-
U	En tinta vermella	-	Inicial florida, de sis línies de pautat, de tinta carbassa, verda, blava, morada i daurada. Queda inclosa dins de l'orla del foli inicial	Inicials contornejades, de dues línies de pautat —al primer quadern— i de tres línies de pautat —a la resta del volum—, de colors rosa, verd, blau, morat, blanc i daurat, amb filigrana amb besants i fullatges daurats	Alternen els colors vermell i blau	Tocs de clor safranat en algunes majúscules

Taula 24. La factura del Breviari d'amor ibèric - Mise en page (II) - 1

La factura del *Breviari d'amor ibèric - Mise en page (II)*

Sigla	Aparat decoratiu					
	Rúbriques	Numeració de folis	Lletres capitals	Inicials secundàries	Calderons	Altres elements
V	En tinta vermella	-	Inicial simple de tres línies de pautat, en tinta vermella i presenta una decoració molt senzilla	Inicials simples, de dues línies de pautat, en tinta vermella. Es conserven les lletres de guia	-	En els dos darrers quaderns, la primera línia superior, s'exagera les aspes de les lletres i presenten una decoració senzilla, amb carotes i altra ornamentació a tinta
X	En tinta vermella	En tinta vermella	-	Inicials simples, de dues línies de pautat, en tinta vermella. Es conserven les lletres de guia	A tinta negra, amb tocs de vermell	Tocs de vermell a algunes majúscules
Y	En tinta vermella	-	En tinta vermella	-	-	-
a	En tinta vermella	En la mateixa tinta que el cos del text	-	Inicials simples, de tres línies de pautat, algunes sense realitzar. Es conserven les lletres de guia	En tinta vermella	Tocs de color vermell a les majúscules
z	En tinta vermella	En tinta vermella	-	Inicials afiligranades, de dues línies de pautat, de tinta vermella o blava (alternada), amb filigrana senzilla contrària al color	Alternen els colors vermell i blau	Tocs de color vermell a les majúscules

Taula 25. La factura del *Breviari d'amor ibèric - Mise en page (II)* - 2

El *Breviari d'amor* ibèric procedeix d'una tradició textual amb il·luminació. En el moment de concepció de l'obra, l'autor va concebre el text i les imatges i, per tant, ambdues condicionen la seva percepció, recepció i lectura.¹³¹ El comportament de l'aparat icònic en el *Breviari d'amor* ibèric és el següent:¹³²

La factura del <i>Breviari d'amor</i> ibèric - <i>Mise en image</i>		
Sigla	Aparat icònic	Estadi de realització de l'aparat
<i>E</i>	Sí	Parcial
<i>P</i>	Sí	Complet
<i>R</i>	No	-
<i>S</i>	Sí	Parcial (només conté una miniatura)
<i>T</i>	Sí	Sense realitzar
<i>U</i>	Sí	Complet
<i>V</i>	No	-
<i>X</i>	Sí	Sense realitzar
<i>Y</i>	*No	-
<i>a</i>	Sí	Sense realitzar
<i>z</i>	*No	-

Tauleta 26. La factura del *Breviari d'amor* ibèric - *Mise en image*

Examinada la *mise en image* dels testimonis ibèrics, es constata l'existència de dos grups: aquells que inclouen l'aparat icònic (*E*, *P*, *S*, *T*, *U*, *X*, *a*) i els que van ser concebuts sense l'aparat (*R*, *V*, *Y*, *z*). Cal precisar, però, els diferents estadis d'execució de l'aparat, com queda recollit a la taula: són complets els aparats de *P* i *U*; *E* presenta la majoria de les imatges, mentre que *S* només en transmet una; *T*, *X* i *a* no van realitzar-lo, però sí que conserven l'espai que hi era destinat a la totalitat dels seus folis.

Es demostra, doncs, que part de la tradició textual ibèrica es manté deutora de la tradició original occitana i que són pocs els que van elidir aquest aparat. No obstant, com es tracta tot seguit, la tradició icònica continua tenint un pes fonamental en el *Breviari d'amor* ibèric.

¹³¹ Cf. Hériché-Pardeau i Pérez-Simon (eds.) 2013: 11. S'empren els termes 'aparat decoratiu' i 'aparat icònic' seguint les definicions presentades per Fernández Fernández 2019: 139-143.

¹³² A la taula s'empra l'asterisc per indicar les dades aproximades o reconstruïdes per diferenciar-les de les reals. Es considera que el testimoni *Y* és un exemplar sense aparat icònic, en contra de l'opinió defensada per Tobella-Vergés (1992) qui creu que aquest testimoni del *Breviari* devia tenir miniatures per dos motius: d'una banda, es tracta de l'exemplar més antic conservat i, per l'altra, hauria de contenir il·luminacions per tractar-se del més pròxim a la tradició occitana i a l'arquetip català. Tanmateix, aquests arguments no són prou convincents i queden desestimats davant de l'acurada descripció de Casanovas 1906. Coneixent el ric aparat icònic del *Breviari d'amor*, es fa difícil de creure que el jesuïta es pogués haver oblidat d'aquest tret descriptiu.

Per a estudis de l'aparat icònic del *Breviari d'amor* català, vegeu: Bohigas 1966, 1960-1967; Laske-Fix 1973; Martines 2017; Meiss 1941; Miranda García[-Tejedor] 1993-1994, 1994*b*, 1994*c*, 1994*d*, 2002, 2007; Planas Badenas 1989; Wormald 1953.

MISE EN TEXTE I MISE EN IMAGE

Per poder aprofundir en la relació que s'estableix entre el text i la imatge, tot seguit es fixa l'atenció en el comportament i les solucions adoptades per cada un dels testimonis.

Com a element d'unió entre el text i la imatge hi ha rúbriques a les imatges, és a dir aquells títols que les acompanyen i les anuncien. Prenent com a motiu d'estudi un passatge del *Breviari d'amor* ibèric —en concret, el que tracta sobre els fenòmens meteorològics—, s'observa quin és el comportament d'aquesta tipologia de rúbriques:¹³³

¹³³ A la taula s'utilitza el fons gris clar per marcar aquells capítols que no transmeten el fragment de text equivalent. S'empra la negreta per transcriure les rúbriques a imatge i la cursiva per les rúbriques a capítol.

Estudi de les rúbriques de capítol i d'imatges. Passatge dels fenòmens meteorològics del *Breviari d'amor ibèric*

Sigla	Rúbrica a imatge	Imatge	Rúbrica a capítol	Rúbrica a imatge	Imatge	Rúbrica a capítol
<i>E</i>			<i>De la natura dels vens, e en qual manera se engenren, e de que. Item taula de la disposicio de les esperes dels IIII elaments e de les VII planetes e de lur natura e del cel estelat, veges</i>	Taula dels VIII vens principals e dels VIII colleterals segons la art dels mariners	Imatge	<i>De la natura de les nuvols e de la pluga</i>
<i>P</i>	Taula de la desposicio de les esperes dels IIII elaments e de les VII planetes e del cel estelat	Imatge	<i>De la natura dels vents, en qual manera se engenren, ni de que</i>	Taula dels VIII vents principals e dels VIII colleterals segons l'art dels mariners	Imatge	<i>De la natura de les nuus e de la pluga, e con se fa, ni de que</i>
<i>R</i>			<i>De la natura dells vents, ni en qual manera se [en]gendren</i>			<i>De que se engendren los nuvolls</i>
<i>S</i>			<i>De la natura dels vents, ni en qual manera s'engendren, ni de que</i>			<i>De la Natura de les nuus e de la pluge, com se ffa, ni de que</i>
<i>T</i>	Tabla de la declaracion de las esperas de los quatro elementos e de las siete planetas e del cielo estrellado	Imatge	<i>De la natura de los vientos</i>	Tabla de los quatro vientos principales e de los ocho colaterales segun el arte de marineros	Imatge	<i>De la natura de las nuues e de la lluvia, como se faze, ni de que</i>
<i>U</i>	Taula de la esposicio de les esperes dels IIII elaments e de les VII planetes e del cel estelat	Imatge	<i>De la natura dels vents, e en qual manera se engendren</i>	Taula dels VIII vents principals e dels VIII colleterals segons la art dels mariners	Imatge	<i>De la natura de les nuus e de la pluia, e com se fan, ne de que</i>
<i>V</i>			<i>De la natura dels vents e del cel stelat</i>			<i>De la natura dels nuus e de la pluje, com se fa, ni de que</i>
<i>X</i>	Taule de la dispozio de les esperes					
<i>z</i>			<i>De la natura dels vens, e en qual manera se engenren, e de que. Item taula de la disposicio de les esperes dels III elemens e de les VII planetes e de lur natura e del cel estelat, veges</i>			Taula dels VIII vens principals e dels VIII collaterals segons l'art dels mariners. Item de la natura de les nuels e de la pluja, e com se fan

Taula 27. Estudi de les rúbriques de capítol i d'imatges. Passatge dels fenòmens meteorològics del *Breviari d'amor ibèric*

En aquesta taula es presenten les rúbriques a imatge o a capítol del passatge esmentat. Les dues primeres columnes responen a la presentació de la imatge sobre la disposició de les esferes dels quatre elements, dels set planetes i de les estrelles. Són tres els testimonis que reproduïxen la imatge i la corresponent rúbrica: *P*, *T*, *U*. Malauradament, de *X* només es conserva la rúbrica, ja que el foli següent forma part d'un quadern desaparegut. Quant a *E*, *R*, *S*, *V*, *z*, aquests elideixen la rúbrica i la imatge, i copien, directament, el següent capítol. Aquest s'inicia amb la seva corresponent rúbrica, com fan tots els exemplars. Tanmateix, *E* i *z*, que anteriorment no havien fet al·lusió a la imatge, decideixen copiar la rúbrica de la imatge precedent. Aquest capítol es tanca amb una altra miniatura dedicada als vents principals i col·laterals. Aquesta imatge la transmeten *P*, *T*, *U*, com abans, i ara també *E*. Després de la imatge, es copia el següent capítol començant per la rúbrica. El fragment *z*, com en el capítol precedent, inclou a l'inici de la rúbrica a capítol, la de la imatge precedent.

L'anàlisi d'aquest passatge mostra el comportament dels testimonis davant la *mise en image*: mentre que *P*, *T*, *U* són fidels a la tradició original i transmeten la totalitat de l'aparat icònic —rúbrica i imatge—; *R*, *S*, *V* s'allunyen de la versió primigènia i opten per elidir qualsevol referència a aquest tret decoratiu. Els exemplars *E*, *z* resolen la relació entre el text i la imatge d'una manera semblant, tot i que no idèntica, ja que opten per mantenir la transmissió de la rúbrica a imatge, encara que sigui en el capítol posterior.

Un altre aspecte interessant és l'anàlisi del mateix text on, com es demostra, la relació entre el text i la imatge continua ben present. A les darreres línies del capítol dedicat a la natura dels vents, els testimonis que transmeten aquest passatge enuncien.¹³⁴

¹³⁴ Com la taula precedent, s'utilitza el fons gris clar per marcar aquells capítols que no transmeten el fragment de text equivalent. S'empra la negreta per transcriure les rúbriques a imatge, la cursiva per a les rúbriques a capítol i la rodona per transcriure el cos del text.

Comparació sinòptica del passatge dels fenòmens meteorològics del <i>Breviari d'amor</i> ibèric				
Sigla	Fi del text del capítol dedicat a la natura dels vents	Rúbrica a imatge	Imatge	Rúbrica a capítol
<i>E</i>	... los altres son alogats axi com trobares afigurats en aquesta figura qui es açi, e lur curs e lur natura trobaretz axi mateix afigurats.	Taula dels viii vens principals e dels viii colleterals segons la art dels mariners	Imatge	<i>De la natura de les nuvols e de la pluga</i>
<i>P</i>	... Los altres son allogats axi com trobarets ffigurats en aquesta ffigura qui es açi, e lur cos e lur natura trobarets axi matex.	Taula dels viii vents principals e dels viii colleterals segons l'art dels mariners	Imatge	<i>De la natura de les nuus e de la pluga, e con se fa, ni de que</i>
<i>R</i>	... los altres son alogats axi com trobarets figurats en aquesta figura qui es aci, e lur cors e lur natura trobarets axi mateix figurats.			<i>De que se engendren los nuvolls</i>
<i>S</i>	... e los altres son allogats axi con atrobarets afigurats en aquesta figura qui es assi, e lur cors e lur natura atrobarets asi matex afigurats.			<i>De la natura de les nuus e de la pluge, com se ffa, ni de que</i>
<i>T</i>	... los otros son asentados asi como allareis figurado en aquesta figura qui es aqui, e su cuerpo e su natura allareis asi mismo figurado.	Tabla de los quatro vientos principales e de los ocho colaterales segun el arte de marineros	Imatge	<i>De la natura de las nuues e de la lluvia, como se faze, ni de que</i>
<i>U</i>	... los altres son alogats axi com trobarets afigurats en aquesta figura qui es açi, e lur cors e lur natura trobarets axi mateix afigurats.	Taula dels viii vents principals e dels viii colleterals segons la art dels mariners	Imatge	<i>De la natura de les nuus e de la pluia, e com se fan, ne de que</i>
<i>V</i>	... los altres son alogats axi con trobarets figurats açi, e lur cors e lur natura trobarets axi mateix figurats.			<i>De la natura dels nuus e de la pluje, com se fa, ni de que</i>
<i>z</i>	... los altres son alogatz axi com trobaretz afigurats en aquesta figura qui es aci, e lur curs e lur natura trobaretz axi matex afigurats.			Taula dels viii vens principals e dels viii collaterals segons l'art dels mariners. Item de la natura de les nuels e de la pluja, e com se fan

Taula 28. Comparació sinòptica del passatge dels fenòmens meteorològics del *Breviari d'amor* ibèric

En aquest passatge es demostra com el text del *Breviari d'amor* ibèric, amb o sense aparat icònic, manté una estreta relació amb la imatge, perquè continua copiant, malgrat l'absència de les il·luminacions, les rúbriques que les anuncien; reminiscència clara de la versió original de la qual és deutora.¹³⁵

2.2.4. La *dispositio* dels còdexs

Els testimonis del *Breviari d'amor* ibèric estructuren els continguts de manera pròpia a diferència dels occitans. A la taula següent s'observa la *dispositio* en cadascun d'ells:

La dispositio del Breviari d'amor ibèric										
E	P	R	S	T	U	V	X	Y	a	z
Inici										
Taula de rúbriques	BEdT 297,004	Taula de rúbriques	Taula de rúbriques	Taula de rúbriques				Taula de rúbriques		
	Pròleg Breviari d'amor									
Breviari d'amor	Taula de rúbriques		Breviari d'amor		Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor	Breviari d'amor
		Breviari d'amor		Breviari d'amor						
Altres textos didacticoreligiosos	Breviari d'amor									
			Evangelí de Nicodem				Apotegmes dels Verba seniorum	A. Turmeda, Llibre dels bons amonestaments		Evangelí de Nicodem
								Taula de rúbriques		
Fi										

Taula 29. La dispositio del Breviari d'amor ibèric

¹³⁵ Mattia Cavagna assenyala que aquest no és l'únic cas on apareix l'al·lusió a la «propdana figura» que apareix l'original (2016: 41, n. 16).

L'obra principal de la tradició textual ibèrica és el *Breviari d'amor*, sigui aquest en llengua catalana o castellana. La majoria dels testimonis acompanyen aquesta obra amb la taula de rúbriques, com és el cas dels manuscrits *E, P, R, S, T, Y, a*. Els manuscrits *E, P, S, X, Y, a*, presenten altres composicions literàries en els seus folis, les quals s'analitzen tot seguit.

2.2.5. El contingut dels còdexs

TAULA DE RÚBRIQUES

Com s'acaba de veure, a banda de la còpia del *Breviari d'amor*, l'altre element comú de la tradició textual ibèrica és la taula de rúbriques que es transmet a *E, P, R, S, T, Y, a*. Els altres manuscrits, *U, V, X, z*, es caracteritzen perquè no presenten aquest element del paratext. A causa de la fragilitat dels objectes que s'estan analitzant, el factor de l'estat de conservació és el primer que cal considerar per explicar aquesta absència. Els quatre còdexs, doncs, podien haver contingut en un estat original o primigeni la taula, la qual cosa es pot deduir pel caràcter parcial dels testimonis *X* i *z*. Pel que fa a les còpies completes dels exemplars *U* i *V*, és possible pensar que aquestes fossin copiades en un primer quadern i que en algun moment —per manca d'enquadernació, per alguna intervenció o alguna substitució— s'extraviés.

Llevat del fragment *a*, la taula de rúbriques apareix a l'inici del còdex. Aquesta disposició demostra una certa regularitat en la confecció del *Breviari* ibèric. L'anàlisi sinòptic del text d'aquest element del paratext també mostra aquesta sistematització:¹³⁶

136 Per a la realització de la taula, s'aplica el mètode de la *collatio externa*, ideat per Germán Orduna (1982, 1984, 1991, 2005), on es prenen en consideració els elements externs del text. En les obres en prosa amb tradicions textuais riques, les rúbriques de capítols poden permetre traçar unes primeres hipòtesis sobre les relacions que s'estableixen entre testimonis.

<i>Collatio externa de la taula de rúbriques del Breviari d'amor ibèric</i>							
		<i>E</i>	<i>P</i>	<i>R</i>	<i>S</i>	<i>T</i>	<i>a</i>
Inici de la taula	Rúbrica	En nom de nostre senyor Ihesuchrist e de la gloriosa vergen madona sancta Maria començen les rubriques del libre aquest qui es apelat Breviari d'amor	Aso son les rubriques del Breviari d'amor. Comte de cartes	Aci comensen les robriques de aquest libra lo qual es appellat Breviari d'amos	Rubriques del Breviari de mor segons que's segueix	En nombre de nuestro senyor Ihesuchristo sea e de la gloriosa virgen sennora santa Maria. Comiençan las rubricas deste libro llamado Breviario de amor	
	Cap. I	Primerament lo masestre prega nostre senyor deus que el per sa merçe li don gracia de ben a dir e de la obra acomplir. Amen	Primerament lo maestre prega nostre senyor que li do graçia de be a dir e de la obra acomplir. Amen	Comensament en la primera carta es com lo mestre pregua nostro senyor deus que li do gracia de be a ffer	Lo prohemi primer del Breviari d'emor	Primeramente el maestro ruega a nuestro senyor dios le de gracia de bien dezir e la obra conplir. Amen. A cartas I	
	Cap. II	Açi comença la materia de l'arbre d'amor	Açi comença la manera de l'arbre d'amor en general	De la materia de l'arbre d'amor en general	Assi comença la manera de l'arbre d'emor	Aqui comien[ça] la materia del arbol de amor. Capitulo II. A cartas III	
[Salt de text]							
Final de la taula	Penúltim cap.	En qual manera Ihesuchrist ans del temps de la sua passion avia promes lo sant spirit a sos dexebles	En qual manera Ihesuchrist ans del temps de la sua passio avia promes lo sant spreit a sos dexebles	En qual manera Ihesuchrist ans de la sua passio auia promes lo sant sperit a sos daxeables	Del sermo del eveniment del sant esperit, ne per qual rao ffo trames en aytal guisa	En qual manera Ihesuchristo antes del tiempo de su passion havia prometido el espiritu santo a sus discipulos	Sermo de l'evaniment del sant sperit, ne per qual raho ffo promes en aytal guisa
	Últim cap.	Sermon de l'aveniment del sant spirit, e per qual raho fou trames en aytal guisa en forma de lengues de foch	Sermo de l'aveniment del sant espreit, ne per qual raho fon trames en aytal guisa	De l'avaniment del sant sperit	De l'escrit de Nicodemus qui sabolli lo cors de Ihesuchrist	Sermon del advenimiento del espiritu santo, ni por qual razon fue embiado en tal manera	De l'escrit de Nicodemus qui sobolli lo cors de Ihesuchrist

Taula 30. Collatio externa de la taula de rúbriques del Breviari d'amor ibèric

En aquesta comparativa, es veu la regularitat entre testimonis. S'inicien amb una rúbrica a la taula —on consta el títol de l'obra copiada— i el llistat de capítols corresponent. A banda de les variants textuais, el tret més divergent és l'aparició d'un darrer capítol en els còdexs *S* i *a*, els quals, després del capítol final propi de l'obra de Matfre Ermengaud, afegixen un darrer escrit. Aquest fet, com es tracta tot seguit, demostra una relació estreta entre ambdós exemplars.

EVANGELI DE NICODEM - CRÒNICA UNIVERSAL DE LA CREACIÓ FINS A CONSTANTÍ

En l'estudi de la factura del *Breviari d'amor* ibèric, el manuscrit complet *S* i el fragmentari *a* presenten la mateixa *mise en page*. A més, com s'acaba de veure, ambdós testimonis transmeten al final de l'obra d'Ermengaud un darrer capítol. Aquestes similituds encara s'accentuen més si s'aprofundeix en l'anàlisi d'aquests exemplars.

a) El manuscrit BHSL.HS.3284

Si es fixa l'atenció en el testimoni de la Universiteitsbibliotheek de Gant, BHSL.HS.3284, la seva reconstrucció codicològica resulta clau per comprendre la relació existent entre els setze *membra disiecta*. Tanmateix, l'estat de conservació dels fragments, possiblement retallats per satisfer necessitats d'algun relligador,¹³⁷ fa que es compti amb pocs elements codicològics i que sigui de gran utilitat comparar aquest exemplar amb els altres testimonis de la tradició catalana del *Breviari*. Igualment, el resultat s'ha d'entendre forçosament com una reconstrucció aproximada dels darrers tres quaderns del còdex original.¹³⁸

¹³⁷ Cf. Capdevila Arrizabalaga 2019: 740. Al llarg d'aquestes ratlles es desenvolupa l'estudi presentat a Capdevila Arrizabalaga 2020.

¹³⁸ A la taula se situen els fragments segons la seva numeració actual (1-16), s'incorpora la foliació antiga conservada (en xifres romanes) i la reconstruïda (en xifres aràbigues i entre claudàtors). S'empren els símbols \square per mostrar les restes de solidaritat entre els fragments i la lletra x per indicar la posició de la filigrana. Les línies de punts representen els folis reconstruïts, mentre que les línies contínues, els *membra disiecta* conservats.

Estudi codicològic de l'exemplar BHSL.HS.3284

Quadern x (f. 228-243):

	
4	_____ []_x_____	5	CCXXXVII
	
3	_____]_x_____	6	CCXXXVIII
	
2	_____]_x_____	7	CCXLJ
	
[228] 1	_____ []_x_____	8	CCXLIIJ

Quadern y (f. 244-259):

	
	
	
11	_____ x _____	12	
	
	
10	_____]_x_____	13	
[244] 9	_____ []_x_____	14	[259]

Quadern z (f. 244-259):

	
	
	
15	_____ x _____	16	cclxv[i]j
[260]	[269]	

Taula 31. Estudi codicològic de l'exemplar BHSL.HS.3284

El quadern x, l'antepenúltim, estaria format per vuit bifolis, dels quals se'n conserven dos, i quatre folis trencats, però que presenten restes de solidaritat entre ells. En aquest quadern, a més, es conserva la foliació en quatre dels folis. El quadern y, el penúltim, també estaria format per vuit bifolis, dels quals se'n conserven dos, i dos folis amb restes de solidaritat entre ells. La col·locació de l'últim quadern, el z, és força problemàtica, ja que es tracta del darrer i destinat a la taula de rúbriques. L'únic element que ajuda a la reconstrucció és la foliació de l'únic bifoli, on es llegeix «CCLXV[I]J»; per tant, es pot plantejar la hipòtesi que es tracta d'un quinió, del qual només es conserva un únic bifoli.

b) Els passatges de la Passió i la Resurrecció de Jesucrist

Si hom se centra en els capítols finals de la traducció catalana —passatges que fins ara no han estat estudiats per la crítica— i confronten l'inici i la fi dels capítols i les seves rúbriques, es veu com existeix un text comú i alternatiu al de l'Ermengaud en els capítols destinats a la Passió, equivalent als versos 22.927-23.738 de l'original occità, i a la Resurrecció de Jesucrist, que equival als versos 24.786-25.256:¹³⁹

¹³⁹ Per a la realització d'aquestes i de les successives taules d'aquest apartat, en gris fort s'assenyalen els passatges no conservats i amb una gama més fluixa de gris es marquen aquells capítols que no transmeten o bé la rúbrica o bé el fragment de text equivalent. Quant a la presentació gràfica del text, s'ha optat per marcar les rúbriques en negreta i el cos del text en rodona. Les correccions esmenades pels copistes es marquen amb <>.

Collatio externa dels capítols de la Passió								
	<i>E</i>	<i>P</i>	<i>R</i>	<i>S</i>	<i>T</i>	<i>U</i>	<i>V</i>	<i>a</i>
Rúbrica	171v De la sancta Passion de Jhesuchrist se recompte açi segons los evangelis	142r Acis recompta ço [...] los evangelis de la santa Passio de Jhesuchrist [...] esglesia te sobre lo damunt dit quart[...]	227r So que los euangelistes racompten de la Passio de Jhesuchrist	174r Del IIII artícl de la santa ffe e con Jhesuchrist leva los peus als apostols	202r Aquí se recuenta lo que recuentan los evangelios de la santa passion de Jhesuchristo	233r Assis recompte fo que recompten los evangelis de la sancta Passio de Jhesuchrist	142v Aci se recompta ço que recompten los evangelistes	
Inici cap.	Sent Johan Evangelista parlant en lo seu...	Sent Johan Eva[nge]list]a parlant en lo seu...	Sent Johan Evangelista parlant <j> en lo seu...	Sant Johan Evangelista parlant en lo seu...	Sant Juan Evangelista hablando en su...	Sent Johan Evangelista parlant en lo seu...	Sent Johan Avangelista parlant de la...	
Fi cap.	... E vosaltres devetz fer semblantment los uns als altres.	... E vosaltres devets ffer semblantment los uns als altres.	... E vosaltres davets fer samblant los uns als altres.	... E vosaltres devets fer semblant los uns als altres.	... E vosotros deveis fazer semejante los unos a los otros	... E vosaltres deuets fer semblantment los uns als altres.	... E vosaltres deuets fer axi matex los uns als altres.	
Rúbrica	172r Jhesu Christ leva los peus als apostols	142v Com Judes vene Jhesuchrist als juheus	227v Com Jhesu Christ lava los peus als daxebles	174v	202v Como Jhesuchristo lavo los pies a los apostoles	233v Con Jhesuchrist lava los los peus als apostols	143r	
Inici cap.	Jhesu Christ aço fet fo fort torbat e fort trist e dix...	Jhesuchrist aço fet fort torbat e fort trist e dix...	Jhesuchrist aço fet fou fort torbat e fort trist e dix...	Sant Johan dix lo IIII article lo qual es Pacionat sots Pons Pilat crussiffichat mort he saboylit...	Esto fecho Jhesuchristo fuy muy turbado e muy triste de dixo...	Jhesuchrist aço fet fo fort torbat e fort trist e dix...	Jhesuchrist aço fet fo fort torbat e trist <e stabli e ordona> e dix ...	
[Salt de text]								

Taula 32. Collatio externa dels capítols de la Passió - 1

<i>Collatio externa dels capítols de la Passió</i>								
	<i>E</i>	<i>P</i>	<i>R</i>	<i>S</i>	<i>T</i>	<i>U</i>	<i>V</i>	<i>a</i>
Fi cap.	... en i monument bel e nou qui era dins i ort, lo qual monument Joseph avia fet per si mateix.	... en i moniment que Jossep havia fet per assi mateix.	... en i moniment bell e nou qui era dins un ort, lo quall Josep avia fet per assi mateix.	... Comensament del mon ffins a la pacio de Jhesu Christ ha v milia cc viii anys.	... en un monimento nuevo e gentil que era dentro en un huerto, el qual Josepe havia fecho para si mismo.	... en i moniment bell e nou qui era dins i ort, lo qual Josep havia fet per a si mateix.	... en i moniment nou qui era dins i ort, lo qual Josep avia fet per si mateix.	
Rúbrica	^{177r} Aço es sermon e doctrina en qual manera deu hom fer remembrança de la sancta Passio de Jhesuchrist	^{150v} Aço es sermo e doctrina en qual manera deu hom fer remembrança de la sancta Passio de Jhesuchrist	^{233v} En qual manera deu hom fer remebransa de la Passio del fill de Deu	^{183v} Sermo e doctrina en qual manera deu hom fer remembrant de la Pacio de nostre Senyor Jhesu Christ	^{209v} Sermon e doctrina en qual manera deve ombre fazer remenbrança de la pasion de Ihesuchristo	^{241r} Aços es sermo e doctrina en qual manera deu hom fer remembrança de la Passio de Jhesuchrist		^[229] Sermo e doctrina en qual manera deu hom fer remembrant de la Passio de nostre Senyor Jhesu Christ

Taula 33. Collatio externa dels capítols de la Passió - 2

Collatio externa dels capítols de la Resurrecció								
	E	P	R	S	T	U	V	a
Rúbrica	184r Del v^{en} article de la fe e de la expoliacion d'infern e de les IIII maneres d'imfern	155v Del v^e article de la santa fe e de la exposicio de infern e de les IIII maneres de l'infern, e de tot ço que la santa esglesia te e creu sobre lo dit article	243r Del v^e artícla de la fe e de la spoliacio d'infern e de les IIII maneres d'infern	191r Dels v artícla de la santa ffe qui es dispoliacio d'inffern	217r Del quinto articulo de la santa fe e del despojamiento de los infiernos e de las quatro maneres de infierno	249v Del quint article de la santa Fe e de la espoliacio d'infern e de les IIII maneres d'infern	147v Del quint article de la sposicio d'infern e de les IIII maneres de penas	5v Del quint article de la santa ffe e de la expoliacio d'infern e de les III maneres d'infern
Inici cap.	Sent Thomas posa lo v ^{en} article de la sancta fe...	Sent Thomas posa lo v article de la santa ffe...	Sent Thomas posa lo v ^e article de la santa fe...	Sant Tomas poza lo v article de la santa ffe...	[S]anto Tomas hizo el quinto articulo de la santa fe...	Sent Thomas posa lo v ^{en} article de la santa fe...	Sent Thomas pose lo v ^e article de la sancta fe...	Sent Thomas posa lo quint article de la sancta fe...
Fi cap.	... Mas los altres hi estegiren entro foren purgats de lurs peccatz e falimens.	... Mas los altres hi estigueren entro foren porgats de lurs peccats e ffalliments.	... e eren purgats de lur peccats.	... Mas los altres hi estigueren entro que foren porguats de lurs peccats e falliments.	... Mas los otros estuvieron fasta que fueron purgados de sus pecados e fallimientos.	... Mas los altres hi estegren entro foren pregats de lurs peccats e fayliments.	... la sua anima devala al dit infern e lo cors romas al moniment.	
Rúbrica	185r De la Resurreccion del fiyl de Deu	156r De la Resureccio del fill de Deu	244r De la Resurreccio del fill de Deu	191v ¶ De la Resureccio de Jhesu Christ	217v De la Resurecion del hijo de dios	250v De la Resurreccio del fill de Deu	148r De la Resureccio del fill de Deu	
Inici cap.	Apres lo terç jorn resuscita, car la anima torna en lo cors seu...	Apres lo III jorn resuçita, car la anima torna en lo cors seu...	Apres lo terç jorn resuscita, car l'anima torna en lo seu cors...	E pus vos dixem de la Nativitat e de la Pacio de Ihesu Christ cove que-s digue de la Resureccio e de la Essencio...	[D]espues al tercero dia resucito, ca el anima torno al cuerpo...	Apres lo terç jorn resuscita, car la anima torna en lo seu cors...	Apres al ters jorn resuscita, car la anima torna ell se cors...	
Salt de text								

Taula 34. Collatio externa dels capítols de la Resurrecció - 1

<i>Collatio externa dels capítols de la Resurrecció</i>								
	<i>E</i>	<i>P</i>	<i>R</i>	<i>S</i>	<i>T</i>	<i>U</i>	<i>V</i>	<i>a</i>
Fi cap.	... Jot respon que el ho sap e yo no ten poria als dir, cor l'escritura non diu als.	... Jot responch que ell ho sap e yo no ten poria alre dir, cor l'escritura non diu als.	... Jot responc que el ho sap e yo no ten porja alra dir, car la scriptura non diu alls.	... E ells anaren preycant per cascuns lochs lo senyor obrant e la paraula confirmant seguent los senyals.	... Yote respondo que el lo sabe e yo no te podria dezir otro, ca la escritura no lo dize	... Jot responch que ell ho sap e yo no ten poria alre dir, cor l'escritura non diu als.	[...] E Jhesu lj dix peyix les mies <ob> ovelles e no li dix als.	
Rúbrica	187r Del vi^{en} article de la fe e de la assencion de Jhesu Christ [sic]	160r Del vi^{en} article de la santa fe e de la assensio de Jhesuchrist	247r Del vi <erti> artícla de la santa fe	194v Del vi artícla de la santa ffe chatolicha e de la essencio de Jhesu Christ	221r Del sexto articulo de la santa fe e de la asensio de Jhesuchristo	253v Del vi article de la santa fe e de la Passio de Jhesuchrist	149v Del vi artícla de la sancta fe e de la assensio de Jhesuchrist	[242] Del vi article de la sancta fe catholica e de la Passio de Jhesu Christ

Taula 35. Collatio externa dels capítols de la Resurrecció - 2

Ambdues taules corroboren que el manuscrit *S* presenta un altre text, ben diferent dels altres testimonis. S'observa com d'una manera brusca s'interromp el discurs de Matfre Ermengaud i s'hi insereix un altre de diferent. Els altres testimonis mostren un text sense lliçons significatives, a excepció del còdex *V*, que presenta una versió abreujada i força mutilada de la darrera part de l'obra d'Ermengaud.

A causa de l'estat de conservació del còdex de Gant, per poder evidenciar la relació que s'estableix amb l'exemplar francès, ms. *S*, s'ha focalitzat l'atenció en el poc text transmès d'ambdós episodis anteriorment mencionats. Així doncs, en el primer passatge s'adverteix:

Comparació sinòptica del passatge de la Passió (mss. <i>S</i> i <i>a</i>)		
	<i>S</i>	<i>a</i>
Fi capítol	^{182v} ... Dix Pilat aiats guardes e guardats-lo axi con sabrets. E llauos anaren ells al sapulcra e pozaren-hi lurs seyals a la porta del moniment e segellaren la pedra las guardes.	^{1r} ... Dix Pilat ajats guardes e guardats-lo axi[...] hi anaren ells al sepulcre hi posaren-hi lurs sey[...] -ment e segellaren la pedra e les guardes.
Rúbrica	Dels senyals de la Pacio de Jhesu Christ	Dels senyals de la Pass[...]
Inici cap.	La hora que Ihesu Christ crucificaren s'escuri lo sol e foren fetes tenebres per tot lo mon...	La hora que Jhesu Christ crucificaren s'escur[...] per tot lo mon...

Taula 36. Comparació sinòptica del passatge de la Passió (mss. *S* i *a*)

I en el següent:

Comparació sinòptica del passatge de la Resurrecció (mss. <i>S</i> i <i>a</i>)		
	<i>S</i>	<i>a</i>
Rúbrica	^{192v} Con Ihesu Christ aparech xii uegades	^{1r} [...] xii vegades
Text	Are us diran com aparech xii vegades despuys que ressucita fins que sen munta al cel, lo dia que ressucita aparech vii veguades. La primera a Jozep Abiramatia en la prezo, con vos diram avant en lo libre de Nicodemus. La segona veguada aperech a ssa mara Madona sancta Maria, segons que manifesta la cedula. La tersa veguada a sancta Maria Macdelena qui plorava al sepulcra e baxas e vee dintra ii angells, la i al cap e l'altre als peus del sapulcra on fo pozat Jhesu Christ...	[A]re us direm con apparech xii vegades depuys que ressucita <i> fins que sen munta al cel, lo dia que ressucita apparech vii vegades. La primera a Josep Abarimachia en la preso, con vos direm avant en lo libre de Nicodemus. La segona aparicio ffo a sa mare Madona sancta Maria, segons que manffesta la cedula. La terça aparicio a aquesta Maria Magdalena qui plorava al cepulcre e baxas e vee dintre dos angells, la i al cap e l'altre als peus del sepulcre hon fo posat Jhesu Christ...

Taula 37. Comparació sinòptica del passatge de la Resurrecció (mss. *S* i *a*)

Així doncs, els resultats de l'estudi material del testimoni de la Universiteitsbibliotheek de Gant, l'examen extern de la tradició textual i la confrontació del text transmès, permeten afirmar que els exemplars *S* i *a* de la traducció catalana del *Breviari d'amor* presenten unes característiques pròpies, contraposades amb els altres manuscrits de la tradició ibèrica. En altres paraules, existeixen dues versions de la traducció catalana de l'obra de Matfre Ermengaud.

c) L'altra versió del *Breviari d'amor* català

Des que l'any 2007 Peter T. Ricketts va donar a conèixer el desè testimoni català del *Breviari d'amor* conservat a la Universiteitsbibliotheek de Gant,¹⁴⁰ Pere Cassanellas, interessant-se pel manuscrit fragmentari, va observar que alguns passatges del text transmès també mantenia equivalències amb una altra obra anònima de la literatura catalana medieval: la *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*.¹⁴¹

Aquesta obra, com malauradament encara passa amb d'altres textos historiogràfics, és força desconeguda, fins al punt que a hores d'ara respon a diferents títols: *Lo Gènesi*, *Gènesi*, *Llibre del Gènesi*, *Gènesi d'escriptura*, *Compendi historial*¹⁴² o *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*, com assenyala l'editor de la versió occitana, Philippe Biu.¹⁴³ Històricament, aquest text ha interessat a la crítica perquè conté l'evangeli apòcrif de Nicodem. En aquest sentit, cal recordar l'estudi pioner de Hermann Suchier, on oferia una transcripció sinòptica dels manuscrits occitans i catalans transmissors de l'apòcrif,¹⁴⁴ els treballs de Josep Izquierdo¹⁴⁵ i els més recents d'Alessio Collura,¹⁴⁶ principalment. Tota aquesta bibliografia resulta clau per comprendre el lligam enrevessat i complex que mantenen el conjunt d'obres, en vers i prosa, transmissores de l'evangeli de Nicodem, conservades en àmbit romànic en francès, occità, castellà, italià i català. En la nostra literatura s'han individuat quatre textos deutors d'aquest apòcrif: dos d'ells en vers, *Sens e razos d'una escriptura* i *E la mira car tot era ensems*; i dos en prosa: el *Gamaliel* i la nostra *Crònica*. La lectura i els estudis que s'han ocupat d'aquesta darrera obra

¹⁴⁰ Cf. Ricketts 2006-2007.

¹⁴¹ En el projecte de BITECA es recull la notícia personal de Pere Casanellas de l'any 2012: cf. BITECA, bibid 6989 [Consulta: 07.10.2019].

¹⁴² Miquel Victorià Amer, l'any 1873, va publicar el text del manuscrit servat a la Bibliothèque nationale de France, Espagnol 541, sota el títol de *Gènesi d'escriptura*.

¹⁴³ Cf. Biu 2011: 5-7.

¹⁴⁴ Cf. Suchier 1883. Aquesta edició, a més, es va complementar amb unes consideracions generals i un estudi de les fonts d'aquesta *Weltchronik*, com Suchier la va anomenar, signat per Paul Rohde 1883.

¹⁴⁵ Cf. Izquierdo 1994, 1997a, 1997b, especialment el capítol cinquè «La història sagrada com a divulgació bíblica: el *Gènesi*».

¹⁴⁶ Alessio Collura s'ha centrat en l'estudi de *Sens e razos d'una escriptura*. No obstant això, en els seus treballs ha pres en consideració les altres obres escrites en llengua romànica que transmeten l'apòcrif de Nicodem. Vegeu Collura 2013, 2014, 2015, 2017, 2018.

s'han fet tenint únicament en compte el seu contingut religiós i, fins l'aparició dels treballs de Biu, no s'ha entès com una crònica que abraça el període històric des de la Creació fins a l'emperador Constantí, d'aquí la importància de la nova intitulació. Un altre tret característic d'aquest repertori bibliogràfic és la no discriminació entre la tradició occitana i catalana, fet que ha permès copsar la difusió que tingué la *Crònica*.

d) La *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*

Fins al darrer treball l'obra signat per l'occitanista Biu, s'havien identificat vuit testimonis, complets o parcials, de la *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*, incloent-hi els exemplars *S* i *a* del *Breviari d'amor* català com a transmissors al final d'ambdós còdexs de l'evangeli de Nicodem.¹⁴⁷ A hores d'ara, podem sumar un altre manuscrit, el 9300/3 de la Biblioteca de Catalunya, fet que fa que s'arribi a un total de nou testimonis:¹⁴⁸

La tradició textual catalana de la <i>Crònica universal de la Creació fins a Constantí</i>	
Sigla	Signatura actual
B (= S)	París: BnF, Espagnol 205
C	Florència: BML, Redi 149
E	París: BnF, Espagnol 541
F	París: BnF, Espagnol 46
I	Barcelona: ACA, Col·leccions, Manuscrits, Varia, 8
J	Lleida: AC, Fons de Roda, RC_0025
K	Sevilla: BCC, Ms. 5-5-26
L (= a)	Gant: Universiteitsbibliotheek, BHSL.HS.3284
M	Barcelona: BC, 9300/3

Taula 38. La tradició textual catalana de la *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*

Quatre còdexs d'aquesta tradició textual, els exemplars parisencs i el florentí, es conserven de manera completa; tanmateix, l'exemplar italià sembla que copia algun testimoni mutilat en deixar-lo inacabat: hi manquen una quinzena de ratlles de la fi del text. Els altres cinc són fragmentaris i transmeten diferents passatges del text: el de l'Arxiu de la Corona d'Aragó així com el de Sevilla transmeten els episodis inicials de l'obra; el manuscrit de Lleida és acèfal; i, l'exemplar de Gant i el de la Biblioteca de Catalunya contenen capítols de la darrera part de l'obra. Els nou manuscrits són en paper, tot i que l'Espagnol 541 té en pergami els bifolis exteriors de quadern. El format divergeix entre el foli i el quart, sent la *mise en page*

¹⁴⁷ Cf. Biu 2011: 8-21.

¹⁴⁸ Per poder dur a terme el treball que es presenta tot seguit, he examinat els testimonis que es conserven a les biblioteques catalanes i el testimoni de Gant (*I, J, M, a*), i tinc a la meua disposició les reproduccions dels altres manuscrits. Queda pendent un estudi aprofundit de la tradició textual d'aquesta obra, que de ben segur que aportarà dades interessants de la seva emissió, circulació i recepció.

més emprada a un corondell. Són manuscrits modestos, de decoració senzilla, en rúbrica; a excepció dels testimonis parisenc Espagnol 541, on les caplletres i capitals són daurades i ornamentades, i el belga, amb dos espais destinats a l'aparat icònic que no es realitzaren, com s'ha dit anteriorment. Quant a la transmissió d'aquest text, s'ha d'assenyalar que en la majoria dels casos, sis dels nou còdexs conservats, són manuscrits miscel·lanis o facticis. El marc cronològic en el qual hem de situar aquesta tradició textual abraça un segle, de les darreries del segle XIV fins a la fi del XV.

e) L'altra versió del *Breviari* català amb la *Crònica universal*

Se sap, doncs, que existeix un vincle entre la nova versió del *Breviari d'amor* i la *Crònica universal de la Creació fins a Constantí* en transmetre ambdós l'apòcrif de Nicodem. Tanmateix, d'on procedeix el text de l'altra versió del *Breviari* que substitueix el discurs d'Ermengaud en els capítols dedicats a la Passió i a la Resurrecció de Jesucrist? Per poder respondre a aquesta pregunta és obligat aplicar, de nou, el mètode de la *collatio externa*.

La taula que es mostra tot seguit recull les rúbriques del passatge destinat als darrers dies de vida de Jesucrist i la seva resurrecció, que en la *Crònica universal* es narra de manera continua en una dotzena, aproximada, de capítols de la part final de l'obra:¹⁴⁹

¹⁴⁹ Per contra, com s'ha vist abans en la *collatio externa* del *Breviari d'amor* català, aquests episodis apareixen substituint el text de Matfre Ermengaud en dos punts discursius diferenciats —Passió i Resurrecció—, així com l'evangeli apòcrif de Nicodem que apareix com a continuació de l'obra principal.

A la taula s'empra negreta per marcar el text transmès pels manuscrits *B* (= ms. *S* del *Breviari d'amor*) i *L* (= ms. *a*) i diferenciar-los dels altres testimonis, en gris fort s'assenyalen els passatges no conservats i amb una gama més fluixa de gris es marquen aquells capítols que no transmeten el fragment de text equivalent.

Per presentar els títols de capítol dels còdexs *F* i *L* s'utilitzen les taules de rúbriques, a causa de la mala conservació del testimoni (*L*) i per l'absència d'elles en el cos del text (*F*), d'aquí que la foliació aparegui entre claudàtors.

<i>Collatio externa dels capítols de la Crònica universal dedicats a la Passió i Resurrecció</i>							
	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>J</i>	<i>L</i>	<i>M</i>
Rúbriques	174v Con Jhesu Christ hordona lo misteri de la missa	71r	73v	[94v]	48v		
	175r Del testament de Jhesu Christ	71v Del manament del novel testament	74r Del testament de Jhesu Christ	[95r] Del testament de Jhesu Christ e de les paraules que deya als apostolls	49r Lo testament de Jhesu Christ		
	175r Lo testament de Jhesu Christ						
	175v De la Pacio de Jhesu Christ	74r Con los juheus preseren Jhesuchrist	78v Com los juheus crucificaren Jhesu Christ	[101r] Con los jueus preseren Jhesuchrist ell crucificaren	53v Començament de la Passio de nostre Senyor Jhesu Christ	[221] Miracles que feu Jhesu Christ en la sua sancta Passio	
	178v Miracles que ffeu Jhesu Christ en la sua Pacio	77v Con los juheus crucificaren Jhesuchrist en l'arbre de la vera Creu	83r Com los juheus prengueren Jhesu Christ	[107v] Con los jueus meseren en creu Jhesuchrist e volch morir per l'umanal linatge	58r Dels miraqls que Jhesu Christ feu en la sua Passio	[223] De la passio de Jhesu Christ	83v En quina manera era feta la creu de Jhesu Christ
	182v Dels senyals de la Pacio de Jhesu Christ	83r Con los maestres de Tenes feren un altar a honor de Deu no conegut	90r Com lo sol se escuray	117r En la hora que Jhesu Christ crucificaren s'escurayi lo sol	65r Dels seyals de la Passio	[228] Dels seyals de la Passio de Jhesu Christ	91v Com santa Marja Magdalena e l'altra Maria anaren visitar lo moniment de Jhesu Christ
		83v De la forma de la vera creu	90v De la fforma de la vera creu	118v De la forma de la vera creu	65v De la forma de la creu de Jhesu Christ	[228] De la forma de la creu de Jhesu Christ	92v Com santa Maria mare de sent Jacme e Salome compraren unguent
		84r Del comte dels anys del mon			66r De II frares		
					66r Nombre		
		191v De la Resurreccio de Jhesu Christ				66r De la Resurreccio	

Taula 39. Collatio externa dels capítols de la Crònica universal dedicats a la Passió i Resurrecció - 1

Collatio externa dels capítols de la Crònica universal dedicats a la Passió i Resurrecció							
	B	C	E	F	J	L	M
Rúbriques	191v Quant les Maries anaren al sapulcra	84v Con les Maries anaren al cepulcre de Jhesu christ segons sent Luch	91v Com les Maries anaren al sepulcra	[119r] Con les Maries anaren gran mati al sepulcra de Jhesuchrist segons que u recompta Sent Matheu	66v De la Resurecio de Jhesu Christ	[238] Quan les Maries anaren al sepulcre	93r Com santa Maria Magdalena ana al monument e no-y troba Jhesu Christ
	192r Con les III Maries compraren l'anguent	84v Con les Maries anaren al cepulcre de Jhesuchrist, segons sent March	91v Com les Maries anaren al sepulcra de Jhesu Christ, segons sent March	[119v] Con les Marjes anaren altra vegada al sepulcra de Jhesuchrist, segons que racompta sent March, e portaren hj enguents	66v Cant les III Maries anaren al seplcra	[239] Con les III Maries compraren <languent> l'anguent	93v Com Jhesu Christ apparech XII vegades com fo resuscitat
	192r Quant santa Maria Magdalena ana al sapulcre de Ihesu Christ	85r Con sent Pera e sent Johan anaren al cepulcre de Ihesu Christ	92r Com sent Pere e sent Johan anaren al sant sepulcra de Ihesu Christ	[120r] Con sante Maria Magdalena ana ans del jorn al monument	67r De la Resurecio de Ihesu Christ	[239] Con sancta Maria Magdalena ana al sepulcre	93v Del scrit de Nicodemus en que s contenen moltes cosas
	192v Con Jhesu Christ aperech XII vegades	85r Con Jhesuchrist apererch XII vegades apres la Resurreccio	92v Com Jhesu Christ aparech XII vegades apres la Resurreccio	[120r] Con Jhesu Christ aparech XII uegades als apostolls apres la Rauraccio	67r VI ^a edat de la apericio de Jhesu Christ	[239] Con Jhesu Christ XII vegades	93v De la assenjo com Jhesu Christ se'n puja al cell
		88r Con Jhesuchrist munta en los çels	96r Com Jhesu Christ se'n puja en los cells	[125r] Con Jhesu Christ se'n puja als cells a vista dels apostolls	70v VI ^a edat de la assensio de Jhesu Christ		
	199v De l'escrit de Nicodemus qui sabolli lo cors de Jezu Christ	88v De l'escrit de Nicodemus	96r Dell scrit de Nicodemus on se recomten moltes cosas, segons veurets	[125v] De l'escrit de Nichodemus on se racompta largament de la Rauraccio de Jhesu Christ	71r Dels escrits de Nichodemus com fa testimoni de la Resureccio de Jhesu Christ e li-n fan testimoni Alexandre Arufo	[249] De l'escrit de Nicodemus qui sobolli lo cors de Jhesu Christ	
			102v Dell scrit que feu Alexandri	[134v] Dels escrits que feren Alaxandri e Rufo hon sa racompta con Jhesu Christ avala als inferns per trauren nostro pare Adam e als sants Pares			

Taula 40. Collatio externa dels capítols de la Crònica universal dedicats a la Passió i Resurrecció - 2

La primera conclusió que podem extreure és que queda palès que aquest conjunt de còdexs formen part de la mateixa tradició textual, malgrat, és clar, les diferències manifestes entre les diferents còpies manuscrites.

En el cas dels exemplars de la segona versió del *Breviari d'amor* (aquí *B* i *L*), veiem a l'inici com *B* —malauradament no es conserva aquest fragment de text a *L*— introdueix el discurs manllevat afegint-hi un títol de capítol propi i s'inicia la còpia *in medias res* del capítol de la *Crònica*. També s'adverteix que ambdós testimonis presenten solucions comunes respecte dels altres testimonis, tot i l'alteració de l'ordre en els capítols: *De la Pacio de Jhesu Christ* (*B*) i *Miracles que ffeu Jhesu Christ en la sua Pacio* (*B*). El testimoni *J* esdevé, sobretot en les rúbriques inicials, més fidel a les que es llegeixen en els testimonis de la versió del *Breviari d'amor*.

Per poder acabar de subratllar la relació entre la versió del *Breviari* i la *Crònica universal*, tot seguit, es compara un fragment entre dos exemplars del *Breviari d'amor* (*U*, *S*), en paral·lel a dos testimonis de l'obra historiogràfica (*J*, *F*):¹⁵⁰

Comparació sinòptica del passatge de la Resurrecció al <i>Breviari</i> i a la <i>Crònica</i>				
	Exemplars <i>Breviari d'amor</i>		Exemplars <i>Crònica universal</i>	
	<i>U</i>	<i>S</i>	<i>J</i>	<i>F</i>
Fi capítol	250r-v ... Mas los altres hi estegren entro foren pregats de lurs peccats e fayliments.	191v ... Mas los altres hi estigueren entro que foren porguats de lurs peccats e falliments.	66r Del compte del mon del comensament tro a la pasio de Jhesum Christ ach v milia e cc.xx.viii ans.	118v-119r ... Del comensament del mon fins a la Pasio de Jhesuchrist ac v milia e viii anys. Pus vos dixem la Anunciacio e la Nativitat e la Passio de Jhesu Christ, assats cove que us diguam la Rauraccio ..
Rúbrica	De la Resurreccio del fill de Deu	De la Resureccio de Jhesu Christ	De la resureccio	
Inici capítol	Après lo terç jorn ressuscita, car la anima torna en lo seu cors...	E pus vos dixem de la Nativitat e de la Pacio de Jhesu Christ, cove que us diguam de la Resureccio e de la Essencio...	Puys vos dixem la Anuncio e la Nativitat e la Passio de Jhesum Christ, ara us cove que us digam la Resureccio e la Ascensio...	

Taula 41. Comparació sinòptica del passatge de la Resurrecció al *Breviari d'amor* i a la *Crònica*

¹⁵⁰ Es prenen en consideració aquests manuscrits per no sobrecarregar d'informació la taula. El ms. *U* s'escull com a representatiu de la tradició textual catalana del *Breviari d'amor*.

Les dades recopilades permeten, doncs, afirmar que existeix una altra versió de la traducció catalana del *Breviari d'amor*, fins ara no contemplada, que insereix en el discurs d'Ermengaud un text procedent d'una altra obra literària: la *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*.

Ms. E (BNF: ESPAGNOL 353)

El manuscrit Espagnol 353 de la Bibliothèque nationale de France, ms. E, respon a una tipologia de còdex miscel·lani heterogeni. Barry Taylor i Jaume Riera i Sans indiquen que està format per dues parts diferenciades: la primera, dedicada a l'obra de Matfre Ermengaud; i, la segona, destinada a obres breus de caràcter didàctic i sapiencial.¹⁵¹

L'obra principal d'aquest còdex és el *Breviari d'amor*, seguit d'aquesta segona part on es copien nou composicions literàries. La primera d'elles és el *Llibre de consolació e de consell* d'Albertà de Brescia, traducció anònima del llatí al català, datada al segle XIV. A banda de la còpia d'aquest exemplar de París, es troba en un altre manuscrit de la Biblioteca de Catalunya, Ms. 14, concretament als folis 13va-40vb.¹⁵²

La segona composició també és d'Albertà de Brescia, el *Llibre de l'amor e la caritat*, una altra traducció catalana anònima del segle XIV, que només es conserva en aquest testimoni parisenc.

Continua el còdex amb la traducció catalana de l'obra anònima *Paraules del rei Salomó* o *Paraules del rei Salomó les quals féu metre lo senyor rey en un libre*, tal com diu la rúbrica en l'exemplar d'estudi.¹⁵³ Aquesta composició també es transmet en el MSS/921 de la Biblioteca Nacional d'Espanya, tot i que es tracta d'una versió abreujada. Segons Jaume Riera i Sans, ambdós testimonis procedeixen de la cort barcelonina i l'E, fins i tot, «el podríem identificar fàcilment amb algun d'aquells còdexs que l'infant Martí, essent encara infant o després ja rei, regalà o féu copiar per a la cartoixa de Valdecris, que ell havia fundat, prop de Sogorb, l'any 1385».¹⁵⁴ L'estudi de l'estil de la traducció el porta a afirmar que el traductor anònim era «molt pròxim a l'espiritualitat franciscana» i «no hàgim de vacil·lar gens a adscriure el traductor a un corrent específic de la seva època: el dels franciscans anomenats "espirituals", que tant pul·lularen a les nostres terres en temps de Jaume II, i més que enlloc, sembla, a la mateixa casa reial».¹⁵⁵

¹⁵¹ Cf. Barry Taylor 1997: 1497; Riera i Sans 2003-2004: 146.

¹⁵² Editada per Sansone 1965.

¹⁵³ Per a l'edició d'aquesta obra, vegeu la parcial de Bohigas 1925: 159-160, i la completa de Riera i Sans: 2003-2001: 157-166.

¹⁵⁴ Cf. Riera i Sans 2003-2004: 148.

¹⁵⁵ Cf. Riera i Sans 2003-2004: 253 i 154. A continuació, l'estudiós avança dos possibles autors: per una banda, el rei Alfons, que bé podria ser Alfons II (1265-1291) o bé Alfons III (1299-1336); per l'altra, Ramon Llull. Argumenta aquestes possibles atribucions a 2003-2004: 155-156.

El text que segueix a la còpia de les *Paraules del rei Salomó* és *Ensenyaments d'un savi al seu deixeble*, que curiosament també apareix copiat a continuació en l'exemplar madrileny, MSS/921, folis 29^{rb-vb}.¹⁵⁶

En els folis següents, apareixen unes sentències en llatí, encara no identificades, seguit del *Speculum monachorum*, d'Arnoul, monjo de Boheries. Aquesta obra també és transmesa en l'exemplar de la biblioteca monàstica de Montserrat, Ms.*981, una còpia més moderna, segons la seva estudiosa, Marta Cruz Trujillo. L'exemplar montserratí, un florilegi llatí i català de caràcter moral i pràctic, amb finalitat formativa, se situa a l'entorn de la cancelleria de la Corona d'Aragó.¹⁵⁷

Les darreres composicions del testimoni parisenc són les *Meditacions* d'Anselm de Canterbury, en llatí, uns versos d'un cartoixà en llatí i un recull de sentències en català i llatí.

El breu estudi sobre les peces literàries transmeses en aquest exemplar mostra que aquesta heterogeneïtat, de la qual es parlava en un principi, és, sobretot, de factura, ja que les composicions que s'hi arrepleguen obeeixen a una temàtica i a una intencionalitat clara. D'aquesta manera, la còpia de l'obra de Matfre Ermengaud es transmet juntament amb obres morals o ascètiques, amb una clara finalitat didàctica i sapiencial.

EL MANUSCRIT P (BNE: RES/203)

El còdex amb la signatura RES/203 servat a la Biblioteca Nacional d'Espanya, ms. P, com s'ha dit a l'inici d'aquesta part, respon a la tipologia de manuscrit miscel·lani homogeni i conté, a banda del *Breviari d'amor*, altres composicions literàries de Matfre Ermengaud. L'exemplar, doncs, s'inicia amb el poema *Dregz de natura comanda* (BEdT 297,004), seguit del pròleg, la taula de rúbriques i, finalment, l'obra d'estudi.

L'aparició del poema en el foli inicial havia estat indicat per Domínguez Bordona i Peter T. Ricketts, però no va ser tractat amb profunditat fins a la publicació del treball signat per Vicenç Beltran.¹⁵⁸ S'hi explica com, gràcies a la restauració del còdex duta a terme pel servei d'aquesta biblioteca, es va poder completar la lectura de la totalitat de la composició i es va poder afirmar que el revers d'aquest foli no contenia escriptura ni havia estat preparat per tenir-ne. L'estudiós també afirma que les restes de decoració que s'observen a la columna

¹⁵⁶ Barry Taylor edita aquest petit opuscle sobre cortesia en el seu treball de 1997: 1497-1498. El britànic estudia els paral·lelismes de contingut entre els dos testimonis que la transmeten: el manuscrit madrileny i el de la Biblioteca pública de Tarragona a Taylor 1993.

¹⁵⁷ Cf. Cruz Trujillo 2018: especialment, 110-121.

¹⁵⁸ Es fa referència a les següents publicacions: Domínguez Bordona 1931: 119-122; Ricketts 1972 i Beltran 1997. A l'edició d'aquesta composició per Richter - Lütolf 1977 no es va tenir en compte les lliçons d'aquest testimoni, fet que ja reivindica Beltran 1997: 203.

dreta són les inicials de les estrofes del sirventès d'Ermengaud, *Temps es qu'eu mon sen expanda* (BEdT 297,008). Aquesta possibilitat és plausible, segons ell, si les dimensions inicials del foli eren les mateixes dimensions que la de la resta de còdex.

Un darrer element interessant és la presència del pròleg a l'obra, testimoni únic en versió catalana, característica també destacada per Beltran. En el segon foli d'aquest testimoni es copia en vers i en català¹⁵⁹ els dos primers capítols de l'obra d'Ermengaud: «Comensa lo Breviari d'amor. Matffres et ensenya als amadors et trobadors et els trobadors als aymadors» i «Asso es lo prolech». Aquestes línies inicials són fidels a la versió original occitana¹⁶⁰ i acaben just al v. 122 —el *Breviari* ibèric comença al v. 123.

A la part final del còdex, després de l'explícit, es troba una nota de compra que prova que aquest llibre va ser venut a la ciutat de València el dia 11 d'octubre de 1426.¹⁶¹

«Emi hunch librum die veneris XI octobris anno M° CCCC XX VI in civitate Valencie a [...] estacionario die XI predictum et fuit presens [...] venditor et dominus dicti libri et presentibus et testibus <ve> Petro Castells, Petro [...] et aliis in multitudine copiosa» (f. CLXIII^v)

Així doncs, se sap que aquest còdex ja va estar a la venda l'any 1426 i que, en aquell moment, es trobava a la ciutat de València.

La singularitat d'aquest còdex recau en la transmissió d'altres obres de l'autor de Besiers i el fet de mantenir-se força fidel a l'arquetip de l'original occità, com es mostra als capítols successius.¹⁶²

EL MANUSCRIT X (BL: ADD. 16433)

L'Addenda 16.433 de la British Library respon a la tipologia de còdex factici. La transmissió en un únic volum de la còpia parcial del *Breviari d'amor* així com la còpia dels vint-i-nou apotegmes dels *Verba seniorum* o *Vida dels sants pares* no respon a cap voluntat raonada per part d'algun comitent o copista, tan sols a la necessitat de preservació dels quaderns. Segons l'editor dels apotegmes, Lluís Columba Batlle, aquest és un extret traduït al català de la versió

¹⁵⁹ Bohigas 1985: 99, n. 80, també esmenta la presència del pròleg únicament en aquest testimoni de la traducció catalana; no obstant això, apunta que la llengua és provençal.

¹⁶⁰ A Capdevila Arrizabalaga 2018a: 162-164, s'examina el text i les característiques del pròleg occità. Els comentaris són traslladables a aquesta versió catalana.

¹⁶¹ Aquesta nota de compra és la que porta a Antoni Ferrando a defensar la vinculació d'aquest testimoni amb el territori valencià: *Breviari d'amor* 1980; Ferrando 1984, 1986, 1992.

¹⁶² Gràcies a l'estudi del text, Beltran 1997 relaciona aquest testimoni català amb els còdexs occitans C i L. Tanmateix, es mostra prudent en la filiació real, ja que per a ell l'exemplar de Madrid és més pròxim a l'arquetip, perquè no conté els errors comuns assenyalats pels editors Richter - Lütolf 1977.

llatina de Pelagi Diaca —concretament, III, 10 a IV, 34—, i és més arcaic que el testimoni conservat a la Biblioteca del Monestir de Montserrat, Ms.*810. Assenyala, també, que la versió d'aquest còdex té la peculiaritat de transmetre una sentència única en la tradició catalana d'aquesta obra.¹⁶³

La còpia del *Breviari d'amor* conservada en aquest còdex és interessant perquè mostra una altra difusió de l'obra catalana d'Ermengaud, única en el conjunt de la tradició. És una factura més vulgar i utilitària, segurament una còpia d'interès personal, que manté la transmissió de l'aparat icònic.

EL MANUSCRIT Y (OLIMBPALAU IV)

El còdex perdut de la biblioteca del Palau Reial Menor de Barcelona devia tractar-se originalment d'un manuscrit miscel·lani homogeni. En la descripció del jesuïta Ignasi Casanovas s'indica que el primer foli del volum, estripat, presenta algunes lletres, com abans s'ha dit.¹⁶⁴ Aquesta dada, que bé podria passar-se per alt en tractar-se d'un primer foli, indica que abans de la taula de rúbriques hi havia un foli preliminar escrit.¹⁶⁵ Aquesta disposició fa pensar en la *mise en texte* dels testimonis occitans del *Breviari* i en l'exemplar català P, que s'acaba d'estudiar. Si aquesta hipòtesi fos vàlida, es podria plantejar un vincle entre aquests dos exemplars catalans, P i Y.

La còpia posterior del *Llibre de bons amonestaments* d'Anselm Turmeda fa que s'hagi de considerar com un manuscrit miscel·lani heterogeni. Probablement algun antic posseïdor va trobar oportú aprofitar les pàgines en blanc del final del volum per copiar aquest text i així ho va fer. Malgrat la presència de l'obra de Turmeda, possiblement atzarosa, no es pot deixar d'assenyalar que es tracta d'un recull de sentències, vinculat a la tradició didàctica i sapiencial. El mateix gènere que, ratlles abans, s'ha vist en les peces literàries que acompanyen el *Breviari d'amor* de l'exemplar de París, E.¹⁶⁶

¹⁶³ Cf. Columba Batlle 1988.

¹⁶⁴ Vegeu *supra*, 2.2. *La tradició ibèrica del Breviari d'amor*, 2.2.2. *La transmissió del Breviari d'amor ibèric*. 70.

¹⁶⁵ Com ja s'ha dit, les descripcions del pare Casanovas (1906) no presenten dades inexactes o errònies. Per tant, dedueixo que aquest primer foli no era un foli de guarda amb simples anotacions o proves de ploma, sinó que contenia text.

¹⁶⁶ Francesc Tous, en el seu treball sobre la teoria i pràctica de les formes sentencioses medievals, fixa l'atenció en les col·leccions d'amonestaments i preceptes d'obres com els *Disticha Catonis*, les *Paraules del rei Salomó*, els *Verses proverbials* de Cerverí de Girona o el *Llibre dels bons amonestaments* de Turmeda (2016: esp., 21-24). Totes elles peces de la tradició didàctica i sapiencial de la literatura catalana medieval.

Malauradament, la pèrdua d'aquest manuscrit a causa de l'expulsió dels jesuïtes en l'any 1932 i de la conseqüent dispersió de l'arxiu i dels còdexs que es conservaven a la capella del Palau Reial Menor, fa que les hipòtesis només puguin ser simples suposicions.¹⁶⁷

¹⁶⁷ S'ha tractat extensament sobre aquest exemplar a Capdevila Arrizabalaga 2018*b*, on també s'ofereix una transcripció del *Llibre dels bons amonestaments* d'Anselm Turmeda, que fins ara no tinguda en compte a les edicions de l'obra (Olivar ed. 1927), i l'edició del text del *Breviari d'amor*. L'estudi de la desaparició de la biblioteca de Palau, avui conservada parcialment a l'Arxiu Nacional de Catalunya, roman encara per publicar, tal i com s'anunciava a 2018*b*: 40, n. 8.

2.2.6. El *Breviari d'amor* ibèric

1. El *Breviari d'amor* ibèric es caracteritza per ser una versió en prosa i abreujada respecte a l'original occità de Matfre Ermengaud, tot i que fa la sensació al lector d'obra acabada. Com s'ha afirmat, aquesta s'inicia al vers 123 i finalitza al 26.070. No obstant això, un exemplar català, el manuscrit *P*, s'inicia amb els versos inicials del pròleg traduït a la nostra llengua.

2. En comparació amb la tradició textual d'altres obres literàries medievals catalanes, la tradició manuscrita catalana és abundant, com ja van subratllar Carlos Alvar i Jaume Aurell, i s'ha de situar en un període molt concret: entre 1380-1420, aproximadament. Es coneixen tres dates exactes de còpia i se n'ha proposat una quarta: 1385, [1395], 1400, 1402. La traducció castellana, encara força desconeguda, es conserva en un *unicum*, i és posterior a la catalana, de la qual és deutora. Malgrat que la còpia conservada sigui del segle XV, l'original castellà sembla que sigui força coetani a la versió catalana, segurament del primer quart d'aquest segle.

3. Es distingeixen tres factures del *Breviari d'amor* ibèric. La primera d'elles, la majoritària, és força regular i es manté fidel a l'original occità. Són còdexs de pergamí o paper, dimensions grans, a dos corondells, de trenta-cinc línies, amb marges amples, amb aparat decoratiu i, en alguns casos, amb il·luminacions. Aquesta factura present als manuscrits *E*, *P*, *R*, *T*, *U*, *V*, *Y*, *z*, respon a la dels manuscrits *cortese de lettura*, segons la definició d'Armando Petrucci.¹⁶⁸ La segona factura es caracteritza per ser de paper, de dimensions més reduïdes —tot i que encara de mida de foli—, a un corondell, amb aparat decoratiu i, també, icònic. Aquesta factura, pròpia dels exemplars *S* i *a*, respon als *libro registro*, segons el mateix especialista italià. El tercer tipus de factura que s'observa és el de format en quart, a un corondell, amb un aparat decoratiu senzill i sense l'aparat icònic. Aquesta tipologia, representada per l'exemplar *X*, segurament respon a les necessitats d'algun lector o posseïdor que volia tenir una còpia d'ús personal d'aquesta obra literària.

Malgrat aquestes variacions, els traductors anònims no fan una apropiació del text així com tampoc els copistes posteriors i preserven aspectes propis de l'original, com és el cas de les imatges de l'aparat icònic que, malgrat no realitzar-se, apareixen referenciades al cos del text.

4. La *dispositio* mostra que el *Breviari d'amor* és considerada una obra acabada i amb significat per ella mateixa. En la totalitat dels còdexs, el text del de Besiers és el principal i està acompanyat de la taula de rúbriques, que resulta indispensable. La mancança d'aquesta

¹⁶⁸ Se segueixen els plantejaments de Petrucci tractats a Gimeno Blay 1991.

en els exemplars *U* i *V* s'ha de relacionar amb l'estat de conservació actual dels còdexs i, per tant, no es considera que obeeixi a una absència volguda.

5. El manuscrit *P* s'inicia amb el poema *Dregz de natura comanda* (BEdT 297,004), seguit del pròleg traduït al català de l'obra de Matfre Ermengaud i, segurament, com apunta el filòleg Vicenç Beltran, entremig devia intercalar-se la còpia del sirventès de Matfre Ermengaud (BEdT 297,008), seguint la tradició textual occitana, com es tracta en els pròxims capítols. Com a hipòtesi, s'ha plantejat que el testimoni *Y*, actualment en lloc desconegut, pogués presentar aquesta mateixa disposició. Les altres obres transmeses en els manuscrits miscel·lanis heterogenis, *E* i *X*, són de temàtica didàctica i sapiencial, cosa que evidencia la intencionalitat del copista o la voluntat del comitent d'aplegar-les en un recull de peces literàries d'aquestes temàtiques.

El resultat més rellevant d'aquest estudi és l'existència d'una segona versió del *Breviari d'amor* català. En els passatges dedicats a la Passió i la Resurrecció de Jesucrist escrits per Ermengaud, dos exemplars, *S* i *a*, presenten un text extret d'una altra obra literària: la *Crònica universal de la Creació a Constantí*. A més, afegixen al final de la còpia del *Breviari*, un darrer capítol sobre l'apòcrif de Nicodem que també procedeix de la mateixa obra historiogràfica. Aquesta versió, pròpia del *Breviari d'amor* català, és pròxima temporalment a la traducció ibèrica del *Breviari* i es pot datar en el darrer quinquenni del segle XIV, segons les dates d'ambdós testimonis: el belga es data l'any 1395,¹⁶⁹ mentre que l'exemplar francès fou acabat d'escriure el 18 de març de 1400, com diu el seu colofó.

6. Al llarg de l'estudi de la tradició textual del *Breviari d'amor* ibèric s'han establert una sèrie de relacions i vincles entre els diferents testimonis, distingint a grans trets les famílies següents: *PY / ERTUV(X) / Sa*. El primer grup, representat pels còdexs *P* i *Y*,¹⁷⁰ és el més pròxim a l'arquetip original de la traducció catalana del *Breviari d'amor* i és el que ha reproduït més fidelment el model occità. El segon grup, format pels altres còdexs, es divideix en dos subfamílies: el primer d'ells, format per *E*, *R*, *T*, *U*, *V* i *X*, malgrat que aquest darrer està més allunyat d'aquesta tradició perquè té una manufactura pròpia; i el segon, configurat pels exemplars de la segona versió de la traducció catalana, *S* i *a*, que tenen com a trets característics la factura i la transmissió de passatges del text anònim de la *Crònica universal de la Creació a Constantí*.

¹⁶⁹ Després de les consideracions presentades a Capdevila Arrizabalaga 2019: 738-739, on es postula com a data «les dècades de 1380 i 1390», tot sembla indicar que esdevé més versemblant la segona dècada i, per tant, hauria de tractar-se de 1395. Hom no pot oblidar que en el colofó es conserva la darrera unitat de la data, «sinch», i que el primer testimoni datat de la traducció catalana del *Breviari d'amor* és de l'any 1385 (*Y*).

¹⁷⁰ Sempre amb la prudència que, fins que no es recuperi aquest exemplar perdut, es tracta d'una simple i mera hipòtesi.

3. SEGONA PART: DEL CÒDEX A L'OBRA

3.1. EL *BREVIARI D'AMOR* A LA DOCUMENTACIÓ MEDIEVAL

En aquesta segona part del treball se centra l'atenció en l'estudi de la documentació medieval per poder complementar les dades obtingudes a través de l'examen de la tradició textual i, d'aquesta manera poder analitzar les característiques més assenyalades de la recepció de l'obra de Matfre Ermengaud.

Tal com Fernando Gómez Redondo posa de manifest als seus estudis, s'han de tenir en compte les diverses funcions que els textos medievals realitzen en la configuració de la mateixa societat, en la qual els textos, «tejidos lingüísticos que se manipulan para transmitir unas ideas», esdevenen obres: «en ese singular proceso de comunicación, el polo más activo corresponde al receptor, siendo el autor mero intérprete de este universo de valores al que tiene que dar una forma textual».¹⁷¹ En aquest intent d'apropar-se a la recepció del *Breviari d'amor*, i com a prova d'aquesta evolució de l'objecte arqueològic a l'obra literària,¹⁷² s'estudia el seu públic potencial a través de les dades que aporten els documents històrics d'aquella època.¹⁷³

Així doncs, amb la voluntat de presentar un treball al màxim exhaustiu i representatiu possible, a continuació s'analitzen setanta referències procedents, principalment, de les àrees del Principat, les Illes, el País Valencià i la Catalunya del Nord, des de la darrerria del segle XIV fins al primer terç del segle XVI —en concret, de l'any 1341 al 1538. La tipologia de la

¹⁷¹ Gómez Redondo 2008: 11, es llegeix a partir de Lucía Megías 1999a: 209.

¹⁷² Se segueix el símil que emprà l'investigador Pierre Chastang de l'estudi de vincular el material arqueològic en un entorn, de la mateixa manera que s'han de situar els textos en el context de la *scripturalité* medieval per poder comprendre així el discurs que s'hi vehicula (Chastang 2008: 9).

¹⁷³ Les dades que aporta aquesta documentació s'han de prendre amb cautela i precaució, ja que una menció del *Breviari d'amor* en aquesta documentació no suposa automàticament una lectura. Vegeu, entre altres, els advertiments a Lucía Megías 1999a: 214; Cingolani 1990-1991: 46; o, Cifuentes i Comamala 2021: 98, on també hi afegeix un altre problema: l'existència de biblioteques heretades.

documentació analitzada és variada i respon a epístoles, inventaris de béns o llibres, inventaris *postmortem*, documents de compravenda, vendes a l'encant públic i subhastes, entre altres.¹⁷⁴

Es parteix de la base que els treballs que han precedit l'estudi del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud en la documentació medieval l'han entès com una obra d'entreteniment¹⁷⁵ i que aquesta interpretació generalitzada que impera en la bibliografia, com s'ha pogut demostrar en la primera part d'aquest treball i com també es demostra a continuació, perd versemblança quan es fa atenció a l'entorn cultural i la circulació d'aquesta obra. En els pròxims capítols, a partir de l'anàlisi de les dades compilades, s'estudien els possibles lectors potencials de l'obra d'Ermengaud, els elements relatius a la factura dels exemplars descrits, les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* i els posseïdors medievals dels manuscrits conservats.

¹⁷⁴ Malgrat el rigor que s'ha emprat en el buidatge i la compilació d'aquestes dades documentals, aquestes depenen de publicacions que responen a objectius propis, sigui l'estudi d'un període històric, d'una àrea geogràfica, d'una classe social, etc. El criteri seguit aquí en la selecció dels ítems és de presentar l'edició més recent del document en qüestió; és a dir, en els casos que el document hagi estat publicat més d'una vegada, es recull la publicació més moderna, ja que, a priori, és la més actualitzada. En tots aquells casos en els quals la publicació no recull la totalitat del document històric, sempre que ha estat possible, s'ha transcrit la font original.

El corpus bibliogràfic amb el qual s'ha treballat és el següent: Bondurand 1888; Fournier 1890-1894; Massó i Torrents 1905; Pagès 1911; Duran i Sanpere 1917; Betí 1920-1922; Alòs 1924; Ferrer 1926; Junyent i Subirà 1943; Madurell - Rubió 1955; Madurell i Marimon 1963; Rius Serra 1965; Madurell i Marimon 1974; Mandingorra 1990; Hillgarth 1991; Tobella-Vergés 1992; Hernando 1995; Iglesias i Fonseca 1996; Llobet i Portella 1997; Sanchis Sivera 1999; Torras i Cortina 2004; Hernando i Delgado 2007; Catafau *en premsa*. S'ha tingut en compte altres publicacions que no han quedat reflectides en les taules com: Mas 1915-1916; Madurell i Marimon 1951, 1961, 1962, 1981-1982; Llompart 1975, 1976-1977; Iglesias i Fonseca 1994; Batlle i Gallart 1995; Hernando i Delgado 2000.

Agraïco, de tot cor, l'ajut d'Aymat Catafau en aquesta part del treball. La seva bona disposició ha resultat clau per traspassar l'estudi de l'obra d'Ermengaud més enllà dels Pirineus.

¹⁷⁵ És el cas del cèlebre article de Stefano Cingolani 1990-1991 o J. Antoni Iglesias i Fonseca 1996. Jaume Aurell (1996) l'entén com una lectura profana.

3.2. ELS LECTORS POTENCIALS DEL *BREVIARI D'AMOR*

3.2.1. Els lectors potencials del *Breviari d'amor*

Per poder aproximar-se als lectors potencials de l'obra de Matfre Ermengaud s'ha trobat pertinent oferir una taula amb les setanta referències extretes del corpus documental.¹⁷⁶ En aquesta primera fase de l'estudi, s'han posat de relleu les dades que aporta el document relatives a la data, el lloc, la persona vinculada amb el document i la seva professió, altres persones que hi apareixen relacionades i els esments al *Breviari d'amor*.¹⁷⁷

Amb l'interès d'oferir una visió al màxim de global possible sobre la recepció d'aquesta obra, es recullen aquí totes aquelles mencions que responen al text del de Besiers, malgrat que moltes vegades el títol aparegui amb variants o bé que només sigui identificable pel nom de l'autor, l'incipit o explícit o pel substantiu 'amor' del títol. En aquest corpus de documents, doncs, s'identifica l'obra d'Ermengaud de les següents maneres:

El <i>Breviari d'amor</i> a la documentació medieval. Identificació	
Identificació	Ítems
<i>Breviari d'amor, Breviari d'amors, Breviari d'amós, Breviari de mós, Breviarium amoris, Breviari d'emors</i>	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 60, 61, 62, 65, 70
<i>Vebriari de amor, Vibriari de amor, Vabriari de amors</i>	56, 64, 67
<i>Lo Breviari del libre d'amor</i>	63
<i>Libre de Breviari d'amor</i>	59
<i>Breviario del amor de dios</i>	69
Matfre, Maffre	1, 11
<i>Libre d'amós</i>	27
<i>D'amors, Amors</i>	10, 35
<i>Exposició de l'arbre demor</i>	58
<i>Libre de natures de bestias</i>	16
[Sense títol]	66, 68

Taula 42. El *Breviari d'amor* a la documentació medieval. Identificació

¹⁷⁶ Antoni Ferrando estudia la presència del *Breviari d'amor* en els documents medievals (1984: 110, 1992: 50-52) i Antoni Tobella-Vergés (1992), en la seva tesi doctoral, en referència trenta-cinc.

¹⁷⁷ Amb la voluntat de donar facilitats als lectors que no estan acostumats a la lectura de textos medievals així com per donar regularitat a les múltiples edicions utilitzades, s'ha optat per fer una mínima intervenció en la presentació del text medieval. D'aquesta manera, s'empra la cursiva per marcar els títols de les obres i les cometes franceses per marcar les citacions de text, separar les paraules o unificar l'ús de majúscules i minúscules seguint la normativa actual.

Com queda reflectit, el títol més comú és el de *Breviari d'amor*, amb totes les seves variants i derivats. També es troba amb el nom de l'autor, *Matfre* o *Maffre*, o amb el títol de *Libre d'amós*, *D'amors* o *Amors*. Curiosament, els documents que presenten aquesta intitulació són documents de l'altra banda dels Pirineus: Périgueux (ít. 1), Perpinyà (ít. 10), Verfeuil (ít. 11), Rivesaltes (ít. 27), Montastruc (ít. 35).¹⁷⁸

A banda de les dues atribucions a Matfre, n'apareixen dues altres: a *mestre Eiximenis* (ít. 51, 55)¹⁷⁹ i a *mestre Ramon* (ít. 59). Les tres es poden situar en un període molt concret: entre els anys 1469 i 1486. La identificació de l'autor com a *mestre*, com testimonia l'inici de la versió ibèrica de l'obra. L'atribució a *mestre Eiximenis* (ít. 51) o *mestre Francesc Eximeniç* (ít. 55), així com a *mestre Ramon*, malgrat no poder ser una dada determinant, sí que pot oferir informació sobre la recepció d'aquesta obra, tal com se subratlla més endavant.

A la taula que il·lustra aquest capítol, la primera referència documental a l'obra de Matfre Ermengaud és de l'any 1341: Raymond de Durfort, bisbe de Périgueux (fl. 1305-1341), lliga els seus nebots alguns llibres en llengua romànica, entre ells: *Matfre*. Aquesta dada havia passat desapercibuda per la crítica¹⁸⁰ i prova l'existència real de la recepció de l'obra de Matfre Ermengaud abans de la segona meitat del segle XIV en terres occitanes.

El primer esment en terres catalanes és del 22 d'agost de 1372, on Pere II, comte d'Urgell, demana a l'abat Francesc de Mollar i als canonges d'Àger que li trametin, mitjançant Arnau de Berga, quatre llibres que tenen: el *Breviari d'amor*, el *Regimine principium* d'Egidi de Roma, el *Passatge d'Ultramar* de Godofré de Bouillon i la *Bíblia*. La relació del comte Pere amb els llibres és un aspecte que ha estat força estudiat i sembla clar que, gràcies als seus interessos i al seu patrocini, va existir un cercle de factura i còpia de còdexs important.¹⁸¹

D'aquests primers esments del *Breviari d'amor* destaca la seva presència en la documentació de la casa reial catalanoaragonesa.

¹⁷⁸ Es desconeix si és un fet fruit de l'atzar. Per a futurs estudis de la presència d'aquesta obra en l'àrea occitana, s'hauran de tenir en compte aquests títols per identificar l'obra d'Ermengaud.

¹⁷⁹ L'atribució del *Breviari d'amor* a Francesc Eiximenis ja ha estat subratllada per Hernando 2007 i per Puig *et al.* 2012: 15, on es recull que, a banda de l'obra d'Ermengaud, també se li atribueix al menoret un *Sanctoral* i *Metaphysica*.

¹⁸⁰ Haruna-Czaplicki 2016: 64, recull aquesta referència, però no la identifica com la més primerenca.

¹⁸¹ Per a una síntesi d'aquest aspecte de la vida de Pere II, comte d'Urgell, vegeu Velasco - Fité 2016. Quant a la relació del comte d'Urgell amb la còpia del testimoni N del *Breviari d'amor* occità, vincle proposat per Cingolani 1990-1991: 61-62 i més tard defensat per Haruna-Czaplicki 2009: 310 i Cabré - Martí 2010: 114-118 i 130-134, sembla que sigui versemblant. Tanmateix, no es pot confondre el manuscrit N amb l'exemplar que apareix en l'inventari de la cambra reial d'Alfons el Magnànim a València (*infra*, ítem 19), on s'indica que al primer foli apareixen figures humanes, babuïns, un lleó i dos escuts amb les armes de la casa d'Urgell. Aquest, clarament, hauria de tractar-se d'un altre exemplar del *Breviari d'amor* que devia estar relacionat amb la mateixa casa comtal.

Entre la tardor de 1393 i l'hivern de 1394, en els registres del rei Joan I es troben tres documents on apareix l'obra d'Ermengaud. Al primer esment, Joan I demana a Jaume, escrivà, conseller i camarlenc, que lliuri a la infanta Joana d'Aragó, comtessa de Foix, el *Breviari d'amor* que havia pertengut a Mata d'Armanyac. Aquest és descrit com un còdex de pergami, historiat i amb aplicacions d'or. En una epístola a un comte desconegut, Joan I demana que retorni el *Breviari d'amor* que la infanta Joana li havia prestat. Finalment, el 15 de març de 1394, Joan I informa a la infanta Joana que li tramet, a través del cambrer reial, Bernat de Bonfont, un *Breviari d'amor*, entre altres objectes.

En l'inventari dels béns del rei Martí I que va fer Margarida de Prades al Palau Major de Barcelona el setembre de 1410 apareix l'obra de Matfre Ermengaud amb el títol *Libre de natures de bestias*.

El príncep Alfons, el dia 11 d'agost de 1414 des de Saragossa, demana a Olf de Pròixida que li porti l'exemplar del *Breviari d'amor* que li havia promès, i que, en el cas que Olf el tingui a València, el demani per poder tenir-lo el més aviat possible a les seves mans. Tres anys més tard, el 15 de juliol de 1417, essent ja rei, demana fer inventari dels llibres de la cambra reial de València i que li siguin lliurats al seu cambrer, Gonçalvo de Muntroy. Entre aquests llibres apareix un exemplar en llemosí, de pergami, a corondells, historiat, amb una rica enquadernació. En el foli inicial hi ha una rúbrica on es llegeix «Ayço es cansors» i amb lletres negres «Dreygs de natura», l'anotació musical i de la caplletra apareixen dibuixades figures d'homes, babuïns, un lleó i dos escuts amb les armes de la casa d'Urgell.¹⁸²

Aquestes són, doncs, les referències que es troben de la presència del *Breviari d'amor* en l'entorn de la cort catalanoaragonesa (ít. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 16, 19, 22). El període cronològic que abraça aquesta documentació és de dues dècades, de 1393 a 1417, tot i que la seva arribada hauria de situar-se uns anys abans, en vida de Mata d'Armanyac (ca. 1347-1378), la primera posseïdora reial. Malgrat que no es pugui saber si dins de la cort van circular un o més exemplars,¹⁸³ sembla que la recepció de l'obra d'Ermengaud s'ha de relacionar amb la versió occitana.

A banda de la família reial, es documenta el *Breviari d'amor* en altres entorns aristocràtics. En l'inventari de béns del castell de Verfeuil, que va pertànyer als senyors de Grimoard, família del papa Urbà V (1310-1370), apareixen citats dos llibres en *romans*: *Maffre* i *Picard* (ít. 11).

¹⁸² Vegeu *supra*, nota 151.

¹⁸³ M'inclino a pensar en l'existència d'un parell d'exemplars: el més antic i el que va posseir Mata d'Armanyac (ít. 5, 6, 7, 16), i un segon, procedent o vinculat amb la casa comtal d'Urgell (ít. 2, 19, 22).

En l'inventari manat fer per Damiata, muller d'Hug de Copons, dels béns del seu marit i del seu germà, Berenguer de Copons, i la seva esposa, Elionor d'Alentorn, apareix a l'arquivanc del castell del Llor un *Breviari d'amor*, entre altres llibres (ít. 24).

El 15 de maig de 1470 es va fer la venda a l'encant públic d'un lot de Sança Ximenis de Cabrera i de Prades (1393-1474), muller d'Arquimbau de Foix, senyor de la baronia de Novalles o Noailles. En aquest lot, a banda de llençols, teles i draps,¹⁸⁴ apareix un *Breviari d'amor* escrit en pergamí, historiat, amb una enquadernació vermella i amb dos tancadors d'argent daurats (ít. 52). Es coneixen els gustos literaris de Sança gràcies a altra documentació conservada. Se sap que el 28 d'abril de 1427 va comprar a Dionís de Begudà, prevere beneficiat de la seu de Barcelona i procurador d'Andreu Bertran, bisbe de Girona, el llibre *Lo Novell Testament de frare Pere, ordinis minoris*, tres volums de *Vicent historial*, *Omniloquium beati Gregori*, *Summa Astensis de casibus*, *Doctrinale Vincenti*, *Etimologies de Sant Isidor* i *Milleloquium beati Agostini*. També es té constància que tenia un llibre d'hores així com el *Libre de Consolació*. A banda d'aquest interès per aquests llibres religiosos vinculats amb els ordes mendicants, Sança va demanar ser sepultada a la capella de santa Clara de la catedral, vestida amb un drap negre, i cenyida pel cordó franciscà.¹⁸⁵

A la darrerria de 1537, en l'inventari de llibres de Francesc Terré, dit de Picalquers, conseller en cap i clavari de Barcelona, apareix documentat un *Breviari d'amor* en francès (ít. 70). Aquesta biblioteca mostra el canvi de mentalitat i aficions, pròpia ja dels interessos del Renaixement.¹⁸⁶

Els lectors potencials d'aquesta obra no es restringeixen només a la cort, sinó que també formen part dels tres estaments socials medievals: militar, eclesiàstic i popular.¹⁸⁷

Pertanyents al braç militar, en l'inventari dels béns de Berenguer d'Abella, conseller i majordom de Pere III, redactat el 12 de gener de 1387, apareix un *Breviari d'amor* de paper, enquadernat amb albadina vermella i amb cinc tatxes (ít. 3). També es troba un exemplar en l'inventari del 5 de setembre de 1426, del cavaller de Ribesaltes, Berenguer Batlle, que va

¹⁸⁴ He volgut consultar la font utilitzada per Madurell i Marimon 1974: 94-95, doc. 140, í. 1, amb la intenció de comprovar si en el document hi havia altres informacions d'interès per a la nostra recerca. Com es diu, el lot contenia el llibre d'Ermengaud i robes diverses.

¹⁸⁵ Cf. Valero Molina: 2005-2006, 50. L'estudi del mecenatge a la catedral de Barcelona que feu Sança, amb la construcció de la capella i del sepulcre, ajuden a apropar-se a la figura d'una dona cultivada.

¹⁸⁶ Cf. Morales Roca 1995: 299. D'aquesta biblioteca, sobretot, s'ha ressaltat la presència d'obres clàssiques o la recepció de nous corrents filosòfics com Erasme de Rotterdam: Fernández Luzón 1995; Peña Díaz 1994.

¹⁸⁷ Per poder copsar els diferents estaments dels lectors potencials del *Breviari d'amor*, segueixo la categorització emprada per Iglesias i Fonseca 1996, tot i que soc conscient dels canvis que imperen en la societat a mitjan segle XV i els canvis d'estaments d'alguns oficis (Cifuentes i Comamala 2021: 59-60); tot i això, no entro en aquesta complexitat i em mantinc en la distinció feta pels qui m'han precedit.

rebre de Ferran d'Antequera la senyoria i el castell de Salses (ít. 27).¹⁸⁸ Dos anys més tard, en l'inventari dels llibres relictos del donzell Joan Gener, hi apareix un exemplar català historiat (ít. 28) i també en l'inventari d'un altre donzell, Galceran Montserrat de Sentmenat, domiciliat a Barcelona, també en llengua catalana (ít. 39). A la darrereria del segle XV, en els inventaris de Joan de Sant Joan, cavaller de Muro (ít. 61), Salvador Sureda de Sant Martí, donzell de l'Almudaina (ít. 62), i Bernardí Çanglada, donzell de l'Almudaina (ít. 68), hi apareix l'obra de Matfre Ermengaud.

Pero Sánchez Muñoz i el seu fill, Gaspar Juan Sánchez Muñoz, cavallers, tenen un exemplar del *Breviari d'amor*, tal com es documenta en la còpia de l'inventari de Pero de l'any 1484 i en l'inventari dels llibres que Gaspar posseïa començant l'any 1530 (ít. 57 i 69). Pero fou hereu del seu oncle Gil Sánchez Muñoz (1370-1447), l'antipapa Clement VIII, que va abdicar a favor de Martí V i, posteriorment, fou nomenat bisbe de Mallorca. Aquest exemplar va pertànyer a la família Sánchez Muñoz, barons d'Escriche, des del segle XV fins a principi del segle XX i és l'actual manuscrit català del *Breviari d'amor* de la Biblioteca de Catalunya, Ms. 266 (ms. V).¹⁸⁹

Pel que fa al braç eclesiàstic, el primer *Breviari d'amor* documentat està en mans del bisbe de Périgueux, Raymond de Durfort (ít. 1). A la darrereria del segle XIV, Pere, abat de Santa Cecília de Montserrat, fa la donació al monestir de l'obra d'Ermengaud i del llibre *De vera obedientia* i demana que siguin lligats amb una cadena al cor de l'església (ít. 9). El rector de Foios, Martí Doverona, també en posseeix un de pergami (ít. 21). L'arxipreste de Montastruc, Jean Vergier, en té un altre (ít. 35).¹⁹⁰ El prior de Sant Joan de Jerusalem, Antoni Caro, ven un violari a Bernat Andor, notari de la reina i ciutadà de Barcelona, i garanteix el pagament mitjançant la venda simulada de dos llibres, un d'ells un exemplar català de l'obra de Matfre (ít. 41). El llibret del *Breviari d'amor* de Berenguer de Prat, canonge, té un valor estimat de 3 florins (ít. 48). El trobem com a béns de tres preveres: Pere Borola, de Perpinyà, que té un exemplar català (ít. 10); Joan Pujol, prevere beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona (ít. 31 i 32); i Arnau Say, prevere canonge de la seu de Barcelona (ít. 36).

¹⁸⁸ Cf. Cisternes 2009: 25-26.

¹⁸⁹ Es té constància que Clement VIII es va emportar part de la biblioteca de la residència papal de Peníscola, que havia sigut del Papa Lluna, Benet XIII. Malgrat que no es conservi una referència explícita del nostre manuscrit en els catàlegs de dita biblioteca (cf. Perarnau 1987: 7), alguns investigadors han defensat la tesi d'aquest origen (cf. Wittlin 1962-1967; Vallín 1990, 1991); altres, per contra, s'han mostrat cautelosos i han afirmat que en l'inventari de 1484 no queda clar quins llibres procedien de la biblioteca papal i quins altres havien estat comprats pel propi Gil o Pero Sánchez Muñoz (cf. Monfrin 1964: 235-236).

¹⁹⁰ Es llegeix a partir de la reproducció feta pels Archives départementales de l'Haute-Garonne que, malauradament, no és molt bona i resulta complicada de llegir. La identificació és d'Haruna-Czaplicki 2016: 64, qui remet a la publicació de Mirouse 1977, la qual no he pogut consultar.

El braç més ben representat en la possessió del *Breviari d'amor* és el popular. En l'estament superior, en el dels ciutadans, es té constància de la seva presència des de la darrera dècada del segle XIV, en la biblioteca de Joan Llull, ciutadà de Barcelona (ít. 4).¹⁹¹ El *Breviari d'amor* també apareix a les biblioteques de Romeu Llull, de Barcelona (ít. 15); Francesc de Santa Eulàlia, ciutadà honrat de Vic (ít. 25);¹⁹² Bernat Llobet, de Barcelona (ít. 26); Batista Martí, de Ciutat de Mallorca (ít. 43); Francesc Sunyer, *senior* i ciutadà de Barcelona (ít. 44); Mateu Vida, de la parròquia de sant Joan de Mallorca (ít. 53); Pere Vilalonga, ciutadà de Ciutat de Mallorca (ít. 58 i 59); Antoni Jaume Ça-Pila, de Barcelona (ít. 60); i de Gabriel de Berga, de la parròquia de sant Jaume de Mallorca (ít. 65).

La presència del *Breviari d'amor* a les biblioteques dels mercaders queda documentada des de 1398 en l'inventari de béns de Guillem Ferrer, que té un exemplar de la versió catalana (ít. 8).¹⁹³ La primera presència de l'obra en mans de mercaders a terres valencianes és en l'inventari del 29 d'octubre de 1405 de Pere Daudé, mercader i ciutadà de València (ít. 12); a Perpinyà es troba documentat per primera vegada en l'inventari manat fer per Isabel Mudat, muller d'Arnau Mudat, mercader de Perpinyà, l'any 1406 (ít. 13); i a terres mallorquines és la de la biblioteca del mercader Guillem Gaçull, l'any 1410 (ít. 18). També es troba en l'inventari de béns de Margarita, muller de Pere Ventós, mercader de Perpinyà (ít. 17); de Montserrat d'Avinyó i Mateu Novella, mercaders de Cervera (ít. 30 i 34); de Macià Català, mercader i ciutadà de Barcelona (ít. 38); de Joan Espígol, mercader de Catí (ít. 40); d'Eloi de Navel, mercader de Barcelona (ít. 42); de Llorenç Martina, de Barcelona (ít. 45); en la venda de l'encant públic dels llibres de Pere Marquet que compra Simon Bernat Matoses, mercader (ít. 50); en el document de Bernat Joan, corredor de felpa i jurat de la ciutat, que reconeix haver venut a Nicolau Eixerat, mercader, l'obra de Matfre (ít. 51); en l'inventari de Joan Barthomeu, de la parròquia de la Santa Creu de Ciutat de Mallorca (ít. 54); i de Rafael Salt, mercader de la parròquia de Santa Eulàlia de la mateixa ciutat (ít. 63).

Quant a les biblioteques dels menestrals, el *Breviari d'amor* es troba en l'inventari de Benenguda, vídua de Barthomeu Nadal, *pannorum parator*, de la parròquia de Sant Miquel de Ciutat de Mallorca (ít. 56) i del pareire de la mateixa ciutat, Mateu Grimalt (ít. 66). També a la biblioteca del fuster Pere Litra, de Pollença (ít. 47). I en la dels artistes, es troba en mans de Jaume Piquer, candeler (ít. 46); de Joan Prunyosa, jurista (ít. 37); de Bernat Andor, notari

¹⁹¹ Joan Llull, conseller en cap de Barcelona, es va casar amb Agnès de Gualba. Es tracta del mateix exemplar que apareix vint anys més tard en mans de Romeu Llull (ít. 15), com es dedueix per la descripció dels testimonis.

¹⁹² Cf. Morales Roca 1995: 275.

¹⁹³ Cf. Ferrer i Mallol 2007: 294.

(ít. 41); de Guillem Ça Coma i Pere Ripoll, llibreters (ít. 23 i 55); de Pere March, poeta (ít. 20); i d'Antoni Bonome, tocador d'arpa, i Antoni Maseu, tocador de guitarra (ít. 29).

En l'inventari de l'any 1435 de la biblioteca del col·legi Mirepoix de Tolosa, fundat l'any 1417, on s'impartien estudis de dret, apareix un «*Breviarium amoris* istoriatum et in romancio» (ít. 33). La presència de l'obra de Matfre Ermengaud a Tolosa no es fa estranya, ja que és un dels llocs on s'ha situat la factura de molts còdexs avui en dia conservats. El fet que estigui en una escola de dret podria tenir relació amb la formació de l'autor de Besiers.

De les dades fins aquí presentades es poden deduir unes primeres conclusions. La documentació recollida, com s'ha dit, ha pretès ser el màxim representativa possible, tant per la quantitat de documents com per l'extensió espacial per on va circular l'obra d'Ermengaud. Malgrat el predomini de treballs que focalitzen l'atenció en territoris de parla catalana, es troben citacions que responen a exemplars occitans; malauradament, això no passa amb l'obra castellana de Matfre Ermengaud, el *Breviario de amor*, de la qual no s'ha trobat cap prova documental.

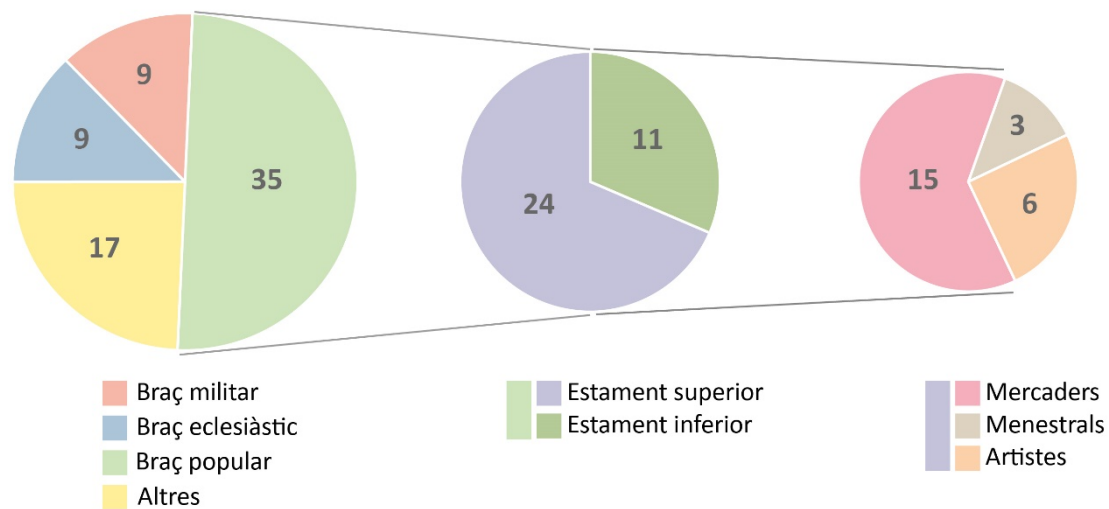
La primera recepció del *Breviari d'amor* a terres occitanes se situa en mans del bisbe de Périgueux, Raymond de Durfort.¹⁹⁴ Pel que fa al territori català, la primera posseïdora del *Breviari d'amor* de la qual es té constància és Mata d'Armanyac, filla del comte Joan I d'Armanyac i duquesa consort de Girona i Cervera. Es desconeix si el devia portar arran del seu matrimoni amb Joan, duc de Girona, o si es va interessar per l'obra estant ja en terres catalanes. Possiblement el seu interès procedís per la seva simpatia per l'orde mendicant dels franciscans.¹⁹⁵ Un cas semblant és el de Sança Ximenis de Cabrera, que també fou molt pròxima al corrent franciscà i, a través del seu matrimoni amb Arquimbau de Foix, va tenir vincles a Occitània.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Cf. *Gallia christiana* 1720, col. 1477.

¹⁹⁵ Mata d'Armanyac va implicar-se en la formació de Francesc Eiximenis, com prèviament havia fet Pere III el Cerimoniós. Es conserven dues cartes de Mata, datades el març i al maig de 1374, dirigint-se al canceller de l'Estudi General de Tolosa per saber si s'ha atorgat el títol de Mestre en Teologia a Eiximenis (Ivars 1989: 52). Hom sap, també, que va rebre sepultura a Saragossa en el convent de framenors de Saragossa.

¹⁹⁶ Francesc Eiximenis dedica el *Llibre de les dones* a l'àvia de Sança, Sança Ximenis d'Arenós, comtessa de Prades, en motiu del seu matrimoni. Per a una reconstrucció de la seva vida, cf. Izquierdo Molinas 2010.

Si es fixa l'atenció en les dades des d'un punt de vista quantitatiu,¹⁹⁷ el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud es troba en les biblioteques dels lectors pertanyents als estaments següents:

Taula 43. Estudi dels lectors potencials del *Breviari d'amor*

Les paraules ja citades de Jaume Aurell, on ressalta la presència d'aquesta obra en les cases dels mercaders,¹⁹⁸ queden de nou demostrades en aquest estudi. La burgesia troba interès en la lectura de l'obra d'Ermengaud.

¹⁹⁷ La permeabilitat de les dades històriques amb les quals es treballa —sobretot pel que fa als estaments i als canvis socials que estan succeint durant aquest període històric—, fa que s'estigui davant d'unes tendències; en cap cas, es tracta d'una lectura absoluta i rígida d'aquestes dades.

¹⁹⁸ Es recorda l'afirmació: «el *Breviari d'amor* és una de les obres més llegides de tota la literatura catalana vulgar dels segles XIV i XV» (Aurell 1996: 172).

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
1	Jullien de Pommerol - Monfrin 2001: 341.2, A, it. 17	Raymond de Durfort, bisbe de Périgueux	1341	Périgueux	Raymond de Durfort	bisbe	Gaillard i Aymeri de Durfort, nebots	Item erant alii libri de romans vocati: [...] romanicum de Matfre.
2	Rius Serra 1965: 260, doc. LXXV.	Carta on Pere II, comte d'Urgell, demana a l'abat d'Àger quatre manuscrits i joies	22.08.1372	Barcelona; Àger	Pere II, comte d'Urgell i vescomte d'Àger	comte	Abat d'Àger i canonges; Arnau de Berga	Al molt honrat e religios Mossen l'abat d'Àger e als canonges del loch. Mossen l'abat, e canonges: Fem-vos saber que nos havem necessaris assi quatre llibres qui son en poder vostre ab les altres joyes, e robes que tenits nostres; ço es lo <i>Breviari d'amors</i> , lo <i>Regimine principum</i> de fratre Egidius de Roma, e lo <i>Passatge Ultramar</i> de Godofré de B[o]ull[o]n e la <i>Biblia</i> : per ço us pregam, que vista la present nos los trametats per lo feel nostre N'Arnau de Berga...
3	Tobella-Vergés 1992: doc. 3	Inventari de Berenguer d'Abella, conseller i majordom de Pere III	12.01.1387	-	Berenguer d'Abella	conseller i majordom de Pere III	-	Item un libre appellat <i>Breviari d'Amor</i> , scrit en paper, cubert d'albadina vermella ab V tatxes en cascuna part.
4	Hernando 1995: 565-571, doc. 395, it. 6	Inventari dels béns de Joan Llull, ciutadà de Barcelona	12.1390-27.01.1391	Barcelona	Joan Llull	ciutadà	Fill de Romeu Llull, ciutadà de Barcelona	Item, un libre appellat <i>Breviari d'amor</i> , scrit an pergamins, ab cubertes verts, qui comença en lo caps de les ròbriques: «Adsit in principio Sancta Maria meo, amen».

Taula 44. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 1

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
5	ACA, CANCELLERÍA, Registros, NÚM.1964, f. 100 ^v -101 ^r	Joan I deixa constància del lliurament de béns de Mata entregades pel conseller i mestre racional de la seva cort, Pere d'Artés. Demana que els béns siguin lliurats a la infanta Joana d'Aragó, comtessa de Foix	26.07.1393	Tortosa	Joan I d'Aragó	rei	Pere d'Artés; Jaume, escrivà, conseller i camarlenc de Joana; Joana d'Aragó, comtessa de Foix	Nos en Johan etcetera per tenor de la present atorgam e regonexem a vos amat conseller e mestre racional de la nostra cort mossen Pere d'Artes quens havets liurades realment e de ffet les coses devall escrites les quals en temps que la infanta dona Mata muller nostra, çanrera passa desta vida, de manament e voluntat nostre foren liurades a vos axi com a camerlenc nostre e marmessor de la dita infanta les quals coses son les quis seguexen [...] Item un libre scrit en pergamins ystoriari daur appellat <i>Breviari damor</i> les quals com per nos foren reebudes liuram aqui mateix de fet a mossen Jacme, escrivà, conseller e camerlenc de la infanta dona Johana darago, Comtessa de Ffoix, cara filla nostra e de la dita infanta dona Mata axi com a hereva sua...
6	ACA, CANCELLERÍA, Registros, NÚM.1964, f. 103 ^v	Carta de Joan I, on reclama a un comte que retorni el <i>Breviari d'amor</i> a la seva filla Joana, comtessa de Foix	27.07.1393	Tortosa	Joan I d'Aragó	rei	Comte (desconegut); Joana, comtessa de Foix	Lo Rey. Comte. Entes havem que nostra cara filla la Infanta dona Johana, Comtessa de ffoix, vos presta dies ha passats un libre appellat <i>Breviari damor</i> lo qual nos li haviem donat e jassia que moltes vegades lo us ho haia fet demanar nol li volets retre de que som molt meravellats...
7	ACA, CANCELLERÍA, Registros, NÚM.1964, f. 152 ^v	Carta de Joan I a la seva filla Joana, comtessa de Foix, a qui tramet diferents objectes	15.03.1394	València	Joan I d'Aragó	rei	Joana, comtessa de Foix; Bernat de Bonfont, cambrer del rei	Lo Rey d'Aragó. Comtessa molt cara filla. Per tal com sabem quen haurets gran plaer vos certificam que nos, e nostra cara Companyona la Reyna, e linfant en Pere, car primogenit nostre, Duch de Gerona e Comte de Cervera, la Reyna de Napolls filla, e la infanta Dona Isabell, germana nostres, som sans e en bona disposicio de nostres persones merce de nostre Senyor deus. E cobeeiants aço matex saber de vos, pregam vos que per vostres letres nosen certifiqueu que gran plaer nosen farets. Molt cara filla, nos vos trametem per Bernat de Bonafont, cambrer vostre, un <i>Breviari damors</i> . Ite un libret en lo qual havem fet trelladar lo <i>Porgatori de sent Patrici</i> . Ite .III. pans de sucre...

Taula 45. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 2

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
8	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 4, í. 3	Inventari dels béns de Guillem Ferrer, mercader i ciutadà de Barcelona	03.08.1398	Barcelona	Guillem Ferrer	mercader i ciutadà	-	Item, .I. altre libre appellat <i>Breviari d'amors</i> , scrit en pergamins, ab cubertas de posts cubertas de cuyr, pintat a pinzel, de groch e negre, ab .V. claus rodons de lautó en cascuna post. Lo qual comença en la primera carta: «Per ço cascun lo seny e l'enteniment et cetera.». E feneix en aquella: «e d'aquesta amor proceheix». E la darrera carta comença: «aspra a l'entrar et cetera». E feneix en aquella: «e regne sus al cel per infinita secula seculorum. Amen», ab dos gaffets de lautó.
9	Torras i Cortina 2004: doc. 274, í. 2	Pere, abat del monestir de Sta. Cecília de Montserrat, fa donació de dos llibres	14.09.1399	Monestir de Santa Cecília de Montserrat	Pere	abat	-	Alter uero liber appellatur uulgatur <i>Breviari d'amors</i> , et est scriptus in papiri ornatus cohoptera d'engrut uirmilea.
10	Catafau, <i>en premsa</i>	Inventari de béns de Pere Borola, prevere de Perpinyà	07.12.1400	Perpinyà	Pere Borola	prevere	-	Item alium librum vocatum <i>D'amors</i> copertum postibus copertis de curio albo et incipit in prima linea secunde pagine cum prima non esset scripta «En nom de Nostre Senyor» et finit in eadem pagina «qui avalla» et est divisus in duobus corondellis item incipit in VII pagina videlicet in primo folio et in prima linea dicti primi folii «Lo mestre prega» et finit in ultima linea dicte prime pagine dicti primi corondelli «lo pare».
11	Bondurand 1888: 246, í. 47	Inventari dels béns del castell de Verfeuil	[Fi segle XIV-XV]	Château de Verfeuil	-	-	[Propietat dels Grimoard, família del papa Urbà V].	Item, II libres romans, en pargami scrichs, dels quals l'un s'apela <i>Maffre</i> e l'autre s'apela <i>Picard</i>

Taula 46. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 3

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
12	Mandingorra 1990: doc. 122, ít. 1	Inventari dels béns de Pere Daudé, mercader i ciutadà de València	29.10.1405	València	Pere Daudé	mercader i ciutadà	Joan d'Abella, llicenciat en lleis i ciutadà de València; Antoni Daudé, fill de Pere, mercader i ciutadà de Barcelona	Primerament, un libre gran cubert de vert, apel·lat <i>Breviari d'amós</i> .
13	ADPO 2Hdtp41, nº 8	Inventari manat fer per la senyora Isabel Mudat, muller d'Arnau Mudat, mercader de Perpinyà, dels béns del seu marit	1406	Perpinyà	Isabel Mudat	muller i tutora dels seus fills	Arnau Mudat, mercader	Item vn <i>Breviari d'amors</i> de pergami.
14	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 44, ít. 13	Inventari dels llibres relictos per un personatge anònim, pres a instància de mossèn Manuel de Rajadell	04.08.1410	-	<i>Personatge anònim</i>	-	Manuel de Rajadell	Primo, un libre scrit en paper a corondells, ab posts verdas, apellat <i>Breviari de [A]mo[r]s</i> . És de la forma major, en romans.
15	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 43, ít. 3	Inventari dels llibres relictos per Romeu Llull, ciutadà de Barcelona	21.08.1410	Barcelona	Romeu Llull	ciutadà	Fill de Joan Llull, ciutadà de Barcelona	[Item] .i. libre ab ses post[s] cubertes de cuyro vert, sens tencadors, scrit en pergamins a colendells, apellat <i>Breviari de Amo[r]s</i> . E comença en la rúbrica: «lo mestre prega Nostro Senyor, et cetera». E en lo negre comença: «per ço cascú lo seny e l'anteniment, et cetera.» E feneix en la darrera carta: «hauràs ab ell ensemps glòria e benevuyrança sens fi ab aquell qui viu en lo cell, in secula seculorum. Amen».

Taula 47. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 4

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
16	Massó i Torrents 1905: 444, ít. 217	Inventari dels béns mobles del rei Martí d'Aragó pres per la reina Margarida de Prades	09.1410	Palau Major de Barcelona	Martí I	rei	Margarida de Prades, reina	Item vn altre libre appellat <i>Libre de natures de bestias</i> scrit en pergamins ab posts de fust cubert de cuyro negre sens tancadors la qual comença en vermello «Ayso es Cansos» e en lo negre «dreg de natura» e faneix «de morte filii suii Jhesu Christi».
17	ADPO 3E1-1318, Berenguer Pereta notula 1410	Inventari de Margarita, muller de Pere Ventós, mercader de Perpinyà	25.10.1410	Perpinyà	Margarita	muller	Pere Ventós, mercader	Un libre de paper apellat <i>Breviari d'amors</i> cobert de vert.
18	Hillgarth 1991: 468, doc. 161, ít. 1	Inventari de béns de Guillem Gaçull, mercader i ciutadà	19.12.1410	[Vicho dels Asens(...)]	Guillem Gaçull	mercader i ciutadà	-	Item, unum librum dictum <i>Breviari d'amor</i> , in papiro scriptum.
19	Alòs-Moner 1924: 392-393, doc. II. [ACA, Reg. 2449, f. 86]	Carta del príncep Alfons demanant a Olf de Pròixida un <i>Breviari d'amor</i>	11.08.1414	Saragossa	Alfons	príncep	Olf de Pròixida	Lo princep. Mosen Olfo, pregam-vos affectuosament que'l <i>Breviari d'amors</i> que promes e dat nos havets, si aqui lo tenets, nos trametats de present, e en cas que l'haguessets en Valencia que y enviets encontinent de guisa que lo haïam al pus tost que esser puxa, certificant-vos que sera cosa de la qual nos farets plaer e servey que molt vos grahirem. Dada en Caragoça, sots nostre segell secret, a .xi. dies d'agost de l'any .mccccxiiii. A. primogenitus.
20	Pagès 1911: 45-47, ít. 21	Inventari de Pere March	16.09.1414	-	Pere March	poeta	Pare d'Ausiàs March	<i>Breviari d'amors</i> , en pergami.
21	Sanchis Sivera 1999: 90-92	Inventari de Martí Doverona, rector de Foios	30.01.1416	Foios	Martí Doverona	rector	-	<i>Breviari d'amors</i> , pergamino.

Taula 48. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 5

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
22	Alòs-Moner 1924: 393-406, 395, doc. IV, ítem 8	Inventari de llibres de la cambra reial. El senyor rei mana que els llibres descrits fossin lliurats a Gonçalvo de Muntroy, cambrer del dit rei	15.07.1417	València	Alfons el Magnànim	rei	Gonçalvo de Muntroy, cambrer reial	Item .I. libre escrit en pergamins, a corandells, tot astoriat, en limosi apelat <i>Breviari d'amors</i> , ab posts de fust cobert de drap d'aur, ab lo camper vermell ab .iiii. tencadors de seda vert, ab gafets de leuto, e comença lo titol del dit libre, en letres vermelles, «ayço es cansors» e, ab letres negres, qui dien «dreygs de natura», ab lo capletra d'aur e de color blava e vermella, ab tot lo primer corandell notat de cant e del capletra baix al sol de la pagina hixen tot lo mon de figures d'omens e d'alguns baboyns e .i. leo ab .ii. scuts de les armes d'Urgell e feneix en letres negres «nom sieu amen». E son mudats en .xlíiii. cartes
23	Madurell i Marimon 1963: 75, doc. 52	Rebut firmat pel llibreter Guillem Ça Coma a Guillem Soler, tutor testamentari de Joana, filla i hereva universal de Ramon Botí	31.03.1422	Barcelona	Guillem Ça Coma	llibreter	Guillem Soler, ciutadà de Barcelona; Joana, filla i hereva de Ramon Botí, ciutadà de Barcelona	... pro quibus sive quorum precio ego vendidi ei dem Raimundo Botí dum vivebat, quendam librum vocatum <i>Breviari de mos</i> , pro quibusquidem sex libris, sex solidis et sex denariis, vobis fuit factum preceptum de solvendum ipsis michi, quod preceptum scriptum est et continuatum in libro preceptorum curie vicarie ipsius civitatis Barchinone...
24	Duran i Sanpere 1917: 128-131, doc. II, ítem 11	Inventari manat fer per Damiata, muller d'Hug de Copons, dels béns d'aquest i dels de Berenguer de Copons i Elionor, sa esposa	24.12.1422-03.02.1423	Castell de Llor	Damiata	muller d'Hug de Copons	Berenguer de Copons, senyor del Llor; Elionor, muller de Berenguer de Copons	Item altre libre de paper gros ab posts cubertes blanques apelat <i>Breviari d'amors</i> . Comence en la primera fulla: «En nom de Deu e de la verge madona santa Maria». E feneix en la darrera fulla: «Finit[o] libro sit laus gloria Xpo. Amen».

Taula 49. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 6

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
25	BC: Ms. 99, f. 115r	Inventari i encant dels béns del venerable Francesc de Santa Eulàlia	06.05.1423	Vic	Francesc de Santa Eulàlia	ciudadà	-	Item altre libre escrit en paper ab sisterns de pergamins ab posts cubertes de verd e ab altre cuberta de aluda blanca ab dos gaffets de lauto appellat <i>Breviari de mors</i> .
26	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 95, ít. 4	Inventari dels objectes de la casa de Bernat Llobet, ciudadà de Barcelona	14[24]	Barcelona	Bernat Llobet	ciudadà	Fill de Berenguer Llobet, procurador reial de Mallorca	Item, .i. altre libre escrit en pergamins appellat <i>Breviari de amors</i> .
27	Cisternes 2009, 74, ap. 3	Inventari de béns de Berenguer Batlle	05.09.1426	Ribesaltes	Berenguer Batlle	cavaller	-	Item hun gran libre appellat <i>Libre d'amós</i> en forma maior ab posts cubert de vert ab clavells de lato
28	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 108, ít. 1	Inventari dels llibres relictos per Joan Gener, donzell	20.09.1428	-	Joan Gener	donzell	-	[Primo], un libre ab cubertes de fust, ab un tenquador d'argent e ab tres platons d'argent smaltats sclaffats en cascuna post, appellat <i>Breviari d'amors</i> , escrit en pergamins, a corondels. E començe en lo primer corondel de la primera pàgina de la primera fulla: «lo mestre pregue Nostre Senyor.» E en lo negre començe: «Per ço cascun lo seny e l'anteniment.» En la derrera línia del segon corondel feneix «en ma condició me trop.» Et feneix lo dit libre en lo derrer corondel: «qui viu e regne sus al cel per infinita secula seculorum. Amen.» E és lo dit libre istoriat de diverses istòries segons lo <i>Breviari d'amors</i> .

Taula 50. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 7

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
29	Madurell i Marimon 1974: 53-54, doc. 60, ít. 2	Relació parcial dels llibres lliurats en comanda o dipòsit per Antoni Bonome, mestre tocador d'arpa, a Antoni Maseu, tocador de guitarra	01.06.1429	-	Antoni Bonome	mestre tocador d'arpa	Antoni Maseu, tocador de guitarra	Item, .l. libre apellat <i>Breviari d'Amòs</i> , escrit en paper, cubert de vermell.
30	Llobet i Portella 1997: doc. II, ít. 17	Inventari fet manar per Margarita, muller de Montserrat d'Avinyó, mercader, dels béns del seu marit	1429	Cervera	Margarita	muller	Montserrat d'Avinyó, mercader de Cervera	Item, hun altre libre de paper, ab cubertes engrutades cubertes de aluda vert. E comence in rubro en la primera pàgina de la primera fuylla: «En nom de Déu, nostre senyor Ihesuchrist e de la gloriosa verge madona sancta Maria, comencen les rúbriques del libre qui és apellat <i>Breviari de amor</i> »; e comencen in nigro en la primera pàgina de la darrera fuylla: «Dret camí sens que not torces»; [et finit pagina] «Per infinita secula seculorum. Amen»; et inde sequitur: «Finito libro sit laus gloria Christo. Amen».
31	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 135, ít. 3	Inventari dels llibres relictos per Joan Pujol, prevere beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona	14.03.1431	Barcelona	Joan Pujol	prevere	-	Item, un libre intitulat <i>Breviari de amor[s]</i> en romans, ab cubertes vermeles engrutades e escrit en paper.
32	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 136, ít. 4	Encant públic dels llibres relictos per Joan Pujol, prevere beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona	07.04.1431	Barcelona	Joan Pujol	prevere	Cristòfor Estiu, comprador	Item, un libre apellat <i>Breviari d'amo[r]s</i> , en paper hi en romanç ab cubertes engrutades ab aluda vermella.

Taula 51. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 8

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
33	Fournier 1890-1894: vol. I, doc. 813, ít. 61	Inventari de la biblioteca del col·legi de Mirepoix, de Tolosa	1435	Tolosa	Petrus Maurelli	prior del col·legi	Durando Poncii, magistro; Johanne Ysnard, iudicibus capelle	<i>Breviarium amoris</i> istoriatum et in romancio; incipit prima linea primi corundelli carte octave, «elagi acia», et finit in eadem «liberalmen».
34	Duran i Sanpere 1917: 131-134, doc. III, ít. 15	Inventari dels béns de Mateu Novella, mercader de Cervera	1439	-	Mateu Novella	mercader de Cervera i ciutadà de Barcelona (1421)	Gabriel Novella, fill i hereu de Mateu Novella	Item hun altre libre de pergami scrit ab cubertes de fust guarnit de aluda vermella ab .x. platons e dos gaffets de lauto apellat lo <i>Breviari damors</i> . E comence: «ayço es canços». E fenex: «e deu lamor».
35	ADHG: 4 G 47, f. 139-141	Inventari dels béns de Jean Vergier, arxipreste de Montastruc	09.04.1440	Montastruc	Jean Vergier	arxipreste	-	Item unum francium <i>amors</i> talis qualis
36	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 223, ít. 7	Inventari dels llibres relictos per Arnau Say, prevere canonge de la seu	04.12.1441	Barcelona	Arnau Say	prevere canonge de la seu	-	Item, .I. altre libre scrit en paper, ab posts de fust, cubert de cuyr vermell, ab .V. bolles en cascuna part e dos gaffets. És hi lo Compter e la taula primer del dit libre, és appellat <i>Breviari de Amo[r]s</i> , e és scrit en pla. E feneix la primera fulla del dit libre: «e lexem ara aquest.» Ffeneix la penúltima carta: «e tots aquells an ente». E és scrit lo dit libre ab corendells.
37	Ferrer 1926: 248	Inventari de Joan Prunyosa, jurista i cavaller	11.09.1443	Benassal	Joan Prunyosa	jurista i cavaller	-	Item altre libre de paper ab cubertes de fust ab sobreuesta de aluda blanca appellat <i>Breviari damors</i> comence la primera carta del primer colondell «santa maria» e fenex «abundantment» la derrera carta e derer colondell comence «la ma» e fenex «Amen».
38	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 234, ít. 2	Inventari dels llibres relictos per Macià Català, mercader i ciutadà de Barcelona	13.09.1445	Barcelona	Macià Català	mercader i ciutadà	-	Item, altre libre en paper scrit, cubert de posts, appellat <i>Breviari de [A]mo[r]s</i> .

Taula 52. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 9

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
39	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 253, ít. 19	Inventari dels llibres relictos per Galceran Montserrat, donzell, domiciliat a Barcelona	07.09.1450	Castell de Sentmenat del Vallès	Galceran Montserrat	donzell	-	Item, un altre llibre escrit en paper, ab paper, ab posts cubertes de aluda vermella, .X. bolles e dos gaffets. E comensa en la primera pàgina: «en nom de nostre Senyor Déus». E feneix: «non ha». E comensa la derrera carta no acabada: «na de mar». E feneix: «menys preasat». Appellat <i>Breviari de amors</i> , escrit a corandells.
40	Betí 1920-1922: 316-317	Inventari dels béns de Joan Espígol, mercader de Catí	[post 30.09.1450]	Catí	Joan Espígol	mercader	-	<i>Breviari de amor</i> de paper ab emprentes.
41	Hernando i Delgado 2007: 489, doc. 52, ít. 2	Antoni Caro, prior de Sant Joan de Jersuaem de Barcelona, ven a Bernat Andor, notari de la reina, ciutadà de Barcelona, un violari d'11 sous de pensió o renda pel preu o capital de 77 sous, que és garantit mitjançant la venda simulada de dos llibres	10.10.1453	Barcelona	Antoni Caro	prior de Sant Joan de Jerusalem de Barcelona	Bernat Andor, notari de la reina, ciutadà de Barcelona	Item, un altre llibre escrit en paper appellat <i>Breviari d'emors</i> , escrit a corandells. Et finit secundus corandellus prime pagine prime carte in tabula «de persecució a tots aquells qui són». Et incipit primus corandellus prime pagine ultime carte «dir-te emperò». Ab posts cobertes de cuyro vermell, ab VII bolles, dos gafets.
42	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 266, ít. 8	Inventari dels llibres relictos per Eloi de Navel, mercader i ciutadà de Barcelona	07.07.1457	Barcelona	Eloi de Navel	mercader i ciutadà	-	Item, un llibre gran de forma maior, a colandells, ab letra grossa, appellat <i>Breviari de Amors</i> , istoriat, ab se taula, ab cubertes vermelles empramtades, ab .X. bolles e .IIII. tencadors.

Taula 53. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 10

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
43	Hillgarth 1991: 506, doc. 271	Inventari de Batista Martí, ciutadà	06.07.1458	Cambrà alta de la torre de la vinya en el terme del vinyet de la muntanya de la Ciutat	Batista Martí	ciutadà	-	Item, un llibre de paper, appellat <i>Breviari de amor</i> .
44	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 278, ít. 18	Inventari parcial dels llibres relictos per Francesc Sunyer, <i>senior</i> i ciutadà de Barcelona	15.05.1459	Barcelona	Francesc Sunyer	<i>senior</i> i ciutadà	-	Item, un altre llibre escrit en paper en forma de un full, cornat ab posts, ab cubertes negres, ab .X. bolles e dos gaffets, appellat <i>Breviari de Amo[r]s</i> . E comense en vermelló: «lo mestre pregue nostre Senyor».
45	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 279, ít. 2	Inventari parcial dels llibres relictos per Llorenç Martina, mercader i ciutadà de Barcelona	04.07.1459	Barcelona	Llorenç Martina	mercader i ciutadà	-	Item, un altre llibre escrit en paper de forma menor, cubert de posts cubertes de pell vermella, ab .II. gafets, apellat <i>Breviari d'Amo[r]s</i> . E comense: «per ço cascun lo seny e l'anteniment.» E fineix: «per infinita secula seculorum. Amen».
46	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 282, ít. 1	Inventari dels llibres relictos per Jaume Piquer, candler i ciutadà de Barcelona	23.05.1460	Barcelona	Jaume Piquer	candler i ciutadà	-	<Primo>, un llibre gros apelat <i>Breviari d'Amor</i> .
47	Hillgarth 1991: 507, doc. 274, ít. 1	Inventari de Pere Litra, fuster de Pollença	05.06.1460	Pollença	Pere Litra	fuster	-	Item, un llibre de paper ab boles, qui's diu <i>Breviari demor</i> .
48	Junyent i Subirà 1943: 60, ít. 19	Inventari de béns de Berenguer de Prat, canonge	[1460]	-	Berenguer de Prat	canonge	-	Un libret escrit ab paper ab post de fust cubertes de aluda morada, appellat <i>Breviari de amor</i> , fou estimat valer tres florins.
49	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 289, ít. 1	Inventari parcial dels llibres relictos per Rimbau de Corbera	03.12.1461	-	Rimbau de Corbera	-	-	<Primo>, un altre llibre de paper appellat <i>Breviari de Amors</i> .

Taula 54. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 11

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
50	Iglesias i Fonseca 1996: doc. 301, í. 9	Encant públic dels llibres relictos per Pere Marquet, mercader i ciutadà de Barcelona	12.09.1465	Barcelona	Pere Marquet	mercader i ciutadà	Simon Bernat Matoses, mercader	Item, un altre llibre escrit en paper, ab cubertes de cuyro vert, engrutades, apellat <i>Breviari d'Amo[r]s</i> . E comença en la primera fulle ab letres negres: «en nom de Nostre Senyor Déu Jhesuchrist». E feneix en la darrera fulla: «per infinita secula seculorum. Amen», al dit Simon Bernat MathosesX. sous, .VIII.
51	Hernando i Delgado 2007: 506, doc. 68, í. 2	Bernat Joan, corredor de felpa públic i jurat de la ciutat de Barcelona, reconeix haver venut a Nicolau Eixerat, mercader, ciutadà de Barcelona, el llibre <i>Breviari d'amors de mestre Eiximenis</i> , pel preu de 41 sous, dels quals 3 sous són per les despeses fetes en l'encant de dit llibre	08.02.1469	Barcelona	Bernat Joan	corredor de felpa públic i jurat de la ciutat de Barcelona	Nicolau Eixerat, mercader i ciutadà de Barcelona	[...] quendam librum vocatum <i>Breviari de amors</i> mestri Eximenis [...]
52	AHPB, 219/5, Dalmau Ginebret, lligall 1, man. 3, 1470-1471	Venda a l'encant públic d'un lot, atorgada per Sança Ximenis de Cabrera, muller d'Arquimbau de Foix, senyor de la Baronia de Novalles, del regne de França, a favor d'Andreu de Malla	15.05.1470	Barcelona	Sança Ximenis de Cabrera	muller d'Arquimbau de Foix, senyor de la Baronia de Novalles	Andreu de Malla, comprador	Item, un <i>Breviari de amor</i> , escrit en pergamins, instoriat, ab cubertes vermelles piquades, ab dos tanchadors d'argent daurats...

Taula 55. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 12

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
53	Hillgarth 1991: 516, doc. 305, ít. 4	Inventari de Mateu Vida, ciutadà	16.05.1470	Ciutat de Mallorca, parròquia de Sant Jaume, carrer del Sitjar	Mateu Vida	ciutadà	-	Item, quatre llibres vells, un llibre de <i>Avengelis</i> , un altre de <i>Moysès</i> , l'altre appellat <i>Saltiri</i> , altre <i>Breviari de amor</i> .
54	Hillgarth 1991: 516, doc. 306, ít. 9	Inventari de Joan Barthomeu, ciutadà	10.08.1470	Ciutat de Mallorca, parròquia de la Santa Creu	Joan Barthomeu	ciutadà [i mercader]	-	Item, un altre llibre en paper, cubert ab posts, appellat <i>Breviari d'amor</i> .
55	Hernando i Delgado 2007: 518-519, doc. 80/bis, ít. 1	Pere Ripoll, llibreter, ciutadà de Barcelona, ven a Joana, muller de Bartomeu Traginer, ciutadà de Barcelona, un violari de 17 sous de renda pel preu de 6 lliures. Garanteix el preu o capital mitjançant la venda simulada de tres llibres	19.04.1477	Barcelona	Pere Ripoll	llibreter i ciutadà	Joana, muller de Bartomeu Traginer, ciutadà de Barcelona	Primo, un llibre appellat <i>Breviari de Amor</i> de mestre Francesch Eximeniç, escrit en pargamins, ab pots cubertes de cuyro vermell emprentades, ab deu boles antigues, sens gaffets. E feneix lo segon corandell de la primera pagina: «la sua deytat». E comença lo primer corandell de la derera carta: «quisquis vat».
56	Hillgarth 1991: 533, doc. 342, ít. 3	Inventari de Benenguda, vídua de Barthomeu Nadal, <i>pannorum parator</i>	02.06.1478	Ciutat de Mallorca, parròquia de Sant Miquel, carrer Ignasi Torrella	Benenguda	vídua	Barthomeu Nadal, <i>pannorum parator</i>	Item, dos libras de paper, la hu apellat <i>Gènesi</i> e l'altre <i>Vebriari de amor</i> .
57	BC: Ms. 231, f. 16r	Còpia de l'inventari de la casa de Pero Sánchez Muñoz, cavaller de Terol	1484	Terol	Pero Sánchez Muñoz	cavaller	Gaspar Juan Sánchez Muñoz, fill	Item otro libro cubiertas blancas en paper, intitulado <i>Breviari de amor</i>

Taula 56. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 13

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
58	Hillgarth 1991: 549-550, doc. 377, ít. 15	Inventari de l'honorable Pere Vilalonga, ciutadà	27.11.1486	Ciutat de Mallorca, parròquia de Sant Jaume	Pere Vilalonga	ciutadà	-	Item, hun libre de paper, ab cubertas de fust, bollades, intitulat <i>Exposició del arbre demor</i> , vell.
59	Hillgarth 1991: 549-550, doc. 377, ít. 36	Inventari de l'honorable Pere Vilalonga, ciutadà	27.11.1486	Ciutat de Mallorca, vinya en el camí a la parròquia de Puigpunyent	Pere Vilalonga	ciutadà	-	Item, hun libre de paper, ab les cubertes de fust, bollat, de forma de full, intitulat <i>Libre de breviari de amor</i> de mestre Ramon.
60	Madurell - Rubió 1955: 162-170, doc. 81, ít. 69	Inventari dels llibres d'Antoni Jaume Ça-Pila, ciutadà de Barcelona	30.07-13.08.1492	Barcelona	Antoni Jaume Ça-Pila	ciutadà	-	Item altre libre en paper de forma menor ab cubertes de cuyro vermell envessat engrutades, apellat <i>Breviari de Amor</i> .
61	Hillgarth 1991: 588-589, doc. 408, ít. 9	Inventari de Joan de Sant Joan, <i>miles</i>	04.12.1494	Muro	Joan de Sant Joan	<i>miles</i>	-	Item, lo <i>Breviari de amor</i> , en pla, scrit de penna, en paper, cubert de posts, bollat.
62	Hillgarth 1991: 591-592, doc. 415, ít. 1	Inventari de Salvador Sureda de Sant Martí, <i>domicellus</i>	01.12.1495	Ciutat de Mallorca, Almudaina	Salvador Sureda de Sant Martí	<i>domicellus</i>	Salvador Pau, nebot	Item, hun <i>Breviari demor</i> de paper, ab cubertas de posts, bollat, de forma de full. [Llompart 1976-1977, 86: doc. xvb-81, ít 7: Item altre libre de paper, de forma de ful, en romans, ab ses cubertes de posts bollades, intitulat <i>Libre del Breviari de Amor</i>].
63	Hillgarth 1991: 592-593, doc. 417, ít. 6	Inventari de l'honorable Rafael Salt, ciutadà	21.01.1496	Ciutat de Mallorca, parròquia de Santa Eulàlia	Rafael Salt	ciutadà [i mercader]	En Rossinyol, comprador	Item, hun libre de paper, de forma de full, ab cubertas de fust, bollades, apellat <i>Lo Breviari del libre de amor</i> , en vulgar.
64	Hillgarth 1991: 598, doc. 431, ít. 2	Inventari de l'honorable Joan Feliu	09.06.1498	Porreres	Joan Feliu	-	-	Item, hun <i>Vibriari de amor</i> , en vulgar.

Taula 57. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 14

Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>								
Ít.	Identificació	Document	Data	Lloc	Persona	Professió	Altres persones	Descripció exemplars
65	Hillgarth 1991: 630, doc. 494, ít. 7	Inventari de Gabriel de Berga, ciutadà	07.09.1506	Ciutat de Mallorca, parròquia de Sant Jaume, a prop de l'Hospital General	Gabriel de Berga	ciutadà	-	Item, un libre de paper, de ploma, de ful maior, cubert de post, ab ses bolles, apellat <i>Breviari de amor</i> .
66	Hillgarth 1991: 663, doc. 553, ít. 3	Inventari de Mateu Grimalt, paraire	01.08.1513	Ciutat de Mallorca, parròquia de Santa Eulàlia	Mateu Grimalt	paraire	-	Item, un libre de forma de ful, de ploma, cubert de pots e pell vermella; no y és lo nom. Comença: «Perço cascun lo seny».
67	Hillgarth 1991: 689, doc. 593bis, ít. 1	Inventari d'Andreu Masquida	10.08.1518	Manacor	Andreu Masquida	-	-	Item, dins la altra caixa del dit artibanch, diversas cartas en pergamí e... hun libre cubert de posts, vell, anomenat <i>Vabriari de amors</i> .
68	Hillgarth 1991: 736-737, doc. 708, ít. 2	Inventari de Bernardí Çanglada, donzell	29.07.1527	Ciutat de Mallorca, Almudaina	Bernardí Çanglada	donzell	-	Item, un libre de paper, cubert de posts; comensa: «Perço com cascú». És escrit de ploma.
69	BC: Ms. 234, f. 184r	Inventari dels llibres de Gaspar Juan Sánchez Muñoz, cavaller de Terol	1530	Terol	Gaspar Juan Sánchez Muñoz	cavaller	-	Item el <i>Breviario del amor de dios</i>
70	Madurell - Rubió 1955: 758-761, doc. 439bis, ít. 11	Inventari de llibres de Francesc Terré, noble de Barcelona	01.12.1537-05.01.1538	Parròquia de Santa Magdalena d'Esplugues, bisbat de Barcelona	Francesc Terré	noble	Eugènia	Item un <i>Breviari d'amor</i> en francès.

Taula 58. Els lectors potencials del *Breviari d'amor* - 15

3.2.2. El *Breviari d'amor* en la documentació medieval

En els documents on apareix citat el *Breviari d'amor* es troben descripcions dels exemplars que es poden prendre com a complement a l'estudi realitzat en la primera part d'aquest treball. Generalment, a les descripcions es troba l'esment a l'obra del *Breviari* seguit d'altres dades relatives a l'objecte —enquadrernació, suport, dimensions, *mise en page*, *mise en image*— i al text —referències als incipits, explícits o fragments del text. A vegades, la presència del text permet deduir, en el cas que no s'indiqui, la llengua de l'exemplar descrit.

La majoria de testimonis descrits presenten enquadrernacions. Les més senzilles són cobertes de pell, posts o fusta; algunes recobertes amb pell de colors diversos. Les relligadures més riques tenen tancadors, boles o gafets, algunes d'aquestes fetes de materials com el llautó, l'argent o argent daurat. El suport més emprat és el paper —34 exemplars—, en contraposició amb el pergamí —15 exemplars— i un d'ells combina paper i pergamí (ít. 25). Malgrat que ja es troba documentat un manuscrit de paper l'any 1387 (ít. 3), aquest suport va esdevenint més freqüent amb el pas del temps. Els còdexs de pergamí obeeixen a una factura més luxosa, com demostra la presència d'enquadrernacions treballades i il·luminacions (ít. 5, 22, 28, 52).

Quant a les dimensions, majoritàriament els exemplars són descrits de forma major, gran o gros (ít. 12, 14, 27, 42, 46, 65), així com format full (ít. 44, 59, 62, 63, 66). Destaquen dos manuscrits de forma menor (ít. 45, 60), ambdós documentats a la segona meitat del segle XV. Deu testimonis presenten la *mise en page* a corondells. Set exemplars, dels setanta registrats, són historiatats (ít. 5, 9, 22, 28, 33, 40, 52);¹⁹⁹ un d'ells, fins i tot, es diu que està decorat amb or (ít. 5).

Les descripcions presentades coincideixen amb els còdexs conservats. Per exemple, el testimoni occità que té Alfons el Magnànim a la cambra reial de València és un volum enquadrernat amb cobertes de fusta, recobertes d'una tela daurada, amb el *camper* vermell i quatre tancadors de seda verds amb gafets de llautó. El còdex és de pergamí, amb una disposició a dos corondells i il·luminat (ít. 22). Guillem Ferrer, mercader i ciutadà de Barcelona, l'any 1398 té un exemplar en català, de pergamí, amb cobertes de cuir, pintades amb pinzell de color groc i negre, amb cinc claus rodons de llautó en els posts i dos gafets de llautó (ít. 8). En l'inventari de llibres relictos de Joan Gener, donzell, de l'any 1428, el *Breviari d'amor* té les cobertes de fusta, amb una tancador d'argent i tres platons d'argent

¹⁹⁹ Es troben les expressions següents: «ystoriat d'or» (ít. 5), «ornatus» (ít. 9), «astoriat» (ít. 22), «istoriat de diverses istòries segons lo *Breviari d'amor*» (ít. 28), «istoriatum» (ít. 33), «ab emprentes» (ít. 40), «instoriat» (ít. 52).

esfaltats e cada un dels posts. És de pergami, amb dos corondells i està il·luminat «de diverses istòries segons lo *Breviari d'amor*» (ít. 28). L'exemplar en català de Llorenç Martina, mercader i ciutadà de Barcelona, presenta una factura més senzilla: les cobertes de posts, recobertes amb pell vermella i dos gafets, de paper i de forma menor (ít. 45).

Per tant, s'identifica la factura més luxosa dels exemplars occitans, amb pergami i il·luminats. També les dues factures dels manuscrits catalans: la més similar a l'original, amb pergami o paper, de dimensions grans i amb il·luminació; i la de dimensions més reduïdes, en paper i, segurament, a rengló tirat.

La presència de fragments de text ajuda a saber en quina llengua van ser escrits aquests còdexs, a banda de la informació que algunes de les descripcions aporten sobre la llengua del text.²⁰⁰

La identificació dels testimonis catalans és, aparentment, la més senzilla. Aquesta versió presenta rúbriques i/o incipits propis, que divergeixen de l'original occità. D'aquesta manera, quan es llegeixen expressions com: «Per ço cascun lo seny e l'enteniment», «Lo mestre prega» o «En nom de Déu e de la verge madona santa Maria»,²⁰¹ es pot deduir que s'està davant d'un exemplar en català. En aquest sentit es registren divuit volums del *Breviari d'amor* català.

Pel que fa als testimonis occitans, se n'identifiquen sis. S'entén que són occitans els còdexs de Raymond de Durfort (ít. 1),²⁰² el de Mata d'Armanyac, que després va passar a mans de Joana, la comtessa de Foix (ít. 5, 6, 7, 16),²⁰³ el d'Alfons el Magnànim, amb l'escut d'armes del comte d'Urgell (ít. 2, 19, 22), el del col·legi de Mirepoix de Tolosa (ít. 33), el de Jean Vergier, arxipreste de Montastruc (ít. 35) i el de Francesc Terré, dit de Picalquers (ít. 70). Es podria considerar un setè exemplar occità, del mercader de Cervera Mateu Novella, que segons es recull en el seu inventari de 1439:

E comence: «ayço es canços». E fenex: «e deu lamo» (ít. 34)

²⁰⁰ Es fa referència a la llengua del text a: «romancium» (ít. 1), «vulgatur» (ít. 9), «en romans» (ít. 14), «en romans» (ít. 31), «en romanç» (ít. 32), «in romancio» (ít. 33), «en romans» (ít. 62), «en vulgar» (ít. 63), «en vulgar» (ít. 64). S'entén com occità, l'exemplar de Francesc Terré que en l'inventari consta com «en francès» (ít. 70), ja que no es té constància d'una traducció francesa medieval.

²⁰¹ És curiós com la referència a la Verge Maria només apareix recollida a la versió ibèrica, mostrant un caràcter marià en comparació amb l'original occità. A banda de les proves documentals (ít. 24, 30), els exemplars *E* i *T* transmeten aquesta lliçó.

²⁰² No hi ha cap indici que faci pensar en una traducció catalana de l'obra d'Ermengaud anterior a l'any 1341.

²⁰³ Entenc que l'exemplar registrat en l'inventari de béns del rei Martí és el mateix que el que va pertànyer a Mata d'Armanyac i a Joana, comtessa de Foix.

És clar que l'inici correspon al poema *Dregz de natura comanda* de Matfre Ermengaud. La frase final que es recull, però, no és suficient per provar si es tracta de text català o occità. L'existència de la tradició del manuscrit català conservat a Madrid, ms. *P*, que també s'inicia amb la cançó trobadoresca d'Ermengaud, en dificulta la identificació.

El total de còdexs que es comptabilitzen a partir de l'anàlisi d'aquesta documentació és de seixanta-dos, excloent aquells exemplars que semblen esmentats més d'una vegada.²⁰⁴

²⁰⁴ És el cas dels exemplars de Mata d'Armanyac (ít. 5, 6, 7, 16); el d'Alfons el Magnànim, amb l'escut de la casa d'Urgell (ít. 2, 19, 22); l'exemplar de Joan Lull i Romeu Lull, pare i fill ciutadans de Barcelona (ít. 4, 15); l'exemplar del prevere Joan Pujol (ít. 31, 32); l'exemplar de la família Sánchez Muñoz (ít. 57, 69); i el del ciutadà Pere Vilalonga (ít. 58, 59).

A la taula, s'empra l'asterisc per marcar la identificació de la llengua dels exemplars i diferenciar la dada aportada de les reals.

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
1	Raymond de Durfort, bisbe de Périgueux	1341	Item erant alii libri de romans vocati: [...] romancium de Matfre.	-	-	-	-	-	-	Romancium
2	Epístola on el comte d'Urgell demana a l'abat d'Àger quatre manuscrits i joies	22.08.1372	Al molt honrat e religios Mossen l'abat d'Ager e als canonges del loch. Mossen l'abat, e canonges: Fem-vos saber que nos havem necessaris assi quatre llibres qui son en poder vostre ab les altres joyes, e robes que tenits nostres; ço es lo <i>Breviari d'amors</i> , lo <i>Regimine principum</i> de fratre Egidius de Roma, e lo <i>Passatge Ultramar</i> de Godofré de B[o]jull[o]n e la <i>Biblia</i> : per ço us pregam, que vista la present nos los trametats per lo feel nostre N'Arnau de Berga...	-	-	-	-	-	-	-
3	Inventari de Berenguer d'Abella, conseller i majordom de Pere III	12.01.1387	Item un libre appellat <i>Breviari d'Amor</i> , scrit en paper, cubert d'albadina vermella ab V tatxes en cascuna part.	Cubert d'albadina vermella ab V tatxes en cascuna part	Paper	-	-	-	-	-
4	Inventari dels béns de Joan Llull, ciutadà de Barcelona, fill del difunt Romeu Llull	12.1390-27.01.1391	Item, un libre appellat <i>Breviari d'amor</i> , scrit an pergamins, ab cubertes verts, qui comença en lo caps de les ròbriques: «Adsit in principio Sancta Maria meo, amen».	Ab cubertes verts	Pergamí	-	-	-	Caps de les ròbriques: «Adsit in principio Sancta Maria meo, amen».	*Català

Taula 59. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 1

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipients / Explicits	Llengua
5	Joan I deixa constància del lliurament de béns de Mata entregades pel conseller i mestre racional de la seva cort, Pere d'Artés. Demana que els béns siguin lliurats a la infanta Joana d'Aragó, comtessa de Foix	26.07.1393	Nos en Johan etcetera per tenor de la present atorgam e regonexem a vos amat conseller e mestre racional de la nostra cort mossen Pere d'Artes quens havets liurades realment e de ffet les coses devall escrites les quals en temps que la infanta dona Mata muller nostra, çænrera passa desta vida, de manament e voluntat nostre foren liurades a vos axi com a camerlench nostre e marmessor de la dita infanta les quals coses son les quis seguexen...: Item un libre scrit en pergamins ystoriat daur appellat <i>Breviari damor</i> les quals com per nos foren reebudes liuram aqui mateix de fet a mossen Jacme, escrivà, conseller e camerlench de la infanta dona Johana darago, Comtessa de Ffoix, cara filla nostra e de la dita infanta dona Mata axi com a hereva sua...	-	Pergamí	-	-	Ystoriat d'aur	-	-

Taula 60. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 2

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
6	Carta de Joan I on reclama a un comte que retorni el <i>Breviari d'amor</i> a la seva filla Joana, comtessa de Foix	27.07.1393	Lo Rey. Comte. Entes havem que nostra cara filla la Infanta dona Johana, Comtessa de ffoix, vos presta dies ha passats un libre apellat <i>Breviari damor</i> lo qual nos li havíem donat e jassia que moltes vegades lo us ho haia fet demanar nol li volets retre de que som molt meravellats...	-	-	-	-	-	-	-
7	Carta de Joan I a la seva filla Joana, comtessa de Foix, a qui tramet diferents objectes	15.03.1394	Lo Rey d'Aragó. Comtessa molt cara filla. Per tal com sabem quen haurets gran plaer vos certificam que nos, e nostra cara Companyona la Reyna, e linfant en Pere, car primogenit nostre, Duch de Gerona e Comte de Cervera, la Reyna de Napolls filla, e la infanta Dona Isabell, germana nostres, som sans e en bona disposicio de nostres persones merce de nostre Senyor deus. E cobeeiants aço matex saber de vos, pregam vos que per vostres letres nosen certifiquets que gran plaer nosen farets. Molt cara filla, nos vos trametem per Bernat de Bonafont, cambrer vostre, un <i>Breviari damors</i> . Ite un libret en lo qual havem fet trelladar lo <i>Porgatori de sent Patrici</i> . Ite .III. pans de sucre...	-	-	-	-	-	-	-

Taula 61. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 3

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipients / Explicits	Llengua
8	Inventari dels béns de Guillem Ferrer, mercader i ciutadà de Barcelona	03.08.1398	Item, .I. altre libre appellat <i>Breviari d'amors</i> , escrit en pergamins, ab cubertas de posts cubertas de cuyr, pintat a pinzel, de groch e negre, ab .V. claus rodons de lautó en cascuna post. Lo qual comença en la primera carta: «Per ço cascun lo seny e l'enteniment et cetera.». E feneix en aquella: «e d'aquesta amor proceheix». E la darrera carta comença: «aspra a l'entrar et cetera». E feneix en aquella: «e regne sus al cel per infinita secula seculorum. Amen», ab dos gaffets de lautó.	Ab cubertas de posts cubertas de cuyr, pintat a pinzel, de groch e negre, ab .V. claus rodons de lautó en cascuna post. Ab dos gaffets de lautó.	Pergamí	-	-	-	Comença en la primera carta: «Per ço cascun lo seny e l'enteniment et cetera.». E feneix en aquella: «e d'aquesta amor proceheix». E la darrera carta comença: «aspra a l'entrar et cetera». E feneix en aquella: «e regne sus al cel per infinita secula seculorum. Amen»	*Català
9	Pere, abat del monestir de Santa Cecília de Montserrat, fa donació de dos llibres	14.09.1399	Alter uero liber appellatur uulgatur <i>Breviari d'amors</i> , et est scriptus in papiri ornatus cohopena d'engrut uirmilea.	Cohopena d'engrut uirmilea	Paper	-	-	Ornatus	-	Vulgatur

Taula 62. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 4

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
10	Inventari de béns de Pere Borola, prevere de Perpinyà	07.12.1400	Item alium librum vocatum <i>D'amors</i> copertum postibus copertis de curio albo et incipit in prima linea secunde pagine cum prima non esset scripta «En nom de Nostre Senyor» et finit in eadem pagina «qui avalla» et est divisus in duobus corondellis item incipit in VII pagina videlicet in primo folio et in prima linea dicti primi folii «Lo mestre prega» et finit in ultima linea dicte prime pagine dicti primi corondelli «lo pare».	Copertum postibus copertis de curio albo	-	-	Corondells	-	Incipit in prima linea secunde pagine cum prima non esset scripta «En nom de Nostre Senyor» et finit in eadem pagina «qui avalla» et est divisus in duobus corondellis item incipit in VII pagina videlicet in primo folio et in prima linea dicti primi folii «Lo mestre prega» et finit in ultima linea dicte prime pagine dicti primi corondelli «lo pare».	*Català
11	Inventari dels béns del castell de Verfeuil	[Fi segle XIV-XV]	Item, II libres romans, en pargami scrichs, dels quals l'un s'apela <i>Maffre</i> e l'autre s'apela <i>Picard</i>	-	Pergamí	-	-	-	-	-
12	Inventari dels béns de Pere Daudé, mercader i ciutadà de València	29.10.1405	Primerament, un libre gran cubert de vert, apel-lat <i>Breviari d'amós</i> .	Cubert de vert	-	Libre gran	-	-	-	-

Taula 63. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 5

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
13	Inventari manat fer per la senyora Isabel Mudat, muller d'Arnau Mudat, mercader de Perpinyà, dels béns del seu marit	1406	Item vn <i>Breviari d'amors</i> de pergami.	-	Pergamí	-	-	-	-	-
14	Inventari dels llibres relictos per un personatge anònim, pres a instància de mossèn Manuel de Rajadell	04.08.1410	Primo, un libre escrit en paper a corondells, ab posts verdas, apellat <i>Breviari de [A]mo[r]s</i> . És de la forma major, en romans.	Ab posts verdas	Paper	Forma major	Corondells	-	-	En romans
15	Inventari dels llibres relictos per Romeu Llull, ciutadà de Barcelona	21.08.1410	[Item] .I. libre ab ses post[s] cubertes de cuyro vert, sens tencadors, scrit en pergamins a colendells, apellat <i>Breviari de Amo[r]s</i> . E comença en la rúbrica: «lo mestre prega Nostro Senyor, et cetera». E en lo negre comença: «per ço cascú lo seny e l'anteniment, et cetera.» E feneix en la darrera carta: «hauràs ab ell ensemps glòria e benevuyrança sens fi ab aquell qui viu en lo cell, in secula seculorum. Amen».	Post[s] cubertes de cuyro vert, sens tencadors	Pergamí	-	Corondells	-	E comença en la rúbrica: «lo mestre prega Nostro Senyor, et cetera». E en lo negre comença: «per ço cascú lo seny e l'anteniment, et cetera.» E feneix en la darrera carta: «hauràs ab ell ensemps glòria e benevuyrança sens fi ab aquell qui viu en lo cell, in secula seculorum. Amen».	*Català

Taula 64. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 6

La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval

Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
16	Inventari dels béns mobles del rei Martí d'Aragó pres per la reina Margarida de Prades	09.1410	Item vn altre libre appellat <i>Libre de natures de bestias</i> scrit en pergamins ab posts de fust cubert de cuyro negre sens tancadors la qual comença en vermello «Ayso es Cansos» e en lo negre «dreg de natura» e faneix «de morte filii suii Jhesu Christi».	Ab posts de fust cubert de cuyro negre sens tancadors	Pergamí	-	-	-	Comença en vermello «Ayso es Cansos» e en lo negre «dreg de natura» e faneix «de morte filii suii Jhesu Christi».	*Occità
17	Inventari de Margarita, muller de Pere Ventós, mercader de Perpinyà	25.10.1410	Un libre de paper appellat <i>Breviari d'amors</i> cobert de vert.	Cobert de vert	Paper	-	-	-	-	-
18	Inventari de béns de Guillem Gaçull, mercader i ciutadà	19.12.1410	Item, unum librum dictum <i>Breviari d'amor</i> , in papiro scriptum.	-	Paper	-	-	-	-	-

Taula 65. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 7

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
19	Carta del príncep Alfons demanant a mossèn Olfo de Pròxida un <i>Breviari d'amor</i>	11.08.1414	Lo princep. Mosen Olfo, pregam-vos affectuosament que'l <i>Breviari d'amors</i> que promes e dat nos havets, si aqui lo tenets, nos trametats de present, e en cas que l'haguessets en Valencia que y enviets encontinent de guisa que lo haïam al pus tost que esser puxa, certificant-vos que sera cosa de la qual nos farets plaer e servey que molt vos grahirem. Dada en Caragoça, sots nostre segell secret, a .XI. dies d'agost de l'any .MCCCCXIII. A. primogenitus.	-	-	-	-	-	-	-
20	Inventari de Pere March	16.09.1414	<i>Breviari d'amors</i> , en pergamí.	-	Pergamí	-	-	-	-	-
21	Inventari de Martí Doverona, rector de Foios	30.01.1416	<i>Breviari damors</i> , pergamino.	-	Pergamí	-	-	-	-	-

Taula 66. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 8

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
22	Inventari de llibres de la cambra reial. El senyor rei mana que els llibres descrits fossin lliurats a Gonçalvo de Muntroy, cambrer del dit rei	15.07.1417	Item .I. libre scrit en pergamins, a corandells, tot astoriat, en limosi appellat <i>Breviari d'amors</i> , ab posts de fust cobert de drap d'aur, ab lo camper vermell ab .IIII. tencadors de seda vert, ab gafets de leuto, e comença lo titol del dit libre, en letres vermelles, «ayço es cansors» e, ab letres negres, qui dien «dreygs de natura», ab lo capletra d'aur e de color blava e vermella, ab tot lo primer corandell notat de cant e del capletra baix al sol de la pagina hixen tot lo mon de figures d'omens e d'alguns baboyns e .I. leo ab .II. scuts de les armes d'Urgell e feneix en letres negres «nom sieu amen». E son mudats en .XLIII. cartes	Ab posts de fust cobert de drap d'aur, ab lo camper vermell ab .IIII. tencadors de seda vert, ab gafets de leuto	Pergamí	-	Corondells	Astorià	Comença lo titol del dit libre, en letres vermelles, «ayço es cansors» e, ab letres negres, qui dien «dreygs de natura», ab lo capletra d'aur e de color blava e vermella, ab tot lo primer corandell notat de cant e del capletra baix al sol de la pagina hixen tot lo mon de figures d'omens e d'alguns baboyns e .I. leo ab .II. scuts de les armes d'Urgell e feneix en letres negres «nom sieu amen».	*Occità
23	Rebut firmat pel llibreter Guillem Ça Coma a Guillem Soler, tutor testamentari de Joana, filla i hereva universal de Ramon Botí	31.03.1422	[...] pro quibus sive quorum precio ego vendidi ei dem Raimundo Botí dum vivebat, quendam librum vocatum <i>Breviari de mos</i> , pro quibusquidem sex libris, sex solidis et sex denariis, vobis fuit factum preceptum de solvendum ipsis michi, quod preceptum scriptum est et continuatum in libro preceptorum curie vicarie ipsius civitatis Barchinone...	-	-	-	-	-	-	-

Taula 67. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 9

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
24	Inventari manat fer per Damiata, muller d'Hug de Copons, dels béns d'aquest i dels de Berenguer de Copons i Elionor, sa esposa	24.12.1422-03.02.1423	Item altre libre de paper gros ab posts cubertes blanques apellat <i>Breviari d'amors</i> . Comence en la primera fulla: «En nom de Deu e de la verge madona santa Maria». E feneix en la darrera fulla: «Finit[o] libro sit laus gloria Xpo. Amen».	Cubertes blanques	Paper	-	-	-	Comence en la primera fulla: «En nom de Deu e de la verge madona santa Maria». E feneix en la darrera fulla: «Finit[o] libro sit laus gloria Xpo. Amen».	*Català
25	Inventari i encant dels béns del venerable Francesc de Santa Eulàlia	06.05.1423	Item altre libre escrit en paper ab sisterns de pergamins ab posts cubertes de verd e ab altre cuberta de aluda blancha ab dos gaffets de lauto apellat <i>Breviari de mors</i>	Posts cubertes de verd e ab altre cuberta de aluda blancha ab dos gaffets de lauto	Paper ab sisterns de pergamins	-	-	-	-	-
26	Inventari dels objectes de la casa de Bernat Llobet, ciutadà de Barcelona	14[24]	Item, .i. altre libre escrit en pergamins apellat <i>Breviari de amors</i> .	-	Pergamí	-	-	-	-	-
27	Inventari de béns de Berenguer Batlle	05.09.1426	Item hun gran libre apellat <i>Libre d'amós</i> en forma maior ab posts cubert de vert ab clavells de lato	Cubert de vert ab clavells de lato	-	Forma maior	-	-	-	-

Taula 68. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 10

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipients / Explicits	Llengua
28	Inventari dels llibres relictos per Joan Gener, donzell	20.09.1428	[Primo], un libre ab cubertes de fust, ab un tenquador d'argent e ab tres platons d'argent smaltats sclaffats en cascuna post, appellat <i>Breviari d'amors</i> , scrit en pergamins, a corondels. E començe en lo primer corondel de la primera pàgina de la primera fulla: «lo mestre pregue Nostre Senyor.» E en lo negre començe: «Per ço cascun lo seny e l'anteniment.» En la darrera línia del segon corondel feneix «en ma condició me trop.» Et feneix lo dit libre en lo derrer corondel: «qui viu e regne sus al cel per infinita secula seculorum. Amen.» E és lo dit libre istoriat de diverses istòries segons lo <i>Breviari d'amors</i> .	Cubertes de fust, ab un tenquador d'argent e ab tres platons d'argent smaltats sclaffats en cascuna post	Pergamí	-	Corondells	Istoriat de diverses istòries segons lo <i>Breviari d'amors</i>	Començe en lo primer corondel de la primera pàgina de la primera fulla: «lo mestre pregue Nostre Senyor.» E en lo negre començe: «Per ço cascun lo seny e l'anteniment.» En la darrera línia del segon corondel feneix «en ma condició me trop.» Et feneix lo dit libre en lo derrer corondel: «qui viu e regne sus al cel per infinita secula seculorum. Amen.»	*Català
29	Relació parcial dels llibres lliurats en comanda o dipòsit per Antoni Bonome, mestre tocador d'arpa, a Antoni Maseu, tocador de guitarra	01.06.1429	Item, .I. libre apellat <i>Breviari d'Amòs</i> , scrit en paper, cubert de vermell.	Cubert de vermell	Paper	-	-	-	-	-

Taula 69. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 11

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
30	Inventari dels béns del mercader Montserrat d'Avinyó	1429	Item, hun altre libre de paper, ab cubertes engrutades cubertes de aluda vert. E comence in rubro en la primera pàgina de la primera fuylla: «En nom de Déu, nostre senyor Ihesuchrist e de la gloriosa verge madona sancta Maria, comencen les rúbriques del libre qui és apellat <i>Breviari de amor</i> »; e comencen in nigro en la primera pàgina de la darrera fuylla: «Dret camí sens que not torces»; [et finit pagina] «Per infinita secula seculorum. Amen»; et inde sequitur: «Finito libro sit laus gloria Christo. Amen».	Ab cubertes engrutades cubertes de aluda vert	Paper	-	-	-	Comence in rubro en la primera pàgina de la primera fuylla: «En nom de Déu, nostre senyor Ihesuchrist e de la gloriosa verge madona sancta Maria, comencen les rúbriques del libre qui és apellat <i>Breviari de amor</i> »; e comencen in nigro en la primera pàgina de la darrera fuylla: «Dret camí sens que not torces»; [et finit pagina] «Per infinita secula seculorum. Amen»; et inde sequitur: «Finito libro sit laus gloria Christo. Amen».	*Català
31	Inventari dels llibres relictos per Joan Pujol, prevere beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona	14.03.1431	Item, un libre intitulat <i>Breviari de amor[s]</i> en romans, ab cubertes vermeles engrutades e escrit en paper.	Ab cubertes vermeles engrutades	Paper	-	-	-	-	En romans

Taula 70. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 12

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
32	Encant públic dels llibres relictos per Joan Pujol, prevere beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona	07.04.1431	Item, un libre apellat <i>Breviari d'amo[r]s</i> , en paper hi en romanç ab cubertes engrutades ab aluda vermella.	Ab cubertes engrutades ab aluda vermella	Paper	-	-	-	-	En romanç
33	Inventari de la biblioteca del col·legi de Mirepoix, Tolosa	1435	<i>Breviarium amoris</i> istoriatum et in romancio; incipit prima linea primi corundelli carte octave, «elagi acia», et finit in eadem «liberalmen».	-	-	-	-	Istoriatum	Incipit prima linea primi corundelli carte octave, «elagi acia», et finit in eadem «liberalmen».	In romancio
34	Inventari dels béns de Mateu Novella, mercader de Cervera	1439	Item hun altre libre de pergami scrit ab cubertes de fust guarnit de aluda vermella ab .X. platons e dos gaffets de lauto apellat lo <i>breviari damors</i> . E comence: «ayço es canços». E fenex: «e deu lamor».	Cubertes de fust guarnit de aluda vermella ab .X. platons e dos gaffets de lauto	Pergamí	-	-	-	Comence: «ayço es canços». E fenex: «e deu lamor».	-
35	Inventari dels béns de Jean Vergier, arxipreste de Montastruc	09.04.1440	Item unum francium <i>amors</i> talis qualis	-	-	-	-	-	-	-

Taula 71. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 13

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
36	Inventari dels llibres relictos per Arnau Say, prevere canonge de la Seu	04.12.1441	Item, .I. altre llibre escrit en paper, ab posts de fust, cubert de cuyr vermell, ab .V. bolles en cascuna part e dos gaffets. És hi lo Compter e la taula primer del dit llibre, és appellat <i>Breviari de Amo[r]s</i> , e és escrit en pla. E feneix la primera fulla del dit llibre: «e lexem ara aquest.» Ffeneix la penúltima carta: «e tots aquells an ente». E és escrit lo dit llibre ab corendells.	Ab posts de fust, cubert de cuyr vermell, ab .V. bolles en cascuna part e dos gaffets	Paper	-	Corondells	-	És hi lo Compter e la taula primer del dit llibre, és appellat <i>Breviari de Amo[r]s</i> , e és escrit en pla. E feneix la primera fulla del dit llibre: «e lexem ara aquest.» Ffeneix la penúltima carta: «e tots aquells an ente».	*Català
37	Inventari de Joan Prunyosa, jurista i cavaller	11.09.1443	Item altre llibre de paper ab cubertes de fust ab sobreusta de aluda blanca appellat <i>Breviari damors</i> comence la primera carta del primer colondell «santa maria» e fenex «abundantment» la derrera carta e derer colondell comence «la ma» e fenex «Amen».	Ab cubertes de fust ab sobreusta de aluda blanca	Paper	-	Corondells	-	Comence la primera carta del primer colondell «santa maria» e fenex «abundantment» la derrera carta e derer colondell comence «la ma» e fenex «Amen».	*Català
38	Inventari dels llibres relictos per Macià Català, mercader i ciutadà de Barcelona	13.09.1445	Item, altre llibre en paper escrit, cubert de posts, appellat <i>Breviari de [A]mo[r]s</i> .	Cubert de posts	Paper	-	-	-	-	-

Taula 72. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 14

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipients / Explicits	Llengua
39	Inventari dels llibres relictos per Galceran Montserrat, donzell, domiciliat a Barcelona	07.09.1450	Item, un altre llibre escrit en paper, ab paper, ab posts cubertes de aluda vermella, .X. bolles e dos gaffets. E comensa en la primera pàgina: «en nom de nostre Senyor Déus». E feneix: «non ha». E comensa la derrera carta no acabada: «na de mar». E feneix: «menys preasat». Appellat <i>Breviari de amors</i> , escrit a corandells.	Ab posts cubertes de aluda vermella, .X. bolles e dos gaffets	Paper	-	Corandells	-	Comensa en la primera pàgina: «en nom de nostre Senyor Déus». E feneix: «non ha». E comensa la derrera carta no acabada: «na de mar». E feneix: «menys preasat».	*Català
40	Inventari dels béns de Joan Espígol, mercader de Catí	post 30.09.1450	<i>Breviari de amor</i> de paper ab emprentes.	-	Paper	-	-	Ab emprentes	-	-

Taula 73. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 15

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadrernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
41	Antoni Caro, prior de Sant Joan de Jersuaem de Barcelona, ven a Bernat Andor, notari de la reina, ciutadà de Barcelona, un violari d'11 sous de pensió o renda pel preu o capital de 77 sous, que és garantit mitjançant la venda simulada de dos llibres	10.10.1453	Item, un altre libre escrit en paper appellat <i>Breviari d'emors</i> , escrit a corandells. Et finit secundus corandellus prime pagine prime carte in tabula «de persecució a tots aquells qui són». Et incipit primus corandellus prime pagine ultime carte «dir-te emperò». Ab posts cobertes de cuyro vermell, ab VII bolles, dos gafets.	Ab posts cobertes de cuyro vermell, ab VII bolles, dos gafets.	Paper	-	Corondells	-	Et finit secundus corandellus prime pagine prime carte in tabula «de persecució a tots aquells qui són». Et incipit primus corandellus prime pagine ultime carte «dir-te emperò».	*Català
42	Inventari dels llibres relictos per Eloi de Navel, mercader i ciutadà de Barcelona	07.07.1457	Item, un libre gran de forma maior, a colandells, ab letra grossa, appellat <i>Breviari de Amors</i> , istoriat, ab se taula, ab cubertes vermelles emprantades, ab .X. bolles e .IIII. tencadors.	Ab cubertes vermelles emprantades, ab .X. bolles e .IIII. tencadors.	-	Libre gran de forma maior	Corondells	Istoriat	-	-
43	Inventari de Batista Martí, ciutadà	06.07.1458	Item, un libre de paper, appellat <i>Breviari de amor</i> .	-	Paper	-	-	-	-	-

Taula 74. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 16

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
44	Inventari parcial dels llibres relictos per Francesc Sunyer, <i>senior</i> i ciutadà de Barcelona	15.05.1459	Item, un altre llibre escrit en paper en forma de un full, cornat ab posts, ab cubertes negres, ab .X. bolles e dos gaffets, appellat <i>Breviari de Amo[r]s</i> . E comense en vermelló: «lo mestre pregue nostre Senyor».	Cornat ab posts, ab cubertes negres, ab .X. bolles e dos gaffets	Paper	En forma d'un full	-	-	Comense en vermelló: «lo mestre pregue nostre Senyor».	*Català
45	Inventari parcial dels llibres relictos per Llorenç Martina, mercader i ciutadà de Barcelona	04.07.1459	Item, un altre llibre escrit en paper de forma menor, cubert de posts cubertes de pell vermella, ab .II. gafets, apellat <i>Breviari d'Amo[r]s</i> . E comense: «per ço cascun lo seny e l'anteniment.» E fineix: «per infinita secula seculorum. Amen».	Cubert de posts cubertes de pell vermella, ab .II. gafets	Paper	De forma menor	-	-	Comense: «per ço cascun lo seny e l'anteniment.» E fineix: «per infinita secula seculorum. Amen».	*Català
46	Inventari dels llibres relictos per Jaume Piquer, candeler i ciutadà de Barcelona	23.05.1460	<Primo>, un llibre gros apelat <i>Breviari d'Amor</i> .	-	-	Libre gros	-	-	-	-
47	Inventari de Pere Litra, fuster de Pollença	05.06.1460	Item, un llibre de paper ab boles, qui's diu <i>Breviari demor</i> .	-	Paper	-	-	-	-	-
48	Inventari de béns de Berenguer de Prat, canonge	[1460]	Un libret escrit ab paper ab post de fust cubertes de aluda morada, appellat <i>Breviari de amor</i> , fou estimat valer tres florins.	Ab post de fust cubertes de aluda morada	Paper	-	-	-	-	-

Taula 75. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 17

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipients / Explicits	Llengua
49	Inventari parcial dels llibres relictos per Riambau de Corbera	03.12.1461	<Primo>, un altre llibre de paper appellat <i>Breviari de Amors</i> .	-	Paper	-	-	-	-	-
50	Encant públic dels llibres relictos per Pere Marquet, mercader i ciutadà de Barcelona	12.09.1465	Item, un altre llibre escrit en paper, ab cubertes de cuyro vert, engrutades, appellat <i>Breviari d'Amo[r]s</i> . E comença en la primera fulle ab letres negres: «en nom de Nostre Senyor Déu Jhesuchrist». E feneix en la derrera fulla: «per infinita secula seculorum. Amen», al dit Simon Bernat MathosesX. sous, .VIII.	Ab cubertes de cuyro vert, engrutades	Paper	-	-	-	Comença en la primera fulle ab letres negres: «en nom de Nostre Senyor Déu Jhesuchrist». E feneix en la derrera fulla: «per infinita secula seculorum. Amen».	*Català

Taula 76. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 18

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
51	Bernat Joan, corredor de felpa públic i jurat de la ciutat de Barcelona, reconeix haver venut a Nicolau Eixerat, mercader, ciutadà de Barcelona, el llibre <i>Breviari d'amors de mestre Eiximenis</i> , pel preu de 41 sous, dels quals 3 sous són per les despeses fetes en l'encant del llibre	08.02.1469	[...] quendam librum vocatum <i>Breviari de amors mestri Eiximenis</i> [...]	-	-	-	-	-	-	-

Taula 77. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 19

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
52	Venda a l'encant públic d'un lot, atorgada per Sança Ximenis de Cabrera, muller d'Arquimbau de Foix, senyor de la Baronia de Novalles, del regne de França, a favor d'Andreu de Malla	15.05.1470	Item, un <i>Breviari de amor</i> , escrit en pergamins, instoriat, ab cubertes vermelles piquades, ab dos tanchadors d'argent daurats...	Ab cubertes vermelles piquades, ab dos tanchadors d'argent daurats	Pergamí	-	-	Instoriat	-	-
53	Inventari de Mateu Vida, ciutadà	16.05.1470	Item, quatre llibres vells, hun libre de <i>Avengelis</i> , hun altre de <i>Moysès</i> , l'altre appellat <i>Saltiri</i> , altre <i>Breviari de amor</i> .	-	-	-	-	-	-	-
54	Inventari de Joan Barhomeu, ciutadà	10.08.1470	Item, hun altre libre en paper, cubert ab posts, appellat <i>Breviari d'amor</i> .	Cubert ab posts	Paper	-	-	-	-	-

Taula 78. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 20

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
55	Pere Ripoll, llibreter de Barcelona, ven a Joana, muller de Bartomeu Traginer, ciutadà de Barcelona, un violari de 17 sous de renda pel preu de 6 lliures. Garanteix el preu o capital mitjançant la venda simulada de tres llibres	19.04.1477	Primo, un libre appellat <i>Breviari de Amor</i> de mestre Francesch Eximeniç, scrit en pargamins, ab posts cubertes de cuyro vermell emprentades, ab deu boles antigues, sens gaffets. E feneix lo segon corandell de la primera pagina: «la sua deytat». E comença lo primer corandell de la derera carta: «quisquis vat».	Ab posts cubertes de cuyro vermell emprentades, ab deu boles antigues, sens gaffets	Pergamí	-	-	-	Feneix lo segon corandell de la primera pagina: «la sua deytat». E comença lo primer corandell de la derera carta: «quisquis vat».	*Català
56	Inventari de Benenguda, vídua de Barthomeu Nadal, <i>pannorum parator</i>	02.06.1478	Item, dos libras de paper, la hu appellat <i>Gènesi</i> e l'altre <i>Vebriari de amor</i> .	-	Paper	-	-	-	-	-
57	Còpia de l'inventari de la casa de Pero Sánchez Muñoz, cavaller de Terol	1484	Item otro libro cubiertas blanquas en paper, intitulado <i>Breviari de amor</i>	Cubiertas blanquas	Paper	-	-	-	-	*Català

Taula 79. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 21

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
58	Inventari de l'honorable Pere Vilalonga, ciutadà	27.11.1486	Item, hun libre de paper, ab cubertas de fust, bollades, intitulat <i>Exposició del arbre demor</i> , vell.	Cubertas de fust, bollades	Paper	-	-	-	-	-
59	Inventari de l'honorable Pere Vilalonga, ciutadà	27.11.1486	Item, hun libre de paper, ab les cubertes de fust, bollat, de forma de full, intitulat <i>Libre de breviari de amor de mestre Ramon</i> .	Cubertes de fust, bollat	Paper	De forma de full	-	-	-	-
60	Inventari dels llibres d'Antoni Jaume Ça-Pila, ciutadà de Barcelona	30.07-13.08.1492	Item altre libre en paper de forma menor ab cubertes de cuyro vermell envessat engrutades, apellat <i>Breviari de Amor</i> .	Ab cubertes de cuyro vermell envessat engrutades	Paper	De forma menor	-	-	-	-
61	Inventari de Joan de Sant Joan, miles	04.12.1494	Item, lo <i>Breviari de amor</i> , en pla, scrit de penna, en paper, cubert de posts, bollat.	Cubert de posts, bollat	Paper	-	-	-	-	-
62	Inventari de Salvador Sureda de Sant Martí, <i>domicellus</i>	01.12.1495	Item, hun <i>Breviari demor</i> de paper, ab cubertas de posts, bollat, de forma de full. [Llompart 1976-1977, 86: doc. xvb-81, ít 7: Item altre libre de paper, de forma de ful, en romans, ab ses cubertes de posts bollades, intitulat <i>Libre del Breviari de Amor</i>].	Ab cubertas de posts, bollat	Paper	De forma de full	-	-	-	En romans
63	Inventari de l'honorable Rafael Salt, ciutadà	21.01.1496	Item, hun libre de paper, de forma de full, ab cubertas de fust, bollades, appellat <i>Lo Breviari del libre de amor</i> , en vulgar.	Ab cubertas de fust, bollades	Paper	De forma de full	-	-	-	En vulgar

Taula 80. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 22

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval										
Ítem	Document	Data	Descripció exemplars	Enquadernació	Suport	Mesura	Mise en page	Mise en image	Incipits / Explicits	Llengua
64	Inventari de l'honorable Joan Feliu	09.06.1498	Item, hun <i>Vibriari de amor</i> , en vulgar.	-	-	-	-	-	-	En vulgar
65	Inventari de Gabriel de Berga, ciutadà	07.09.1506	Item, un libre de paper, de ploma, de ful maior, cubert de post, ab ses bolles, apellat <i>Breviari de amor</i> .	Cubert de post, ab ses bolles	Paper	De ful maior	-	-	-	-
66	Inventari de Mateu Grimalt, paraire	01.08.1513	Item, un libre de forma de ful, de ploma, cubert de posts e pell vermella; no y és lo nom. Comença: «Perço cascun lo seny».	Cubert de posts e pell vermella	-	Forma de ful	-	-	Comença: «Perço cascun lo seny».	*Català
67	Inventari d'Andreu Masquida	10.08.1518	Item, dins la altra caixa del dit artibanç, diverses cartas en pergami e... hun libre cubert de posts, vell, anomenat <i>Vabriari de amors</i> .	Cubert de posts	-	-	-	-	-	-
68	Inventari de Bernardí Çanglada, donzell	29.07.1527	Item, un libre de paper, cubert de posts; comensa: «Perço com cascú». És scrit de ploma.	Cubert de posts	Paper	-	-	-	Comensa: «Perço com cascú».	*Català
69	Inventari dels llibres de Gaspar Juan Sánchez Muñoz, cavaller	1530	Item el <i>Breviario del amor de dios</i> ,	-	-	-	-	-	-	*Català
70	Inventari de Francesc Terré, noble de Barcelona	01.12.1537-05.01.1538	Item un <i>Breviari d'amor</i> en francès.	-	-	-	-	-	-	*Occità

Taula 81. La factura del *Breviari d'amor* en la documentació medieval - 23

3.2.3. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor*

Una altra dada interessant de posar de relleu és la que aporta l'estudi de les obres literàries que acompanyen al *Breviari d'amor* en la documentació reunida i les possibles biblioteques dels seus lectors potencials.²⁰⁵ La relació que s'estableix entre l'obra d'Ermengaud i els llibres que configuren aquestes biblioteques donen més dades per aproximar-se a la seva recepció. Així doncs, amb aquest objectiu, a la taula que il·lustra aquest capítol, es recullen els esments a altres obres i es posa èmfasi, sobretot, en aquelles biblioteques amb pocs volums on el llibre d'Ermengaud és un dels que hi és present.²⁰⁶

En el primer esment documental de l'obra d'Ermengaud, en l'apartat de les obres en llengua romànica de l'inventari de Raymond de Durfort, apareix juntament amb dues altres: el *Sidrach* i el *Lancelot del Llac*. La presència d'aquests dos textos literaris, un de didàctic i l'altre d'entreteniment, no és un fet estrany, com s'observa en l'anàlisi de continuació.

Entre els documents relatius a l'estament eclesiàstic es troba l'inventari de Pere Borola, prevere de Perpinyà, que mostra una biblioteca força senzilla i, a banda de l'obra d'Ermengaud, s'hi troben obres religioses com un *Breviari*, la *Parabola Salamonis* o les *Hores de Madona Santa Maria* (ít. 10). Per contra, la biblioteca del rector de Foios, Martí Doverona, és rica i s'hi troben llibres com *De doctrina confitendi edita a fratre Johanne fratrum minorum* o *La disputa dels jueus, ço es, del profeta de Rabi Samuel*, ambdues obres clarament vinculades amb el moviment franciscà. També conté el llibre de *Bernardus ad sororem*, és a dir, l'epístola de sant Bernat a la seva germana (ít. 20).

Si es fixa l'atenció en les biblioteques de l'estament militar, destaquen les semblances de les lectures de Joan Gener i Galceran Montserrat, ambdós donzells.²⁰⁷ En l'inventari de llibres del donzell Gener, del 20 de setembre de 1428, entre altres, apareixen obres historiogràfiques, d'autors clàssics, d'autors medievals —com sant Agustí, Ramon Llull, Francesc Eiximenis, Arnau de Vilanova o Bernat Metge—, llibres de caràcter científic —com el *Libre d'Agricultura* o el *Libre de Strologia*—, obres doctrinals —com el *Secreta secretorum*, *Libre de Sidrach*—, religioses —*Istòria d'Antichrist*, *Vida de Jhesu Christ*— o un cançoner (ít. 28). A la biblioteca de Galceran Montserrat de Sentmenat, del 7 de setembre de 1450, també hi

²⁰⁵ Per la proximitat a l'àmbit d'estudi, es tenen present per a aquest capítol els treballs publicats per Aurell 1996; Sabaté i Marin 2019; Cifuentes i Comamala 2021.

²⁰⁶ En el cas de tractar-se de biblioteques més voluminoses, s'ha optat per presentar uns quants títols sense oferir la totalitat de llibres que s'hi troben; per a un estudi exhaustiu, es remet a la bibliografia. No s'han tingut en compte els següents ítems: 2, 3, 5, 6, 7, 16, 19, 33, 35 —aquest darrer per no disposar d'una bona reproducció de l'inventari en qüestió.

²⁰⁷ Ja assenyalades per Iglesias i Fonseca 1996: 63-64.

apareixen obres historiogràfiques, d'autors medievals —sant Bernat, sant Agustí, Boeci, sant Tomàs d'Aquino—, llibres científics —*Libre de Manascalia*, *Natura de aucells*—, obres doctrinals —*Suma de col·lacions*—, religioses —*Vita Christi*, *Col·lacions dels sants Pares*— o cançoners (ít. 39). En la biblioteca de la darrereria del segle XV del *domicellus* Salvador Sureda de Sant Martí hi ha, entre altres, llibres de veterinària, llibres religiosos i populars —com el *Gènesi*—, un manual de cort, un volum sobre el girament de la lluna o *Lo Juy de Paris* (ít. 62). La biblioteca del donzell Bernadí Çanglada, de 1527, és més reduïda i consta del *Flos sanctorum*, *Contemplacions* de Sant Bernat, *Triumphes* de Petrarca (imprès), el *Tresor* i un llibre d'hores (ít. 68). La biblioteca de la família dels Sánchez Muñoz, cavallers de Terol, presenta una quantitat considerable de llibres, de continguts ben diversos (ít. 57 i 69).

En l'inventari del primer ciutadà on es documenta el *Breviari d'amor*, Joan Llull, es troben llibres devocionals, didàctics —com el *Sidrach* o el llibre de *Vicis i virtuts*—, d'entreteniment —*Històries troianes* o *Del Sant Graal*—, de dret o religiosos. Destaca la presència del llibre sobre la vida de sant Francesc: *Vida de Sent Franch* (ít. 4). En la biblioteca d'un altre ciutadà, Bernat Llobet, es troben llibres clàssics, devocionals i entre els d'autoria medieval apareix el *Melibeus*, títol amb el qual es coneix l'obra d'Albertà de Brescia, *Liber consolationis et consilii* (ít. 26).²⁰⁸

En la biblioteca de Guillem Ferrer, el primer mercader que té un exemplar català del llibre d'Ermengaud, hi ha llibres com *Medicina*, el *Compte de la Luna*, *Compter*, juntament amb altres de caràcter religiós i popular com el *Gènesi* o la *Història de la infantesa de Jesucrist* (ít. 8). La biblioteca de Pere Daudé, mercader i ciutadà de València, de l'any 1405, és rica i variada. A banda de llibres devocionals, gramaticals, científics, de dret, didàctics o d'autors com sant Tomàs, sant Pau o Ramon Llull, en té d'altres de religiosos com les *Col·lacions dels Sants Pares*, *Gamaliel*, *Gènesi* o la *Pobrea de Sant Francesc* (ít. 12). El mercader Arnau Mudat de Perpinyà té una biblioteca de contingut devocional i religiós (ít. 13). Guillem Gaçull, mercader de la illa de Mallorca, té llibres devocionals, religiosos —*Gènesi*— o de contingut històric com *Godofré de Bouillon* (ít. 18).

Si ara es fixa l'atenció en l'estament inferior es troben biblioteques com la de Pere March, poeta, que és variada i amb força exemplars, entre ells té un exemplar titulat *De dilectio e caritat*, segurament atribuïble a Albertà de Brescia. En trobem de més minses, amb pocs volums, com la de Jaume Piquer, candeler i ciutadà de Barcelona, que té tres llibres: *Vicis e virtuts*, *Gamaliel* i l'obra d'Ermengaud (ít. 46); Pere Litra, fuster, que té els *Evangelis* en pla i el *Breviari d'amor* (ít. 47); Benenguda, vídua de Barthomeu Nadal, que té un *Gènesi*, un *Doctrinal*

²⁰⁸ El títol procedeix del nom en francès dels personatges al·legòrics d'aquesta obra.

i el llibre d'Ermengaud (ít. 56); Mateu Grimalt, paraire, que té tres llibres: parts del *Donat*, el *Breviari* i l'obra de Matfre (ít. 66).

En general, doncs, es troben biblioteques amb una quantitat considerable de llibres, de continguts ben diversos, com és el cas de la biblioteca del personatge anònim pres a instància de Manuel de Rajadell (ít. 14); de la família de Copons, del castell del Llor (ít. 24); dels preveres Joan Pujol, beneficiat de Santa Maria del Mar de Barcelona (ít. 31 i 32), o Arnau Say, prevere canonge de la seu (ít. 36); el cavaller Joan de Sant Joan (ít. 61); els ciutadans com Francesc Sunyer (ít. 44), Rimbau de Corbera (ít. 49), Pere Vilalonga (ít. 58 i 59)²⁰⁹ o Antoni Jaume Ça-Pila (ít. 60); dels mercaders Joan Espígol (ít. 40), Montserrat Avinyó (ít. 30), Mateu Novella (ít. 34), Eloi Navel (ít. 42),²¹⁰ Pere Marquet (ít. 50). En contraposició, trobem biblioteques més reduïdes com les del mercader Macià Català, que, a banda de l'obra d'Ermengaud, té el *Novel Testament* (ít. 38); Batista Martí, ciutadà, del qual només es coneix la possessió del *Breviari d'amor* (ít. 43); Berenguer de Prat, canonge, només posseeix el llibre del de Besiers, el qual té un valor de tres florins (ít. 48); Joan Feliu, ciutadà, amb el llibre *Dels àngels* i el d'Ermengaud (ít. 64); Andreu Masquida que, a banda del *Breviari d'amor*, té unes *Hores* i un *Flos sanctorum* (ít. 67).

Per acabar, són interessants d'examinar els documents que no són inventaris i que responen a altres naturaleses. En la relació del llibres lliurats en comanda o dipòsit per Antoni Bonome, tocador d'arpa, a Antoni Maseu, tocador de guitarra, apareixen les següents obres: *Bíblia*, *Suma de collacions*, *Vicis e Virtuts*, *Aperat Isach*, *Escala Coeli*, *Sposicions dels infants de Israel*, la *Taulagía* de mestre Arnau de Vilanova i l'obra d'Ermengaud (ít. 29). En la venda d'Antoni Caro, prior de Sant Joan de Jerusalem de Barcelona, a Bernat Andor, notari de la reina, d'un violari d'11 sous de pensió o renda pel preu o capital de 77 sous, es garanteix mitjançant la venda del *Llibre dels àngels* i el *Breviari d'amor* (ít. 41). Finalment, Bernat Joan reconeix haver venut a Nicolau Eixerat el *Breviari d'Amor* de mestre Eiximenis, pel preu de 41 sous (ít. 55).

En aquest conjunt de biblioteques s'observa un corpus comú d'obres. El *Breviari d'amor* apareix juntament amb obres d'autors medievals com Boeci, Francesc Eiximenis, Hug de Sant Víctor, Ramon Llull, sant Agustí, sant Gregori; obres de caràcter didàctic i sapiencial, com *Libre de Sidrach*, *Suma de col·lacions*, *Vicis i virtuts*; o de caràcter religiós-popular, com el *Gènesi*, *Gamaliel* o les *Vides dels sants pares*.

²⁰⁹ L'ítem 59 fa referència als béns que el ciutadà Pere Vilalonga té a la vinya. A banda de l'obra d'Ermengaud, no se'n referència cap altra.

²¹⁰ Per a un estudi aprofundit de la biblioteca d'aquest mercader, vegeu Iglesias i Fonseca 2003.

En l'anàlisi es posa èmfasi a ressaltar aquelles obres que, en altres parts d'aquest treball, s'han relacionat amb l'obra de Matfre Ermengaud: en el cas del *Breviari d'amor* en occità és rellevant la presència en aquestes biblioteques d'obres com el llibre del *Sidrach*, *Vicis i virtuts*, el *Gènesi* o el *Gamaliel*; i en el cas català, *Melibeus*, les *Vides dels sants pares* o el *Gènesi*.²¹¹ Els paral·lelismes que es poden establir entre aquestes obres i el *Breviari d'amor* són, d'una banda, la voluntat de traslladar una suma de coneixements als laics²¹² i, de l'altra, la de divulgar la religió cristiana, sobretot, des d'una espiritualitat franciscana.²¹³ Així doncs, és obligat replantejar-se la definició de literatura d'entreteniment o profana que s'havia fet fins ara del *Breviari d'amor*, i entendre-la com una lectura didàctica i religiosa.²¹⁴

²¹¹ Entenc, seguint els arguments de Josep Izquierdo (1994 i 1997a), la identificació del *Gènesi* com l'obra de divulgació bíblica que narra la història des de la creació del món fins a l'emperador Constantí, és a dir, la *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*, de la qual s'ha tractat a bastament a la primera part del treball, *supra*, 2.2.2. *La tradició ibèrica del Breviari d'amor*, 2.2.5. *El contingut dels còdexs*. En un futur seria interessant plantejar-se la presència d'aquestes dues obres en els inventaris i aprofundir en l'estudi de la seva relació en el marc de la literatura occitana i catalana medieval.

²¹² La relació de la traducció occitana de *Somme le roi*, és a dir, el *Llibre de vicis i virtuts*, com a lectura en entorns beguins ja ha estat ressaltat. Vegeu els treballs de Radaelli 2016; Zinelli 2019, esp. 24 i n. 22.

²¹³ El *Gènesi* o la *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*, així com el *Gamaliel*, són obres on es transmet l'evangeli apòcrif de Nicodem, obra que ja s'ha relacionat amb un ambient franciscà (vegeu *supra*, 2.1. *La tradició occitana del Breviari d'amor*, 2.1.5. *El contingut dels còdexs*).

²¹⁴ Stefano Cingolani, en el seu estudi sobre la presència del *Breviari d'amor* en la documentació medieval, ja havia afirmat que «la traducció en prosa catalana és essencialment una enciclopèdia religiosa» (Cingolani 1990-1991: 57). Segons la meua opinió, cal fer extensible aquesta definició a tota la tradició romànica de l'obra de Matfre Ermengaud.

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
1	Raymond de Durfort, bisbe de Périgueux	1341	Raymond de Durfort	bisbe	Item erant alii libri de romans vocati: [...] romancium de Matfre.	En romanç: <i>Sydrac, Lancelot del Lac</i>
2	Epístola on el comte d'Urgell demana a l'abat d'Àger quatre manuscrits i joies	22.08.1372	Pere II, comte d'Urgell i vescomte d'Àger	comte	Al molt honrat e religios Mossen l'abat d'Àger e als canonges del loch. Mossen l'abat, e canonges: Fem-vos saber que nos havem necessaris assi quatre llibres qui son en poder vostre ab les altres joyes, e robes que tenits nostres; ço es lo <i>Breviari d'amors</i> , lo <i>Regimine principum</i> de fratre Egidius de Roma, e lo <i>Passatge Ultramar</i> de Godofré de B[o]ull[o]n e la <i>Biblia</i> : per ço us pregam, que vista la present nos los trametats per lo feel nostre N'Arnau de Berga...	<i>De Regimine Principium</i> d'Egidi de Roma; <i>Passatge d'Ultramar</i> de Godofré de Bouillon; <i>Biblia</i> .
3	Inventari de Berenguer d'Abella, conseller i majordom de Pere III	12.01.1387	Berenguer d'Abella	conseller i majordom de Pere III	Item un libre appellat <i>Breviari d'Amor</i> , escrit en paper, cubert d'albadina vermella ab V tatxes en cascuna part.	-
4	Inventari dels béns de Joan Lull, ciutadà de Barcelona, fill del difunt Romeu Lull, ciutadà de Barcelona	12.1390-27.01.1391	Joan Lull	ciutadà	Item, un libre appellat <i>Breviari d'amor</i> , escrit an pergamins, ab cubertes verts, qui comença en lo caps de les ròbriques: «Adsit in principio Sancta Maria meo, amen».	Entre altres: <i>Saltiri</i> ; <i>Hores de Madona Santa Maria</i> ; <i>Vicis i virtuts</i> ; <i>Històries troianes</i> ; <i>Sidrach</i> ; <i>Històries escolàstiques</i> ; <i>Evangelis</i> ; <i>Ofici de Passió</i> ; <i>Confessió e dels pensaments de Sent Bernat</i> ; <i>Salms Penitencials</i> ; <i>Sermons</i> ; <i>Biblia</i> ; <i>Del Sant Graal</i> ; <i>Exposicions dels Evangelis</i> ; <i>Regiment de Sanitat</i> ; <i>Romans del Marquès e dels Set Savis</i> ; <i>Teodàric</i> ; <i>Exposició de les homílies de sant Gregori</i> ; <i>Usatges de Catalunya</i> ; <i>Vida de Sent Franch</i> ; <i>Eximplis e dits de filòsofs</i> .

Taula 82. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 1

Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor*

Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
5	Joan I deixa constància del lliurament de béns de Mata entregades pel conseller i mestre racional de la seva cort, Pere d'Artés. Demana que els béns siguin lliurats a la infanta Joana d'Aragó, comtessa de Foix	26.07.1393	Joan I d'Aragó	rei	Nos en Johan etcetera per tenor de la present atorgam e regonexem a vos amat conseller e mestre racional de la nostra cort mossen Pere d'Artes quens havets liurades realment e de fet les coses devall escrites les quals en temps que la infanta dona Mata muller nostra, çanrera passa desta vida, de manament e voluntat nostre foren liurades a vos axi com a camerlench nostre e marmessor de la dita infanta les quals coses son les quis seguexen [...] Item un libre scrit en pergamins ystoriat daur appellat <i>Breviari damor</i> les quals com per nos foren reebudes liuram aqui mateix de fet a mossen Jacme, escrivà, conseller e camerlench de la infanta dona Johana darago, Comtessa de Ffoix, cara filla nostra e de la dita infanta dona Mata axi com a hereva sua [...]	-
6	Carta de Joan I on reclama a un comte que retorni el <i>Breviari d'amor</i> a la seva filla Joana, comtessa de Foix	27.07.1393	Joan I d'Aragó	rei	Lo Rey. Comte. Entes havem que nostra cara filla la Infanta dona Johana, Comtessa de ffoix, vos presta dies ha passats un libre apellat <i>Breviari damor</i> lo qual nos li haviem donat e jassia que moltes vegades lo us ho haia fet demanar nol li volets retre de que som molt meravellats [...]	-

Taula 83. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 2

Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor*

Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
7	Carta de Joan I a la seva filla Joana, comtessa de Foix, a qui tramet diferents objectes	15.03.1394	Joan I d'Aragó	rei	Lo Rey d'Aragó. Comtessa molt cara filla. Per tal com sabem quen haurets gran plaer vos certificam que nos, e nostra cara Companyona la Reyna, e linfant en Pere, car primogenit nostre, Duch de Gerona e Comte de Cervera, la Reyna de Napolls filla, e la infanta Dona Isabell, germana nostres, som sans e en bona disposicio de nostres persones merce de nostre Senyor deus. E cobeeians aço matex saber de vos, pregam vos que per vostres letres nosen certifiquets que gran plaer nosen farets. Molt cara filla, nos vos trametem per Bernat de Bonafont, cambrer vostre, un <i>Breviari damors</i> . Ite un libret en lo qual havem fet trelladar lo <i>Porgatori de sent Patrici</i> . Ite .III. pans de sucre [...]	<i>Purgatori de sant Patrici.</i>
8	Inventari dels béns de Guillem Ferrer, mercader i ciutadà de Barcelona	03.08.1398	Guillem Ferrer	mercader i ciutadà	Item, .I. altre libre appellat <i>Breviari d'amors</i> , scrit en pergamins, ab cubertas de posts cubertas de cuyr, pintat a pinzel, de groch e negre, ab .V. claus rodons de lautó en cascuna post. Lo qual comença en la primera carta: «Per ço cascun lo seny e l'enteniment et cetera.». E feneix en aquella: «e d'aquesta amor proceheix». E la darrera carta comença: «aspra a l'entrar et cetera». E feneix en aquella: «e regne sus al cel per infinita secula seculorum. Amen», ab dos gaffets de lautó.	Entre altres: <i>Saltiri; Hores de Madona Santa Maria; Gènesi; Història de la infantesa de Jesucrist; Evangeli; Medicina; Salms penitencials; Oracions; Compter; De consolació de Boeci; Compte de la Luna.</i>
9	Pere, abat del monestir de Santa Cecília de Montserrat, fa donació de dos llibres	14.09.1399	Pere	abat del monestir de Santa Cecília de Montserrat	Alter uero liber appellatur uulgatur <i>Breviari d'amors</i> , et est scriptus in papiri ornatus cohoptera d'engrut uirmilea.	<i>De vera obedientia.</i>

Taula 84. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 3

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
10	Inventari de béns de Pere Borola, prevere de Perpinyà	07.12.1400	Pere Borola	prevere	Item alium librum vocatum <i>D'amors</i> copertum postibus copertis de curio albo et incipit in prima linea secunde pagine cum prima non esset scripta «En nom de Nostre Senyor» et finit in eadem pagina «qui avalla» et est divisus in duobus corondellis item incipit in VII pagina videlicet in primo folio et in prima linea dicti primi folii «Lo mestre prega» et finit in ultima linea dicte prime pagine dicti primi corondelli «lo pare».	Entre altres: <i>Breviari; Parabola Salamonis; Hores de Madona Santa Maria.</i>
11	Inventari dels béns del castell de Verfeuil	[Fi segle XIV-XV]	-	família dels Grimoard	Item, II libres romans, en pargami scrichs, dels quals l'un s'apela <i>Maffre</i> e l'autre s'apela <i>Picard</i>	<i>Picard.</i>
12	Inventari dels béns de Pere Daudé, mercader i ciutadà de València	29.10.1405	Pere Daudé	mercader i ciutadà	Primerament, un libre gran cubert de vert, apel·lat <i>Breviari d'amós</i> .	A la cambra, entre altres: <i>Hores de Madona Santa Maria; Secunda de Sant Tomàs; Flos Sanctorum; Exposicions dels Evangelis; Epístoles de Sant Pau; Col·lacions dels Sants Pares; Furs vells de València; Pobrea de Sant Francesc; Gamaliel; Gènesis; Saltiri; Evangelis en pla; Tristany; Rey Arlot; Vicis i virtuts; Sant Honorat; Consolació de Boeci; Bíblia; Misal; Menescalies de Bèsties; Gracisme; Doctrinals; Albert; Lògica Vella; Precià menor; Precià major; Thobies; Tractats; Lògica Nova; Doctrina de Doctrinal; Notes de Proverbiejar; Regiment de Doctrinal; Lectura de Precià e qüestions; Lectura de Lògica; Natura de tractats; Lògica e de natures; Tractat d'En Lull.</i>
13	Inventari manat fer per la senyora Isabel Mudat, muller d'Arnau Mudat, mercader de Perpinyà, dels béns del seu marit	1406	Isabel Mudat	muller i tutora dels seus fills	Item vn <i>Breviari d'amors</i> de pergami.	Entre altres: <i>Flos Sanctorum; Rúbriques de Sant Honorat; Evangelis; Saltiri; Libre de la Passió; Llibre de la vida de Nostre Senyor; Hores de Madona Santa Maria; Hores del ofici de predicadors; Doctrinal.</i>

Taula 85. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 4

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
14	Inventari dels llibres relictos per un personatge anònim, pres a instància de mossèn Manuel de Rajadell	04.08.1410	<i>Personatge anònim</i>	-	Primo, un libre escrit en paper a corondells, ab posts verdas, apellat <i>Breviari de [A]mo[r]s</i> . És de la forma major, en romans.	Entre altres: Valeri; Nicholau Trevet; <i>Bernardus ad sororem</i> ; <i>De arra anima</i> d'Hug de Sant Víctor; <i>Man de vila</i> ; <i>Johatxim</i> ; <i>De erudicione principum</i> d'Aegidus de Roma; <i>Hores de nostra Dona ab Ofici de morts</i> ; <i>La població d'Aspanya</i> ; <i>De consolació</i> de Boeci; <i>Graecismus</i> d'Ebreart; <i>L'abbat Ysach</i> ; <i>Libre de Philosophia</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>Taula general de totes les Sciències</i> de Ramon Llull; <i>Hores de de Nostra Dona</i> ; <i>Lotari</i> .
15	Inventari dels llibres relictos per Romeu Llull, ciutadà de Barcelona	21.08.1410	Romeu Llull	ciutadà	[Item] .i. libre ab ses post[s] cubertes de cuyro vert, sens tencadors, escrit en pergamins a colendells, apellat <i>Breviari de Amo[r]s</i> . E comença en la rúbrica: «lo mestre prega Nostro Senyor, et cetera». E en lo negre comença: «per ço cascú lo seny e l'anteniment, et cetera.» E feneix en la darrera carta: «hauràs ab ell ensemps glòria e benevuyrança sens fi ab aquell qui viu en lo cell, in secula seculorum. Amen».	Entre altres: <i>De confessions</i> ; Missal mixt; <i>Libre de sortejar</i> ; <i>Exposició dels Evangelis</i> ; <i>Graecismus</i> d'Abrart; <i>Rúbriques de tots los trobadors</i> .
16	Inventari dels béns mobles del rei Martí d'Aragó pres per la reina Margarida de Prades	09.1410	Martí I	rei	Item vn altre libre apellat <i>Libre de natures de bestias</i> escrit en pergamins ab posts de fust cubert de cuyro negre sens tancadors la qual comença en vermello «Ayso es Cansos» e en lo negre «dreg de natura» e faneix «de morte filii sui Jhesu Christi».	-
17	Inventari de Margarita, muller de Pere Ventós, mercader de Perpinyà	25.10.1410	Margarita	muller	Un libre de paper apellat <i>Breviari d'amors</i> cobert de vert.	<i>Llibres de deu e deig</i> .

Taula 86. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 5

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
18	Inventari de béns de Guillem Gaçull, mercader i ciutadà	19.12.1410	Guillem Gaçull	mercader i ciutadà	Item, unum librum dictum <i>Breviari d'amor</i> , in papiro scriptum.	Entre altres: <i>Llibre d'Hores</i> ; <i>Gènesi</i> ; <i>Godofré de Bouillon</i> ; <i>Set salms e hores</i> .
19	Carta del príncep Alfons demanant a mossèn Olf de Pròixida un <i>Breviari d'amor</i>	11.08.1414	Alfons	príncep	Lo príncep. Mosen Olfo, pregam-vos affectuosament que'l <i>Breviari d'amors</i> que promes e dat nos havets, si aqui lo tenets, nos trametats de present, e en cas que l'haguessets en Valencia que y enviets encontinent de guisa que lo haiam al pus tost que esser puxa, certificant-vos que sera cosa de la qual nos farets plaer e servey que molt vos grahirem. Dada en Caragoça, sots nostre segell secret, a .xi. dies d'agost de l'any .mccccxiii. A. primogenitus.	-
20	Inventari de Pere March	16.09.1414	Pere March	poeta	<i>Breviari d'amors</i> , en pergamí.	Entre altres: <i>Breviari</i> ; <i>De contemplaciones</i> ; <i>De dilectio e caritat</i> ; <i>De Ignocent</i> ; <i>De notes e proser de cant</i> ; <i>Evangelis e exemples del Novell Testament</i> ; <i>Exacutori de pensa a Deu</i> ; <i>Exameron</i> ; <i>Exemples de la S. Escritpura</i> ; <i>Ordinacions</i> ; <i>Part de la Vida de Sent Silvestre</i> ; <i>Questiones de la anima e del cos</i> ; <i>Salteri</i> ; <i>Sermons dominicals</i> ; <i>De regimine principum</i> ; <i>Sidrach</i> ; <i>Doctrina pueril</i> ; <i>Llibre de consells e doctrines ordenat per Ramon Llull</i> ; <i>Manipulus florum</i> ; <i>Suma de collatione</i> ; <i>Tesaurus pauperum</i> ; <i>Tresor</i> ; <i>Cançoner</i> ; <i>Diccionari e flors de cobles</i> ; <i>Sinonimes de Sant Isidre</i> ; <i>Canoniques de reys</i> ; <i>Institució d'art de cavalleria</i> ; <i>Sumari de regles de dret</i> .

Taula 87. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 6

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
21	Inventari de Martí Doverona, rector de Foios	30.01.1416	Martí Doverona	rector	<i>Breviari d'amors</i> , pergamino.	Entre altres: <i>Bíblia</i> ; <i>Històries escolàstiques</i> ; <i>Questiones de virtutibus anime</i> de Sant Tomàs; <i>Arbre de ciència</i> de Ramon Llull; <i>Gènesis</i> ; <i>De proprietatibus rerum</i> ; <i>Sermons</i> de Voragine; <i>Art general última</i> de Ramon Llull; <i>Constitucions de Tarragona</i> ; <i>Evangelis</i> ; <i>Flos sanctorum</i> ; <i>Ortografia, art de metrificar e flors del gay saber</i> ; <i>Consolació de filosofia</i> ; <i>Gracisme</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>Libre de passions de dones</i> ; <i>De Philosophia e de Rethorica</i> ; <i>Terç</i> ; <i>De doctrina confitendi</i> edita a fratre Johanne fratrum minorum; <i>Bernardus ad sororem</i> ; <i>Doctrina de viure justament</i> ; <i>Formula confessionum</i> fratris Johannis Vigandi; <i>Lectura de Doctrinal</i> ; <i>Gramatica e logica</i> de Luyl; <i>Decretali</i> ; <i>Theologia</i> ; <i>Logica Aristotelis</i> ; <i>Parts e regles de Doctrinal</i> ; <i>Tractatus magistri Hugonis de sancto Victore</i> ; <i>De vicis e de virtuts</i> ; <i>La disputa dels juheus</i> , ço es, del profeta de Rabi Samuel; <i>Brevillogium Bonaventure</i> ; <i>Summa</i> de mestre Ramon de Penyafort; <i>Himnes</i> .
22	Inventari de llibres de la cambra reial. El senyor rei mana que els llibres descrits fossin lliurats a Gonçalvo de Muntroy, cambrer del dit rei	15.07.1417	Alfons el Magnànim	rei	Item .i. libre scrit en pergamins, a corandells, tot astoriat, en limosi appellat <i>Breviari d'amors</i> , ab posts de fust cobert de drap d'aur, ab lo camper vermell ab .iiii. tencadors de seda vert, ab gafets de leuto, e comença lo titol del dit libre, en letres vermelles, «ayço es cansors» e, ab letres negres, qui dien «dreygs de natura», ab lo capletra d'aur e de color blava e vermella, ab tot lo primer corandell notat de cant e del capletra baix al sol de la pagina hixen tot lo mon de figures d'omens e d'alguns baboyns e .i. leo ab .ii. scuts de les armes d'Urgell e feneix en letres negres «nom sieu amen». E son mudats en .xl.iii. cartes	Entre altres: <i>Saltiri</i> ; <i>Dialogus</i> de St. Gregori i <i>Vitas patrum</i> ; <i>Canoniques dels reys de Castella</i> , en castellà; <i>Dichos de savis</i> ; <i>Grecisme</i> ; <i>Flos sanctorum</i> ; <i>Bíblia</i> , en francès; <i>Regiment dels prínceps</i> ; <i>Libre dels schachs</i> ; <i>De consolació</i> de Boeci; <i>Hores de santa Maria</i> ; Sant Isidor; <i>Mexaut</i> ; <i>Bíblia</i> en llatí; Paulo Orosio; Valeri Màxim; <i>Ciutat de Deus</i> , en francès; <i>Catholicon</i> ; <i>Summa de collacions</i> ; <i>Històries del principi del món tro al avaniment de Ihesu Christ</i> ; <i>Speculo sturial</i> ; <i>Cinco partidas</i> ; <i>Speculo ystorial</i> ; <i>Regimine principum</i> ; <i>Decretalium</i> ; <i>Speculum esturial</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>Coronicas</i> del rey en Pere del regne de Arago; <i>Ensenyament o instrument dels prínceps</i> ; <i>Concordanças de la Bíblia</i> ; <i>Ordonament del rey de Castella</i> ; <i>Furs de Aragón</i> ; <i>De la munteria</i> , en castellà; <i>Furs de València</i> ; <i>Canonica de Espanya</i> ; <i>Reglas de la orden de la cavallaria</i> ; <i>Furo de Castiella</i> ; <i>Paris e Viana</i> ; <i>Constitucions de Sicilia</i> ; <i>Re militari</i> de Vegecius; <i>Canonicas de Espanya</i> ; <i>Lo dictat de la cavalcada</i> ; <i>Com se deu hom confessar</i> ; <i>Governacio general</i> ; <i>Libre dels angells</i> ; <i>Vide dels sants</i> ; <i>Letres d'Ovidi</i> ; <i>Bartholina</i> ; <i>Ordinacions de la casa del dit senyor</i> .

Taula 88. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 7

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
23	Rebut firmat pel llibreter Guillem Ça Coma a Guillem Soler, tutor testamentari de Joana, filla i hereva universal de Ramon Botí	31.03.1422	Guillem Ça Coma	llibreter	[...] pro quibus sive quorum precio ego vendidi ei dem Raimundo Botí dum vivebat, quendam librum vocatum <i>Breviari de mos</i> , pro quibusquidem sex libris, sex solidis et sex denariis, vobis fuit factum preceptum de solvendum ipsis michi, quod preceptum scriptum est et continuatum in libro preceptorum curie vicarie ipsius civitatis Barchinone [...]	-
24	Inventari manat fer per Damiata, muller d'Hug de Copons, dels béns d'aquest i dels de Berenguer de Copons i Elionor, sa esposa	24.12.1422-03.02.1423	Damiata	muller d'Hug de Copons	Item altre libre de paper gros ab posts cubertes blanques apellat <i>Breviari d'amors</i> . Comence en la primera fulla: «En nom de Deu e de la verge madona santa Maria». E feneix en la darrera fulla: «Finit[o] libro sit laus gloria Xpo. Amen».	Entre altres: <i>Fets e dits dels romans</i> de Valeri Màxim; <i>Lançalot del Lach</i> ; <i>Llibre de remeis</i> de Sèneca; <i>Llibre del Sant Graal</i> ; <i>Llibre d'escacs</i> ; <i>Cançoner</i> ; <i>Sidrach</i> ; <i>Consolació</i> de Boeci; <i>Llibre del gentil e dels quatre [sic] savis</i> ; <i>Llibre de confessions</i> ; <i>Històries troianes</i> ; <i>Llibre del rey en Pere</i> ; <i>Cròniques</i> de mestre Rodrigo.
25	Inventari i encant dels béns del venerable Francesc de Santa Eulàlia	06.05.1423	Francesc de Santa Eulàlia	ciutadà	Item altre libre escrit en paper ab sisterns de pergamins ab posts cubertes de verd e ab altre cuberta de aluda blanca ab dos gaffets de lauto apellat <i>Breviari de mors</i> .	<i>Flors sanctorum</i> en romans; <i>Gènesi</i> ; <i>Innotentius</i> ; <i>Doctrinal</i> ; <i>Lectura de doctrinal</i> ; <i>Vesprals</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>Flor del Saltiri</i> .
26	Inventari dels objectes de la casa de Bernat Llobet, ciutadà de Barcelona	14[24]	Bernat Llobet	ciutadà	Item, .I. altre libre escrit en pergamins apellat <i>Breviari de amors</i> .	Entre altres: <i>Civitas Dei</i> ; <i>Bíblia</i> ; <i>Llibre dels Àngels</i> ; <i>Evangelister</i> ; <i>Set salms</i> ; <i>De arte amandi d'Ovidi</i> ; <i>Letres d'Ovidi</i> ; <i>Melibeus</i> ; llibres de <i>Registres de la Procuració Reyal de Mallorques</i> .

Taula 89. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 8

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
27	Inventari de béns de Berenguer Batlle	05.09.1426	Berenguer Batlle	cavaller	Item hun gran libre appellat <i>Libre d'amós</i> en forma maior ab posts cubert de vert ab clavells de lato	Entre altres: <i>Vida</i> de sant Gerònim; <i>Llibre del bisbe de Jaén</i> ; <i>Històries troianes</i> ; <i>Honestat de dones</i> ; <i>De Consolatio</i> de Boeci; <i>Paris i Viana</i> ; <i>Alexandre</i> ; <i>Ordre de Cavalleria</i> .
28	Inventari dels llibres relictos per Joan Gener, donzell	20.09.1428	Joan Gener	donzell	[Primo], un libre ab cubertes de fust, ab un tenquador d'argent e ab tres platons d'argent smaltats sclaffats en cascuna post, appellat <i>Breviari d'amors</i> , scrit en pergamins, a corondels. E començe en lo primer corondel de la primera pàgina de la primera fulla: «lo mestre pregue Nostre Senyor.» E en lo negre començe: «Per ço cascun lo seny e l'anteniment.» En la derrera línia del segon corondel feneix «en ma condició me trop.» Et feneix lo dit libre en lo derrer corondel: «qui viu e regne sus al cel per infinita secula seculorum. Amen.» E és lo dit libre istoriat de diverses istòries segons lo <i>Breviari d'amors</i> .	Entre altres: <i>Vida dels Sants Pares</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>Summa de col·lacions</i> ; <i>Istòries de Spànya</i> ; <i>Evangelis</i> ; <i>Doctrina pueril</i> de mestre Ramon Llull; <i>Letres d'Ovidi</i> ; <i>Secreta secretorum</i> ; <i>Libre de Sidrach</i> ; <i>Libre de Regiment de Prínceps</i> ; <i>Soliloquium</i> de sant Agustí; <i>Libre de cant</i> ; <i>Ordonament de les paraules dels philòsofs</i> ; <i>Fèlix</i> ; <i>Thesaurus pauperum</i> ; <i>Remembrança de la mort</i> ; <i>De les meravelles de la Terra Santa</i> ; <i>Strologia</i> ; <i>Libre contra Antichrist</i> de Ramon Llull; <i>Música o Art de corn</i> ; <i>Doctrina Compendiosa</i> de Francesc Eiximenis; <i>Galter d'amor</i> ; <i>Libre de Regiment de Sanitat</i> , ordonat per mestre Arnau de Vilanova; <i>Càstich d'en Pinós</i> ; <i>Pròleg de Regiment de Sanitat</i> ; <i>Doctrina de parlar e de callar</i> ; <i>Cobles de la Verge Maria</i> ; <i>Somni</i> de Bernat Metge; <i>Libre d'Agricultura</i> ; <i>Istòria d'Antichrist</i> ; <i>Libre dialogorum</i> ; <i>Fets d'Èrcules</i> ; <i>Breu dictat de contemplació teologalment dictat</i> ; <i>De perellar e de menjar</i> ; <i>Libre de Strologia</i> ; <i>Nodrintment d'infants</i> ; <i>Vesprals</i> ; <i>Set Salms</i> ; <i>Hores</i> ; <i>Flors Sanctorum</i> ; <i>Constitucions</i> ; <i>Vida de Jhesu Christ</i> ; <i>De Sglésia</i> ; <i>Cançoner francès</i> .
29	Relació parcial dels llibres lliurats en comanda o dipòsit per Antoni Bonome, mestre tocador d'arpa, a Antoni Maseu, tocador de guitarra	01.06.1429	Antoni Bonome	mestre tocador d'arpa	Item, .I. libre apellat <i>Breviari d'Amòs</i> , scrit en paper, cubert de vermell.	<i>Biblia</i> ; <i>Suma de collacions</i> ; <i>Vicis e Virtuts</i> ; <i>Aperat Isach</i> ; <i>Escala Coeli</i> ; <i>Sposicions dels infants de Israel</i> ; <i>Taulagia</i> de mestre Arnau de Vilanova.

Taula 90. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 9

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
30	Inventari dels béns del mercader Montserrat d'Avinyó	1429	Margarita	muller	Item, un altre llibre de paper, ab cubertes engrutades cubertes de aluda vert. E comence in rubro en la primera pàgina de la primera fuylla: «En nom de Déu, nostre senyor Ihesuchrist e de la gloriosa verge madona sancta Maria, comencen les rúbriques del llibre qui és apellat <i>Breviari de amor</i> »; e comencen in nigro en la primera pàgina de la darrera fuylla: «Dret camí sens que not torces»; [et finit pagina] «Per infinita secula seculorum. Amen»; et inde sequitur: «Finito libro sit laus gloria Christo. Amen».	Entre altres: <i>Compter</i> ; <i>Dialogi</i> de Sant Gregori el Gran; <i>Summa confessorum</i> de Johannes de Friburg; <i>Llibre dels Fets dels Apòstols i les Epístoles de Sant Pau</i> ; <i>Històries troianes</i> ; <i>Llibre de la gaya sciència</i> ; <i>Breviari</i> .
31	Inventari dels llibres relictos per Joan Pujol, prevere beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona	14.03.1431	Joan Pujol	prevere	Item, un llibre intitulat <i>Breviari de amor[s]</i> en romans, ab cubertes vermeles engrutades e escrit en paper.	Entre altres: <i>Breviari del bisbat de Girona</i> ; <i>Hores</i> ; <i>Dialogorum de Sant Gregori</i> ; <i>Flos sanctorum</i> ; <i>Pastoral de Sant Gregori</i> ; <i>Hores de Santa Maria e de Morts</i> ; <i>Libre de vicis e virtuts</i> ; <i>Manipulus curatorum</i> ; <i>Compotus</i> ; <i>Medicina</i> ; <i>Salms vesprals</i> ; <i>Missal romà</i> .
32	Encant públic dels llibres relictos per Joan Pujol, prevere beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona	07.04.1431	Joan Pujol	prevere	Item, un llibre apellat <i>Breviari d'amo[r]s</i> , en paper hi en romanç ab cubertes engrutades ab aluda vermella.	Entre altres: <i>Dialogorum de Sant Gregori</i> ; <i>Istòria de les set naus e lo Libre de mossèn Ossan e de Mascaron</i> ; <i>Libre de vicis e virtuts</i> ; <i>Pastoral de Sant Gregori</i> ; <i>Flos sanctorum</i> ; <i>Doctrinal</i> ; <i>Amforismes</i> ; <i>Hores</i> ; <i>Salms vesprals</i> ; <i>Missal romà</i> ; <i>Hores de Santa Maria e de Morts</i> .

Taula 91. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 10

Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor*

Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
33	Inventari de la biblioteca del col·legi de Mirepoix, Tolosa de Llenguadoc	1435	Petrus Maurelli	prior del col·legi	<i>Breviarium amoris</i> istoriatum et in romancio; incipit prima linea primi corundelli carte octave, «elagi acia», et finit in eadem «liberalmen».	-
34	Inventari dels béns de Mateu Novella, mercader de Cervera	1439	Mateu Novella	mercader (botiguer) de Cervera i ciutadà de Barcelona (1421)	Item hun altre libre de pergami escrit ab cubertes de fust guarnit de aluda vermella ab .x. platons e dos gaffets de lauto apellat lo <i>breviari damors</i> . E comence: «ayço es canços». E fenex: «e deu lamor».	Entre altres: <i>Llibre amb els set salms i la missa de la Verge Maria</i> ; <i>Llibre de medicines i receptes</i> ; <i>Vida de Santa Margarida</i> ; <i>Evangelis en pla i Llibre de la fe catòlica</i> ; <i>Thesaurus pauperum</i> ; <i>Vicent istorial</i> ; <i>Gamaliel</i> ; <i>Libre de Deu</i> ; <i>Joch dels scachs</i> ; <i>Vicis i virtuts</i> ; <i>Consolació de Boeci</i> ; <i>Llibre de Sant Bernat</i> ; <i>Libre de propietats e natures de les bèsties e libre de doctrina</i> ; <i>Suma de collacions</i> ; <i>Alexandre</i> ; <i>Històries troianes</i> ; <i>Sermons</i> ; <i>Galien</i> ; <i>Liber excitatorium mentis ad Deum</i> ; <i>llibre de beceroles</i> ; <i>Doctrinal</i> ; <i>Vesprals</i> ; <i>Codi en pla</i> .
35	Inventari dels béns de Jean Vergier, arxipreste de Montastruc	09.04.1440	Jean Vergier	arxipreste	Item unum francium <i>amors</i> talis qualis	-
36	Inventari dels llibres relictes per Arnau Say, prevere canonge de la Seu	04.12.1441	Arnau Say	prevere canonge de la Seu	Item, .I. altre libre escrit en paper, ab posts de fust, cubert de cuyr vermell, ab .V. bolles en cascuna part e dos gaffets. És hi lo Compter e la taula primer del dit libre, és apellat <i>Breviari de Amof[r]s</i> , e és escrit en pla. E feneix la primera fulla del dit libre: «e lexem ara aquest.» Ffeneix la penúltima carta: «e tots aquells an ente». E és escrit lo dit libre ab corendells.	Entre altres: <i>Bíblia</i> ; <i>Questiones super quartum librum sentenciarum</i> ; <i>Mestre de sentències</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>Racionale i altres Compilacions</i> ; <i>Vicis i virtuts</i> ; <i>Processioner</i> ; <i>Breviari portàtil</i> segons lo ús de Barchinona; <i>Cant d'orga</i> ; <i>Quadripartita magistri Alani</i> ; <i>De miseria humane condicionis</i> ; <i>Pastorales sancti Gregorii</i> ; <i>Doctrina Catonis</i> ; <i>Sermons</i> ; <i>Sinonima Ysidori</i> ; <i>De quinque verbis Domini in cruce</i> ; <i>Dicta salutis</i> ; <i>Sentències de luïsm e divisió de aquells</i> ; <i>Constitucions capitulars de Barchinona</i> ; <i>De la arra, de la ànima o del dot d'Hug de Sant Víctor</i> ; <i>Còmput</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>Constitucions cinodals e provincials</i> .

Tanla 92. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 11

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
37	Inventari de Joan Prunyosa, jurista i cavaller	11.09.1443	Joan Prunyosa	jurista i cavaller	Item altre llibre de paper ab cubertes de fust ab sobreueta de aluda blanca appellat <i>Breviari damors</i> comence la primera carta del primer colondell «santa maria» e fenex «abundantment» la derrera carta e derer colondell comence «la ma» e fenex «Amen».	Entre altres: <i>Furs; Privilegis; Instituta; Retorica; Liber de totis; Jaffer de Johannes Episcopus; Evangelis; De plantationibus arborum d'Albertus; Memorials.</i>
38	Inventari dels llibres relictos per Macià Català, mercader i ciutadà de Barcelona	13.09.1445	Macià Català	mercader i ciutadà	Item, altre llibre en paper escrit, cubert de posts, appellat <i>Breviari de [A]mo[r]s</i> .	<i>Novel Testament.</i>
39	Inventari dels llibres relictos per Galceran Montserrat, donzell, domiciliat a Barcelona	07.09.1450	Galceran Montserrat	donzell	Item, un altre llibre escrit en paper, ab paper, ab posts cubertes de aluda vermella, .X. bolles e dos gaffets. E comensa en la primera pàgina: «en nom de nostre Senyor Déus». E feneix: «non ha». E comensa la derrera carta no acabada: «na de mar». E feneix: «menys preasat». Appellat <i>Breviari de amors</i> , escrit a corandells.	Entre altres: <i>Vita Christi; Libre dels àngels; Suma de col·lacions; Sent Bernat ad sororem; Conquestes dels Reys; Part de Bíblia; Homílies de sant Gregori; Col·lacions dels sants Pares; Trànsit de sant Gerònim; Sermons; Soliloqui de sant Agustí; De consolació de Boeci; Scala de contemplació; Sant Tomàs d'Aquí sobre lo sagrament de l'altar; Libre de Manascalia; Peregrinació de la Terra Santa; Quarantena de contemplació; Natura de aucells; Cansoner; Gènesi; Letres missives; Saltiri; Ordinacions de la casa del Rey; Cansoner; Constitucions e Ordinacions del Rey en Ferrando; De orde cavallaria.</i>
40	Inventari dels béns de Joan Espígol, mercader de Catí	[post 30.09.1450]	Joan Espígol	mercader	<i>Breviari de amor</i> de paper ab emprentes.	Entre altres: Boeci; <i>Històries Troianes; Tractat del pujament de la Verge Maria; Doctrina pueril; Libre de l'infant Eptus; Lucidari; Saltiri; Peregrinacions de Jerusalem; De les natures e de les meravelles del món; Destrucció de Jerusalem; Evangelis; Libre de menescalia; Set Salms; Cobles d'Anselm Turmeda; Oficis de la missa; Confessió; Hores menors de la creu; Libre d'hores.</i>

Tauleta 93. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 12

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
41	Antoni Caro, prior de Sant Joan de Jersusalem de Barcelona, ven a Bernat Andor, notari de la reina, ciutadà de Barcelona, un violari d'11 sous de pensió o renda pel preu o capital de 77 sous, que és garantit mitjançant la venda simulada de dos llibres	10.10.1453	Antoni Caro	prior de Sant Joan de Jerusalem de Barcelona	Item, un altre libre escrit en paper appellat <i>Breviari d'emors</i> , escrit a corandells. Et finit secundus corandellus prime pagine prime carte in tabula «de persecució a tots aquells qui són». Et incipit primus corandellus prime pagine ultime carte «dir-te emperò». Ab posts cobertes de cuyro vermell, ab VII bolles, dos gafets.	<i>Llibre dels àngels</i> de Francesc Eiximenis.
42	Inventari dels llibres relictos per Eloi de Navel, mercader i ciutadà de Barcelona	07.07.1457	Eloi de Navel	mercader i ciutadà	Item, un libre gran de forma maior, a colandells, ab letra grossa, appellat <i>Breviari de Amors</i> , istoriat, ab se taula, ab cubertes vermelles emprantades, ab .X. bolles e .IIII. tencadors.	Entre altres: <i>Saltiri</i> ; <i>Libre de paciència</i> ; <i>Libre dels Evangelis</i> ; <i>Climaco</i> ; <i>Lo bisbe de Jahent</i> ; <i>Compendium salutis anime</i> ; <i>Libre dels Àngells</i> ; <i>Ordinació feta per lo Senyor Rey sobre la armament de les fustes</i> ; <i>Breviloqui de les virtuts dels antichs prínceps e philòsoffs</i> , compost per Johan Galeners; <i>Guerres del Rey</i> ; <i>Doctrina moral</i> fet per en Pax de Malorques; <i>De consolació</i> ; <i>Gamaliel</i> ; <i>Libre de sent Anoffre</i> ; <i>Alaxandre</i> ; <i>De officis</i> de Tulli; <i>De matèries de scriure e capletres</i> ; <i>Istòries Troyanes</i> ; <i>Flos sanctorum</i> ; <i>Libre de les dones</i> ; <i>Codi</i> ; <i>Terç del Christià</i> ; <i>Via Christi</i> ; <i>Bíblia</i> ; <i>Moral de Iob</i> ; <i>Dotzè del Christià</i> ; <i>Salms</i> ; <i>Libre de medicina</i> ; <i>Libre de vere creença e vera obediència</i> ; <i>Hores</i> ; <i>Escala Dei</i> de Francesc Eiximenis; <i>Primer del Christià</i> ; <i>Set salms penitencials</i> .
43	Inventari de Batista Martí, ciutadà	06.07.1458	Batista Martí	ciutadà	Item, un libre de paper, appellat <i>Breviari de amor</i> .	-

Taula 94. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 13

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
44	Inventari parcial dels llibres relictes per Francesc Sunyer, <i>senior</i> i ciutadà de Barcelona	15.05.1459	Francesc Sunyer	<i>senior</i> i ciutadà	Item, un altre llibre escrit en paper en forma de un full, cornat ab posts, ab cubertes negres, ab .X. bolles e dos gaffets, appellat <i>Breviari de Amo[r]s</i> . E comense en vermelló: «lo mestre pregue nostre Senyor».	Entre altres: <i>Saltiri</i> ; <i>Libre dels Àngels</i> ; <i>Regiment de prínceps</i> d'Egidi de Roma; <i>Testament</i> d'en Serradell; <i>Faula</i> d'en Torrelles; <i>De consolació</i> ; <i>Soliloqui</i> de Sant Agustí; <i>Vicis e Virtuts</i> ; <i>Brunet Latí</i> ; <i>Libre de la Ciutat de Déu</i> ; <i>Bisbe de Jahen</i> ; <i>Libre del gentil e dels tres savis</i> ; <i>Bíblia</i> ; <i>Sant Gresal</i> ; <i>Summa de Col·lacions</i> ; <i>Ystòries Troyanes</i> ; <i>Flos sanctorum</i> ; <i>Merlí</i> .
45	Inventari parcial dels llibres relictes per Llorenç Martina, mercader i ciutadà de Barcelona	04.07.1459	Llorenç Martina	mercader i ciutadà	Item, un altre llibre escrit en paper de forma menor, cubert de posts cubertes de pell vermella, ab .II. gafets, appellat <i>Breviari d'Amo[r]s</i> . E comense: «per ço cascun lo seny e l'anteniment.» E fineix: «per infinita secula seculorum. Amen».	Entre altres: <i>Bíblia</i> ; <i>Boeci</i> ; <i>Joch d'escachs</i> ; [<i>Doctrina moral</i> de Nicolau de Pacs]; [<i>Dotzè del Cristià</i>]; <i>Libre de les dones</i> .
46	Inventari dels llibres relictes per Jaume Piquer, candeler i ciutadà de Barcelona	23.05.1460	Jaume Piquer	candeler i ciutadà	<Primo>, un llibre gros apelat <i>Breviari d'Amor</i> .	<i>Vicis e virtuts</i> ; <i>Gamaliel</i> .
47	Inventari de Pere Litra, fuster de Pollença	05.06.1460	Pere Litra	fuster	Item, un llibre de paper ab boles, qui-s diu <i>Breviari demor</i> .	<i>Evangelis</i> en pla.
48	Inventari de béns de Berenguer de Prat, canonge	[1460]	Berenguer de Prat	canonge	Un libret escrit ab paper ab post de fust cubertes de aluda morada, appellat <i>Breviari de amor</i> , fou estimat valer tres florins.	-

Taula 95. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 14

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
49	Inventari parcial dels llibres relictes per Riambau de Corbera	03.12.1461	Riambau de Corbera	-	<Primo>, un altre llibre de paper appellat <i>Breviari de Amors</i> .	<i>Evangelis en pla; Bones ensenyaments de filòsops; Dictats; De navegar; Cobles e Dictats; Prudència de Sèneca; Vita e mort de Alexandre; Doctrina; Libre de los scachs; Espill de consciència; Oracioner.</i>
50	Encant públic dels llibres relictes per Pere Marquet, mercader i ciutadà de Barcelona	12.09.1465	Pere Marquet	mercader i ciutadà	Item, un altre llibre escrit en paper, ab cubertes de cuyro vert, engrutades, appellat <i>Breviari d'Amo[r]s</i> . E comença en la primera fulle ab letres negres: «en nom de Nostre Senyor Déu Jhesuchrist». E feneix en la derrera fulla: «per infinita secula seculorum. Amen», al dit Simon Bernat MathosesX. sous, .VIII.	<i>Digesta Vella; L'Ardiacha sobre lo Sisè; Goffredo sobre les Decretals; Vocables per ABC; De arte amandi d'Ovidi; Etimologia nominum; Libre de paciència; Johan monjo; Lo Quint del Elomfranch.</i>
51	Bernat Joan, corredor de felpa públic i jurat de la ciutat de Barcelona, reconeix haver venut a Nicolau Eixerat, mercader, ciutadà de Barcelona, el llibre <i>Breviari d'amors de mestre Eximenis</i> , pel preu de 41 sous, dels quals 3 sous són per les despeses fetes en l'encant de dit llibre	08.02.1469	Bernat Joan	corredor de felpa públic i jurat de la ciutat de Barcelona	[...] quendam librum vocatum <i>Breviari de amors mestri Eximenis</i> [...]	<i>Biblia.</i>

Taula 96. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 15

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
52	Venda a l'encant públic d'un lot, atorgada per Sança Ximenis de Cabrera, muller d'Arquimbau de Foix, senyor de la Baronia de Novalles, del regne de França, a favor d'Andreu de Malla	15.05.1470	Sança Ximenis de Cabrera	muller d'Arquimbau de Foix, senyor de la Baronia de Novalles	Item, un <i>Breviari de amor</i> , escrit en pergamins, instoriat, ab cubertes vermelles piquades, ab dos tanchadors d'argent daurats...	-
53	Inventari de Mateu Vida, ciutadà	16.05.1470	Mateu Vida	ciutadà	Item, quatre llibres vells, hun libre de <i>Avengelis</i> , hun altre de <i>Moysès</i> , l'altre appellat <i>Saltiri</i> , altre <i>Breviari de amor</i> .	<i>Evangelis, Moysès, Saltiri i Hores.</i>
54	Inventari de Joan Barhomeu, ciutadà	10.08.1470	Joan Barhomeu	ciutadà [i mercader]	Item, hun altre libre en paper, cubert ab posts, appellat <i>Breviari d'amor</i> .	Entre altres: <i>Saltiri; Butlles espectatives; Oficis de l'església; Història de Mallorca; Saltiri.</i>

Taula 97. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 16

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
55	Pere Ripoll, llibreter, ciutadà de Barcelona, ven a Joana, muller de Bartomeu Traginer, ciutadà de Barcelona, un violari de 17 sous de renda pel preu de 6 lliures. Garanteix el preu o capital mitjançant la venda simulada de tres llibres	19.04.1477	Pere Ripoll	llibreter i ciutadà	Primo, un libre appellat <i>Breviari de Amor</i> de mestre Francesch Eximeniç, scrit en pargamins, ab pots cubertes de cuyro vermell emprentades, ab deu boles antigues, sens gaffets. E feneix lo segon corandell de la primera pagina: «la sua deytat». E comença lo primer corandell de la derera carta: «quisquis vat».	<i>Bartholl sobre la primera part de la Inforçada</i> de Bartolo da Sassoferato; <i>Saltiri</i> .
56	Inventari de Benenguda, vídua de Barthomeu Nadal, <i>pannorum parator</i>	02.06.1478	Benenguda	vídua	Item, dos libras de paper, la hu appellat <i>Gènesi</i> e l'altre <i>Vebriari de amor</i> .	<i>Doctrinal</i> ; <i>Gènesi</i> .

Taula 98. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 16

Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>						
Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
57	Còpia de l'inventari de la casa de Pero Sánchez Muñoz, cavaller de Terol	1484	Pero Sánchez Muñoz	cavaller	Item otro libro cubiertas blanquas en paper, intitulado <i>Breviari de amor</i>	Entre altres: <i>Las coronicas del rey Don Pedro de Castilla</i> ; Dant; <i>Vallerio Maximo</i> ; <i>La disposicion del salmo "Miserere mey Deus"</i> ; <i>Summa de collaciones</i> ; <i>Coronicas de Jherusalem</i> ; <i>Corvacho</i> ; <i>Los thriunfos</i> ; Virgili; <i>De sacramento altaris</i> ; <i>Salusti</i> ; <i>Brunet Lerin</i> ; <i>Natura angelica</i> ; <i>Cancioner</i> ; <i>Quatre regnes</i> ; <i>Tractatus moralis de oculo</i> ; <i>De officis de Tuli</i> ; <i>Corónicas de Espanya</i> ; <i>De les clares dones</i> ; <i>Troia</i> ; <i>Obra de sant Agostín</i> ; Nicollau de Lira, <i>Super epistolas Pauli</i> ; <i>Jssop, de fables</i> ; <i>Alixander</i> ; <i>Galone</i> ; <i>Corónicas de Arago</i> ; <i>Soliloquium beati Agustini</i> ; <i>Tragedies de Seneca</i> ; <i>Libre de secretts secretorum fet per Aristotil</i> ; <i>Spil dels divinals actes</i> ; <i>Dialogo de sant Gregorio</i> ; <i>De remediis utriusque fortune</i> de Petrarca; <i>Albufamet</i> ; <i>Obres de mastre Corella</i> ; <i>Corónica abreviada de Troia, de Fransa, ...</i> ; <i>Paladius</i> ; <i>De mirabilibus mundi</i> ; <i>Proverbios</i> de Yénigo López de Mendolca; <i>Arcipestre de Yta</i> ; <i>Libre de menjares</i> ; <i>Oracio de sant Agostí</i> ; <i>Tractat de la espera d'Albert</i> ; <i>Salteri</i> ; <i>Tessaurus pauperum</i> ; <i>Libre de cuyna</i> ; <i>Lahors de la virgen Maria</i> ; <i>Ystorias de Espanya</i> ; <i>Oras</i> .
58	Inventari de l'honorable Pere Vilalonga, ciutadà	27.11.1486	Pere Vilalonga	ciutadà	Item, hun libre de paper, ab cubertas de fust, bollades, intitulat <i>Exposició del arbre demor</i> , vell.	Entre altres: <i>Hores de Nostra Dona e altres oficis</i> ; <i>Segon del Contemplador</i> de mestre Ramon Llull; <i>Flos Sanctorum</i> ; <i>Vebriari</i> ; <i>Hores de Nostra Dona e altres sants</i> ; <i>Codi</i> ; <i>Summa</i> de Gaufret sobre les decretals i un repertori de lleis; <i>Logica vella</i> ; <i>Sextus liber decretalium</i> ab les gloses de Joan Andreu; <i>Aso super Instituta et Compostellanus</i> ; <i>Sumari de regles de dret</i> ; <i>Tractatus casuum decretalium</i> ; <i>De consolació</i> de Boeci; <i>Retòrica nova</i> de Tulli; <i>Anticlaudià</i> ; <i>De verborum obligacionibus</i> de Joannem de Ymola; <i>Epístolas</i> de Tulli; <i>Retòrica</i> de Tulli; <i>Tragèdies</i> de Sèneca; <i>Notes</i> de mestre Morell; <i>Cato e Contempus mundi</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>Libre de Melibeu</i> ; <i>Blanquerna</i> de mestre Ramon; <i>Salms del Saltiri</i> ; <i>Notes de gramàtica</i> ; <i>Gamaliel</i> ; <i>De virutibus</i> de Sèneca; <i>Libre de difinicions dels Cent Noms de Déu</i> , de mestre Ramon. A la vinya no hi havia cap altre llibre.
59	Inventari de l'honorable Pere Vilalonga, ciutadà	27.11.1486	Pere Vilalonga	ciutadà	Item, hun libre de paper, ab les cubertes de fust, bollat, de forma de full, intitulat <i>Libre de breviari de amor de mestre Ramon</i> .	

Tanla 99. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 17

Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor*

Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
60	Inventari dels llibres d'Antoni Jaume Ça-Pila, ciutadà de Barcelona	30.07-13.08.1492	Antoni Jaume Ça-Pila	ciutadà	Item altre libre en paper de forma menor ab cubertes de cuyro vermell envessat engrutades, apellat <i>Breviari de Amor</i> .	Entre altres: <i>Segon del Crestià</i> ; <i>Suma de collacions</i> ; <i>Libre dels Àngels</i> ; <i>Medecina del cor</i> ; <i>Bíblia</i> ; <i>Usatges e Constitucions</i> ; <i>Usatges e Constitucions de Catalunya</i> ; <i>Libre dels Sancts Pares</i> ; <i>Ordinacions de la Casa del rey d'Aragó</i> ; <i>Annibal e Cipió</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>Vesprals</i> ; <i>Natura d'animals</i> ; <i>Obres de Tulli</i> ; <i>Flos Sanctorum</i> ; <i>Exposició dels Set Salms</i> ; <i>Libre de Sanct Patrici</i> ; <i>Soliloqui de Sant Agustí</i> ; <i>Regimine Principium</i> ; <i>Las Canònichas del rey En Pero</i> ; <i>Canalobre sobre Rethòrica</i> ; <i>Natura Rerum</i> ; <i>Salitiri</i> ; <i>Meditacio beati Bernardi</i> ; <i>Vegessi de re militari</i> ; <i>Virtuts</i> ; <i>Anmonició de Sanct Brun</i> ; <i>Usatges antichs</i> ; <i>Hores</i> ; <i>Erudiccion Principum</i> ; <i>Egidi Romà</i> ; <i>Oracions</i> ; <i>Manescalia</i> ; <i>Egidi</i> ; <i>Boeci de Consolació</i> ; <i>Carta o Abassadari</i> ; <i>Composició del món</i> ; <i>Istòria de Merlí</i> ; <i>Godoffrè de Billó</i> ; <i>Vida dels Sancts Pares</i> ; <i>Dits dels Filòsofs</i> ; <i>Miracles de la Verge Maria</i> ; <i>Medicina</i> ; <i>Dialogo de Sant Gregori</i> ; <i>Doctrina pueril</i> ; <i>Tobias</i> ; <i>Doctrina Compendiosa</i> ; <i>Diurnal</i> ; <i>Valerio Màximo</i> ; <i>De Regimine Principium</i> ; <i>De Natura de totes coses</i> ; <i>Paraules dels Philòsofs</i> ; <i>Florigerari</i> ; <i>Secreta secretorum</i> ; <i>Doctrina dicendi et tacendi</i> ; <i>Visions de Santa Constança</i> ; <i>Articles de la Fe</i> ; <i>Dits dels Filòsofs e dels Scacs</i> ; <i>Dialogo de Pere Alfonso</i> .
61	Inventari de Joan de Sant Joan, <i>miles</i>	04.12.1494	Joan de Sant Joan	<i>miles</i>	Item, lo <i>Breviari de amor</i> , en pla, escrit de penna, en paper, cubert de posts, bollat.	Entre altres: <i>Hores</i> ; <i>Prestana</i> ; <i>Flos sanctorum</i> ; <i>Breviari</i> ; <i>Vida de Sant Jerònim</i> ; <i>Dialogo de Sant Gregori</i> ; <i>Libre dels àngels</i> ; <i>Bisbe de Gehen</i> ; <i>Dels reys</i> ; <i>De passione de Mossèn Francesc Prats</i> ; <i>Del menyspreu del món de Gerson</i> ; <i>Missal</i> .
62	Inventari de Salvador Sureda de Sant Martí, <i>domicellus</i>	01.12.1495	Salvador Sureda de Sant Martí	<i>domicellus</i>	Item, hun <i>Breviari demor</i> de paper, ab cubertas de posts, bollat, de forma de full. [Llompart 1976-1977, 86: doc. xvb-81, í 7: Item altre libre de paper, de forma de ful, en romans, ab ses cubertes de posts bollades, intitulat <i>Libre del Breviari de Amor</i>].	Entre altres: <i>Evangelis</i> ; <i>Aristòtil</i> ; <i>Bíblia</i> ; <i>Gènesi</i> ; <i>Medecinas de falcons</i> ; <i>Medecinas de bèstias</i> ; <i>Manual de la cort</i> ; <i>Manascalía de bèsties</i> ; <i>Hores</i> ; <i>Lo Girament de la luna</i> ; <i>Lo Juy de París</i> .
63	Inventari de l'honorable Rafael Salt, ciutadà	21.01.1496	Rafael Salt	ciutadà [i mercader]	Item, hun libre de paper, de forma de full, ab cubertas de fust, bollades, appellat <i>Lo Breviari del libre de amor</i> , en vulgar.	Entre altres: <i>Hores</i> ; <i>Gramàtica e altres coses</i> ; <i>De natura angelical</i> .
64	Inventari de l'honorable Joan Feliu	09.06.1498	Joan Feliu	-	Item, hun <i>Vibriari de amor</i> , en vulgar.	<i>Dels àngels</i> .

Taula 100. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 18

Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor*

Ítem	Document	Data	Persona	Professió	Descripció exemplars	Altres exemplars citats
65	Inventari de Gabriel de Berga, ciutadà	07.09.1506	Gabriel de Berga	ciutadà	Item, un llibre de paper, de ploma, de ful major, cubert de post, ab ses bolles, apellat <i>Breviari de amor</i> .	<i>Summa angelica</i> (stampa); <i>Bíblia</i> amb la glosa de Nicolo de Lira (stampa); <i>Gramàtica</i> ; <i>Terensi</i> (stampa); <i>Virgili</i> (stampa); <i>De medicina</i> .
66	Inventari de Mateu Grimalt, paraire	01.08.1513	Mateu Grimalt	paraire	Item, un llibre de forma de ful, de ploma, cubert de pots e pell vermella; no y és lo nom. Comença: «Perço cascun lo seny».	Parts de <i>Donat</i> ; <i>Breviari</i> .
67	Inventari d'Andreu Masquida	10.08.1518	Andreu Masquida		Item, dins la altra caixa del dit artibanch, diversas cartas en pergamí e... hun llibre cubert de posts, vell, anomenat <i>Vabriari de amors</i> .	<i>Hores</i> ; <i>Flos sanctorum</i> .
68	Inventari de Bernardí Çanglada, donzell	29.07.1527	Bernardí Çanglada	donzell	Item, un llibre de paper, cubert de posts; comensa: «Perço com casquí». És scrit de ploma.	<i>Flos sanctorum</i> ; <i>Contemplacions</i> de Sant Bernat; <i>Triumphes</i> de Petrarca (stampa); <i>Lo Tresor</i> ; <i>Hores</i> .
69	Inventari dels llibres de Gaspar Juan Sánchez Muñoz, cavaller de Terol	1530	Gaspar Juan Sánchez Muñoz	cavaller	Item el <i>Breviario del amor de dios</i> .	Altres llibres en català: <i>De natura angelica</i> ; <i>Ciertas tragedias</i> de Corella; <i>Fiometa a las damas</i> ; <i>Suma de collaciones</i> ; <i>Excitatorio de la piensa de Dios</i> ; <i>Esposicion del salmo del "Miserere"</i> ; <i>Tesoro</i> de mestre Brunet; <i>Oficios</i> de Tuli; <i>Cancionero</i> ; <i>Tragedias</i> de Senecqua; <i>Bernardus ad sororem</i> ; <i>Corvacio</i> ; <i>Paradoxas</i> de Tuli; <i>Eticas</i> de Aristotiles; <i>De cavalleria</i> de Johan Galens; <i>Refranes y coplas y razonamientos de animales</i> ; <i>Alveyteria</i> ; <i>Saltiri</i> ; <i>De los lugares de la Tierra Santa</i> ; <i>Espejo de los divinales açotes</i> ; <i>Paris y Viana</i> ; <i>Vita Christi del Cristan</i> de Francisco Ximenez.
70	Inventari dels llibres de Francesc Terré, noble de Barcelona	01.12.1537-05.01.1538	Francesc Terré	noble	Item un <i>Breviari d'amor</i> en francès.	Entre altres: <i>Josafàs</i> ; <i>Epístoles</i> de Sèneca; <i>Dictat</i> de mestre Ramon Llull; <i>Hisagoge fratris Angeli Stanyol</i> ; <i>Terensi</i> ; <i>Tulli</i> ; <i>Colloquis</i> de Erasmo; <i>Marcho Aurelio</i> ; <i>Missal</i> de stampa; <i>Missal</i> de pergamí; <i>Serafín</i> en toscà; <i>Bíblia</i> ; <i>Nicolau sobre los Evangelis</i> ; <i>Postilla magistri Alcot super libro Sapiencie</i> ; <i>Evangelis i Epístoles ab les gloses</i> ; <i>Decretals</i> ; <i>Boeci</i> ; <i>Platina</i> ; <i>Anthoni</i> ; <i>Vocabulari</i> del Anthoni; <i>Calepino</i> ; <i>Instituta</i> ; <i>Còdich</i> ; <i>Arbor Crucifixi</i> ; <i>Persi</i> ; <i>Egidi Romà</i> ; <i>Dant</i> en toscà; <i>Petrarca</i> en toscà; <i>Brunello</i> en toscà; <i>Vita Scolastica</i> i l'Ovidi de <i>Arte</i> ; <i>Matamorfoseos</i> d'Ovidi i les <i>Èglogues</i> ; <i>Flos Sanctorum</i> ; <i>Pecador retmut</i> ; <i>Preceptes d'Eloquència</i> ; <i>Cent novellas</i> en toscà; <i>Lorens de Valla</i> ; <i>Doctrinal</i> ; <i>Menascalia</i> ; <i>Tractat d'Agricultura</i> en castellà; <i>Lunari</i> ; <i>Celestina</i> ; <i>Quart del Cartoixà</i> .

Taula 101. Les biblioteques dels lectors potencials del *Breviari d'amor* - 19

3.3. ELS POSSEÏDORS MEDIEVALS DEL *BREVIARI D'AMOR*

L'estudi dels posseïdors medievals del *Breviari d'amor* permet completar les dades documentals que s'acaben d'analitzar. En contraposició al que s'ha vist en l'anàlisi de la documentació, es coneixen més dades dels antics posseïdors del *Breviari d'amor* occità, que dels ibèrics.

El testimoni de la Bibliothèque nationale de France, ms. *A*, sembla que va pertànyer a Jacques d'Armagnac (1433 - 1477), com en queda constància per la inscripció del foli 235, com s'ha dit abans.²¹⁵ El duc de Nemours i comte de la Marca va formar una admirable biblioteca²¹⁶ i va implicar-se en la còpia de còdexs que encara es conserven.²¹⁷ Una mostra del seu interès són les notes que ell —o algun clergue— anotava en els folis dels volums on es feia constar la seva propietat, el títol, el nombre de folis i el nombre de les miniatures que el decoren. Malgrat que manquin dades per afirmar amb rotunditat la possible relació entre el còdex *A* i Jacques d'Armagnac, sí que és clar que ell va posseir un exemplar de l'obra de Matfre Ermengaud a la seva biblioteca.²¹⁸

Un segon posseïdor medieval del *Breviari d'amor* occità fou Enric VIII (1491-1547), rei d'Anglaterra i Irlanda. En l'exemplar conservat a la British Library, amb la signatura Royal 19 C I, es conserva el seu monograma Henricus Rex, en el foli 1^r. En l'inventari general de Westminster Palace de l'any 1542 ja hi apareix repertoriat.²¹⁹

La identificació dels escuts del testimoni vienès, ms. *G* (f. 48^v i 237^v), feta per Hiromi Haruna-Czaplicki, vincula aquest exemplar amb una jove Isabelle de Lévis, hereva de les senyories de Saissac, Pardailhan, entre altres, i casada amb el comte Bertrand de l'Isle-Jourdain.²²⁰ Quan va enviudar, Isabelle va fundar un hospital de pelegrins a Carcassona l'any 1360 i en el seu testament de l'any 1361 va establir una renda per a les franciscanes del

²¹⁵ Vegeu *supra*, 2.1. *La tradició occitana del Breviari d'amor*, 2.1.5. *El contingut dels còdexs*: 58-59.

²¹⁶ Léopold Delisle (1868-1881: 86) també remarca que el príncep havia heretat dues bones biblioteques: per una banda, la del seu avi Jacques de Bourbon, comte de la Marche i Castres, rei d'Hongria, Jerusalem i Sicília; i, per l'altra, la del seu besavi Jean, duc de Berry.

²¹⁷ Cf. Delisle 1868-1881: 86-87.

²¹⁸ Jacques d'Armagnac també posseïa un exemplar del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis —concretament el conservat a Chantilly, a la Bibliothèque de l'Institut de France, Musée Condé, Cabinet des Livres, ms. 142, i descrit a Puig *et al.* 2012: 216-224. Malgrat que una possibilitat fos que aquest exemplar l'adquirís al Rosselló l'any 1462, com a enviat de Lluís XI amb motiu de l'esclat de la guerra civil catalana, també podria haver arribat anteriorment a les seves mans. L'investigador Jaume de Puig argumenta que Pere III el Cerimoniós, quan feia gestions perquè la Facultat de Teologia de Tolosa atorgués el mestratge en Teologia a Francesc Eiximenis, va encomanar l'afer al duc d'Anjou i al comte d'Armanyac i, per tant, el menoret no resultava un desconegut per els Armagnac (Puig *et al.* 2012: 223, n. 39). Aquesta dada s'ha de relacionar amb la possessió del *Breviari d'amor* per part de Mata d'Armanyac, procedent de la mateixa família. Queda, per tant, demostrada la relació entre aquesta família i els corrents franciscans.

²¹⁹ En la fitxa del catàleg de la biblioteca londinenca es recull la informació relativa als antics posseïdors i també en el recurs digital Medieval Libraries of Great Britain (*s. v.* MLGB 2021). James P. Carley 2000 s'ha ocupat de l'estudi dels llibres d'Enric VIII a partir dels inventaris conservats —malauradament, no he pogut consultar aquesta publicació.

²²⁰ Cf. Moreri 1759: 280.

convent Sainte-Claire d'Azille, de la qual ella era la fundadora. L'estudiós reforça la identificació dels escuts d'armes amb la datació —segons les imatges del còdex, datat entre 1320-1330— i pel caràcter pietós de la destinatària, la qual «de livre de Matfre l'avait peut-être guidée dans cette voie».²²¹

Haruna-Czaplicki proposa dues altres identificacions a partir de l'estudi minuciós de les imatges de dos testimonis occitans. En primer lloc, l'exemplar londinenc, ms. K, en el cicle d'imatges de la crucifixió de Crist, presenta un personatge agenollat, en pregària, a la dreta de la Creu i als peus de Crist (f. 165^r i 166^r).²²² Aquest personatge l'identifica com el soldat romà amb llança Longí, molt present en l'imaginari del segle XIII per la difusió de l'evangeli apòcrif de Nicodem i la *Legenda Aurea* de Iacopo da Varazze. Segons ell,

on pourrait donc interpréter cette intrusion du personnage contemporain assimilé à Longin comme un miroir qui permet au spectateur de projeter une image de soi idéalisée dans la dévotion. Bien qu'il ne soit pas certain que ce personnage ait un rapport avec le commanditaire ou le destinataire du manuscrit, il est tentant de l'imaginer.

La mala conservació de la decoració heràldica del primer foli fa impossible la identificació. Tan sols es pot concloure que aquest motiu cavalleresc sigui un reflex de l'estament social del comendatari.²²³

En segon lloc, Haruna-Czaplicki també s'interessa pel possible receptor de l'altre exemplar servat a Viena, ms. F. A la imatge del Judici final (f. 125^r),²²⁴ apareix un home agenollat, vestit amb un hàbit llarg de color blau, amb les mans juntes pregant, i a la part inferior de la miniatura trobem un escut d'armes. Tot i que aquest i les altres representacions heràldiques que hi apareixen no han pogut identificar-se (f. 7^r, 200^r), l'estudiós creu que els elements icònics suggereixen la possibilitat que es tracti d'un clergue. Entre altres, defensa aquesta opinió per les miniatures pròpies d'aquest còdex, que apareixen col·locades entre la taula de rúbriques i l'inici del text del *Breviari d'amor*, representant la Crucifixió i Crist en majestat.²²⁵ La miniatura de l'Arbre d'amor, la figura que representa *Ecclesia*, porta un cordó amb nusos, a la manera franciscana (f. 11^v).²²⁶ Una altra imatge que el porta a afirmar aquest

²²¹ Cf. Haruna-Czaplicki 2016: 58-61, cita de 61.

²²² A Haruna-Czaplicki 2016: 123, fig. 16, es reproduïx la miniatura del foli 166^r en blanc i negre.

²²³ Cf. Haruna-Czaplicki 2016: 61-62, cita de 62.

²²⁴ A Haruna-Czaplicki 2016: 120, fig. 10, es reproduïx en blanc i negre el foli en qüestió.

²²⁵ Per a una descripció detallada d'aquestes dues il·luminacions consulteu Haruna-Czaplicki 2011: 97-98 i 122, fig. 13, amb una reproducció en blanc i negre de les imatges.

²²⁶ A l'article d'Haruna-Czaplicki 2011: 116, fig. 2, hi ha una reproducció en color d'aquest foli en qüestió.

possible posseïdor és la imatge que representa els vicis i virtuts (f. 244^r), amb trets propis divergents de la resta d'aparats icònics.²²⁷

El conjunt de les dades aportades per l'estudi dels posseïdors medievals mostra l'interès que susciten els manuscrits del *Breviari d'amor* entre la reialesa i la noblesa. El caràcter luxós dels exemplars devia atreure la seva atenció i, per tant, no és d'estranyar que es trobin en les seves biblioteques exemplars de l'obra d'Ermengaud, com és el cas dels manuscrits *A* i *L*. A més, en el cas de la família dels Armanyac també s'hi ha d'afegir un possible interès pels corrents franciscans.

La identificació, interessantíssima, d'Isabelle de Lévis com a posseïdora de l'exemplar *F* denota una lectura didàctica i edificant de l'obra de Matfre Ermengaud. El paper que va tenir en la fundació de l'hospital de Carcassona o del convent franciscà de Sainte-Claire d'Azille mostra un *milieu* pròxim a l'espiritualitat franciscana.

Les altres dues identificacions proposades per Hiromi Haruna-Czaplicki, malgrat que siguin anònimes, reforcen l'interès que va suscitar el *Breviari d'amor* en entorns propers al franciscanisme. El possible cavaller, comitent del ms. *K*, i el posseïdor de l'exemplar *F*, el clergue, mostra de nou aquesta lectura espiritual franciscana de l'obra de Matfre Ermengaud.

²²⁷ A Haruna-Czaplicki 2016: 125, fig. 21, es reproduceix en blanc i negre el foli en qüestió.

3.4. L'OBRA LITERÀRIA: EL *BREVIARI D'AMOR* DE MATFRE ERMENGAUD

3.4.1. L'obra occitana: el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud

1. El *Breviari d'amor*, en versió occitana, es transmet en còdex de factura luxosa, de dimensions grans, amb un ric aparat decoratiu i icònic. La lectura que predisposa al lector potencial és a través del text i de la imatge, ambdós elements transmissors del missatge de l'autor.

2. La seva transmissió es fa conjuntament a altres obres del mateix autor: la cançó *Dregz de natura comanda*, el sirventès *Temps es qu'eu mon sen expanda*, i l'epístola a la seva germana, *Fraires Matfre a sa cara seror*. D'aquesta manera, el *Breviari d'amor* esdevé un text més d'aquest compendi d'autor. A banda d'aquests textos literaris, els exemplars *A*, *C*, *L* transmeten les *Passiones* explicades pels quatre apòstols, *Salve regina en romans* i la *Llegenda de la santa Cren*.

La presència de més d'una obra de Matfre Ermengaud en els còdexs potser explica l'esment en la documentació medieval occitana de l'obra sota el nom de l'autor, *Matfre* o *Maffre*, o amb el títol de *Libre d'amós*, *D'amors* o *Amors*.

3. El primer document que prova la recepció del *Breviari d'amor* és l'inventari del bisbe de Périgueux, Raymond de Durfort, de l'any 1341 (ít. 1). En la documentació conservada queda constància de la circulació de la versió occitana del *Breviari d'amor* per terres catalanes gràcies a l'exemplar de Sant Petersburg, ms. *N*, copiat a Lleida. També, la seva circulació dins de la cort catalanoaragonesa: Mata d'Armanyac (ca. 1347-1378) va posseir-ne un —que després va passar a mans de la seva filla Joana, comtessa de Foix (1375-1407)— així com Pere II, comte d'Urgell (ca. 1337-1408) —el qual posteriorment es troba relacionat amb Alfons el Magnànim (1396-1458). En l'inventari de béns de Mateu Novella, mercader de Cervera i ciutadà de Barcelona, fet l'any 1439, sembla que també s'hagi d'identificar el *Breviari d'amor* com una versió occitana.²²⁸

4. Les dades extretes en l'examen de les biblioteques no ajuden a determinar la recepció d'aquesta obra. Es tracta de personatges amb poder adquisitiu elevat, per als quals, possiblement, l'ostentació de la factura luxosa dels còdexs és un element que preval a l'hora de posseir aquesta obra, en detriment d'una possible lectura.

Pel que fa a la possible biblioteca del lector potencial Mateu Novella, no hi ha elements que provin una inclinació per les lletres occitanes.

²²⁸ Aquesta afirmació s'ha de prendre amb precaució, ja que no es pot oblidar que una de les versions del *Breviari d'amor* català comença amb la cançó de Matfre Ermengaud, com s'ha assenyalat amb anterioritat.

5. L'estudi de la recepció d'aquesta obra depèn en gran manera de les dades aportades pels posseïdors dels còdexs medievals, coneguts o potencials. S'ha relacionat el *Breviari d'amor* occità amb la família dels Armanyac —Mata d'Armanyac i Jacques d'Armagnac (ca. 1433-1477)— i Isabelle de Lévis († 1361), personatges vinculats a l'espiritualitat franciscana. Les identifications proposades per l'investigador Hiromi Haruna-Czaplicki, malgrat tractar-se de personatges anònims, també reforcen aquesta lectura espiritual de l'obra de Matfre Ermengaud.

6. El *Breviari d'amor* occità es llegeix en un ambient aristocràtic, propi de la societat occitana, i sembla que, a terres catalanes, una de les vies d'entrada és a través d'aquest mateix estament. L'obra de Matfre Ermengaud s'ha d'entendre com la lectura d'un compendi d'autor, on la cançó, el sirventès, el *Breviari d'amor* i l'epístola de Matfre a la seva germana, a través del text i la imatge, ofereixen un missatge coherent al lector. La recepció de l'obra de Matfre Ermengaud s'ha de relacionar amb grups de poder influenciats per l'espiritualisme franciscà propi d'Occitània, el qual presenta una forta tendència ascètica, antijueva i apocalíptica.

3.4.2. L'obra catalana: el *Breviari d'amor* del traductor anònim

1. El *Breviari d'amor* català, de traductor anònim, és una versió abreujada de l'obra de Matfre Ermengaud, amb diferents graus d'adaptació: la més fidel a la tradició original occitana es caracteritza perquè ofereix al lector el discurs de l'autor a través del text i la imatge; la versió adaptada presenta una lectura sense imatges, però encara marcada per la seva presència.

2. El text de Matfre Ermengaud s'entén com una obra completa i acabada, que es transmet de manera independent. Alguns testimonis, a més, presenten altres obres: *E*, *P*, *X* i *Y*. El manuscrit *E* transmet altres textos de caràcter didàctic i sapiencial com, per exemple, les obres d'Albertà de Brescia. La còpia parcial del *Breviari d'amor* del manuscrit *X* va acompanyada de la *Vida dels sants pares*. L'exemplar *P* s'inicia amb les composicions poètiques i el pròleg del *Breviari d'amor*, molt probablement com també feia el testimoni *Y*, avui en dia en lloc desconegut. Aquest manuscrit, a més, també transmet una còpia posterior del *Llibre dels bons amonestaments* d'Anselm Turmeda.

Els manuscrits *S* i *a* presenten una segona versió de la traducció catalana medieval del *Breviari d'amor*. En els passatges dedicats a la Passió i Resurrecció de Jesucrist es desmarquen de les paraules d'Ermengaud i copien parts de la *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*. També presenten com a capítol final l'evangeli apòcrif de Nicodem.

3. L'estudi de la recepció del *Breviari d'amor* mostra que era una obra molt llegida en l'àrea geogràfica dels Països Catalans en tots els estaments socials, majoritàriament el del braç popular, amb els mercaders com a principals lectors. La primera notícia documental del *Breviari d'amor* català és la recollida en l'inventari de Joan Lull, ciutadà de Barcelona, de l'any 1390. També es documenta a Perpinyà l'any 1400 (ít. 10) i a Mallorca l'any 1513 (ít. 66).

El primer focus de recepció de l'obra occitana a terres catalanes és la ciutat de Lleida, on es té constància de la còpia de l'exemplar conservat a Sant Petersburg, realitzada a mitjan segle XIV. També se sap que la versió occitana va entrar a la cort catalanoaragonesa a través de Mata d'Armanyac, possiblement pels volts del seu matrimoni amb el duc de Girona l'any 1373.

4. El conjunt de llibres entre els quals es troba el *Breviari d'amor* mostra una lectura de l'obra de Matfre Ermengaud que fins ara no havia estat entesa per la crítica i l'allunyen de la literatura d'entreteniment o profana. El *Breviari d'amor* es llegeix com una obra didàctica i religiosa, pròxima a l'espiritualitat franciscana.

5. En contraposició a la versió occitana, es coneixen pocs posseïdors medievals dels còdexs conservats, a excepció de la família Sánchez Muñoz, cavallers de Terol, propietaris de l'exemplar servat actualment a la Biblioteca de Catalunya, ms. V.

6. El *Breviari d'amor* és una obra molt llegida a l'Edat Mitjana, en tots els estaments socials. La porta d'entrada a terres catalanes és a través de la cort i es té constància de la seva presència en aquest cercle. No obstant això, la seva màxima difusió és en l'estament popular. La versió catalana es documenta per primera vegada en mans de Joan Llull, ciutadà de Barcelona en el seu inventari començat a redactar el desembre de 1390. Per tant, se situa l'interès d'aquesta obra en el context cultural on el llibre ja ha esdevingut un instrument utilitari i on la burgesia, amb la voluntat d'emular l'aristocràcia, hi troba el mitjà per nodrir-se i desenvolupar el coneixement i la cultura laica. En aquest cercle d'interès, fora ja de la cort, marcada per una espiritualitat franciscana que és favorable a aquesta classe social, és el *miliieu* de difusió de la traducció catalana de l'obra de Matfre Ermengaud.²²⁹

²²⁹ Cf. Sabaté 2019: 15-60. La investigadora traça aquí el context cultural de la Barcelona del segle XV molt útil per aproximar-se a l'entorn de recepció de la traducció catalana del *Breviari d'amor*.

3.4.3. L'obra castellana: el *Breviario de amor* del traductor anònim

1. El primer que cal assenyalar és la manca de dades que es té sobre el *Breviario de amor*. En la documentació compilada no s'ha trobat cap referència a aquesta versió de l'obra de Matfre Ermengaud. La presència d'un únic testimoni, en comparació amb la riquesa textual de les altres versions romàniques, també sembla indicatiu d'una difusió més restringida.

2. Per poder, doncs, aproximar-se a l'obra literària del *Breviario* és indispensable prendre com a objecte d'estudi l'*unicum* i posar-lo en relació amb els testimonis de la tradició ibèrica. Quant a la factura, aquest manté una relació estreta amb els exemplars catalans de la primera versió, de la qual és clarament deutora. Aquest fet podria portar a pensar en una recepció similar als exemplars d'aquesta versió catalana, encara que es tracta d'una recepció més tardana cronològicament.

Carlos Alvar, que s'ha aproximat més al seu estudi, va relacionar-la amb el vincle entre la noblesa castellana i la cort de Barcelona a partir del Compromís de Casp, l'any 1412. Ell mateix relaciona aquesta versió amb el noble castellà Don Enrique de Villena (1384-1434), el qual l'any 1408 està documentat a la ciutat comtal, va desenvolupar un paper destacat en el Consistori i va mantenir una estreta amistat amb Íñigo López de Mendoza (1398-1458), Marqués de Santillana, el qual havia freqüentat la cort barcelonina entre 1412 i 1418.²³⁰ Hom té constància que a la biblioteca del Marqués, la d'Osuna, es servava un exemplar de l'obra de Matfre Ermengaud, com recullen José Amador de los Ríos i Mario Schiff.²³¹ En paraules d'Amador de los Ríos —el darrer a veure'l—, el còdex amb la signatura Plut. I. Lit. N, nº 19, era luxós, de dimensions grans, de vitel·la, amb il·luminacions, i estava escrit en occità. Ell mateix remarca que el poeta «no la cita este en sus producciones, y sin embargo, [...] se nota a cada paso en ellas su influencia». Segons l'opinió de Schiff, no hi ha suficients proves que demostrin la possessió d'aquest manuscrit en les seves mans: no hi ha rastre de les seves armes ni de la seva divisa en la descripció de l'exemplar, així com tampoc la cita en les seves composicions literàries.²³² Tanmateix, com conclou, és possible que hagués conegut l'obra del de Besiers, tot i que la manca d'originalitat temàtica d'aquesta fa gairebé impossible reconèixer-la com a font.

²³⁰ Cf. Alvar 1998: 247; Alvar 2010: 168, 244, 297; Alvar 2012: 21.

²³¹ Cf. Amador de los Ríos 1852: ítem XVIII, 599; Schiff 1905, ítem LX: 383-384. Menéndez Pidal (1908: 397) apunta la desaparició d'aquest exemplar de la biblioteca d'Osuna causada per les seves riques miniatures.

²³² Com assenyala Mario Schiff (1905: LXXIII), sembla que la influència de les lletres occitanes en el poeta castellà va ser inexistent i el que va conèixer va ser gràcies a l'obra de don Enrique de Villena i el seu *Arte de trovar* o a l'obra de Dante per Arnaut Daniel. L'únic exemplar en occità de la seva biblioteca seria el *Breviari d'amor* d'Ermengaud.

En aquest intent d'aproximar-nos al públic potencial del *Breviario de amor* és d'interès observar la possible lectura que els lletrats de l'època van fer d'aquesta obra. Malgrat que, una altra vegada, s'està davant d'una possible recepció de l'obra occitana en terres castelleses i no pròpiament de la traducció en aquesta llengua, no es pot obviar aquesta tímida eventualitat. Jacques Joret, recollint les afirmacions defensades per Félix Lecoy i posteriorment per Henry J. Chaytor i Gerald B. Gybbon-Monypenny, estudia les intertextualitats del *Libro de buen amor* de Juan Ruiz (ca. 1283-ca. 1351) i el *Breviari d'amor*.²³³ Els paral·lelismes que recull en els seus treballs, el porten a concloure que «no me quedan muchas dudas sobre el hecho de que Juan Ruiz haya conocido la obra de Matfre Ermengaud». ²³⁴ Com els versos del de Besiers podien haver arribat a l'Arcipreste és el punt delicat d'aquesta hipòtesi, ja que la manca d'estudis elementals de l'obra d'Ermengaud dificulta l'estudi d'aquesta intertextualitat. L'investigador recorre a la cita de la rica tradició occitana, catalana i castellana —i abandona la possibilitat de la influència d'aquesta darrera per ser massa tardana. La circulació dels còdexs occitans en terres ibèriques, com és el cas dels manuscrits *N*, *D*, així com la presència en terres castelleses de l'exemplar *M*, al fons de la biblioteca d'El Escorial, porten l'estudi a afirmar que diferents testimonis de la versió original van circular per la península. ²³⁵ La crítica, doncs, s'interessa per la influència de l'obra de Matfre Ermengaud en terres castelleses a partir de la tradició original.

3. El *Breviario de amor*, de traductor anònim, continua resultant una obra envoltada d'ombres, a causa de les dades febles i poc determinants que se'n tenen. A dia d'avui la única prova de la circulació d'aquesta obra en castellà continua sent el còdex conservat a Chicago, el ms. *T*; de moment, no s'han trobat proves documentals de la presència del *Breviario* en biblioteques medievals ni de la seva circulació. Les dades aportades permeten assenyalar un relatiu interès per l'obra d'Ermengaud en terres castelleses, però no es demostra que la versió que hi circulés fos la castellana anònima.

4. La comprensió d'aquesta obra en el conjunt de la tradició romànica ajuda a reforçar l'existència d'un lligam estret entre aquesta traducció i la primera versió catalana del *Breviari d'amor*, sobretot per la factura regular i fidel a l'arquetip ibèric. El text i les imatges de l'obra castellana formen part de la baula de la tradició original occitana, la primera traducció catalana

²³³ Cf. Joret 2008a; 2008b. No deixa de ser curiós el fet que en l'inventari de Pero Sánchez Muñoz, cavaller de Terol, es registren els llibres del Marqués de Santillana i de l'Arcipreste de Hita (vegeu *supra*, Taula 99. *Les biblioteques dels lectors potencials del Breviari d'amor*, ítem 57).

²³⁴ Cf. Joret 2008b: 229.

²³⁵ Cf. Joret 2008a: 99-100; Joret 2008b: 230. La recerca d'aquesta intertextualitat entre l'obra de Matfre i Juan Ruiz ha resultat útil per als estudiosos de la tradició textual occitana del *Breviari d'amor*, ja que en el treball de coda (Joret 2011) dona a conèixer informacions relatives al manuscrit d'El Escorial fins ara no considerades, com és el cas del trasllat d'aquest còdex al dipòsit de Peralada durant la Guerra Civil.

i la resultant versió en llengua castellana. El públic potencial d'aquesta obra literària, doncs, sembla que hauria de resultar pròxim al cercle d'interès de la primera versió o, si més no, presentar unes ideologies semblants.²³⁶

²³⁶ Es seguirà amb especial interès la publicació de l'edició del *Breviario de amor* a cura de l'estudiós Simone Marcenaro. De ben segur que les seves aportacions ajudaran a posar llum a la versió més desconeguda de l'obra de Matfre Ermengaud.

4. TERCERA PART: DE LA IDEA AL TEXT

Quin impuls va sentir Matfre Ermengaud per començar a escriure el *Breviari d'amor* la primavera de l'any 1288? I quin fou el dels traductors anònims? Malgrat que aquestes preguntes siguin de resposta difícil, les dades que s'han recopilat fins ara permeten fer una sèrie d'hipòtesis sobre el cercle d'emissió dels diferents artefactes literaris coneguts sota el títol de *Breviari d'amor* i els diferents agents implicats en la seva confecció i difusió.

4.1. LA CREACIÓ DE MATFRE ERMENGAUD

Matfre Ermengaud és un dels autors occitans més divulgats durant l'Edat Mitjana, tal com demostra la rica tradició textual de la seva obra en les llengües occitana, catalana i castellana. Segons el que es pot deduir a partir de la lectura de les seves obres, va estudiar lleis, tenia formació en teologia, va dedicar-se a l'escriptura i, en els últims anys de la seva vida, sembla que va prendre els hàbits de frare menor.²³⁷

En l'estudi de l'autor i l'obra del de Besiers, Paul Meyer situa el moment de creació del *Breviari d'amor* entre la primavera de 1288 i l'any 1292, seguint la referència temporal que apareix en el capítol dedicat al naixement de Déu (v. 21.672I), on l'autor indica que:²³⁸

aras ha dreg .m. e .cc.
.lxxxix. ans e .iii. mes
e .ii. jorns mais ni mens no es (v. 21.682-21.684)

És a dir, pels volts del 27 de març de 1290 l'autor ja ha escrit dos terços de la seva obra. En aquest període, encara de certa joventut, Matfre compondria les peces líriques. L'epístola a la seva germana s'ha d'entendre com una obra de maduresa, escrita ja com a frare.²³⁹

Matfre Ermengaud o alguna persona pròxima a ell decideix recopilar en un volum el conjunt de les seves composicions. Per fer-ho emprà una *mise en page* que esdevindrà pròpia de la tradició textual d'aquesta obra, que s'allunya de les altres factures de les obres literàries occitanes.²⁴⁰ L'autor, a més, acompanya el text amb un ric aparat icònic que li serveix per completar el discurs a transmetre. La presència d'aquestes imatges venen a reforçar la lectura

²³⁷ Vegeu *supra*, 1.2.1. *El Breviari d'amor de Matfre Ermengaud*: 19-21.

²³⁸ Cf. Ricketts ed. 1976-2004: vol. III, 280.

²³⁹ Cf. Meyer 1898: 52-54.

²⁴⁰ Geneviève Brunel-Lobrichon es planteja el perquè d'aquesta factura i quin ús tenien aquests manuscrits de gran format. En paraules seves, «la question demeure ouverte» (Brunel-Lobrichon 1994: 124). És interessant la reflexió que proposa la investigadora sobre si el format reduït de la majoria de còdexs literaris occitans va influir en la manca de manuscrits conservats d'aquesta literatura, enfront de la quantitat de manuscrits preservats en llengua d'oïl, per exemple. O si aquest format obeïa a raons culturals que actualment se'ns escapen.

que vol provocar de la seva obra, tal com demostra la distribució de les imatges en el cos del text on la part amb més il·luminació és la religiosa.²⁴¹ Com Hiromi Haruna-Czaplicki assenyala en les seves conclusions, la presència de les imatges ofereix una lectura de l'obra en un sentit marcadament religiós. Les il·luminacions reforcen el missatge que l'autor vol divulgar sobre l'ortodòxia de la fe cristiana.²⁴²

El cercle d'emissió d'aquesta obra s'ha de situar en el mateix Matfre Ermengaud o alguna persona pròxima a ell que té interès per oferir una suma de coneixements als laics, a la manera de l'enciclopedisme medieval, i apropar-los a una doctrina cristiana ortodoxa que marqui distàncies amb els jueus i amb l'heretgia càtara. Com mostra, per exemple, el capítol dedicat a la ceguera dels jueus —on el text apareix escrit en hebreu, llatí i occità, i va acompanyat d'imatges— o l'interès de divulgar la història bíblica i oferir un manual catequètic. A més, aquest discurs ve reforçat amb l'epístola de Matfre a la seva germana, on a través d'al·legories subratlla i porta a l'extrem aquest mateix pensament. El missatge, doncs, està marcat per la influència de l'espiritualitat franciscana la qual, des de mitjan segle XIII, a Occitània comença a arrelar de manera ferma entre la societat i ho fa a través d'obres ideològicament pròximes a les de Matfre: l'evangeli de Nicodem i els textos derivats — *Gamaliel* o la *Crònica universal de la Creació fins a Constantí*—, *Vicis i virtuts*, *Barlaam et Josaphat*, entre altres.²⁴³

El *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud, per tant, és una enciclopèdia medieval que té com a principal objectiu difondre la fe cristiana als laics, per fer front als corrents heretges i adaptar el món cortesà a la nova realitat social i cultural de l'Occitània del segle XIV.²⁴⁴ Aquesta lectura de l'obra d'Ermengaud ajuda a comprendre la literatura religiosa en llengua d'oc i qui sap si a traçar una nova pàgina de la història de la literatura occitana.

²⁴¹ Cf. Haruna-Czaplicki 2016: 42.

²⁴² Cf. Haruna-Czaplicki 2016: 67.

²⁴³ L'article de Geneviève Hasenohr sobre el cristianisme meridional resumeix bé aquest context cultural occità del segle XIV on, com diu ella, «la spiritualité d'oc est une spiritualité franciscaine, où les craintes, les rejets, les contradictions de toute sorte tendent à se fondre dans l'amour» (Hasenohr 2015: 279).

²⁴⁴ Se segueixen, doncs, les opinions defensades per Zink 2003: especialment 70-74; Hasenohr 2015: 277-278; *Breviari d'amor* 2018: xxiii.

4.1.1. El pas de l'obra de Matfre Ermengaud a les traduccions ibèriques

Encara que aquest treball no té el propòsit d'examinar el pas de la versió original a les traduccions ibèriques, la recerca duta a terme ha servit per apuntar elements crítics a tenir en compte durant l'estudi de l'aparició de les versions catalana i castellana del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud. Aquests apunts, sobretot, responen a l'absència d'una reflexió crítica sobre el text original que, a hores d'ara, en alguns casos resulta desconegut.

Per exemple es detecta un *locus critici* a la versió original de l'obra d'Ermengaud, justament en els versos on acaba el *Breviari d'amor* ibèric. Els versos 25.439-25.482 de l'edició occitana de Peter T. Ricketts²⁴⁵ apareixen desplaçats 566 versos més avall en els testimonis *B, C, D, F, G, K, L, M, m, d*, justament després del vers 26.070, on finalitza la versió abreujada ibèrica. És a dir, en aquest conjunt de manuscrits, abans de començar el passatge sobre les vides de sants —«Aisso es la vida de sant Andrieu» (v. 26.070T)— apareixen els versos desplaçats pertanyents al capítol «Del octau article de la sancta fe e del sant esperit, en qual manieira dichendet sobre·ls dicipols de Jezu Cristz lo jorn de Pentacosta» (v. 25.358T-25.482).

Segons explica l'editor a la nota, creu que la lliçó de l'edició és la correcta, seguint l'ordre adoptat ja en l'edició de Gabriel Azaïs, i puntualitza: «il est interessant de noter la constitution du groupe qui maintient le bon ordre, *AHIND*, un mélange de la meilleure et de la pire tradition».²⁴⁶ Com es demostra a la transcripció sinòptica d'aquest passatge, els manuscrits que ofereixen la lliçó textual fins ara acceptada són tres: *A, H, I*.²⁴⁷

A banda d'aquesta variant crítica, es troba pertinent apuntar dos altres aspectes, els quals també s'hauran de tenir en compte a l'hora d'explicar la versió abreujada ibèrica. Paul Meyer, en el seu cèlebre article, opina que el passatge de les vides de sants —sant Andreu, sant Joan Evangelista i sant Tomàs— no pertanyen al pla original del *Breviari d'amor*²⁴⁸ i que és possible que es puguin considerar composicions independents introduïdes posteriorment per l'autor, emprant com a font les *Apostolicae historiae* de Pseudo-Abdias. Curiosament, a més, la traducció de les vides dels sants és parcial o inacabada. Meyer es planteja si Matfre

²⁴⁵ Cf. Ricketts ed. 1976-2004: vol. IV, 488-491.

²⁴⁶ Cf. Ricketts 1974-2004: vol. IV, 489.

²⁴⁷ S'opta per presentar una transcripció al màxim de fidel possible del text original per mostrar les variants textuais entre testimonis i, per tant, no se segueixen els criteris de transcripció anunciats al començament d'aquest treball. Només s'altera en la puntualització del text i en la separació de paraules, seguint l'edició de referència. Per la lectura de *m*, se segueix Brunel 1955.

²⁴⁸ S'haurien de tractar les matèries teològiques anunciades en el capítol dedicat a la descripció de l'arbre de vida eterna (v. 20.087T i següents), segons Meyer 1898: 38.

Ermengaud, havent començat un recull de llegendes en vers i no havent pogut acabar-les, les aprofita en la que és la seva gran obra.²⁴⁹

La presència de l'epístola de Matfre a la seva germana, que en els testimonis *G, H, I* apareix introduïda en el discurs del *Breviari d'amor*, també s'haurà de tenir en compte quan es reflexioni sobre la fixació del text ibèric.²⁵⁰

El plantejament de totes aquestes qüestions i les seves possibles respostes o incògnites mostren la necessitat d'un coneixement global i profund del *Breviari d'amor* occità per poder afrontar l'estudi de les versions ibèriques.

²⁴⁹ Cf. Meyer 1898: 38-39.

²⁵⁰ Vegeu el capítol dedicat a l'estudi d'aquesta composició: *supra*, 2.1. *La tradició occitana del Breviari d'amor*, 2.1.5. *El contingut dels còdexs*: 51-55.

Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del <i>Breviari d'amor</i>														
	A	H	I	N	B	C	D	F	G	K	L	M	d	m
25437	D'aquesta gen que lauzo dieu	D'aquesta gen que lauzon dieu	D'aquesta gen que lauso dieu	D'aquesta gen que lauzon dieu	Aquestas gens que lauzon dieu	Aquestas gens que lauzo dieu	D'aquesta gent qui lauuen dyo	D'aquesta gent que lauzon dieu	D'aquesta gen que lauzon dieu	E aquesta en que lauzon dieu	Aquestas gens que lauzon dieu	Daquesta gen que lauzon dieu	D'aquestas que lauzon diau	
25438	Magnifican lo poder sieu?	Magnifican lo poder sieu?	Magnifican lo poder sieu?	Magnifican lo poder sieu?	Magnifican le poder sieu?	Magnifican lo poder sieu?	Magnifican lo poder syo?	Magnefican lo poder sieu?	Magnifican lo poder sieu?	Magnifican lo poder sieu?	Magnifican le poder sieu?	Magnifican lo poder sieu?	Mangnificam lo pode siau?	
<i>Rúbrica a imatge</i>					<i>Sant esperit les apostols le iorn de pentecosta enlumena</i>	<i>San sperit enluminet los apostols lo ior de pentacosta</i>	<i>Ihesus tramet lo sant esperit sobre ls disciples</i>	<i>Lo sant esperit enlumena lo iorn de penta costa ses apostols</i>		<i>Le sant esperit enluminet los apostols lo jornz de pentacosta</i>	<i>Sant esperit ellumines les apostols le iorn de pentacosta</i>		<i>[Espai en blanc]</i>	
<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>		<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>	<i>Imatge</i>		

Taula 102. Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del *Breviari d'amor* - 1

Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del Breviari d'amor

	A	H	I	N	B	C	D	F	G	K	L	M	d	m
25439	Quan lh'apostol foron complit	Quan l'apostol [sic] foron complit	Quant l'apostol foron complit											
25440	De gracia del sant esperit	De gracia del sant esperit	De gracia del sant esperit											
...														
25481	Est peccat non lur tengua dan	Est peccat no lur tenga dan	Cest peccat no lor tenga dan											
25482	Senher que no sabo que:us fan.	Senher que no sabo que:s fan.	Senher que no sabon que:s fan.											
25482T	<i>En qual maneyra lhesuchrist ans del temps de ssa passio aura promes lo sant sperit a sos dessipols</i>	<i>En qual maneyra Jezucristz ans del tenp [sic] de sa passio hauia promes lo sant esperit a sos dicipols</i>	<i>En qual maneyra lhesucrist hans [sic] del temps de sa passio hauia promes lo sant esperit a sos dicipols</i>	<i>En qual maneyra lezucrist ans del tems de la passio hauia promes lo sanesperit a sos dicipols</i>		<i>En qual maneyra lhesucrist ans del temps de ssa passio auia promes lo sant esperit a sos apostols</i>	<i>En qual maneyra lhesus auia promes als disciples lo sant esperit auan lo temps de sa passio</i>		<i>En qual maneyra lhesuchrist ans de temps de sa passio auia promes lo sant esperit a sos dicipols</i>		<i>En qual maneyra lezucrist ans del temps de ssa passio auia promes le sant esperit a ssos apostols</i>	<i>En qual maneyra lezucristz ans del tems de sa passio hauia promes lo sant esperit a sos dicipols</i>	[Espai en blanc]	
25483	Le sanh esperit creaires	Lo sanh esperitz creayres	Lo sant esperit creaire	Le sanhs esperitz creayres	Le sant esperit creayre	Lo sant esperit creaire	Lo saynt esperit qui:s creayre	Lo sant esperit creayres	Le sanhs esperitz creaires	Le sant esperit creayres	Lo sant esperit creayres	Le sanhs esperitz creaires	[L]e sanhs esperit creayres	
...														

Tanla 103. Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del Breviari d'amor - 2

Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del <i>Breviari d'amor</i>															
	A	H	I	N	B	C	D	F	G	K	L	M	d	m	
26069	O si·lh play nos de uezer se	On se·lh play nos do vezer se	On si·l platz nos do veser se	On si·l play nos do uezer se	On si·l play nos do ueser se	On si·l play nos do uezer se	Ont si·lh platz nos do uezer se	On si·l platz nos don auezer	On si·l plai nos do uezer se	Que si·lh play nos do uezer se	On si·lh play nos do ueszer se	On si·lh plai nos do uezer se			
26070	Dieus lo paire per sa merce.	Dieus le payres per merce.	Dieus lo paire per sa merce.	Dieus le paires per sa merce.	Dieus le payre per sa merce.	Dieus lo payre per sa mersce [sic]	Dyos lo payre per sa merse.	Dieus lo payre per sa merce.	Dieus le paires per sa merce.	Dieus le payre per sa merce.	Dieus le payre per sa merce.	Dieus le paires per sa merce.			
<i>Rúbrica</i>				<i>Aisso es la uida dels apostols</i>			<i>Ayssi se conte la uita dels apostols</i>					<i>[Espai en blanc, sense rúbrica]</i>		<i>La vida dels apostols</i>	
[25439]				Quan l'apostol foron complit	Quan l'apostol foron complitz	Quan l'apostol foro complit	Quan li apostol foren complit	Can l'apol [sic] foron complit	Quant l'apostol foron complit	Quan l'apostol foron complit	Quant l'apostols foron complitz	Quan l'apostol foron complit		Can lh'apostol foron complit	
[25440]				De gracia del sant esperit	De gracia del sant esperitz	De gratia del sant esperit	De gracia del saynt esperit	De gracia del sant esperit	De gracia del sant esperit	De gracia del sant esperit	De grassia del sant esperit	De gratia del sant esperitz	De gracia del sant esperit		De gracia del sant esperit
...															

Taula 104. Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del *Breviari d'amor* - 3

Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del <i>Breviari d'amor</i>														
	A	H	I	N	B	C	D	F	G	K	L	M	d	m
[25481]				Est peccat non lur tenha dan	Est peccat no lor tengua dan	E est peccat no lor tengua dan	Sestz peccatz no lor tenha dan	Est peccat no lor tenga dan	Est peccat non lur tenga dan	Est peccat no lor tenha dan	Est peccat non lor tenga dan	Est peccat uno lur tengua dan		Est peccat non lur tenga tan
[25482]				Senher que no saben que-s fan.	Senher que nos sabo que-s fan.	Senher que no sabo que-s fan.	Senher que no saben que-s fan.	Senher que no sabo que-s fan.	Senher que no sabo que-s fan.	Senher que no sabo que-s fan.	Senher que no ssabo que-s fan.	Senher que no sabo ques fan.		Senher que no sabo que-s fan.
26070T	<i>Ayssi se recompta la uida de sant Andrieu apostol</i>	<i>Aiso es la vida de sant Andrieu</i>	<i>Aisso es la vida de sant Andrieu</i>	<i>Esta es la uida de sant Andrieu</i>	<i>Ayso es la uida de sant Andrieu</i>	<i>Ayso es la uida de sant Andrieu</i>	<i>La uita de saynt Andrio</i>	<i>De sant Andrieu</i>	<i>Aisso es la uida de sant Andrieu apostol</i>	<i>Ayso es la uida de sant Andrieu</i>	<i>Ayso es la uida de sant Andriau [sic]</i>			<i>De sant Andrieu</i>
26071	En la uida de sant Andrieu	En la uida de sant Andrieu	En la vida de sant Andrieu	En la uida de sant Andrieu	En la uida de sant Andrieu	En la uida de sant Andrieu	En la uita de saynt Andrio	La uida de sant Andrieu	En la uida de sant Andrieu	La uida de sant Andrieu	En la uida de sant Andrieu	En la uida de sant andrieu		En la vida de sant Andrieu
26072	Apostol et amic de dieu	Apotol et amic de dieu	Apostol e amic de dieu	Apostol e amic de dieu	Apostol et amic de dieu	Apostol ez amic de dieu	L'apostol e amic de dyo	Apostol et amic de dieu	Apostol et amic de dieu	Apostol et amic de dieu	Apostol et amic de dieu	L'apostol et amic de dieu		L'apostol et amic de dieu

Taula 105. Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del *Breviari d'amor* - 4

4.2. LA CREACIÓ DEL TRADUCTOR CATALÀ ANÒNIM

4.2.1. La creació de la primera versió catalana

L'anònim traductor català crea un nou artefacte literari a través de la traducció de l'obra de Matfre Ermengaud. Es tracta d'una creació pròpia, en prosa, desvinculada de la tradició original en transmetre una versió abreujada del *Breviari d'amor*.

Malgrat aquesta voluntat de diferenciar-se de la versió occitana, l'anònim traductor català és conscient de la tradició literària de la qual és deutora, com mostra la factura dels còdexs, la *mise en page* i la *mise en image*, fidels a la tradició original. Els successors del traductor anònim, és a dir els copistes, són els encarregats de fer evolucionar aquesta versió, com s'observa en l'estudi de la relació entre el text i la imatge. Com s'ha vist, malgrat l'absència de l'aparat icònic en alguns dels manuscrits de la tradició ibèrica, en el cos del text s'hi continua fent referència. L'artefacte literari que el traductor ofereix al seu públic, doncs, manté formalment l'aspecte de la tradició textual de la qual deriva i, per tant, és portadora dels mateixos valors implícits presents a la versió original.

Pel que fa al missatge que el traductor transmet, és segur que el discurs de Matfre Ermengaud, redactat encara no un segle abans, és del seu interès. Tanmateix, l'adaptació que en fa, més abreujada, apunta a un interès restringit i particular. Si en un principi l'anònim transmet les composicions líriques i el pròleg de Matfre Ermengaud, la taula de rúbriques i el *Breviari d'amor* fins al vers 26.070 de l'original occità, de seguida, es dona un segon estadi que opta per ometre la part inicial i començar amb l'índex de rúbriques i la versió reduïda. S'observa, doncs, que els artífexs d'aquest artefacte literari ja no tenen interès a continuar transmetent l'*accessus ad auctorem* original. Aquesta versió abreujada i descontextualitzada és la que s'ha conservat en la majoria de testimonis, i redueixen l'obra de Matfre Ermengaud a una suma de coneixements cosmològics i, sobretot, religiosos.²⁵¹

L'absència de tots aquells elements cortesans i vinculats a la tradició cortesana de l'original atorga a aquest artefacte literari un caràcter marcadament religiós. Dels 26.070 versos de l'original occità, la part dedicada a la cosmologia ocupa poc més de quatre mil versos i ja resulta arcaica en temps del mateix Ermengaud. Per contra, la part religiosa, inicialment adreçada a un públic laic, esdevindrà la principal gràcies al seu to didàctic, catequètic i de divulgació bíblica.

²⁵¹ Stefano Cingolani ja apunta que «la traducció en prosa catalana és essencialment una enciclopèdia religiosa» (1990-1991: 57).

El cercle d'emissió d'aquest artefacte literari s'ha de situar en un ambient pròxim a la cort: alguna persona que sap de l'existència d'aquesta obra literària, segurament gràcies a l'exemplar de Mata d'Armanyac, i que se sent atret per aquesta enciclopèdia religiosa. Les proves documentals situen el moment de creació d'aquesta primera versió pels volts de 1385 i apunten a la figura de Berenguer d'Abella, conseller i majordom de Pere III —o alguna persona pròxima a ell. El primer testimoni datat de la traducció catalana és l'exemplar de la Biblioteca del Palau, acabat de copiar el 7 de juny de 1385. Aquest exemplar de paper, amb cobertes de pell vermella, i amb claus i tanques caigudes —segons la descripció que fa Ignasi Casanovas—²⁵² és molt probablement el mateix que s'inventaria el 12 de gener de 1387 entre les possessions de Berenguer d'Abella, executat per Joan I per traïció. El seu exemplar és de paper, d'albadina vermella amb cinc tatxes en cada part.²⁵³ Per tant, s'ha de situar aquest moment de gènesi de la versió catalana entre la darrereria dels anys setanta del segle XIV i el 1385.²⁵⁴

La traducció catalana medieval del *Breviari d'amor*, doncs, s'ha de vincular amb aquest cercle d'interès pròxim a la cort catalanoaragonesa que, amb la voluntat de seguir els seus gustos literaris, decideix traduir l'obra de Matfre Ermengaud. En un moment on la burgesia se sent inclinada per la lectura de textos didàctics que li permetin desenvolupar els seus coneixements culturals laics i pròxims a una espiritualitat franciscana, el *Breviari d'amor* català compleix perfectament amb aquests requisits i els satisfà. És en aquest mateix *milieu* cultural on s'ha de buscar la llavor de l'èxit d'una de les principals figures de la literatura medieval catalana: Francesc Eiximenis.²⁵⁵

²⁵² Cf. Casanovas 1906.

²⁵³ Segons es llegeix en la crònica de Guillem Mascaró, el cap i el cos de Berenguer d'Abella van restar durant tot el dia exposats a la plaça de Sant Jaume i, quan va ser fosc, el cos i el cap van ser recollits i enterrats en el convent dels frares menors de Barcelona (Martín-Iglesias 2017). Queda pendent un estudi aprofundit de la figura i l'entorn del noble Berenguer d'Abella i la seva possible relació amb el cercle d'emissió de la traducció catalana del *Breviari d'amor*.

²⁵⁴ Com s'ha plantejat amb anterioritat, aquest exemplar *Y* formaria família amb el manuscrit de Madrid que, a banda de transmetre el text català del *Breviari d'amor*, presentaria les dues composicions líriques de Matfre Ermengaud i el pròleg en vers.

²⁵⁵ Estic convençuda que la lectura de les obres del menoret gironí i els estudis al seu entorn ajudaran a comprendre millor el moment de gènesi d'aquesta traducció.

4.2.2. La creació de la segona versió catalana

La segona versió catalana del *Breviari d'amor* s'ha d'entendre com una evolució pròpia d'aquest artefacte literari i hi està clarament vinculada. Es caracteritza perquè presenta una factura pròpia, que marca diferències amb la versió catalana primerenca, segurament com a conseqüència de l'evolució del llibre medieval i, també, per la voluntat de l'emissor d'oferir al lector un objecte més agradable de lectura.

L'artífex d'aquesta segona versió té interès a explicar els passatges de la Passió i la Resurrecció de Jesucrist i per fer-ho recorre a un altre text de divulgació bíblica i molt difós dins de l'entorn burgès: la *Crònica universal des de la Creació fins a Constantí*. Aquesta obra de caràcter historiogràfic, que vol apropar la història a la societat laica, també transmet l'evangeli apòcrif de Nicodem que, com s'ha vist, és una de les obres pròximes a l'original occitana. Sembla, doncs, que aquesta segona versió apareix amb la voluntat de remarcar aquesta espiritualitat franciscana que ja és present en les paraules d'Ermengaud.²⁵⁶ Aquesta versió, pròxima temporalment a la primera versió catalana del *Breviari d'amor*, es pot datar en el darrer quinquenni del segle XIV.

L'estudi de la *Crònica universal des de la Creació fins a Constantí*, així com la difusió de l'apòcrif de Nicodem en terres catalanes i occitanes, hauran d'aportar noves dades a aquest centre d'emissió de la segona versió catalana del *Breviari d'amor* i ajudaran a demostrar, una vegada més, els estrets contactes culturals d'aquest racó de la Romania.²⁵⁷

²⁵⁶ I que també queda reforçada, com s'ha dit, per la presència d'altres textos com el *Salve regina en romans* o la *Llegenda de la santa Creu* dels manuscrits C, L. Aquesta segona versió catalana sembla més pròxima al missatge que transmeten aquests dos testimonis occitans.

²⁵⁷ L'anada i vinguda d'aquestes obres en llengua occitana i catalana demostra aquest continu cultural tantes vegades reivindicat. Cf. Asperti 1985; Badia 1988, i per l'àmbit temàtic de la literatura religiosa, Cingolani 1993-1994.

4.3. LA CREACIÓ DEL TRADUCTOR CASTELLÀ ANÒNIM

La creació de l'anònim traductor castellà de l'obra de Matfre Ermengaud, el *Breviario de amor*, és molt propera a la del traductor català anònim, més concretament, al de la primera versió. L'origen de la traducció castellana s'ha d'ubicar en un context similar al català per les semblances que s'han anat ressaltant al llarg del treball: les similituds en la factura; la transmissió del text i les imatges, d'acord amb els altres testimonis de la tradició textual ibèrica; i pel possible públic potencial. Aquests aspectes determinen que en cap cas es pot desvincular la traducció castellana de la versió catalana.

El cercle d'emissió, possiblement, s'ha de cercar en un espai pròxim a la cort que tingués interès per difondre aquesta enciclopèdia religiosa, pròxima a una espiritualitat franciscana, en un altre codi lingüístic: el castellà. La necessitat d'emprar una llengua diferent es podria explicar com una traducció feta per afavorir o reforçar contactes diplomàtics. Sembla plausible datar aquesta versió en el primer quart del segle XV.

La manca de dades relatives al *Breviario de amor* dificulta aproximar-se a un cercle d'interès més precís i concret, i fa evident que aquesta versió és la que avui en dia desperta més incògnites.

5. CONCLUSIONS

1. El treball «*Breviari d'amor: text, còdex, obra*» mostra com, a través de l'aplicació del mètode de la lectura coetània, es pot comprendre la globalitat d'una obra medieval, en aquest cas el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud, en les seves tres versions romàniques: occitana, catalana i castellana.

2. El *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud és una enciclopèdia medieval que té com a principal objectiu difondre la doctrina i la fe cristiana als laics, per fer front als corrents heretges i adaptar el món cortesà a la nova realitat social i cultural de l'Occitània del segle XIV.

A dia d'avui es tenen constància de vint-i-set testimonis, complets i fragmentaris, que abracen des de principi del segle XIV fins al segle XIX, i esdevé la tradició textual més rica de la literatura occitana. L'arquetip original tindria les característiques formals següents: còdex en suport pergamí, de dimensions grans, a dos corondells, de trenta-nou línies, amb marges amples, amb aparat decoratiu elaborat i amb un ric aparat icònic; i presentaria la disposició següent: la cançó *Dregz de natura comanda, Temps es qu'eu mon sen expanda*, la taula de rúbriques, el *Breviari d'amor* i l'epístola de Matfre a la seva germana.

El primer document que prova la recepció del *Breviari d'amor* és l'inventari del bisbe de Périgueux, Raymond de Durfort, de l'any 1341. L'estudi de la recepció d'aquesta obra queda vinculat, sobretot, a les dades aportades pels posseïdors dels còdexs medievals, coneguts o potencials, relacionats amb la família dels Armanyac —Mata d'Armanyac (ca. 1347-1378) i Jacques d'Armagnac (ca. 1433-1477)— i Isabelle de Lévis († 1361), personatges vinculats a l'espiritualitat franciscana. La lectura d'aquesta obra s'ha emmarca dins del compendi de textos de l'autor i es relaciona amb grups de poder influenciats per l'espiritualisme franciscà, amb una forta tendència ascètica, antijueva i apocalíptica.

3. La traducció catalana del *Breviari d'amor* es caracteritza perquè presenta una versió abreujada de l'original occità i perquè redueix el discurs de Matfre Ermengaud a una enciclopèdia religiosa adreçada a un públic laic. El cercle d'emissió d'aquest artefacte literari s'ha de situar en un ambient pròxim a la cort, molt probablement del cercle de Berenguer d'Abella, conseller i majordom de Pere III, cosa que permet situar el moment de gènesi de la traducció catalana entre la darrereria dels anys setanta del segle XIV i el 1385.

Es conserven deu testimonis de la versió catalana i ha esdevingut una de les tradicions textuais més abundants de la literatura catalana medieval. L'arquetip original presentaria una factura fidel a l'original occità: còdex de pergamí o paper, de dimensions grans, a dos corondells, de trenta-cinc línies, amb aparat decoratiu i icònic. Igualment, s'han distingit dues

altres factures: la segona, es caracteritza per ser de paper, de dimensions més reduïdes, a un corondell, amb aparat decoratiu i icònic; i la tercera, en format en quart, a un corondell, amb aparat decoratiu senzill i sense aparat icònic.

El resultat més rellevant en l'estudi de la traducció catalana és l'existència d'una segona versió del *Breviari d'amor* català. En els passatges dedicats a la Passió i la Resurrecció de Jesucrist escrits per Ermengaud, dos exemplars, *S i a*, presenten una part de text extret d'una altra obra literària: la *Crònica universal de la Creació a Constantí*. A més, afegixen al final de la còpia del *Breviari*, un darrer capítol sobre l'apòcrif de Nicodem que també procedeix de la mateixa obra historiogràfica. Aquesta versió, pròpia del *Breviari d'amor* català, és pròxima temporalment a la traducció ibèrica del *Breviari* i es pot datar en el darrer quinquenni del segle XIV.

El *Breviari d'amor* era una obra molt llegida en l'àrea geogràfica dels Països Catalans en tots els estaments socials. El primer focus de recepció de l'obra occitana a terres catalanes és la ciutat de Lleida, on es té constància de la còpia de l'exemplar conservat a Sant Petersburg. També se sap que la versió occitana va entrar a la cort catalanoaragonesa a través de Mata d'Armanyac, possiblement pels volts del seu matrimoni amb el duc de Girona l'any 1373. L'èxit de difusió d'aquesta obra recau, sobretot, en el fet que esdevé una lectura majoritària pels mercaders que se senten atrets per aquesta suma de coneixement religiós, marcada per una ideologia franciscana. La segona versió de la traducció catalana medieval apareix amb la voluntat de remarcar més aquesta espiritualitat.

4. El *Breviario de amor* és la versió més desconeguda encara a hores d'ara. El cercle d'emissió d'aquesta traducció castellana, possiblement, s'ha de cercar en un espai pròxim a la cort que tingués interès a difondre aquesta enciclopèdia religiosa en un altre codi lingüístic, el castellà, amb la voluntat de crear contactes diplomàtics.

La traducció castellana es conserva en un *unicum*, i és posterior a la catalana, de la qual és deutora. Malgrat que la còpia conservada sigui del segle XV, l'original castellà sembla que sigui força coetani a la versió catalana, segurament del primer quart d'aquest segle. La comprensió d'aquesta obra en el conjunt de la tradició ibèrica ajuda a reforçar l'existència d'un lligam estret entre aquesta traducció i la primera versió catalana del *Breviari d'amor*, sobretot per la seva factura regular i perquè es manté fidel a l'arquetip.

La difusió del *Breviario de amor* és reduïda en comparació amb les altres versions romàniques. La manca de dades relatives a la seva recepció només fa possible relacionar el *milieu* cultural de divulgació de la versió castellana amb el de la primera versió catalana: llunyà

a la cort, on la burgesia, amb la voluntat d'emular l'aristocràcia, troba en la lectura el mitjà per aproximar-se al coneixement i a la cultura laica.

5. L'estat actual de la investigació té la voluntat de servir com a síntesi de les recerques realitzades fins ara al voltant de la figura de Matfre Ermengaud i la seva obra, el *Breviari d'amor*, amb el propòsit de continuar teixint la història de la literatura romànica.

6. BIBLIOGRAFIA

- ABEELE, Baudouin Van den (2013), *Texte et image dans les manuscrits de chasse médiévaux*, Paris, Bibliothèque nationale de France.
- ALÒS-MONER, Ramon d' (1924), «Documenti per la storia della biblioteca d'Alfonso il Magnanimo», Roma, Tipografia del Senato.
- ALVAR, Carlos (1989), «Aportación al conocimiento de las traducciones medievales del francés en España», a Francisco LAFARGA (ed.), *Imágenes de Francia en las letras hispánicas*, Barcelona, Promociones y Publicaciones Universitarias: 201-207.
- (1998), «Textos técnicos traducidos en Castilla (siglos XIII a XV)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 74, 1/2: 235-255.
- (2010), *Traducciones y traductores: materiales para una historia de la traducción en Castilla durante la Edad Media*, Alcalá de Henares, Centro de Estudios Cervantinos.
- (2012), «Literatura española medieval, literatura europea», a A. MARTÍNEZ PÉREZ - A. L. BAQUERO ESCUDERO, *Estudios de literatura medieval: 25 años de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Murcia, Universidad de Murcia, Servicio de Publicaciones: 15-27.
- AMADES, Joan (1982-1983), *Costumari català. El curs de l'any*, Barcelona, Salvat Editores - Edicions 62, 5 vol.
- AMADOR DE LOS RÍOS, José (1852), *Obras de don Íñigo López de Mendoza, Marqués de Santillana*, Madrid, Imprenta de la calle de S. Vicente baja á cargo de José Rodriguez.
- AMER, Miquel Victorià (1873), *Compendi historial de la Biblia que ab lo títol de Genesi de scriptura trelladà del provençal a la llengua catalana mossen Guillem Serra en l'any M.CCCCLI*, Barcelona, Verdaguer.
- ANGLADE, Joseph (1927), «Fragment d'un manuscrit du *Breviari d'amor*», a *Mélanges de philologie et d'histoire offerts à M. Antoine Thomas par ses élèves et ses amis*, Paris, Champion: 1-5.
- ARNALL I JUAN, M. Josepa (2002), *El llibre manuscrit*, Barcelona, Eumo Editorial.
- AURELL I CARDONA, Jaume (1996), *Els mercaders catalans al quatre-cents. Mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona (1370-1470)*, Lleida, Pagès editors.
- ASPerti, Stefano (1985), «*Flamenca* e dintorni. Considerazioni sui rapporti fra Occitania e Catalogna nel XIV secolo», *Cultura Neolatina*, 45: 59-103.
- AZAÏS, Gabriel (1859), «Les troubadours de Béziers», *Bulletin de la Société archéologique, scientifique et littéraire de Béziers*, I, 2: 83-324.
- (1862-1881), *Le Breviari d'amor de Matfre Ermengaud, suivi de sa lettre à sa soeur*, Béziers - Paris, Société Archéologique, Scientifique et Littéraire de Béziers, 2 vol.

- BADIA, Lola (1992), «L'aportació de Ramon Llull a la literatura en llengua d'oc: per un replantejament de les relacions Occitània-Catalunya a la baixa Edat Mitjana», a EAD., *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull*, Barcelona, Quaderns Crema: 141-171.
- BARNILS, Pere (1916), «De la traducció catalana del *Breviari d'Amor*», *Estudis Romànics*, 1: 47-71.
- BATLLE I GALLART, Carme (1995), «Notícies sobre biblioteques dels ciutadans honrats i dels advocats de Barcelona (segles XIV-XV)», *Barcelona: quaderns d'història*, 1: 71-84.
- BATTEZZATTI, Gaudenzio (1906), *El Breviari d'amor di Matfre Ermengaud. Studi critici*, Torino, Carlo Clausen.
- BEET = ASPERTI, Stefano (dir.), *Bibliografia Elettronica dei Trovatori*, Roma, Sapienza Università di Roma. En línia a: <<http://www.bedt.it/>> [Consulta: tardor 2018].
- BELTRAN, Vicenç (1997), «El cancionero de Charles d'Orléans y *Dreç de natura* de Matfre Ermengaut», *Romania*, 115: 193-206.
- (2006), «Cubiertas removibles, cuadernos inestables: entre Filología y Codicología», a P. G. BELTRAMI - M. G. CAPUSSO - F. CIGNI - S. VATTERONI (ed.), *Studi di Filologia Romanza offerti a Valeria Bertolucci Pizzorusso*, Pisa, Pacini: 187-225.
- (2012), «Edat Mitjana, ideologia i literatura», a R. ALEMANY FERRER - F. CHICO RICO (ed.), *XVIII Simposio de la SELGYC (Alicante 9-11 de septiembre 2010) = XVIII Simposi de la SELGYC (Alacant 9-11 setembre de 2010). Literatures ibèriques medievals comparades = Literaturas ibéricas medievales comparadas*, Alacant, Universitat d'Alacant, SELGYC: 103-132.
- BETÍ, Manuel (1920-1922), «Notícies de llibres tretes dels arxius del Maestrat», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 6: 313-319.
- BITECA = G. AVENOZA - L. SORIANO - V. BELTRAN (dir.), *BITECA. Bibliografia de Textos Antics Catalans, Valencians i Balears (BITECA)*, Berkeley, The Bancroft Library, University of California. En línia a: <<https://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/index.html>> [Consulta: tardor 2021].
- BIU, Philippe (2011), *La Cronique universelle de la Création jusqu'à Constantin: un corpus occitan et catalan au XIVe siècle*, Pau, Université de Pau et des Pays de l'Adour [Tesi doctoral].
- BOHIGAS, Pere (1966), «Códices miniaturados en las iglesias de Gerona», *Revista de Girona*, 35: 11-15.

- (1960-1967), *La Ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña: contribución al estudio de la historia de la miniatura catalana*, Barcelona, Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 3 vol.
- (1985), *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, Curial - Abadía de Montserrat.
- BONDURAND, Édouard (1888), «Inventaire des meubles du château de Verfeuil», *Bulletin archéologique du Comité des travaux historiques et scientifiques*: 243-248.
- BOTANA, Federico (2004), «Virtuous and Sinful Uses of Temporal Wealth in the *Breviari d'Amor* of Matfre Ermengaud (MS BL Royal 19.C.I)», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 67: 49-80.
- BRAYER, Édith (1962), «Manuscrits français de Cambridge. Bibliothèque universitaire: Additional manuscripts», *Bulletin d'information de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes*, 10: pp. 29-41.
- BRAYER, Édith - Jacques MONFRIN (1966), «Un fragment du *Breviari d'amor* conservé aux Archives municipales de Vienne (Isère)», *Romania*, 87: 59-93.
- BREILLAT, P. (1944-1945), «Fragment d'un manuscrit du *Breviari d'amor*», *Romania* 68: 376-381.
- Breviari d'amor* 1980 = ERMENGAUD, Matfre, *Breviari d'amor. Manuscrit valencià del segle XV (Biblioteca Nacional, Madrid)*, Valencia, Vicent García editores, 2 vol.
- Breviari d'amor* 2003-2007 = ERMENGAUD, Matfre, *Breviari d'amor*, Madrid - Sankt Peterburg, A y N Ediciones - Rossiskaia natsionalnaia biblioteka.
- Breviari d'amor* 2018 = ERMENGAUD, Matfre, *Le Bréviaire d'amour*, Cazouls-lès-Béziers, Éditions du Mont.
- BRUNEL, Clovis (1930), «Fragments de manuscrits du *Breviari d'amor*», *Romania*, 61: 236-252.
- (1936), «Nouveaux fragments d'un manuscrit du *Breviari d'amor*», *Romania*, 62: 385-386.
- (1955), «Encore un fragment de manuscrit du *Breviari d'amor*», *Romania*, 76: 89-93.
- BRUNEL, Geneviève (1983), «Un fragment du *Breviari d'amor* (Avignon)», *Romania*, 104: 177-197.
- CABRÉ - MARTÍ (2010) = CABRÉ, Miriam - MARTÍ, Sadurní (2010), «Le chansonnier *Sg* au carrefour occitano-catalan», *Romania*, 128: 92-134.
- CAPDEVILA ARRIZABALAGA, Irene (2013), *Estudi codicològic del manuscrit 72 de la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona*, Barcelona, Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona. En línia a: <<http://hdl.handle.net/2445/48504>> [Consulta: tardor 2021].

- (2016), «*Dels ·XII· signes del cel e de la natura de cascuns* (vv. 3655-3943). Edició crítica d'un fragment de la traducció catalana medieval del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud», *Revista de Literatura Medieval*, 28: 13-31.
- CAPDEVILA ARRIZABALAGA 2018a = CAPDEVILA ARRIZABALAGA, Irene (2018), «L'enciclopedisme a Occitània en temps de Ramon Llull», a V. BELTRAN PEPIÓ - T. MARTÍNEZ ROMERO - I. CAPDEVILA ARRIZABALAGA (ed.), *Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII*, Firenze, Edizioni del Galluzzo per la Fondazione Ezio Franceschini: 151-191.
- CAPDEVILA ARRIZABALAGA 2018b = CAPDEVILA ARRIZABALAGA, Irene (2018), «Un manuscrit perdut: el *Breviari d'amor* català de la Biblioteca del Palau», *Mot so raso*, 17: 38-51. [DOI: 10.33115/udg_bib/msr.v17i0.22301].
- CAPDEVILA ARRIZABALAGA 2019a = CAPDEVILA ARRIZABALAGA, Irene (2019), «El fragment ζ de la traducció catalana medieval del *Breviari d'amor* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, Ms. 1486)», a M. J. Lacarra (coord.), *Literatura medieval hispánica. «Libros, lecturas y reescrituras»*, San Millán de la Cogolla, Cilengua: 235-251.
- CAPDEVILA ARRIZABALAGA 2019b = CAPDEVILA ARRIZABALAGA, Irene (2019), «Estudi codicològic del *Breviari d'amor* català: els fragments de la Universiteitsbibliotheek de Gant», a I. TOMASSETTI (coord.), *Avatares y perspectivas del medievalismo ibérico*, San Millán de la Cogolla, Cilengua: 735-748.
- (2020), «Una altra versió del *Breviari d'amor* català: estudi dels fragments de Gant (UbGent, BHSL.HS.3284) i del còdex de París (BnF, Espagnol 205)», a M. BELLMUNT SERRANO - J. MAHIQUES CLIMENT, *Literature, Science & Religion Textual Transmission and Translation in Medieval and Early Modern Europe*, Kassel, Reichenberger: 103-119.
- CASANOVAS, Ignasi (1906), «Còdexs de l'arxiu del Palau», *Revista de bibliografia catalana*, 6: 5-42.
- CATAFAU *en premsa* = CATAFAU, Aymat, *Les échanges culturels entre France, Occitanie, Castille et Catalogne à travers les bibliothèques rousillonaises des XIVe-XVe siècles*.
- CAVAGNA, Mattia (2016), «La cosmologie du *Livre des propriétés des choses* en occitan, entre vers et prose, entre texte et image: une lecture de l'*Elucidari de las propietatz de totas res naturals* et du *Breviari d'Amor* de Matfre Ermengaud», a Stefania MAFFEI BOILLAT - Alain CORBELLARI (ed.), *L'aventure du sens. Mélanges de philologie provençale en l'honneur de François Zufferey*, Strasbourg, ELiPhi: 33-65.
- CÉZARD, Pierre (1974), «Le fragment de la Haute-Vienne du *Breviari d'amor*», *Romania*, 95: 560-562.

- CHARTIER, Roger *et al.* (1999), *Cultura escrita, literatura e historia. Conversaciones con Roger Chartier*, México D.F., Fondo de Cultura Económica.
- CHASTANG, Pierre (2008), «L'archéologie du texte médiéval», *Bulletin du centre d'études médiévales d'Auxerre | BUCEMA*, Hors-série n° 2. [DOI: 10.400/cem.8702].
- CHERCHI, Paolo (1994), «L'enciclopedia nel mondo dei trovatori», a M. PICONE (ed.), *L'enciclopedismo medievale*, Ravenna, Longo Editore Ravenna: 277-291.
- CIFUENTES I COMAMALA, Lluís (2021), «Literatura i promoció social: lectura i creació literàries entre els menestrals catalans medievals», *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 8, 57-108. [DOI: 10.7203/MCLM.8.21014]
- CINGOLANI, Stefano M. (1990-1991), «Nos en leyr tales libros trobemos plazer e recreation. L'estudi sobre la difusió de la literatura d'entreteniment a Catalunya als segles XIV i XV», *Llengua & Literatura*, 4: 39-127.
- (1993-1994), «La letteratura religiosa in Occitania e Catalogna fra XI e XIII secolo», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 44: 37-55.
- CISTERNES, Philippe de (2009), *Être et paraître. Une étude d'inventaires après décès de nobles rousillonnais (XIVe-XVe siècles)*, Perpignan, Université de Perpignan Via Domitia [Mémoire de Master 1].
- COLLURA, Alessio (2013), «Sens e razos d'una escriptura. Per una nuova edizione critica della traduzione occitana dell'Evangelium Nicodemi», a R. TRACHSLER - F. DUVAL - L. LEONARDI (ed.), *Actes du XXVIIe Congrès international de linguistique et philologie romanes (Nancy, 15-20 juillet 2013). Section 13: Philologie textuelle et éditoriale*, Nancy, ATILF: 49-59. En línia a: <<http://www.atilf.fr/cilpr2013/actes/section-13.html>> [Consulta: tardor 2021].
- (2014), *Sens e razos d'una escriptura. Edizione e studio della traduzione occitana dell'Evangelium Nicodemi - Sens e razos d'una escriptura. Édition et étude de la traduction occitane de l'Evangelium Nicodemi*, Montpellier - Trento, Université de Montpellier 3 - Università degli Studi di Trento [Tesi doctoral]. En línia a: <<http://www.biu-montpellier.fr/florabium/jsp/nnt.jsp?nnt=2014MON30098>> [Consulta: tardor 2021].
- (2015), «L'Evangelium Nicodemi e la traduzioni romanze», *Ticontre. Teoria Testo Traduzione*, 3: 29-48.
- (2017), «La letteratura didattico-religiosa tra Occitania e Catalogna: nuove prospettive sui contesti traduttivi dell'Evangelium Nicodemi», a A. CARRERA - I. GRIFOLL (ed.), *Occitània en Catalonha: de tempses novèls, de novèls perspectives. Actes de l'XI^en Congrès de l'Associacion Internacionala d'Estudis Occitans*, Barcelona - Lleida, Generalitat de Catalunya - Institut d'Estudis Ilerdencs: 505-513.

- (2018), «*Sens e razos d'una escriptura*». *Il vangelo occitano di Nicodemo*, Roma, Edizioni Nuova Cultura.
- COLUMBA BATLLE, Lluís (1988), «Apotegmes de les *Vitas patrum catalanes*», *Caplletra*, 3: 5-21.
- DELISLE, Léopold V. (1868-1881), *Le Cabinet des manuscrits de la Bibliothèque impériale*, Paris, Imprimerie Impériale, 4 vol.
- (1905), «Note complémentaire sur les manuscrits de Jacques d'Armagnac», *Bibliothèque de l'École des chartes*, 66: 255-260.
- DOMÍNGUEZ BORDONA, Jesús (1931), *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca nacional*, Madrid, Blass.
- DURAN I SANPERE, Agustí (1917), «Notícia de llibres en inventaris de Cervera», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, IV, 7: 127-135.
- ESCOLÀ LONCÀ, Marga (2013-2014), *Un manuscrit miniat a la Lleida del segle XIV (Lleida - Sant Petersburg)*, Lleida, Universitat de Lleida [Treball de final de grau].
- FASSEUR, Valérie (2015), «Chevaucher le temps. Le cheval dans le cycle iconographique du *Breviari d'Amor* (Real Biblioteca del Monasterio de El Escorial Ms S.I.3)», a B. ANDENMATTEN - A. PARAVICINI BAGLIANI - E. PIBIRI (ed.), *Le cheval dans la culture médiévale*, Firenze, Sismel - Edizioni del Galluzzo: 295-314.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Laura (2019), «Manuscritos iluminados: artificios, espacios y contextos productivos», a G. AVENOZA - L. FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ - L. SORIANO ROBLES (ed.), *La producción del libro en la Edad Media*, Madrid, Sílex: 131-206.
- FERNÁNDEZ LUZÓN, Antonio (1995), «Los estudios clásicos en Barcelona durante la primera mitad del siglo XVI», *Manuscrits: revista d'història moderna*, 13: 219-246.
- FERRANDO, Antoni (1984), «El *Breviari d'Amor* en llengua catalana», a E. Casanova (ed.), *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: estudis en llengua i literatura catalanes*, València, Universitat de València, Servei de Publicacions, vol. I: 109-116.
- (1986), «El *Breviari d'Amor* en llengua catalana», a *Actes du XVIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes (Aix-en-Provence, 29 août-3 septembre 1983)*, Aix-en-Provence, Université de Provence, vol. IX: 168-180.
- (1992), «Noves dades sobre el *Breviari d'Amor* en llengua catalana», a Antoni FERRANDO (ed.), *Miscel·lània Sanchis Guarner*, València - Barcelona, Universitat de València - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. II: 47-71.
- (2003-2007), «El *Breviari d'Amor*: autoría, estructura, difusió», a *Breviari d'amor de Matfre Ermengaud. Libro de estudios*, Madrid, AyN Ediciones: 9-29.

- FERRER, Eloi (1926), «Un inventari del segle XV», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 7: 241-253.
- FERRER I MALLOL, M. Teresa (2007), «Altres famílies i membres de l'oligarquia barcelonina», a *El Llibre del Consell de la ciutat de Barcelona. Segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals: 269-346.
- FOURNIER, Marcel (1890-1894), *Les Statuts et privilèges des Universités françaises, depuis leur fondation jusqu'en 1789*, Paris, L. Larose et Forcel, 4 vol.
- GALENT-FASSEUR, Valérie (1999), «La Dame de l'Arbre. Rôle de la “vue” structurale dans le *Breviaire d'amour* de Matfre Ermengau», *Romania*, 117, 1-2: 32-50.
- (2003), «Une expérience avec la lyrique: le *Perilhos tractat d'amor de donas* de Matfre Ermengau», *Perspectives Médiévales*, 28: 169-192.
- Gallia christiana* 1720 = SAINTE-MARTHE, Denys de (1720), *Gallia christiana in provincias ecclesiasticas distributa...*, Parisiis, ex typographia regia, vol. 2.
- GIANNINI - GASPERONI 2006 = GIANNINI, Gabriele - GASPERONI, Marianne (2006), *Vangeli occitani dell'infanzia di Gesù. Edizione critica delle versione I e II*, Bologna, Pàtron.
- GIMENO BLAY, Francisco M. (1991), «A propósito del manuscrito vulgar del trescientos: el Escorialense K.I.6 y la minúscula cursiva libraria de la Corona de Aragón», *Scrittura e Civiltà*, XV: 205-245.
- (2007), «Entre el autor y el lector: producir libros manuscritos en catalán (siglos XII-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 37/1: 305-366.
- GÓMEZ REDONDO, Fernando (1998), *Historia de la prosa medieval castellana. I. La creación del discurso prosístico: el entramado cortesano*, Madrid, Cátedra.
- HASENOHR, Geneviève (2015), *Textes de dévotion et lectures spirituelles en langue romane (France, XIIe-XVIe siècle)*, Turnhout, Brepols.
- HARUNA-CZAPLICKI, Hiromi (2009), «Note introductive sur les manuscrits illustrés du *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud: l'enluminure toulousaine dans sept manuscrits du XIVe siècle», *Mémoires de la Société Archéologique du Midi de la France*, 69: 306-312.
- (2011), «La culture picturale du *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud dans les enluminures toulousaines du XIVe siècle», *Mémoires de la Société Archéologique du Midi de la France*, 71: 83-125.
- (2016), «Les manuscrits occitans enluminés du *Breviari d'amor*: essai d'une approche artistique et historique», a *Culture religieuse méridionale. Les manuscrits et leur contexte artistique*, Toulouse, Privat: 37-85.

- HÉRICHÉ-PRADEAU - PÉREZ-SIMON (2013) = HÉRICHÉ-PRADEAU, Sandrine - PÉREZ-SIMON, Maud (ed.) (2013), *Quand l'image relit le texte. Regards croisés sur les manuscrits médiévaux*, Paris, Presses Sorbonne.
- HERMANN, Hermann Julius (1936), *Die westeuropäischen Handschriften und Inkunabeln der Gotik und Renaissance mit Ausnahme der niederländischen Handschriften 2: Englische und französische Handschriften des XIV. Jahrhunderts*, Leipzig, Karl W. Hiersemann.
- HERNANDO I DELGADO, Josep (1995), *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*, Barcelona, Fundació Noguera.
- (2000), «Crèdit i llibres a Barcelona, segle XV. Els contractes de venda de rendes (censals morts i violaris) garantits amb vendes simulades de llibres. El llibre, instrument econòmic i objecte de cultura», *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 18: 7-222.
- (2007), «Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 26: 385-568.
- HERSHON, Cyril P. (2001), *Les troubadours de Béziers*, Béziers, Société archéologique, scientifique et littéraire de Béziers.
- (2004), «Matfre Ermengaud et le droit à Béziers (Hérault)», *Bulletin de la Société archéologique, scientifique et littéraire de Béziers*, 10, 1: 29-39.
- (2005), «Matfre Ermengaud: an exercise in biography», a D. BILLY - A. BUCKLEY (ed.), *Études de langue et de littérature médiévales offertes à Peter T. Ricketts à l'occasion de son 70ème anniversaire*, Turnhout, Brepols: 447-459.
- HIDALGO OGAYAR, Juana (1990), «Texto e imagen en la obra *De proprietatibus rerum*», *Lecturas de historia del arte*, 2: 239-244.
- HILLGARTH, Jocelyn N. (1991), *Readers and books in Majorca: 1229-1550*, Paris, Éditions Centre National de la Recherche Scientifique, 2 vol.
- IGLESIAS I FONSECA, Josep Antoni (1994), «El llibre a la Catalunya baix-medieval. Notes per a un estat de la qüestió», *Faventia*, 15, 2: 59-93.
- (1996), *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona [Tesi doctoral].
- (2003), «De drassanes i drassaners: Eloi de Navel († 1457), un drassaner lletraferit», *Drassana: revista del Museu Marítim. Dossier Les Drassanes Reials de Barcelona*, 11: 84-96.
- IVARS, Andreu (1989), *El Escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*, Benissa, Ayuntamiento. Comisión de Cultura.

- IZQUIERDO, Josep (1994), «*Emperò piadosament se creu per los feels*: la tradició occitano-catalana medieval de l'apòcrif Evangelium Nicodemi», a L. BADIA - A. SOLER (ed.), *Intel·lectuals i escriptors a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Curial, Publicacions Abadia de Montserrat: 17-48.
- IZQUIERDO 1997a = IZQUIERDO, Josep (1997), *La Bíblia en valencià. De la lecció de la sagrada escriptura en llengua vulgar*, València, Editorial Saó.
- IZQUIERDO 1997b = IZQUIERDO, Josep (1997), «The Gospel of Nicodemus in Medieval Catalan and Occitan Literatures», a Z. S. IZYDORCZYK, *The Medieval Gospel of Nicodemus. Texts, Intertexts, and Contexts in Western Europe*, Tempe, Medieval & Renaissance Texts & Studies: 133-164.
- JAUSS, Hans Robert (1968), «Entstehung und Strukturwandel der allegorischen Dichtung», a *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters*. Vol. 6: *Littérature didactique, allégorique et satirique*, Heidelberg, Winter, t. I: 146-244.
- JOSET 2008a = JOSET, Jacques (2008), «El *Libro de buen amor* en su contexto literario románico», a G. SERÉS - D. RICO - O. SANZ (ed.), *El Libro de buen amor: texto y contextos*, Bellaterra, Universidad Autónoma de Barcelona: 81-104.
- JOSET 2008b = JOSET, Jacques (2008), «Juan Ruiz “lector” de Matfre Ermengaud de Béziers», a F. TORO - L. HAYWOOD - F. BAUTISTA - G. COATES (ed.), *Juan Ruiz, Arcipreste de Hita y el Libro de buen amor. Congreso homenaje a Alan Deyermond*, Alcalá la Real, Ayuntamiento de Alcalá la Real: 219-230.
- (2011), «El *Breviari d'Amor* y el *Libro de buen amor*. Coda», a F. TORO CEBALLOS - L. GODINAS (ed.), *Juan Ruiz, Arcipreste de Hita, y el Libro de buen amor. III Congreso Internacional (Alcalá la Real, 7-29 de mayo 2011)*, Alcalá la Real, Ayuntamiento de Alcalá la Real - Centro para la Edición de los Clásicos Españoles - Instituto de Estudios Giennenses. En línia a: <https://cvc.cervantes.es/literatura/arcipreste_hita/03/joset_3.htm> [Consulta: tardor 2021].
- JULLIEN DE POMMEROL - MONFRIN 2001 = JULLIEN DE POMMEROL, Marie-Henriette - Jacques MONFRIN (2001), *Bibliothèques ecclésiastiques au temps de la papauté d'Avignon. Volume 2 : Inventaires de prélats et de clercs français (Documents, études et répertoires)*, Paris, CNRS Éditions.
- JUNYENT I SUBIRÀ, Eduard (1943), «Repertorio de noticias sobre manuscritos catalanes entresacadas de algunos inventarios de la ‘Curia Fumada’ de Vich», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 16: 57-86.

- KAY, Sarah (2007), «Grafting the Knowledge Community: the Purposes of Verse in the *Breviari d'amor* of Matfre Ermengaud», *Neophilologus*, 91: 361-373.
- (2009), «How long is a Quotation? Quotations from the Troubadours in the Text and Manuscripts of the *Breviari d'Amor*», *Romania*, 127: 1-29.
- KONSTANTINOPEL 2020 = *Matfre Ermengaud*, Konstantinopel Rare & Fine Books, Enschede, The Netherlands, [en línia], <https://www.konstantinopel.nl/Matfre_Ermengaud.html>, [consulta: 06.08.2020].
- LASKE-FIX, Katja (1973), *Der Bildzyklus des Breviari d'Amor*, München - Zürich, Verlag Schnell & Steiner.
- LEÓN GÓMEZ, Magdalena (2012), *El cançoner C (Paris, Bibliothèque nationale de France, Fr. 856)*, Firenze, Edizioni del Galluzzo per la Fondazione Ezio Franceschini.
- LLOBET I PORTELLA, Josep Maria (1997), «Llibres esmentats en alguns inventaris notarials ceriverins del segle XV», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 16: 405-415.
- LLOMPART, Gabriel (1975), «El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 48: 193-240.
- (1976-1977), «El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 49-50: 57-114.
- LUCÍA MEGÍAS 1999a = LUCÍA MEGÍAS, José Manuel (1999), «Entre la crítica del texto y la lectura coetánea: las dos caras de la cultura del manuscrito en la Edad Media», *La còronica*, 27, 2: 189-218.
- LUCÍA MEGÍAS 1999b = LUCÍA MEGÍAS, José Manuel (1999), «Hacia la edición crítica de *Flores de filosofía*: la *collatio externa* y los modelos de compilación sapiencial», a Santiago FORTUÑO LLORENS - Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Actes del VII Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval (Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997)*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I: vol. II, 353-373.
- (2007), *El libro y sus públicos*, Madrid, Ollero y Ramos.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria (1951), «Manuscritos trecentistas y cuatrocentistas (repertorio de notas documentales)», *Hispania Sacra: Revista Española de Historia Eclesiástica*, 4: 401-464.
- (1961), «Encuadernadores y libreros barceloneses, judíos y conversos (1322-1458)», *Sefarad: Revista de Estudios Hebraicos y Sefardíes*, 21, 2: 300-338.
- (1962), «Encuadernadores y libreros barceloneses, judíos y conversos (1322-1458). Documentación», *Sefarad: Revista de Estudios Hebraicos y Sefardíes*, 22, 2: 345-372.

- (1963), «Encuadernadores y libreros barceloneses, judíos y conversos (1322-1458). Documentación final», *Sefarad: Revista de Estudios Hebraicos y Sefardíes*, 23, 1: 74-103.
- (1974), *Manuscrits en català anteriors a la impremta (1321-1474). Contribució al seu estudi*, Barcelona, Associació Nacional de Bibliotecaris, Arxivers i Arqueòlegs.
- (1981-1982), «Documents culturals medievals (1307-1485) (Contribució al seu estudi)», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 38: 301-473.
- MADURELL - RUBIÓ 1955 = MADURELL I MARIMON, Josep Maria - RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1955), *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, Gremios de Editores y Libreros y de Maestros Impresores.
- MANDINGORRA LLAVATA, María Luz (1990), *Leer en la Valencia del trescientos. El libro y la lectura en Valencia a través de la documentación notarial (1300-1410)*, Valencia, Universidad de Valencia [Tesi doctoral].
- MARTÍN-IGLESIAS, José Carlos (dir.) (2017), *El denominado Cronicon de Guillem Mascaró († 1405) y sus continuaciones: introducción, edición y traducción*, Paris, e-Spania Books. En línia a: <<http://books.openedition.org/esb/1104>> [Consulta: hivern 2022].
- MARTINES, Vicent (2003-2007), «Ver para entender y crear. Texto e imagen en el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud», a *Breviari d'amor de Matfre Ermengaud. Libro de estudios*, Madrid, AyN Ediciones: 71-154.
- (2017), «D'àngels i dimonis. Anàlisi d'una seqüència del programa iconogràfic de la moralització enciclopèdica de la *fin'amors* en el *Breviari d'amor* de Matfré Ermengaud», *Scripta*, 9: 1-17. En línia a: <<https://ojs.uv.es/index.php/scripta/article/view/10340>> [Consulta: tardor 2021].
- MAS 1915-1916 = MAS, Josep (1915), «Notes documentals de llibres antics a Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 8, 59: 155-167; 60: 238-251; MAS, Josep (1916), «Notes documentals de llibres antics a Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 8, 61: 330-345; 62: 400-406; 63: 444-463.
- MASSÓ I TORRENTS, Jaume (1905), «Inventari dels bens mobles del rey Martí d'Aragó», *Revue hispanique*, XII: 413-590.
- MEISS, Millard (1941), «Italian style in Catalonia and a 14th Century Catalan Workshop», *Journal of the Walters Art Gallery*, 4: 45-87.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1908), «A propósito de *La Bibliothèque du marquis de Santillane, port Mario Schiff; Paris, 1905*», *Bulletin Hispanique*, 10, 4: 397-411.
- MEYER, Paul (1872), «Mélanges de littérature provençale: III. Prière à la Vierge», *Romania*, 1: 407-409.

- (1885), «Notice de quelques mss. de la collection Libri à Florence», *Romania*, 14: 485-548.
- (1898), «Matfré Ermengau de Béziers, troubadour», a *Histoire littéraire de la France*, Paris, 1898, vol. XXXII: 16-56.
- MIRANDA GARCÍA, Carlos (1993-1994), «Actualidad del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Béziers en el debate astrológico del trescientos: el caso del manuscrito Res. 203 de la Biblioteca Nacional de Madrid», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 44: 101-117.
- MIRANDA GARCÍA 1994a = MIRANDA GARCÍA, Carlos (1994), «Consideraciones sobre el Judío y el Hereje en Occitania a través del ciclo de imágenes de la *Historia de la ceguera de los judíos* del *Breviari d'Amor* de Matfre Ermengaud de Beziers (Escorial, Ms. S. I. n° 3)», *Archivo Español de Arte*, 267: 257-268.
- MIRANDA GARCÍA 1994b = MIRANDA GARCÍA, Carlos (1994), «Iconografía de las Edades del Mundo o de la Iglesia en el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Béziers», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 191, 3: 455-498.
- MIRANDA GARCÍA 1994c = MIRANDA GARCÍA, Carlos (1994), «La idea de la divinidad a través de las miniaturas de dos manuscritos del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Béziers (Escorial, MS. S.I. N°3; Madrid, Biblioteca Nacional, MS. RES. 203)», *Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, 78: 265-292.
- MIRANDA GARCÍA 1994d = MIRANDA GARCÍA, Carlos (1994), «Tradición originalidad en el retrato de autor del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Beziers (Escorial, Ms. S.I. no.3; Biblioteca Nacional, Ms. Res. 203)», *Lecturas de historia del arte*, 4: 124-129.
- MIRANDA GARCÍA 1996a = MIRANDA GARCÍA, Carlos (1996), «El *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Béziers. Una aproximación a la iconografía del manuscrito S.I. n°3 escurialense», *Reales Sitios*, 33: 26-32.
- MIRANDA GARCÍA 1994b = MIRANDA GARCÍA, Carlos (1996), «La genealogía humana de Cristo en el *Breviari d'Amor* de Matfre Ermengaud de Béziers. Una aproximación a la iconografía del manuscrito S.I. n° 3 escurialense», *Reales Sitios: Revista de Patrimonio Nacional*, 127: 26-34.
- (1997), «Iconología de las profecías relativas a la Virgen y a Cristo en el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Béziers (Escorial, ms. S.I. n°3)», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 11: 129-179.
- (1998), «Los infiernos en el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Béziers», *Cuadernos de arte e iconografía*, 13: 149-194.

- (2002), *Iconografía del «Breviari d'Amor»*. Escorial, MS. S. I. N° 3. Madrid, Biblioteca Nacional, MS. RES. 203, Madrid, Universidad Complutense de Madrid [Tesi doctoral]. En línia a: <<http://eprints.ucm.es/2385/>> [Consulta: tardor 2021].
- (2007), «Los manuscritos con pinturas del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Béziers. Un estado de la cuestión», a Joaquín YARZA (ed.), *La miniatura medieval en la Península Ibérica*, Murcia, Nausícaä: 313-373.
- MIROUSE, Florence (1977), *Le clergé paroissial du diocèse de Toulouse dans la seconde moitié du XVe siècle (1450-1516)*, Paris, École nationale des Chartes [Thèse de l'École des Chartes].
- MISTRAL, Frederic (1903), *Nerto*, trad. de Jacint VERDAGUER, Barcelona, Biblioteca popular de l'«Avenç».
- MLGB 2021 = *Medieval Libraries of Great Britain*, Oxford, University of Oxford. En línia a: <<http://mlgb3.bodleian.ox.ac.uk/>> [Consulta: hivern 2021].
- MONFRIN, Jacques (1964), «La Bibliothèque Sánchez Muñoz et les inventaires de la Bibliothèque Pontificale à Peñíscola», a *Studi di bibliografia e di storia in Onore di Tammaro de Marinis*, Verona, Valdonega, vol. 3: 229-269.
- MORERI, Louis (1759), *Le grand dictionnaire historique ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*, Paris, chez les Libraires Associes, vol. 6.
- MUNTANER BUJOSA, Joan (1935-1936), «Un noticiari de finals del segle XV», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, 26: 25-53.
- MURATOVA, Xénia (1994), «Aspects de la transmission textuelle et picturale des manuscrits des bestiaires anglais à la fin du XIIe et au début du XIIIe siècle», a *Comprendre et maîtriser la nature au Moyen Âge*, Genève, Droz: 579-605.
- NICHOLSON, Francesca M. (2007), «Branches of Knowledge: the Purposes of Citation in the *Breviari d'amor* of Matfre Ermengaud», *Neophilologus*, 91: 375-385.
- OBRIST, Barbara (2004), *La Cosmologie médiévale: textes et images*, Firenze, Sismel, Edizioni del Galuzzo.
- OLIVAR, Marçal (ed.) (1927), Bernat Metge, Anselm Turmeda, *Obres menors*, Barcelona, Barcino.
- ORDUNA, Germán (1982), «La *collatio* externa de los códices como procedimiento auxiliar para fijar el *stemma codicum*. Crónicas del Canciller Ayala», *Incipit*, 2: 3-53.
- (1984), «La *collatio* externa de los códices como procedimiento auxiliar para completar la *recensio*. (Las adiciones a la *Crónica de Alfonso XI* y los capítulos iniciales de la *Crónica de Pedro I*)», *Incipit*, 4: 17-34.

- (1991), «Ecdótica hispánica y el valor estemático de la historia del texto», *Romance Philology*, 45: 89-101.
- (2005), *Fundamentos de crítica textual*, ed. Leonardo Funes y José Manuel Lucía Megías, Madrid, Arco Libros.
- PAGÈS, Amédée (1911), *Auzias March et ses prédécesseurs, essai sur la poésie amoureuse et philosophique en Catalogne aux XIVe et XVe siècles*, Paris, H. Champion.
- PEÑA DÍAZ, Manuel (1994), «Erasmus en las librerías y las bibliotecas privadas barcelonesas del siglo XVI», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67, 2: 151-160.
- PERARNAU I ESPELT, Josep (1987), «Els inventaris de la biblioteca papal de Peníscola a la mort de Benet XIII», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 6: 7-48.
- PÉREZ-SIMON, Maud (2015), *Mise en roman et mise en image. Les manuscrits du Roman d'Alexandre en prose*, Paris, Honoré Champion.
- PFEFFER, Wendy (2006), «Christmas Gifts in Medieval Occitania: Matfre Ermengaud's Letter to His Sister», a K. BUSBY - C. KLEINHENZ (ed.), *Courtly Arts and the Art of Courtliness*, Cambridge, D. S. Brewer: 517-525.
- PLANAS BADENAS, Josefina (1989), «La imatge de la dona als Inferns gòtics catalans», *D'Art: Revista del Departament d'Historia de l'Art*, 15: 95-122.
- PUIG, Jaume de et al. (2012), *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis*, OFM, conservats en biblioteques públiques, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans - Facultat de Teologia de Catalunya.
- RADAELLI, Anna (2016), *Il Libro de Barlam et de Josaphat e la sua tradizione nella Provenza angioina del XIV secolo*, Roma, Viella.
- RICHTER, Reinhilt (1976), *Die Troubadourzitate im Breviari d'Amor: kritische Ausgabe der provenzalischen Überlieferung*, Modena, Società Tipografica Editrice Modenese - Mucchi.
- RICHTER, Reinhilt - LÜTOLF, Max (1977), «Les poésies lyriques de Matfré Ermengau», *Romania*, 98: 15-33.
- RICKETTS, Peter T. (1966), «Fragments de manuscrits du *Breviari d'amor*», *Romania*, 87: 387-393.
- (1972), «The Hispanic Tradition of the *Breviari d'Amor* by Matfre Ermengaud de Béziers», a D. M. ATKINSON - A. H. CLARKE (ed.), *Hispanic Studies in Honour of Joseph Manson*, Oxford, The Dolphin Book: 227-253.
- RICKETTS ed. 1976-2004 = RICKETTS, Peter T. (ed.), *Le Breviari d'amor de Matfre Ermengaud*, Leiden, Brill, 1976 (2011²) [vol. v, v. 27252-34597]; London, Association Internationale d'Études Occitanes, Westfield College, 1989 [vol. II, v. 1-8880]; London,

- Association Internationale d'Études Occitanes, Royal Holloway, 1998 [amb la col·laboració de C. P. HERSHON, vol. III, v. 8880-16783]; Turnhout, Brepols, 2004 [amb la col·laboració de C. P. HERSHON, vol. IV, v. 16783-27252].
- (2006-2007), «Fragments d'un manuscrit du *Breviari d'amor* catalan de la Bibliothèque de l'Université de Gand: édition et commentaire», *Rivista di studi testuali*, 8-9: 231-256.
- (2010), «Fragments d'un manuscrit du *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud (Cahors, Médiathèque fonds ancien et Quercy)», *Studi Testuali*, 12: 207-66.
- (2012), *Connaissance de la littérature occitane. Matfre Ermengaud (1246-1322) et le Breviari d'amor*, Perpignan, Presses Universitaires de Perpignan.
- RICO, Francisco (2008), «Entre el códice y el libro. Notas sobre los paradigmas misceláneos y la literatura del siglo XIV», a ID., *Estudios de literatura y otras cosas*, Alacant, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes: 33-54. En línia a: <<https://ja.cat/FHtK4>> [Consulta: tardor 2021].
- RIERA I SANS, Jaume (1989), «Catàleg d'obres en català traduïdes en castellà durant els segles XIV i XV», a *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, València - Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Abadia de Montserrat, vol. VIII: 699-710.
- (2003-2004), «*Paraules del Rey Salamó*. Versió fragmentària del llibre dels Proverbis, del s. XIV», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 49: 141-169.
- RINOLDI, Paolo (2015), «Frammenti letterari occitania dalle Archives Nationales de France», *Cultura neolatina*, 75, 3/4: 273-296.
- RIUS SERRA, Josep (1965), «Més documents sobre la cultura catalana medieval», a *Miscelánea Mons. José Rius Serra*, San Cugat del Vallés, Instituto Internacional de Cultura Románica: 223-260.
- RODITI, Édouard (1947-1948), «The Chicago Manuscript of the Castilian *Breviario de Amor*», *Modern Philology*, 45/1: 15-22.
- ROHDE, Paul (1883), «Die Quellen der Romanischen Weltchronik», a H. SUCHIER (ed.), *Denkmäler provenzalischer Literatur und Sprache zum ersten Male herausgegeben*, Halle, Niemeyer: 481-515.
- ROSTAING, Charles (1955), «Fragment d'un nouveau manuscrit du *Breviari d'amor*», a *Recueil des travaux offert à M. Clovis Brunel*, Paris, Société de l'École des Chartes, vol. II: 469-479.
- SABATÉ I MARÍN, Glòria (2019), *Més enllà de la cort: els lectors potencials del Curial e Güelfa*, Alacant, Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana.
- SANCHIS SIVERA, Josep (1999), *Estudis d'història cultural*, València - Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- SCHIFF, Mario (1905), *La Bibliothèque du Marquis de Santillane*, Paris, Émile Bouillon.
- SENSIER 1878 = *Catalogue des lettres autographes composant la collection de feu M. Alfred Sensier*, Paris, Et. Charavay, 1878.
- SOLER, Albert (2010), «Els manuscrits lul·lians de primera generació», *Estudis Romànics*, 32: 179-214. [DOI: 10.2436/20.2500.01.52].
- SORIANO, María Esperanza (1954), «Un códice de la Biblioteca Nacional *Breviario de amor*», *Archivo Español de Arte*, 27: 109-128.
- STONES, Alison (2013), *Gothic manuscripts 1260-1320. Part one*, London - Turnhout, Harvey Miller - Brepols, 2 vol.
- STRUBEL, Armand (2009), «Enseigner la chasse par la parole et l'image», a V. FASSEUR (dir.), *Froissart à la cour de Béarn : l'écrivain, les arts et le pouvoir*, Turnhout, Brepols: 249-274.
- SUCHIER, Hermann (1877), *Mariengebete: französisch, portugiesisch, provenzalisch*, Halle, Max Niemeyer.
- (1883), *Denkmäler provenzalischer Literatur und Sprache zum ersten Male herausgegeben*, Halle, Niemeyer.
- TAYLOR, Barry (1997), «Un texto breve catalán sobre cortesía: texto y edición», a J. M. LUCÍA MEGÍAS (ed.), *Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Alcalá de Henares, 12-16 de septiembre de 1995)*, Alcalá de Henares, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Alcalá, vol. II: 1491-1499.
- THOMAS, Antoine (1888), «Les papiers de Rohegude à Albi», *Romania*, 17: 75-88.
- (1893), «Note sur un fragment du *Breviari d'amor*», *Annales du Midi*, V: 494-498.
- TOBELLA-VERGÉS, Antoni (1992), *The Catalan Tradition of Matfre Ermengaud's Breviari d'Amor: with a critical edition of seven chapters of the Catalan prose version*, London, University of London, Queen Mary and Westfield College [Tesi doctoral].
- TORRAS I CORTINA, Miquel (2004), *L'escriptura i el llibre a la Catalunya Central als segles XIII i XIV*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona [Tesi doctoral].
- TOUS PRIETO, Francesc (2016), «El proverbi en context: teoria i pràctica de les formes sentencioses medievals», *Els Marges*, 109: 10-30.
- TRENCHS I ÒDENA, Josep (1991), «De l'Estudi General a la Seu: la confecció de llibres a Lleida durant el segle XIV», a F. VILÀ - I. LORÉS (ed.), *Congrés de la Seu Vella de Lleida, Lleida 6-9 de març 1991*, Lleida, Pagès Editors: 133-145; 176-177.
- UULDERS, Hedzer (2016), «Une prière provençale et son modèle latin», *Romania*, 134: 225-231.

- VALERO MOLINA, Joan (2005-2006), «Sança Ximenis de Cabrera i la capella de santa Clara i santa Caterina de la catedral de Barcelona», *Locvs amœnus*, 8: 47-66.
- VALLÍN, Gema (1990), *La traducción catalana del Breviari d'amor de Matfre Ermengaud: el Ms. 266 de la Biblioteca de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1990 [Tesi de llicenciatura].
- (1991), «Un manuscrito de Papa Luna: la traducción catalana del *Breviari d'Amor* de Matfre Ermengaud», *Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín de Divulgación Cultural*, 33: 59-66.
- VELASCO GONZÁLEZ, Alberto - FITÉ LLEVOT, Francesc (2016), «Els llibres del comte Pere II d'Urgell», a Carme ALÒS TREPAT *et al.* (ed.), *O rei o res. La fi del comtat d'Urgell*, Balaguer, Museu de la Noguera - Ajuntament de Balaguer.
- WALKER VADILLO, Mónica (2013), «Roman de la rose», *Base de datos digital de Iconografía Medieval*, Madrid, Universidad Complutense de Madrid. En línia: <<https://www.ucm.es/bdiconografiamedieval/roman-de-la-rose>> [Consulta: tardor 2021].
- WITTLIN, Curt J. (1962-1967), «Les Manuscrits dits “del Papa Luna” dans deux inventaires de la bibliothèque de Gaspar Johan Sánchez Munyoz à Teruel», *Estudis Romànics*, 11: 11-32.
- WORMALD, Francis (1953), «Afterthoughts on the Stockholm Exhibition», *Konsthistorisk Tidskrift*, 22, 3-4: 75-84.
- ZINELLI, Fabio (2019), «Le *Barlaam* occitan est-il une traduction du catalan? Les versions occitane et italiennes à la lumière du ms. Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal, 174», *Romania*, 137: 19-84.
- ZINK, Michel (2003), *Poésie et conversion au Moyen Âge*, Paris, Presses Universitaires de France.

7. LLISTAT DE MANUSCRITS I DOCUMENTS CONSULTATS

ALBI

Bibliothèque Municipale
Rochevade 4

AVINYÓ

Archives départementales Vaucluse
olim GG 16

Palais du Roure

1PDR_B_117_Dossier Les Troubadours_Chemise à part

BARCELONA

Arxiu de la Corona d'Aragó
Cancelleria, Registres, NÚM.1964
Col·leccions, Manuscrits, Varia, 8

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
219/5, Dalmau Ginebret, lligall 1, man. 3, 1470-1471

Biblioteca de Catalunya

Ms. 14
Ms. 99
Ms. 231
Ms. 234
Ms. 266
Ms. 1486
Ms. 9300/3

Biblioteca del Palau

olim ms. IV

Biblioteca de la Universitat de Barcelona

Ms. 72

CAHORS

Bibliothèque Municipale
Ms. 146

CAMBRIDGE

University Library
MS Add.2709/8

CARPENTRÀS

Bibliothèque Municipale
Ms. 102
Ms. 380

CHICAGO

The University of Chicago Library, Hanna Holborn Gray Special Collections
Research Center
Codex Ms 63

EL ESCORIAL

Biblioteca de San Lorenzo del Escorial
S.I.3

FLORENCIA

Biblioteca Medicea Laurenziana
Ashburnham 105
Redi 149

GANT

Universiteitsbibliotheek
BHSL.HS.3284

LABARTHE-BLEYS

Archives du Château
olim Breviari d'amor

LIÓ

Bibliothèque Municipale
Ms 1351

LLEIDA

Arxiu Capitular
Fons de Roda, RC_0025

LONDRES

British Library
Add MS 16433
Egerton 945
Harley MS 4940
Harley MS 7403
Royal 19.C.I
Yates Thompson 31

MADRID

Biblioteca Nacional de España
MSS/921
RES/203

MARSELLA

Archives départementales des Bouches-du-Rhône
47 Fi 37, 47 Fi 38

MONTSERRAT

Biblioteca de Montserrat
Ms.*810
Ms.*981

NEW HAVEN

Beinecke Library
MS 712.16

NIMES

Archives départementales Gard
1 F 83 (n°3)

PARÍS

Archives Nationales
AB/XIX/1745

Bibliothèque nationale de France

Espagnol 46
Espagnol 205
Espagnol 353
Espagnol 541
Français 856
Français 857
Français 858
Français 1049
Français 1601
Français 1745
Français 9219
Français 14960
Latin 6734
NAF 11198

Bibliothèque de l'Arsenal
Ms. 3309

Bibliothèque Sainte-Geneviève
ms. 2200

PERPINYÀ

Archives départementales des Pyrénées-Orientales
2Hdtp41, n° 8
3E1-1318, Berenguer Pereta notula 1410

SANT CUGAT DEL VALLÈS

Arxiu Nacional de Catalunya
Fons Arxiu del Palau Requesens, ANC-1-960-T-458

SANT PETERSBURG

Rossiskaia Natsionalnaia Biblioteka
Isp. F. v. XIV. I

SEVILLA

Biblioteca Capitular y Colombina
Ms. 5-5-26

TOLOSA

Archives départementales de la Haute-Garonne
4 G 47
101 H 6

VIENA

Österreichischen Nationalbibliothek
Cod. 2563
Cod. 2583*

VIENNE

Médiathèque Le Trente
M 220

8. ÍNDEX DE TAULES

La tradició textual occitana del <i>Breviari d'amor</i>	32
La tradició textual occitana del <i>Breviari d'amor</i> , segons G. Brunel (1983) i Haruna-Czaplicki (2016).....	34
La transmissió del <i>Breviari d'amor</i> occità.....	37
La transmissió del <i>Breviari d'amor</i> occità en l'actualitat.....	38
La factura del <i>Breviari d'amor</i> occità - <i>Mise en page</i> (I).....	39
La factura del <i>Breviari d'amor</i> occità - <i>Mise en page</i> (II) - 1.....	41
La factura del <i>Breviari d'amor</i> occità - <i>Mise en page</i> (II) - 2.....	42
La factura del <i>Breviari d'amor</i> occità - <i>Mise en page</i> (II) - 3.....	43
La factura del <i>Breviari d'amor</i> occità - <i>Mise en page</i> (II) - 4.....	44
La factura del <i>Breviari d'amor</i> occità - <i>Mise en image</i> - 1.....	45
La factura del <i>Breviari d'amor</i> occità - <i>Mise en image</i> - 2.....	46
La dispositio del <i>Breviari d'amor</i> occità.....	49
<i>Collatio externa</i> de la taula de rúbriques del <i>Breviari d'amor</i> occità.....	52
Continguts en occità del ms. BML, Ashb. 105, a partir de Meyer 1885.....	56
<i>Collatio externa</i> de l'epístola de Matfre Ermengaud (BEdT 297,I) - 1.....	57
<i>Collatio externa</i> de l'epístola de Matfre Ermengaud (BEdT 297,I) - 2.....	58
Continguts del manuscrit BL: Harley, 7403, a partir de Collura 2014.....	60
Continguts del manuscrit BnF: Français 1049, a partir de Radaelli 2016.....	61
Continguts del manuscrit O (BnF, Français 1745), a partir de Collura 2014.....	63
Relacions del <i>Breviari d'amor</i> i altres obres de la literatura occitana.....	67
La tradició textual ibèrica del <i>Breviari d'amor</i>	69
La transmissió del <i>Breviari d'amor</i> ibèric.....	73
La factura del <i>Breviari d'amor</i> ibèric. <i>Mise en page</i> (I).....	74
La factura del <i>Breviari d'amor</i> ibèric - <i>Mise en page</i> (II) - 1.....	76
La factura del <i>Breviari d'amor</i> ibèric - <i>Mise en page</i> (II) - 2.....	77
La factura del <i>Breviari d'amor</i> ibèric - <i>Mise en image</i>	78
Estudi de les rúbriques de capítol i d'imatges. Passatge dels fenòmens meteorològics del <i>Breviari d'amor</i>	80
Comparació sinòptica del passatge dels fenòmens meteorològics del <i>Breviari d'amor</i> ibèric.....	82
La <i>dispositio</i> del <i>Breviari d'amor</i> ibèric.....	83
<i>Collatio externa</i> de la taula de rúbriques del <i>Breviari d'amor</i> ibèric.....	85
Estudi codicològic de l'exemplar BHSL.HS.3284.....	87
<i>Collatio externa</i> dels capítols de la Passió - 1.....	89
<i>Collatio externa</i> dels capítols de la Passió - 2.....	90
<i>Collatio externa</i> dels capítols de la Resurrecció - 1.....	91
<i>Collatio externa</i> dels capítols de la Resurrecció - 2.....	92
Comparació sinòptica del passatge de la Passió (mss. <i>S i a</i>).....	93
Comparació sinòptica del passatge de la Resurrecció (mss. <i>S i a</i>).....	93
La tradició textual catalana de la <i>Crònica universal de la Creació fins a Constantí</i>	95
<i>Collatio externa</i> dels capítols de la <i>Crònica universal</i> dedicats a la Passió i Resurrecció - 1.....	97

<i>Collatio externa</i> dels capítols de la <i>Crònica universal</i> dedicats a la Passió i Ressurrecció - 2.....	98
Comparació sinòptica del passatge de la Resurrecció al <i>Breviari d'amor</i> i a la <i>Crònica</i>	99
El <i>Breviari d'amor</i> a la documentació medieval. Identificació.....	109
Estudi dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i>	116
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 1.....	117
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 2.....	118
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 3.....	119
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 4.....	120
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 5.....	121
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 6.....	122
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 7.....	123
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 8.....	124
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 9.....	125
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 10.....	126
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 11.....	127
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 12.....	128
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 13.....	129
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 14.....	130
Els lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 15.....	131
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 1.....	135
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 2.....	136
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 3.....	137
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 4.....	138
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 5.....	139
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 6.....	140
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 7.....	141
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 8.....	142
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 9.....	143
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 10.....	144
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 11.....	145
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 12.....	146
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 13.....	147
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 14.....	148
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 15.....	149
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 16.....	150
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 17.....	151
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 18.....	152
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 19.....	153
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 20.....	154
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 21.....	155
La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 22.....	156

La factura del <i>Breviari d'amor</i> en la documentació medieval - 23	157
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 1	162
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 2	163
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 3	164
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 4	165
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 5	166
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 6	167
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 7	168
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 8	169
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 9	170
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 10	171
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 11	172
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 12	173
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 13	174
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 14	175
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 15	176
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 16	177
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 16	178
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 17	179
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 18	180
Les biblioteques dels lectors potencials del <i>Breviari d'amor</i> - 19	181
Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del <i>Breviari d'amor</i> - 1	196
Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del <i>Breviari d'amor</i> - 2	197
Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del <i>Breviari d'amor</i> - 3	198
Comparació sinòptica dels versos 25.439-25.482 del <i>Breviari d'amor</i> - 4	199